

L. ANNAEI SENECAE

PHILOSOPHI

OPERA OMNIA

QVAE SVPERSVNT

RECOGNOVIT ET ILLUSTRAVIT

FRIDERICVS ERNESTVS RVHKOPF.

VOLUMEN SECVNDVM.

L I P S I A E

I N L I B R A R I A W E I D M A N N I A

M D C C C.

5049

32819

P R A E F A T I O.

Si in epistolis, quas nobis ex antiquitate graeca vel romana transmissas gaudemus, reperiantur, quae magno honore dignae sint, iis certe, quae Senecae tribuuntur, praecipuum locum assignandum esse, neminem opinor qui neget inveniri. Sive enim ad animi emendationem, quam inde nanciscaris, accurate legendo exsequens, spectaveris, sive ingenii expolitionem et culturam tractare malis, haud ulli veterum Epistolographorum Senecam virtute secundum statues. Tanta est dignitas gravitasque argumentorum, quae sibi exponenda sumit, cuilibet coelo, cuilibet hominum generi accommodatorum, quippe quae

philosophum, amicumve semper, raro aut numquam hominē romanum referunt. Summa enim cura id agi videmus, ut animus legentis a iudiciorum vitiorumque anfractibus retractus in rectum virtutis, at quantae virtutis! tramitem deducatur, et veris, magnis utilissimisque sententiis et praeceptis instructus Deo dignum se praestare discat. Tanta vi et severitate de dignitate hominis, eiusque origine divina, atque de studio sineque philosophiae recto lectorem admonet, ut hisce epistolis nihil facile efficacius cogitari ad animum emendandum posse confidam. Quibus proinde curatius legendis nisi animo egregia suboriantur consilia vitae bene agenda, nisi recta, deterioribus calcatis et reiectis, probentur et sola bona ideoque honesta enixissime expetenda et actu exprimenda videantur, ei verendum fuerit, ut ullus fructus ex aliorum librorum quamvis utilium lectione satis idoneus percipi queat. Atque si ingenii cultura in eo poni debet, ut facultates ingenii habeant, quo

quo explicentur meditando, comparando, cogitando, inveniando, profecto nec has epistolas materia carere dixeris egregia, qua illae vires excolantur, formentur. Recte itaque nobis gratulamur, quod tam bene cesserit Senecae consilium posteritati scribendi, haud semel ab eo declaratum¹⁾, et quod nobis fortunae quodam ludo transmissum sit istud epistolarum volumen per septemdecim, et quod excurrit saecula magni aestimatum²⁾.

Quod cum ceteris ex Antiquitate nobis relictis epistolis comparatum, omnes, si Ciceronem exceperis, epistolas facile superabit. Ciceronis enim epistolae, praeter multa prae-

a 3

cla-

- 1) Vide v. c. Ep. XXI, 5. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, *hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere.*
- 2) Nam non omnes Senecae Epistolas morales aetatem tulisse patet ex Auli Gellii Noct. Attic. XII, 2. ubi laudat quaedam ex lib. XXII. Epp. quae in deperditis sunt. De divisione Epp. in libros cf. Fabricii Bibl. Lat. Vol. II. p. 107. not. 7. ed. Ern.

clara, tot tantaque ad historiam istius temporis spectantia indicia et documenta continent, aliunde vel non petenda, vel iam per se satis gravia, quippe ab homine tantae auctoritatis tantique momenti ad res sui temporis profecta, ut iam eo nomine non postponendae essent, nisi etiam elegantia aliaque sermonis dotes, quibus Cicero omnes suae nationis scriptores superat, primas ei partes iure meritoque deferrent. Longe aliter iudicandum est de Plinii iun. epistolis. Quas ut dem sermonis nitore et elegantia Senecae palmam praeripere, tamen res ipsae, quas tractant, tantum absunt, ut eandem praestantiam prae se ferant, ut ne comparationem quidem permittant.

Accedit, quod Senecae morales epistolae unicum sui generis exemplar ex antiquitate nobis transmissum haberi debeant. Quid? quod haud sciam, an Seneca primus et unus in tota antiquitate fuerit auctor talium epistolarum scribendarum. Nam etsi Platonem,

Epi-

Epicurum aliosque sciam epistolas philosophicas composuisse, tamen non id egisse eos patet, ut idem consilium ac Seneca inirent. Quae observatio si voluptatem haud exiguam legenti afferat, altera ex parte non desunt, quae eidem quoque fiduciam aliquanto maiorem instillent, intelligenti, senem atque adeo hominem summo loco constitutum, multoque rerum usu et hominum peritia instructum has epistolas composuisse, eo adeo consilio, ut posteris prodesse possent ³⁾.

Temporis itaque, in quo scriptae sint, definitionem certam si quis inde facile confici posse putaverit, haud scio an recte iudicaverit, quamquam et Lipsius in praefat. ad has Epistolas huic opinioni calculum suum adiecerit, omnes eas, affirmans, intra biennium Consulibus Memmio Regulo et Virginio Rufo, itemque Lecanio et Licinio, a. V. C. 816 et 817. i. e. haud longe ante Senecae mortem,

a 4

quae

3) Senem fuisse, ipse ait. Cf. Epp. XII, 1. XXVI, 1. XXXIV, 1 etc.

quae incidit in annum V. C. 818. compositas esse. Unica tamen temporis finitio occurrit satis luculenta, cui fidere, atque ad dirimendam hanc litem uti licet. In Epist. XCI, 4. agit Seneca de incendio, quo Lugdunensis colonia exstincta erat: „huic coloniae,“ addit, „ab origine sua centesimus annus est. A Planco deducta in hanc frequentiam loci opportunitate convaluit.“ Iam quum certum sit, Lugdunum in Gallia Celtica s. Lugdunensi, a Lepido et L. Planco conditum esse, ut Viennenses ab Allobrogibus e sedibus pulsi haberent ubi habitarent, a. V. C. 711. memorante Dion. Cass. XLVI, 50.; nullum dubitationi locum esse putem, quin hae epistolae sex septemve annis ante Senecae mortem scriptae sint. Lubens omitto cetera temporis indicia, quippe leviora, quam ut iis uti possis⁴⁾.

Inci-

4) Quum enim Ep. XXIII hiemis, Ep. LXVII init. veris, Ep. LXXXVI, 14 Iunii, et Ep. LXX longi intervalli meminit, post quod Pompeios viderit, quos

Incidit igitur hoc litterarum commercium, si tamen verum commercium fuit, in id tempus, quo Nero malignitatem animi ostendere inciperet, et Seneca consuetudinis parum honestae cum Agrippina, quamquam falso, infimulatus, gratiam, qua apud Neronem flourerat, sensim frigescere intelligeret. Cf. Dio Cass. LXI, 10. Vnde factum esse videtur, ut omni fere reipublicae administratione identidem omissa, tum otio literario et philosophico magis magisque se traderet, tum itineribus, quibus delectabatur, faciendis, accedente quoque valetudine mala, ad Baianas thermas, Neapolin, Puteolos, ad villas suas Albanum, Nomentanum etc. secederet, animi relaxandi et corpus curandi causa. Quare plurimae epistolae Baiis, Neapoli etc. scriptae sunt.

De *Lucilio Iuniore*, ad quem epistolas has scripsit Seneca, omnia vestigia historiae

a 5

et

quos Ep. XLIX. a se conspectos nunciat, nihil certi inde ad liquidum colligi potest.

et politicae et literariae tam radicitus sub'ata et deleta sunt, ut nisi Senecae vaticinatio supra adducta exitum habuisset, ideoque eius libri de providentia, hae epistolae, et naturales quaestiones Lucilio inscripti memoriam huius viri conservassent, prorsus nihil de eo sciremus: quamquam magnus fuerit in provincia Sicilia (Ep. XLIII, 2.), cuius procurator, quae fuit nobilitas equestris, (v. Taciti vit. Agricol. c. 4. et Dio Cass. LIII, 15.) ex more a Caesare electus erat. Locus classicus de origine et fati eius est Natur. Quaest. IV. prooem., ex quo aliisque epistolarum locis videmus, eum humili loco natum, ut videtur, in Campania⁵⁾, studio literarum bonarum et iurisperitia tantopere enituisse, ut

eques

5) Nunc mihi incertum est, an Neapoli eum oriundum esse dicamus, quod ex Ep. LIII. colligitur. Ibi Seneca ad Lucilium scribit, *a Parthenope tua usque Puteolos*. Alibi autem Ep. XLIX. et *Pompeiorum tuorum conspectum* memorat, quae repetit Ep. LXX, 1. Ceterum omnia quae de eo scire licet, iam a b. Wernsdorfio Tom. IV, p. 11. sqq. Poet. Min. Latinorum collecta sunt.

equus Romanus factus esset (Ep. XLIV, 1.: Equus Romanus es, et ad hunc ordinem summa te produxit industria) et mox pericula vitae aulicae feliciter eluctatus procurationem Siciliae acciperet.

Mores eius modestos, animi candorem, constantiam et humanitatem, tum ingenii dotes egregias, doctrinam et studium poeseos saepissime laudat Seneca. Philosophum eum fuisse Epicureum colligit Wernsdorf cum Lippio ex Epist. XXIII, 7. *Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere*: cui iudicio equidem assentior hactenus, ut eclecticae philosophiae deditum Epicuri, quem non sine iudicio legit (v. Epp. IX, 1. X. XIII, 1.) doctrinae multum tribuisse colligam ex Epp. IX. XXII. CVII. CXIV. Facile itaque explicare est, quod procuratione abdicata, in otium philosophicum, a Stoicis pariter ac Epicureis praelatum administrationi reipublicae, secedere voluerit, accedentibus incommodis et inimicitiiis, tristitiaque et gravitate mentis, ad quam
exhi-

exhilarandam itinera e. c. per Siciliam fecit. Videas Epp. XXII. XXIV. XXVIII, 1. XLIV.

Iunio rem eum Seneca fuisse non solum totus epistolarum tenor docet, sed epistola quoque XXVI, 7. *Iunior es? quid refert? non dinumerantur anni.* Quem locum recte ad aetatem referas cum Lipsio, qui tamen quum diceret, Iunior non fuisse Lucilii cognomen, non advertibat Nat. Qu. III, 1. *Sive ut apud te, Iunior carissime, invenio etc.*, et lib. IV praef. *Ita est, mi Iunior etc.* 6).

Non praeterire hoc loco licet fortunam eximiam, qua ornatus est hic Lucilius nostris demum temporibus a Viris duobus humanissimis

6) Cf. Wernsdorf l. l. p. 12. Addi nunc potest Iunioribus aliis a *W.* ibi allatis Iunior poeta, cuius epigramma elegans nuper primus protulit Ennius Quirinus *Visconti* in libro docto: Lettera su duc monimenti, ne' quali è memoria d' Antonia Augusta p. 20. et vindicavit M. Pompeio iuniori, iam ex Anthologia (Brunk. Anal. II, p. 105.) noto. Quo iure, alii viderint. Vide Götting. gel. Anz. anni 1800. nu. 36. p. 360.

mis et doctissimis, qui quum ex hisce epistolis rescivissent, Lucilium nostrum poetam in animo habuisse, memorabilia Siciliae, atque ideo Aetnam versibus suis celebrare, ambo eodem tempore at diversis locis, alter Io. Christi. *Wernsdorf*, Prof. Helmstad. abhinc aliquot annis pie defunctus⁷⁾, alter Frid. Christi. *Matthiae*, Gottinga oriundus ibique Sodalitio philologico, cui Deus saveat, mecum adscriptus, atque intima amicitia ex isto tempore mihi iunctissimus, nunc Profess. antiq. litt. in Academia Moguntina, animi et ingenii virtutibus vir insignis⁸⁾, eximia doctrina et summo studio id egerunt, ut Lucilium Iuniolem poematis *Aetna* inscripti et Cornelio Severo tribui soliti, auctorem esse demonstrarent.

Argumenta quibus uterque usus est ad poema illud Lucilio Iuniori vindicandum, ingenio-

7) Vide Poetarum Minorum Latin. Tom. IV. init.

8) Videas Götting. gel. Anz. anni 1785. nu. 148. p. 1479.

geniose quidem inventa et eleganter exposita vidi, ut vi sua non destituantur ad persuadendum lectori: sed si curatius rem inspexeris, omnis illa assensio vereor ne animo elabatur. Hoc tantum inde certo sequi mihi persuadeo, Cornelium Severum huius poematii auctorem esse non potuisse: sed an Lucilius Iunior eius auctor sit, incertum manere, quamquam Lucilius, si tamen auctorem certum anonymo praeferas, is fortasse sit, cui aliqua verisimilitudine illud coniectando tribuere possis. Enimvero ex argumentis quae a Wernsdorfio fusius exposita sunt, hoc nondum efficitur.

Totus autem cardo argumentationis in Senecae Ep. LXXIX in. vertitur, unde videmus, Lucilium iam diu descriptionem Aetnae parasse. Sed enim cupidius iusto inde colligeremus, ergo consilium illud etiam confectum esse. Senecam autem ibi de maiore carmine loquutum esse, qualia sunt Virgilio Aeneis, Ovidii Metamorphoses, et Cornelii Se-

veri epos nunc deperditum, Bellum Siculum (Octaviani cum Sext. Pompeio, cum Wernsdorfio l. l. p. 26. puto) inscriptum, nec singulare poema de Aetna intellexisse, verba ex Ep. laud. docere videntur, in margine apposita 9). Iam vero ex hisce verbis colligere tantum licet, Senecam suasisse Lucilio, ut epifodii loco Aetnae descriptionem carmini de Sicilia s. Memorabilibus Siciliae inferat. Si enim de singulari carmine cogitasset noster, certe dicere non potuit: *attingas*, quippe quo verbo epifodia et similia designari solent. Atenim totus poematii huius tenor et compositio quemque lectorem ab ullo opinionis commento integrum docebit, non esse epifodium, aut fragmentum ut Hesiodi scutum 10).

Reli-

9) *Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo (enthusiasmo poetico) daturus eras, etiamsi nemo mandaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine, et hunc sollennem omnibus poetis locum attingas.*

10) Quum in eo eram, ut haec prelo pararem, intelligebam e literis amicissimi Matthiae ad me datis, sibi nunc eandem sententiam probari.

Reliquis argumentis a *W.* docte expositis non immoror. Nulla enim causa est, cur non omnia ea, quae adhaec afferuntur; ad poema illud Lucilio vindicandum in poetam alium quamvis feriozem cadere possint.

Paullo molestior esse videtur quaestio illa, quam et Lipsium in praef. ad has Epistolas attigisse video: Epistolas has ita scripsit et inscripsit, non quia verae sint, et assidue misae: non ego arbitror: sed placuit et ratio scribendi libera, in qua incipias, desinas quum lubet; inferas, varies, ut lubet; neque adstringeris ad ordinem aut materiem certam. Cui iudicio cur non subscribendum sit, nulla caussa subesse videtur.

Quum de consilio quod in hac editione sequendum ratus, et de subsidiis, quae mihi se obtulerunt, iam in Praef. ad Vol. I. pluribus egerim, breviter hoc loco addenda sunt, quibus in his epistolis recognoscendis adiutum me sensi. Ac primum hic laudanda mihi est egregia illa benignitas, qua *Harlesius*

Vir et meritis summis, quibus de literis bonis inclaruit, et animi candore, quo nemini secundus est, vere Illustris, me sibi plane ignotum amplexus ad maximas quas possim gratias devinxit. Misit autem mihi Vir eximius collationes codd. Norimbergensis et Erfordiensis (diversi tamen ab illo, unde amicissimus Matthiae varietatem lectionis enotatam mihi miserat) una cum editione vetere, quam ex auctione Bibliothecae Gottl. Cortii, Professoris quondam Lips. emerat, et editionem Variorum, cui passim notulas quasdam haud spernendas adscripserat, aliaque. Neapolitanae quoque editionis, quae primum locum inter edd. meretur, nondum collatae, quam e bibliotheca Viri egregii Vindobonam migrasse audio, excerptas lectiones primae epistolae mihi mittendas curavit. Quibus omnibus me gratissimo animo usum esse publice profiteor. Quamvis illi codd. plerumque cum Gruterianis conspirarent, nec in locis dubiis aut corruptis quidquam auxilii prae-

berent, quippe e codice recentiore, ut videtur, descripti, saepe tamen iudicium meum rexerunt. Editio illa vetus est sine loco et anno, at e codice expressa. Praestitit illa interdum lectiones quibus reliquae vett. edd. carent¹¹⁾. Scribebam Bielefeldae Mense Maio ineunte MDCCC.

- 11) Cf. de ea Acta Eruditorum a. 1725. p. 429. laudata ab Ernestio ad Fabricii Bibl. Lat. Vol. II, p. 108 not. Ibi vocatur editio Epistolarum pervertus, si non princeps, quae eo nomine MSS. anteferri posset, quod integras περιχοπὰς oppido elegantes habet, quae in nullis edd. occurrunt etc. Quasdam hic excerptas dabo: *Prima. De colligenda et sistenda fuga temporis, et quod pauper non est, cui quantulumcunque superest sat est. Tertia: De modo eligendi et colendi amicum, et quod tam vitium est, omnibus credere, quam nullis, sicut vel semper inquietum esse vel semper quiescere.*

L. ANNAEI SENECAE
AD LUCILIUM
EPISTOLAE.

EPISTOLA I.

ARGUMENTUM.

Admonet Lucilium noster, ut pergat in bono temporis usu, quemadmodum is perscripserat Senecae, se nunc quidem facere, laudatque. Esse autem, adiicit, rem haud parvi momenti ad vitam bene beateque agendam, tempore suo bene uti: multis elabi tempus male collocatum, nisi quippe eius in aliud tempus reiecto. Qua dilatione nihil esse peius, quam tamen nihil magis in nostra potestate positum sit, quam tempus, a cuius recto usu quævis temere se abstrahi pati queritur. Hoc certe videndum, ne omnia pereant. — Haud immerito haec epistola agmen insequentium ducit, quandoquidem de gravissimæ rei usu non subtiliter exponit, sed quasi praeludit, ut in epistolis fieri solet. Tempus autem in bonis a natura rationi humanae concessis primum ferme locum obtinere videri potest, ut quod amplissimam facultatibus mentis copiam ansamque praebeat se explicandi atque erudiendi. Quapropter et hoc nomine sensuque inter prima naturae a Stoicis recte referri tempus poterat. Caeterum discrimen ab iis factum inter τὰ μὲν ἐφ' ἡμῶν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῶν quis vel ex Epicteti Enchiridio recordetur. Et Horatius III Carm. 29. egregie usus est. Cf. Consol. ad Marc. X, 3 not.

Ita fac, ^a mi Lucili: vindica te tibi, et tempus quod adhuc aut auferebatur, aut furripiebatur, aut excidebat, collige et ferva. Persuade tibi sic esse, ut scribo: quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quae per negligentiam venit: et si volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. ² Quem mihi dabis, qui aliquod pretium temporis ponat? qui diem aestimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, ^b quod mortem prospicimus: magna pars eius iam praeteriit. quidquid aetatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas completere: sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit.

VARIETAS LECTIÖNIS.

- ^a. *Ita fac mi Lucili.* In editione Neapolitana: Ita fac ergo in. L. in nullis aliis codd. comparuit. Ponere solet Seneca hanc voculam, si quando admonitionem adiicere velit ex antecedentibus aptam: quod hic nullum locum habet. Ideo e §. 2. intrusa esse videtur. Mox: *Persuade tibi hoc sic esse* eadem abundantiam praestant nonnulli codd. ap. Gruter. et Amplonianus, cum Erasmi. ed.
- ^b. *quod mortem prospicimus.* Mira varietas in codd. obtinet, nonnullis ap. Pincian. *quod m. procul esse conticimus*, nonnullis ap. Gruter. alia haud multum abludentia suppeditantibus, nonnullis cum editione Neapolit. *quod mortem non prospicimus* etc. Vulgatam Erasimiani atque alii tuentur et doctiorem et Seneca digniorem. Prospicere est ex alto videre, ideoque ventura et quae procul absunt (Drakenborch. ad Livium 22, 6, 8). Varietas et ex ignorantia, qua laborabant librarii, acutioris dicti, et e captatione argutiarum orta est, iudicibus Erasmo et Lipsio.

ANIMADVERSIONES.

- §. 1. Lucilio, homini occu- tum per salutationes ipsi praestari solitas, et per eius negligenti-
 pato, multum temporis perire debuit per muneris, quo fungebatur, procurationis Siciliae, officia tempus *aufferentia* vi,
 2. *Sic fiet — inieceris*] Lipsius laudat Senecam de Brevit. vit.

currit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tan- 3
 tum nostrum est. In huius rei ^cunius fugacis ac lu-
 bricae possessionem natura nos misit, ex qua nos ex-
 pellit quicumque vult. Sed tanta stultitia mortalium est,
 ut, quae minima et vilissima sunt, certe reparabilia,
 imputari sibi, quum impetravere, patiantur: nemo
 se iudicet quidquam debere, qui tempus accepit; quum
 interim hoc unum est, quod ne gratus quidem potest
 reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui
 tibi ista praecipio? Fatebor ingenue: quod apud lu- 4
 xuriosum, sed diligentem, evenit, ratio mihi constat

A 2

im-

6. *unius* i. unicae. Omnes fere codd. tuentur, sensu postulante:
 est res unica, quam natura possidemus. *Nimis* est in ed. Eras-
 mi et uno cod. ap. Grut. Confusio harum vocularum in MSC.
 facilis. Mox: *ex qua expellit quicumque vult* antiqua eaque sin-
 cerissima lectio, quam tamen Grut. in codd. suis non invenie-
 bat, sed *ex qua expellitur quicumque vult, ex qua non expellitur*
quicumque vult, ex qua expellit quemcumque vult cum Erasmi ed.
ex qua non expellit q. v. Vulgatam etiam ex uno gallicano obser-
 vatam recte defendit Gronov. utique toto epistolae tenore per-
 verstatem hominum maxime temporis prodigiorum increpante
 permotus. Cum Gron. et cod. Amplon. *et nos* ante expellit,
 induxi. Mox §. 4. *non suo vitio* omnium codd. et edd. lectio.
 Sed si vocula *non* abesset, equidem nihil desiderarem. Luxu-
 riosus enim suo vitio ad inopiam redigitur: et si cui succurritur,
 certe ei subvenimus, qui non suo vitio infelix est.

vit. IX, 1. Ne effugiat tem-
 pus, uti occasio apud Phaedrum
 Fabb. V. 8. vi illud retineas.
dum differtur — transcurrit.
 Lipsius laudat Stobaei Florileg.
 Serm. XVI. (Schow. p. 336.)
 Epicurum. Parilia attulit Ga-
 tacker ad Antonin. p. 59. Ob-
 servatio haec fuit antiquissima,
 quam Heraclitus sic extulit:
δις ἐς αὐτὸν ποταμὸν οὐκ
ἐμβάινουμεν ap. Platon. Cra-
 tyl. To. III. p. 267. 268. Bip.

3. Sibi non constant homi-
 nes, quod quum minima eaque

vilissima, quae petentibus con-
 cessa sint, beneficii loco ha-
 beant, nemo fere tempus tam-
 quam beneficium maximum,
 cuius usuram debeat, reputan-
 dum existimet. Cf. de Bre-
 vit. vit. c. 3.

4. Luxurioso se patrifamilias
 comparat propterea, quod vi-
 ta aulica, quam degebat Seneca,
 multum temporis auferebat:
 proinde tabulas accepti
 et expensi diligenter dispen-
 sare, et temporis iacturam eius-
 que causas accurate computare

impensae. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, et quare, et quemadmodum, dicam: causas paupertatis meae reddam. Sic evenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad incipiam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? non puto pauperem, cui, quantulumcunque superest, sat est. Tu tamen malo serves tua, et bono tempore uti incipias. Nam, ut visum est maioribus nostris: „Sera parsimonia in fundo est.“ Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

EPISTOLA II.

Lucilium, qui Senecae scripserat, se lectioni librorum operam navare, nec locorum mutationibus delectari, laudat, et ut in his inceptis pergat, hortatur. Prope idem argumentum Epist. XXVIII est. Ad- dit egregia consilia de recte et utiliter legendis libris, quae in memoriam revocant illud Quinctiliani Instit. Orat. X, 1. multa magis quam multorum lectione firmandam mentem, et ducendum esse colorem: sive quod alio loco acute praecepit, non multa, sed multum legere oportere. Egregium tandem illud consilium, ut Lucilius sibi quotidie e lectione sua praeceptum aliquod efficax excerptat, a se ipso custodiri ait Seneca, ideoque finit epistolam dicto Epicureo: honestam rem esse laetam paupertatem. Saepius revertitur noster ad haec consilia de lectione recte instituenda. Cf. de Tranquill. Anim. IX, 4. Epist. XLV. LXXXVIII etc. — Maturae autem vitia, quae in legendis libris committerentur, fuisse observata a viris intelligentibus, docent vel Aristarchi et Aristophanis Byzant. praecepta, sive indices librorum ad legendum fructuosissimorum, sub nomine canonum notis- simi. Quibus tamen illa vitia non prorsus sublata esse, ex studio hominum isto, quo videri quam esse malint, satis superque pateret,
nisi

et tenere poterat. *Maioribus nostris* i. romanis: recte Bentleio notante ad Horat. A. P. 270. *Sera — est.* Iam Erasmus laudavit Hesiodum illud ex 'Εργ. καὶ Ἡμ. 339. (Brunk. Gnom. Poet. Gr. p. 162.) *δειλὴ δ' ἐνὶ πυθμένι*

Φειδῶ. non enim — *minimum.* laudat post alios Muretus Antiphanis Comici versus, in quibus vita nostra vino admilatur: quod ubi paulum superfit, acescat, apud Brunk. Gnom. Poet. Gr. p. 186. n. VIII. Cf. Senec. Epist. CVIII, 26.

nisi adhuc Polybius III, 57 p. 513 sq. Tom. I. ed. Schweighaens. de eo quaereretur. Sed haec obiter et quasi perusorie hic tantum attingere licet.

Et ex his quae mihi scribis, et ex his quae audio, bonam spem de te concipio: non discurras, nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositae mentis existimo, posse consistere, et secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio multorum auctorum, et omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum et instabile. Certis ingeniis immorari et innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim et ^aproperanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumtus emittitur. Nihil aequae sanitatem impedit, quam remedium crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatri-

A 3

tri-

a. *properanter* cum Erasmo et uno cod. Pal. ap. Gruter. reduxi. Antea *properantes*.

§. 1. *Aegri animi — est*] Hoc animi vitium saepe taxat, imprimis de Tranquill. Animi II, 11 sq. *certis ingeniis — sedeat.* ad scriptores, qui certo scribendi genere clari sint, ideoque ad eos, quos *probatos* appellat, animum applicari, et iis innutriri, *ἐντρέφουσιν*, suadet. Vix dubitandum est, quin et illos, quos Quintil. X, 1. Inst. Orat. probari videmus, pro classicis habuerit auctoribus. *trahere* i. accipere, nancisci. Sic navigium

trahit aquam de Ira II, 10, 5. molestia ex pernicie trahitur, cognomen trahitur, ap. Ciceronem etc.

2. *Hospitia*] quae inter homines diversarum urbium nationumque, tesseriis datis, institui solebant: ne de deversoriis nostris antiquitati incognitis, cogites. Caeterum similia, quae sequuntur, magis luxuriantis quam vere elegantis ingenii esse indicia, uno tantum verbo monemus.

tricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non
 3 convalescit planta quae saepe transfertur: nihil tam
 utile est, ^bquod in transitu profit. ^cDistringit ani-
 mum librorum multitudo. Itaque quum legere non
 possis quantum habueris, sat est habere quantum legas.
 „Sed modo,“ inquis, „hunc librum evolvere volo,
 modo illum.“ Fastidientis stomachi est, multa degu-
 ftare: quae ubi varia sunt et diversa, ^dcoinquinant,
 non alunt. Probatos itaque semper lege: et si quan-
 do ad alios devertere libuerit, ad priores redi. Ali-
 quid quotidie adversus paupertatem, aliquid adversus
 4 pestes. Et quum multa percurreris, unum excerpe,
 quod illo die ^eexcoquas. Hoc ipse quoque facio;
 ex pluribus quae lego, aliquid apprehendo. Hodier-
 num hoc est, quod apud Epicurum nactus sum; soleo
 enim et in aliena castra transire, non tanquam trans-
 fuga, sed tanquam explorator. „Honestas,“ inquit,
 „res

^b. quod in transitu profit. Erlangens. et Erfurtenſes codd. ut:
 sed est aberratio librarii. Suppleas: quam illud, quod
 locum suum tenet. ^c. Distringit i. distinet et ligat, Lip-
 pſio interprete, ex nonnullis Lipſii, Erlangensii et Erfurtenſi
 cod. B. recepi: est nostro familiare verbum. *Distrabit*
 antea legebatur: hac vi vocis hoc ipſo loco tantum ad-
 structa, ^d *coinquinant* Erasmi et omnes Gruteriani codd. prob-
 bant: Pinciani et alii: *inquinant*: illud Seneca dignius putans
 probo. Mox *devertere* dedi: pro aberrationibus aut explica-
 tionibus mihi sunt varietates codd. *transire*; *diverti*. Hoc sen-
 ſu verbum *devertere*, non, *divertere*, esse scribendum, constat.
 Clav. Cic. *devertere*. ^e. *excoquas* reduxi omnibus codd. permo-
 tus. Gruter. addit: quibusdam id mutatum esse in *concoquas*.

3. *Itaque — legas*] Quum forum librorum copiam usum-
 plures libros legere velis, quam que liberum requirunt, sed
 possideas, sis quaeso conten- de ea lectione, qua te emen-
 tus iis, quos habeas. *Fa- dare, ingenium acuere, et*
 3 *stidientis — alunt*: non est mentem firmare velis, *pestes*,
 sermo de doctis disquisitioni- i. mala.
 bus, quae haud dubie plerum-
 que multorum et eorum diver-

4. *Honestas — paupertas*] Egregium haud dubie dictum
 Epi-

„res est, laeta paupertas.“ Illa vero non est paupertas, si laeta est. Cui enim cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arcâ, quantum in horreis iaceat, quantum pascat, quantum feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis fit divitiarum modus, quaeris? Primus, habere quod necesse est, proximus, quod fat est.

EPISTOLA III.

*Familiariter reprehendit Lucilium, quod amici nomine, ut vulgus solet, usus sit, monetque, eum demum vere ac proprie amicum esse, quocum, si probatus fuerit, omnia nostra aequae ac nobiscum communicare possimus. Unde hoc nos proficere, addit, ut nec ipsi mali quid committamus, et amicum constantem reddamus et fidelem. In quo et a vulgo seiungamus nos oportet, quippe qui, nullo amici discrimine facto, vel omnes amicorum loco habent, vel amicitiae praestantiam ignorant. (Cf. Epist. IX. ubi alio eoque stoico more hunc locum persequitur.) Quae quidem observatio de hominum inconstantia similem eorum errorem in eius mentem revocat, utpote qui industriam in circumcurfione perpetua et quietem in omni vacuitate a motu ponunt. Satis laxo vinculo adhibetur Pomponii dictum, clausulae loco, eiusdem fere arguenti. Ceterum et de amicitia omnes egisse auctores, qui de officiis exposuerint, constat. In Stoicis autem hac re tractanda clari fuere Posidonius, Hecato, Panaetius. Vide Diog. Laert. VII. 124: quibus et Cicero in libro egregio de amicitia, dialogo praestantissimo Platonis cui titulus est: *Lysis*, in partes vocato, identidem usus esse videtur.*

A 4

Episto-

Erasmus cum sequentibus edd. habet: *concoquat*. Sensu nihil differunt. f. *quantum* et quatuor codd. Gruter. atque Erfurtenſi B, et usu Senecae pernotus redudi; antea: *ant*.

Epicuri, quo dignissimum fuit, eiusque vitae rationi, quam in horto custodivit, convenientissimum. Cf. Diogen. Laert. X, 11 sq. Senec. Ep. XVIII, 7. XXI, 7 sq. et Cic. Paradox. VI.

5. *Quid enim refert — feneret*] diversa divitiarum genera recenset: *quantum — pascas* i. quantum pecoris, boum, oviumque alat in pascuis suis. In Apulia inprimis haec pecu-

Epistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistolâ illum et dixisti amicum, et negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico usus es, et sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos bonos viros dicimus; quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. ^aHoc abierit! Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantundem credis quantum tibi, vehementer erras, et non fatis nosti vim verae amicitiae. ^bTu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius.

^a. *Hoc abierit!* Sensus probus est, sive *hoc ab.* sive *hac ab.* cum codd. et edd. legas: hoc modo excusari dictum tuum potest, explicante Fr. Modio Ep 2 Nov. lect., quem Gruter. laudat. Absesse tamen haud bene potest, quamvis codd. nonnulli concinant. Gronov acute emendavit: Hic (sc. amicus tuus) abierit: de re, non de homine loquar tecum, in thesi non in hypothesisi. At vulgata bene habet.

^b. Ante: *Tu vero* sequentia ap. Erasmus, Gruterum eiusque quinque codd. al. legebantur: Errat autem, qui amicum in atrio quaerit, in convivio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo et bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est. Murerus haec verba delenda censuit, ut invecita huc ex ep. 19, 11. Probavit hoc iudicium Gruterus et insecti editores: haud immerito. Sunt enim alienissima ab hoc loco, e margine interpolata.

pecuaria fiebat. Cf. Tom. I. p. 337 not.

§. 1. *publico*] i. quod vulgo usitatum, commune est. Sic mos fuit, ut qui in Senatu Candidatum produceret, bonum eum vel optimum virum diceret. Cuius quidem rei vestigium apparet in Plinii Panegyrico: faciebas ergo, quum diceres optimos. Gruterus huc trahit Ciceron. de Orat. II, 64. *Dominos*, honoris causa, ut

apud recentiores: Herr, Monsieur, Sir. Saepe autem huius moris, non solum honoratioribus, parentes, fratres, (cf. epist. CIV, 1.) sed etiam obvios quosque, quorum nomen non statim succurreret, hoc titulo compellandi, mentio inicitur apud veteres. cf. Sueton. Aug. 53 not. Tacit. Annal. II, 87. cum Excurs. Lipsii P. Eadem ratione utebantur in mulieribus iam inde a deci-

prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti vero praepostere officia permiscent, qui contra praecepta Theophrasti, quum amaverint, iudicant; et non amant, quum iudicaverint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: quum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem **3** ita vive, ^cut nihil tibi committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interveniunt quaedam, quae consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaveris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: et aliis ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare ulla verba coram amico meo retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quae tantum amicis committenda sunt, **4** obviis narrant, et in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, et, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. utrumque enim vitium est, et

A 5

omni-

c. ut nihil tibi committas. Erasmi editio cum libris vett. praestat hanc lectionem, quam a Mureto sine ulla causa adiecta immutatam in: *ut nihil committas* recte restituendam duxit Gronov. qui exponit: *ut conscire sibi* est, pravi facti conscientiam habere ap. Horat. I. Ep. 1, 61, ita *committere sibi* est conscientiam alicuius facti admittere. Itaque revocavi.

mo quarto aetatis anno. Vide Epieteti Manual. CXL. edit. Schweighaeuf. ubi Vptoni notae (Tom. III. p. 163 Epieteteae Philos. Monum.): addas Spanhem. de Vfu et P. N. To. II. p. 487, Petron. c. 62. p. 330. Burmann.

2. *Theophrasti*] Occurrit quoque apud Plutarchum de

fraterno amore Tom. X. p. 45. Hutt. *Τους μὲν γὰρ ἀλλοτρίους, ὡς ἔλεγε Θεόφραστος, οὐ φιλοῦντα δὲ κρῖνειν, ἀλλὰ κρινούντα φιλεῖν.* Locus huius dicti erat fortasse in libro *περὶ Ἐρωτος*, si hario-lari licet. Cf. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III, p. 449. ed. Harles.

omnibus credere, et nulli: sed alterum honestius
 5 dixerim vitium, alterum tutius. — Sic utrosque re-
 prehendas, et eos qui semper inquieti sunt, et eos
 qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non
 est industria, sed exagitatae mentis concursatio: et
 haec non est quies, quae motum omnem molestiam
 iudicat, sed disolutio et languor. Itaque hoc quod
 apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. „Qui-
 dam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbi-
 do esse quidquid in luce est.“ Inter se ista miscenda
 sunt, et quiescenti agendum, et agenti quiescendum
 est. Cum rerum natura delibera, illa dicet tibi, se
 et diem fecisse et noctem.

EPISTOLA IV.

Hortatur amicum, ut perseveret in philosophia et in erudendo animo, quo maiores enim profectus faciat, eo maiorem voluptatem sensurum esse, virili animo assumpto et puerilitate deposita. Praecipua autem utilitas huius studii est contentus animae, sive mortis: quam quum ex frivolis causis contemnant interdum homines, e solidioribus virtutis causis multo magis eam esse parvifaciendam, monet. Vitam itaque una cum bonis eam comitantibus non esse amandam, sed omnem pro illa sollicitudinem deponendam, quum ex tot levissimis causis mors nos occupare possit. Finem epistolae facit dictum Epicuri de veris divitiis. Hoc emblemata per se egregium satis bene cum antecedentibus coniungi potest, quandoquidem ei, qui paucis contentus nec avi-
du

5. *Pomponium*] Lipsius ait: „poetam tragicum hoc nomine scio, sed et alios. At ista non olent poetam: estque in meo libro optimo: Pompeium philosophum“. Vixit autem ille Pomponius (nam varietas a Lipsio e codice allata pro aberratione librarii habenda est) sub Augusto et superstes fuit Tiberio. Tacit. Annal. V, 8, ubi vir morum elegancia et in-

genio illustris audit. † Cf. Lipsius ad Taciti Annal. XI, 13. Si cum Lipsio e carmine haec esse petita, negaveris, quamquam in iis afferendis sententiam quin sequeretur, verbis relictis, nihil impedit, altera tamen ex parte non pervideo, quidni poetam tragicum et libros philosophicos composuisse putemus?

Aut est verum in vita supervacanearum, minus metus obliicere potest mors, quam iis, qui contrariam vitae rationem inierunt: quamquam in hisce clausulis illam arctam cum antecedentibus coniunctionem quaerere velle, ipsius auctoris consilio repugnaret.

Persevera ut coepisti, et quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo et composito possis, Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: ^a alia tamen illa voluptas est, quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe purae et splendidae. Tenes utique memoriâ, quantum senseris gaudium, quum praetextâ positâ, sumsisisti virilem togam, et in forum deductus es: maius exspecta, quum puerilem animum deposueris, et te in ^b virum philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, ² sed, quod est gravius, puerilitas remanet: et hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vicia

a. *alia. altior* conî. Heumann in Poecile II, I. p. 31. ingeniose. Sed vulg. bene habet.

b. *virum* antiquior lectio ab omnibus edd. et codd. Gruter. firmata. Muretus ex vetere libro legendum esse ait: *viros*, athenici instituti memor, ex quo qui incipiebant per se censerî iamque res suas libere tractare atque administrare, qui περιπολοι fuerant (Wesseling. Obsf. 1, 2) in viros transcribentur. Vocabatur hoc ap. Athen. ἐγγράφεται εἰς ἄνδρας, εἰς λιξιαρχικόν (τοῦ δήμου). Res nota vel ex Lamb. Bosii Antiqq. Graec. Sed illi veteres libri Mureti quum non satis locupletes testes sint, antiquiorem coniecturâ lectionem retinendam duxi, ideoque revocaui. Transcribi in virum i. declarari publice tamquam vir. Sic ap. Senecam in Thyest. 13 est: in quod malum transcribor? i. mutor, deferor.

Contemplatione — splendidae.] Spectant haec ad dogma antiquum philosophicum, Pythagoreorum, et Stoicis perquam familiare, de animo in corpus tamquam in custodiam et vincula coniecto, ubi multum maculae et labis attraxit, ^a qua nonnisi Philosophiae opera liberari debet ac potest. cf. Senecae Nat. Quaest. I. praef.

praetexta toga: fiebat hic actus sollennis anno aetatis decimo quarto quintove. vide ad Consol. ad Marc. XI, I. To. I. p. 254.

². *illa levia — utraque.*] Muretus perquam apposite comparat Lucretium II, 54 sq. ubi Creechius laudat Senec. Epist. CX, 6.

tia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi levia, hi falsa formidant: nos utraque. ^cProface modo, et intelliges, quaedam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. ^dNullum magnum, quod extremum est. Mors ad te venit, timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut pertranseat. „Difficile est,“ inquis, „animum perdere ad contemptum animae.“ Non vides, quam ex
 3 frivolis causis contemnatur? Alius ante amicae fores laqueo pependit; alius se praecipitavit a tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod efficit nimia formido? Nulli potest segura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos
 4 consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis aequo animo vitam relinquere, quam multi sic complectuntur et tenent, quomodo qui a torrente rapiuntur, spinas et aspera. Plerique inter mortis metum, et vitae tormenta, miseri fluctuant: et vivere nolunt, et mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuvat habentem, nisi ad cuius amissionem praepara-

c. *Proface.* prospice, et mox auferunt loco afferunt aberrationes librarum. d. *Nullum magnum, quod extremum est:* antiqua lectio. Erasini et omnium infectorum edd. addunt post magnum: *malum*, quod tamen omnibus codd. deest. Itaque exsulet. Nihil magni momenti est, quod e. e.

3. *alius se — viscera.*] de servis loquitur. *qui inter magna bona — numerat* i. iteratum consulatum: nam sub principibus consulatus communior factus pluribus dari simul poterat, quum alii consules ordi-

narii, alii suffecti, s. minores, quin etiam honorarii crearentur. Cf. Dio Cass. XLVIII, 35 et ad III de Ira 31, 2.

4. *et vivere — nesciunt.* Laudat Lipsius Epicteti (fragm. XCV, p. 98. Tom. III. Epictetae

paratus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quae desiderari amissa non potest. Ergo 5 adversus omnia quae accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te et indura. De Pompeii capite pupillus et spado tulere sententiam: de Crasso crudelis et insolens Parthus. Caius Caesar iussit Lepidum ^eDextro tribuno praebere cervicem: ipse Chaereae praestitit. Neminem eo fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare evertitur: eodem die, ubi iusserunt navigia, forbentur. Cogita posse 6 latronem et hostem admovere iugulo tuo gladium: ut potestas maior absit, nemo non servus habet in te vitae necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contemnit, tuae dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: et intelliges, non pauciores fervorum irâ cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, quum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium inci- 7 deris, victor te duci iubebit, eo nempe quo duceris.

Quid

- c. *Dextro* hanc scriptorum lectionem praetuli alteri: Decimo. Mox *permiserat* praestat τω *promiserat* nonnullorum codd., in quod et Heumannus in Poecile l. l. p. 32. coniectura incidemat. *mare evertitur* cum omnibus scriptis, Erasmo, Grutero et Gro-novio praetuli: i. turbatur. *vertitur* a Mureto erat.

Æteteae Philof. Monum. edit. Schweigh.) increpitationem pa-rilem: Θαυμασοί άνθρωποι, μήτε ζῆν θέλοντες, μήτε ἀποθνήσκειν.

5. De *Pompeio* cf. ad II. de Ira 2, 4. De *Crasso* adi Plut. To. III. Vita M. Crassi c. 30 p. 488 ed. Reisk. *Caius Caesar* Caligula: narrat Dio Cass.

LIX, 22: Lepidus Caligulae cognatus, Drusillae, fororis Caii, maritus, olim eiusdem Caii amasius, coniurationis crimine damnatus et a tribuno *Dextro* interfectus est. Sueton. Calig. XXIV. Lipsius ad Taciti Annal. III, 2. *Cassius Chaerea* una cum Cornelio Sabino Caligulam interfecit. Dio Cass. LIX, 29.

Quid te ipse decipis, et hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? ita dico, ex quo natus es, duceri. Haec et huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam ultimam horam placidi expectare: cuius metus omnes alias inquietas facit. — Sed ut epistolae finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. et hoc quoque ex alienis hortulis sum-
 8 tum est. „Magnae divitiae sunt lege naturae compo-
 sita paupertas.“ Lex autem illa naturae scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse superbis affidere liminibus, nec supercilium grave, et contumeliosam etiam humanitatem pati: non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, et appositum: ad supervacua sudatur. Illa sunt quae togam conterunt, quae nos senescere sub tentorio cogunt, quae in aliena litora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPI-

f. et *appositum* antiquissima lectio, quam coniectura mutaverat Erasmus; adoptaverat Muretus: et *expositum*. Appositum est commodum, vicinum. Recte Gronov. revocavit.

7. eo — *duceris*,] inde a prime vitae die sc. ad mortem.

8. *Magnae divitiae — paupertas*.] Sunt haec Epicurea: quod noiter indicasse videri potest verbis: *ex alienis hortis*. Hinc Epicurus *μηπολόγος* (Analect. Brunk. II, p. 53) philoiochia *κηπος*, hortus, appellatur, v. c. ap. Themist. Orat. IV. ὄτῳ μέλει ὁ κήπος. Sed vide quae ad Ep. XXI, 10 notamus de hac re. *lex naturae*. cf. de Vita beat. XIII. *Vt famem — pati*, tamquam cliens. *Supercilium* i. factum, ut gr. ὄφρυς, Bergler ad Alciphron.

Epist. I, 34 p. 194. Wagner. Hunc morem Romanorum fores principum obfidendi respexit Lucian. Nigrin. c. 23 (ubi vide Hemsterhus. Tom. I. p. 259, 260 Bip.): *τοὺς πύλωνας ἔωθεν ἐμπλήθουσι*, superbis affidunt liminibus, ut ave suum portent, et coenas e sportulis accipiant (*τὸ ἀπὸ σπυρίδος δειπνον* Athenae. VIII, 17. p. 365. Iuvenal. I, 95 sq. et ad utrumque cf. Casaub.) *illa supervacua sunt, quae togam conterunt* in officiis civilibus, salutatione, deductione, ubi clientuli isti semper togati. Lipsius.

EPISTOLA V,

Gratulatur amico, quod Philosophiae operam navat indefessam, sed monet simul, ut ab ostentatione liberum se praestet: Philosophiae enim studium ad emendationem animi ac vitae adhibendam esse: qua una, si dissimilitudo a vulgo esse debeat, admiratio sit, reliqua, quae ad externam dissimilitudinem pertineant, tamquam ridicula et odiosa sint reiicienda. Emblemata egregium ex Hecatore Stoico affert: Desines timere, si sperare desieris.

Quod pertinaciter studes, et omnibus omissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorem facias, et probo et gaudeo: nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo, aut genere vitae notabilia sint. Asperam cultum, et intonsum caput, et negligentiore[m] barbam, et indictum argento odium, et cubile humi positum, et quidquid aliud ambitionem perversa viâ sequitur, evita. Satis ipsum nomen philosophiae, etiam si modeste tractetur, invidiosum est: quid, si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem.

1. Egregie haec dicta sunt ad reprimendam ostentationem, quam inter philosophos cuiuscunque fere sectae regnasse, vel ex Luciano, Horat. I. Epp. 19, 12 etc. notissimum est.

2. *invidiosum est,*] quia contra vitia omnis generis, quae utique in metropoli, aut quavis magna urbe, imprimis vero Romae dominabantur, invehebatur philosophia quaelibet: sive Stoicorum dogmata, natu-

ram esse sequendam etc. praecipientia, sive Epicuri decreta atque sententias, in quibus animi emendatio et inde manans voluptas (vide locum praestantissimum Luciano Tom. V. p. 106 Bip.) severissime postulabatur, spectaveris. *Quid fieret si* hac modesta tractatione omissa nos a moribus receptis hominum separarem, alia eaque diversissima vivendi instituta sequentes? Itaque medium

tene-

dem. non habeamus argentum, in quod solidi auri caelatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium, auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur, quam vulgus, non ut contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, 3 et a nobis avertimus. Illud quoque efficitur, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem et congregationem: a qua professione dissimilitudo nos separabit. Videamus ne ista, per quae admirationem parare volumus, ridicula et odiosa sint. Nempe propositum nostrum est, 4 secundum naturam vivere. Hoc contra naturam est, tor-

a. a qua professione dissimilitudo nos separabit. Antiquior lectio, cf. Gruter. h. ne professione ab aliis diversi sumus, sed vita. vid. Ep. 14. Erasmus coniectura τὸ nos eiecerat: i. e. ait: a qua congregatione dissimilitudo professionis separabit. vult enim nos intus habere philosophiam, non profiteri.

teneamus inter cultum exquisitum et asperum. *non habeamus argentum* — *descenderit*. Recte Lipsius: „Emblema, s. Latinis inserta.“ Spectant autem haec ad luxum, qui utique inter Romanos viguit, ut vasis menfalibus argenteis sigilla ex auro praetertim, anaglypha intelligenter facta (*solidi auri caelaturam*), illigarent quae pro lubitu demi atque variari poterant: quandoquidem recentia vasa eaque recentior nata in conviviis, quae luxu fatis frequentia apparavit, semper apponere non licuit. Cicero emblemata appellat. Cf. Ernesti Clav. Cic. *Caelatura* id q. τὸρευμ. Cf. Heynii antiquar. Auffaetze II p. 145 sqq.

et Schneider in Lexico graeco ad voc. τὸρευω. Hic luxu Herculanensibus antiquitatibus detectis et publici iuris factis in clariore demum luce positus est.

3. *sensum communem*] quo tempus, locum, personas observare et distinguere possumus, ne quid inepte faciamus. Sic explicat noster de Benefic. I, 12. hanc phrasin, quae varie apud varios accipitur, quos erudite significavit magnus Bentleius ad Horat. Sermon. I, 3, 65. nostri loci non immemor. *secundum naturam*, commune philosophorum axioma. vid. de Vita beata cap. III et VIII. Epistol. XLI fin. Lipsius.

torquere corpus suum, et faciles odisse munditias, et squallorem appetere, et cibis non tantum vilibus uti, sed tetris et horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriae est: ita usitatas et non magno parabiles fugere, dementiae est. Frugalitatem exigit philosophia, non poenam: potest autem esse non in-comta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores et publicos: ^bsuspiciant omnes vitam nostram, sed et agnoscant. Quid ergo? **5** Eadem faciemus, quae ceteri? nihil inter nos et illos intererit? plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intraverit, nos potius miretur, quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse divitias. — Sed ut huius quoque diei lucellum **6** tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inveni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. „Defines, inquit, timere, si sperare desieris.“ Dices, quomodo ista tam diversa pariter sunt? ita est, mi Lucili: quum videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena et ^ccustodiam et militem copu-

- b.** *suspiciant omnes vitam nostram, sed et agnoscant.* Praestat haec lectio antiqua coniecturae Gruteri: Non suspiciant homines vitam nostram, sed agnoscant. Sensus postulat: vita nostra ita sit comparata, ut non solum admiratio homines in vitam nostram convertat, sed etiam praestantiam eius imitandam ducant.
- c.** *custodiam* ap. Scriptt. argenteae Latinitatis significat eum, qui custoditur. Male Gruteriani codd. *custodem*. cf. ad de Tranq. An. 10, 3.

6. Hecatonem] Fuit is Stoicus satis celebris in antiquitate, Rhodius, Panaetii discipulus, cuius opera omnia periere. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 563 Harles. Hoc dictum per-

tinet ad Apathiam Stoicorum. Vide nostrum de Constant. Sap. XIX, 2. Eleganter de hoc loco diserit Muretus Var. Lectt. XII, 6.

7 copulat: sic ista quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista fieri. utrumque pendentis animi est, utrumque futuri expectatione ^dsolicitem. Maxima autem utriusque causa est, quod non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanae, in malum versa est. Ferae pericula quae vident, fugiunt; quum effugere, securae sunt: nos et venturo torquemur, et praeterito. Multa bona nostra nobis nocent. timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum praesentibus miser est.

EPISTOLA VI.

Quum se emendari, quin transfigurari intelligat ope Philosophiae, cupit cum amico hanc animi mutationem communicare, quandoquidem amicis omnia communia esse debent. Hoc ipso efficitur, ut amico proficit, et sibi utilitatem creet, atque verum sapientiae fructum capiat: nam nullius boni sine socio incunda possessio est. Proinde libros se missurum ei promittit, in quibus loca praestantiora a se iam insignita sint. Sed enim quum vicia vox efficacior sit, optat ut se conveniat, quia exempla securius et efficacius docent, quam praecipia, uti experientia docet.

Egregium Hecatonis dictum huc spectans finem epistolae imponit. Est autem dogma Stoicum, illum qui se amet, i. e. bonum sapientemque faciat, hunc et alios sic amare, ut non sibi soli, sed toti genitum se credat mundo. Cf. de Clement. II, 5, 3. Cic. de Fin. III, 20. Eodem sensu iam Socrates se mundanum appellavit apud Ciceron. Tusc. disputat, V, 37. et Plutarch. de exilio To. X, cap. 5, p. 370 Hutten.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero, nihil in

d. sollicitum. Recte Gronov. praetulit e codice et tribus vett. edd. vulgatae: solliciti. Ep. 14, 16. De Brevit. Vit. 17, 1.

1. *transfigurari*] in alium habitum hominemque ire. Epist. XCIV, 46. Nam qui illud (Philosophiam) didicit et facienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi in ea, quae

in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam quae debeant corrigi, quae extenuari, quae attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quae adhuc ignorabat, videt. Quibusdam aegris gratulatio fit, quum seipſi aegros esse senserunt. Cuperem itaque tecum com- 2
municare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiae nostrae certioſorem fiduciam habere coepiſſem; illius verae, quam non spes, non timor, non utilitatis suae cura divellit: illius, cum qua homines moriuntur, et pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, quum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quidni non possit? Sciunt enim ipſos 3
omnia habere communia, et quidem magis adversa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, et nobis ista, quae tam efficacia expertus es. Ego vero cupio ista omnia in te transfundere, et in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia fit et salutaris, quam mihi uni sciturus sim. Si eum hac exceptione detur sapientia, ut 4
illam inclusam teneam, nec enuntiem, reiiciam. Nul-

B 2

lius

quae didicit, animus eius transfiguratus est. Itaque mutatio haec sive μετασχηματισμός animorum est hominſque interni. Lipsius. nec hoc sc. dicto: ideo quidni corrigi — extolli, prava refingi, superba deprimi, humilia elevari? Quibusdam — senserunt, ut in lethargo, ut in melancholia, ubi intani maxime sibi sani (videntur). Lipsius.

2. amico] vulgari s. publico. Vide epist. III, 1. amicitia vera, quae castigat, monet, communicat. Lipsius.

4. Si cum hac exceptione — reiiciam.] Egregia professio! Similis est illa beati Lessingii. Si Providentia mihi altera manu inclusam ostenderet veritatem omni dubio liberam, altera illam, quae humanae conditioni convenire videretur, nondum omnibus dubiis exemptam, ideo-

lius boni, sine socio, iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: et ne multum operae impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ea ipsa protinus, quae probo et miror, accedas. Plus tamen tibi et viva vox et convictus, quam oratio, proderit: in rem praesentem venias oportet.

- 5 Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. vitae eius interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formula sua viveret. Plato et Aristoteles, et omnis in diversum itura sapientium turba, plus ex moribus, quam

ideoque inquisitioni patentem, retine, dicerem, illam, relinque hanc.

5. *Primum — credunt*] Recte haec dicta sunt, quatenus a te ad iudicandum apto, nec ullis opinionum commentis praepedito, res accuratius diiudicari possunt, quam si auribus accipias. Tuetur hanc eandem sententiam Horatius A. P. 180. Segnius irritant animos demissa per aurem, Quam quae sunt oculis subiecta fidelibus, et quae ipse tibi tradit spectator. Quintil. Inst. Orat. XI, 2. acrior est oculorum quam aurium sensus. Altera tamen ex parte nec illi falsi sunt, qui auribus maiorem vim quam oculis tribuant. Sic Candaules Herodoti I, 8 ait ὅτα τυγχάνει ἀνθρώποισιν εἶντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν, ubi vide Wesseling. Strabo II, p. 178 ed. Lips.

ἀκοή πρὸς ἐπιστήμην (ad notitias variarum rerum acquirendas) πολὺν κρείττων ἐστί. Lactant. Inst. III, 9 plus est in auribus quam in oculis situm. *Cleanthes*, aestimatissimus Zenonis discipulus, quem ideo Epictetus una cum Socrate, Diogene et Zenone ad imitandum proponit, Disfert. Arrian. III, 23, 32. cf. Diog. Laert. VII, 168 sqq. *formula*. vide ad II de Clem. 3, 1. *Plato et Aristoteles — traxit*. Quum hic de contubernio sermo sit, Lipsius anachronismum commississe Senecam putat. Aristoteles enim Socratem, qui Ol. XCV, 1 obiit, ne vidit quidem, natus XCIX, 1. Calore itaque scriptionis nostrum in errorem chronologicum abreptum fateamur oportet. *plus ex moribus*. Laudat Lipsius Xenophont. Memorab. Socrat. IV, 1, init,

quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, et 6
 a Hermachum, et Polyaeum, magnos viros non scho-
 la Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te
 arcesso tantum, ut proficias, sed ut profis. plurimum
 enim alter alteri conferemus. Interim quoniam diur-
 nam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud He-
 catonem delectaverit, dicam. „Quaeris,“ inquit,
 „quid profecerim? Amicus esse mihi coepi.“ Multum
 profecit: nunquam erit solus. Qui sibi amicus est,
 scito hunc amicum omnibus esse.

EPISTOLA VII.

*Consortium malorum quum ex pervetusto proverbio vitiositatem aliquam
 facillime vel optimis moribus affricare soleat, suadet Lucilio Seneca,
 ut turbam, sive multorum conversationem devitet, qua nihil emen-
 dationi morum periculosius sit. A generali hoc praecepto devertitur
 ad spectacula gladiatoria, quibus nuper interfuerat. Qua occasione
 data in illa spectacula, s. munera gladiatoria ideoque in populum qui
 iis tanta insania gaudere soleat, acerbissime invehitur. Fortasse
 huius loci est, quaedam huc pertinentia breviter delibasse. Haec
 spectacula publica, Graecis liberis diu prorsus incognita, et quum
 cognovissent, odio habita, maximopere placuerunt Romanis (Auctor
 Dialogi de Causis corr. Eloq. c. XXIX). Originem traxere a more
 saevissimo captivos ad placandos manes suorum in bello caesorum in-
 feriarum loco mactandi; quem et apud Graecos obtinuisse Homerus*

B 3

tra-

- a. *Hermachum*. Sic omnes fere codd. omnium auctorum, ubi Her-
 machus memoratur. *Hermarchum* tamen scribendum esse putat
 Villoson in Anecd. Graec. tom. II. p. 159. n. ex *Antichità
 di Ercolano* Vol. V. p. 71. tav. 17. et p. 721. Cf. Harles ad
 Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 604. x) ubi et de Metrodoro
 Atheniensi p. 606. et de Polyaeo p. 609 conferas. Is Herma-
 chus est Mitylenaeus, qui in schola et diatriba Epicuro suc-
 cessit. Hanc eandem sententiam de nomine hoc scribendo pro-
 tulisse Klotzium in Actis liter. T. V. p. 367, qui eam ex Pro-
 tome Hermarchi in della Antichità l. c. probaverat, intellexi e
 Wagneri nota ad Alciphron. II, ep. 2, p. 287 sq.

6. *Metrodorus*] Athenien- Ceterum vide de eo, Herma-
 sis, discipulus Epicuri cele- cho et Polyaeo Diogen. La-
 berrimus. Cf. Baylii Diction. ert. X, 15, 22 sq.
 histor. et crit. Epicure (D).

tradit. Decimus Iunius Brutus a. u. c. CCCCXC captivos inter se pugnare iussit in honorem defuncti patris, ideoque munus gladiatorium edidit primus (Liv. Epit. XVI. Valer. Max. II, 4, 7.). Mox res in ludum versa mos factus est, ut a magistratibus et deinceps a Candidatis ad populi favorem sibi conciliandum, eherentur. Quare lanistae exorti sunt, qui viles homines et mancipia emta, familiares autem dixere, sub procuratore sagina gladiatoria alerent, et ludis gladiatoriiis secundum dictata et leges exerceri iuberent. Quid, quod nobiles iique potentes gladiatorum adeo familias in ergastulis praediorum suorum, ubi detinebantur, alerent, teste bello Spartacio! Armis et modo pugnandi, quibus utebantur, genera gladiatorum constituebantur, et nomina. Ex iis, qui vulgari modo inter se pugnarent, ordinariis paribus, excerpere hic liceat duo genera, postulatitios et bestiariorum. Quorum quidem priores a principibus privatim emptos alitosque, ideoque Caesarianos fiscalesque (Καίσαρος μονομάχους Epictet. Disf. I, 29, 37.) nominatos, a populo propter peritiam, qua inclavebant, iate dum in arenam fori s. Amphitheatri sibi commodari postulatos esse legimus, ubi pavia inter se componebantur. Bestiariorum, ad mortem plerumque propter scelera commissa damnatorum, pugna erat cum bestiis e. c. leonibus, quam vel poenae loco, vel ultro, vel auctoramento s. mercede conducti pugnarent: haec pugna vocata est venatio. Iam vero qui mane cum leonibus insisque pugnaverant, meridie inter se depugnare cogebantur, nominati inde catervarii s. meridiani, gregatim temere ac sine arte mortis periculo obiecti. Plura dabit Meierotto neber Sitten u. Lebensart der Römer in verschiedenen Zeiten der Republik, Tom. I. p. 127 sqq.

Iam quum haec saevitia velut contagione quadam animi proximum quemque invadere soleat, cum iis tantummodo versandum esse suadet Seneca, qui emendationem dare et recipere possint: sufficere, addit, sibi et melioribus didicisse. Tria egregia dicta Democriti, Heracliti et Epicuri afferuntur huc facientia: quae nostras Balde Sylva lyric. lib. VII, 14 in usum suum convertit, praeclare expressu ab Herdero, in Terspichore T. II. p. 312. Allen immer gefallen ist ein Glueckspiel etc.

Quid tibi vitandum praecipue existimes, quaeris? turbam. Nondum enim tuto illi te commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quae fugavi, redit. Quod aegris, evenit, quos longa imbecillitas usque eo affe-

affecit, ut nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus expectans, et sales, et aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est: quid quid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omnis nugis, mera homicidia sunt: nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi: nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus et postulatitiis praeferunt. Quidni praeferant? non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta? quo ^agladii artes? Omnia ista mortis morae

B 4

sunt.

a. *gladii artes?* Nonnulli codd. et Erasmi editio omittunt *τὸ gladii*, quod tamen in multis aliis additur, idque iure. Spectant autem hae gladii artes ad dictata et leges quas lanistae gladiatoribus in ludis gladiatoriiis commentari solebant. Cic. de Or.

1. *ex longo morbo*] i. vitiositate. Ep. LXXV, 9. Sic declarant Stoici animi nondum emendati sed passionibus laborantis statum, nonnisi ope Philosophiae purgandum. Cf. Cic. Tusc. Qu. IV, 10. coll. IV, 12 init. Diog. Laert. VII, 115. Stob. Eclog. ethic. p. 177. Tiedemann System der stoischen Philos. III, p. 263 sqq. *sine offensa*, i. noxa, incommodo.

2. *populus*] turba, multi, stoico sensu, i. stulti pravique, *Φαῦλοι*: ideoque opponuntur sapientibus s. sapientiae studiosis, *σπουδαίοις*. *quia inter homines fui*, stultos et nulla philosophia excultos, *Φαύλους*. *lusus — acquiescant*; mimos, pantomimosque etc.

3. *Quo — artes?*] i. cui bono sunt iis munimenta, e. c. galea, scutum. Plura exempla

funt. Mane leonibus et urfis homines, meridie spectatoribus suis obiiciuntur. ^b Interfectores interfecturis iubentur obiici, et victorem in aliam detinent caedem, exitus pugnantium mors est: ferro et igne res geritur. Haec fiunt, dum vacat arena. — Sed latrocinium fecit aliquis. Quid ergo? meruit, ut suspendatur. Occidit hominem: qui occidit, ille meruit ut hoc pateretur: tu quid meruisti, miser, ut hoc spectes? — Occide, ure, verbera! Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, et mutuos ictus nudis et obviis pectoribus ^c excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age, ne hoc

III, 23. Suet. Iul. 26. ^b *interfectores interfecturis iubentur obiici*. Ita mss. Pincianus et Gronov. invenerunt probaruntque. Lipsius lib. 2. Saturn. Serm. c. 15. ita quoque emendaverat probatum Grutero. *Interfectores interfectis* legebatur ante Muretum, ap. Erasmus et in multis codd. nullo tamen sensu. Murerus fecit *interfectores inter se*. Quam codd. dant lectionem sanam praeruli. Qui mane interfecerant, obiiciuntur aliis a quibus interfici debent. ^c *excipiunt*. Gronov. ex nonnullis codd. praefert: *recipiunt*, allusum putans ad feralem illam victoris in arena vocem: recipe ferrum: cf. de Tranq. An. XI, 4. Ep. 57, 3 fin. Cic. Tusc. II, 17. At h. l. de catervariis s. meridianis sermo est, qui *plagis* i. verberibus in vulnera aguntur, nec de gladiatoribus ante probe exercitis, ad quos videlicet illa feralis vox spectabat. Itaque vulgatam tueor.

pla huius phraseos attulit Gronovius ad Senec. Nat. Quaest. I, 16, probatus a Bentleio ad Horat. I. Epp. 5, 12. Exquisitior autem usus est τοῦ quo coniuncti cum accus., ubi quo antiquus datus pro cui esse videtur, intellecto: adhibeam, aut simili verbo,

4. *ferro et igne res geritur.*] Donec arena, s. locus, in quo gladiatores pugnant, va-

cua sit, omni vi saeviunt in se invicem. *igne* fugax, aut certe retrogradus in adversarium ire cogebatur. Iusiurandum, quo lanistae obligabantur gladiatores, occurrit ap. Petron. c. 117. cf. Horat. II, Serm. 7, 58. Senecae Epist. XXXVII, 1. uri, vinciri, verberari, necari non detrectabant. *Occide — movitur?* voces spectatorum. Cf. de Ira I, 2, 3, ibique Var. Lect.

hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redun-
 dare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias,
 quod eum docetis esse crudelem, qui non potest di-
 scere. Subducendus populo est tener animus, et pa-
 rum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati,
 Catoni, et Laelio excutere mentem suam dissimilis mul-
 tudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui quum ma-
 xime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum
 tam magno comitatu venientium potest. Vnum exem- 6
 plum aut luxuriae, aut avaritiae, multum mali facit:
 victor delicatus paulatim enervat et emollit: vici-
 nus dives cupiditatem irritat: malignus comes quam-
 vis candido et simplici rubiginem suam affricuit: quid
 tu accidere his ^d moribus credis, in quos publice fa-
 ctus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut ode-
 ris. Vtrumque autem devitandum est: ne vel simi-
 lis malis fias, quia multi sunt: neve inimicus multis,
 qui dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum pot- 7
 es. cum his versare, qui te meliorem facturi sunt:
 illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mu-
 tuo ista fiunt, et homines dum docent, discunt. Non
 est ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in
 medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quod
 facere te vellem, si haberes isti populo idoneam

B 5

cmen-

d. *moribus.* Optime restituit Gronov. e membranis et vet. edd. ex-
 plicans *his moribus*: horum hominum moribus et bonae licet
 indoli: non potest ea servari in turba, quae omnis eam de-
 struere nata et operata est. Cf. Gronovii Obs. I, 24. p. 149

5. *Agite — discere.*] Lip-
 sius et Muretus referunt haec
 ad Neronem, in cuius cle-
 mentiae laudem, blande nec
 tamen falso, sub initia quidem
 imperii, haec dicta sint. *Da-*
ceris de conatu, docere vul-

tis. *adeo nemo nostrum — pot-*
est. Lipsius laudat Epictet. Disf.
 Arrian. II, 16.

6. *rubiginem.*] Eadem fere
 habet Arrian. in Disf. Epict.
 III, 16, 3. Lipsio laudante.

8 ^ementem. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter incidet: et hic ipse formandus tibi erit, insituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas ne operam perdidideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus unum haec epistola in debitum solvet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: „Vnus mihi pro populo est, et populus pro uno.“ Bene et ille quisquis fuit! (ambigitur enim de auctore) quum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventurae? „Satis sunt,“ inquit, „mihi pauci, satis est unus, satis est nullus.“ Egregie hoc tertium. Epicurus quum uni ex confortibus studiorum suorum scriberet: „Haec,“ inquit, „ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.“ Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

EPI-

(ed. Lips. 1755.). e. mentem i. si tibi cum populo conveniret; omnium fere codd. et edd. lectio, praeterquam quod nonnulli scripti habent: *mercem*, nullo sensu. Vnde Gronov. emendabat: *ortem*. Sed vulgata bene habet.

8. *aliquis incidet*:] Similia *Heracliti* est sequens dictum, extant ap. Persium Sat. I, 2. si Symmachum lib. IX Epp. 105. sequaris: secundum Heraclitum physicum, qui summam laudis arbitrabatur placere uni: is esset optimus, qui probaret. Quis leget haec? — vel duo, vel nemo. *in antecessum*. Vox a foro et argentariis: significat inante solvi et priusquam dies cessit etc. Lipsius. *Democritus*. Cf. de Ira II, 10, 2.

EPISTOLA VIII.

Priovi epistolae responderat Lucilius, illum secessum, quem Seneca suaserat, contra Stoicorum esse dogmata, quae imperant in actu mori. Immo vero, respondet noster, ago quae prodesse possint pluribus: posterorum negotium ago, conscribendo illis salutaria praecepta, quae ipse expertus sum. Epicuri sententia: libertatem veram a Philosophia dari, bene cum antecedentibus cohaerens claudit epistolam. Vide de Tranquill. An. c. 3. et Argum. libri de Otio ant Secessu: quibus addas, quae Vptonus ad Arrian. Disf. Epist. I, 10, 7. collegit, ubi Schweighauser huius Epistolae non immemor fuit.

„Tu me,“ inquis, „vitare turbam iubes, secedere, et conscientia esse contentum: ubi illa praecepta vestra, quae imperant in actu mori?“ ^a Quid? ego tibi videor inertiam suadere? in hoc me recondidi, et fores clausi, ut prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, et oculos vigiliâ fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, et primum a meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quae ² possint prodesse conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, literis mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus:
 quae

2. *Quid ego tibi videor inertiam suadere?* Gronovii est emendatio. Ille sic: „Scripti omnes (et edit. Erasmi): *Quod ego tibi videor interim suadere* Forte: *Quid? ego tibi videor inertiam suadere?* Quae sequuntur, accipienda, quasi inrepositisset: *Meum exemplum vide: in hoc me recondidi etc.*“ Vulgatum erat, nescio inde: *Quid? ego tibi videor interim sedere?*

1. *conscientia*] sc. te tibi didicisse. *Nullus — exit.* Quisnam Titi imperatoris illud celeberrimum non recordabitur; diem non perdidit! Cf. Plinii Panegy. LXVIII, 2. ibi Schwarz.

2. Spectant haec inprimis, ut opinor, ad Senecae Moralium libros nunc deperditos, in quibus de omni materia ad Philosophiam morum spectante fufus disputaverat, ut innuit ipse Epist. CVI, 2. CVIII, 1.

quae etiam si per sanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quod fero cognovi, et lassus errando, aliis monstrò. Clamò: Vitae quaecunque vulgo placent, quae casus attribuit: ad omne fortuitum bonum
 3 suspiciosi pavidique subsistite. Et fera, et piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis? insidiae sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia devitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, ^bhabere nos putamus, habemur. In praecipitia cursus iste deducit: huius eminentis vitae exitus, cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, quum coepit transversos agere felicitas. ^cAut saltem rectis,
 aut

b. *habere nos putamus, habemur.* Multi ms. *putamus, haeremus* ut ad viscum referatur; quod *b. n. p. b.* Erasinus et Muretus. Sed vulgata recte defenditur codd. Pinciani, Erasimi et Mureti. Accedit quod antithesin amat noster: de Ira I, 16, 8. not. Ep. 119, 12. de Vit. beat. 22. fin.

c. *aut saltem rectis, aut temet fruere.* Lectio fere omnium codd.; et sic fere Erasinus: Aut rectis saltem, aut temet fruere. H. e. Aut emendatorum hominum confortio fruaris, vitatis quae vulgo placent, aut, si hoc tibi non contingat, recede in te ipsum, tibi vive. At Muretus his verbis nullum idoneum sensum inesse putans, e sua coniectura dedit: *aut rectus sta, aut semel fuge.* Nec Gronovius vulgata contentus emend.: *Aut statum rectus, aut temet tene. non vertet fortuna; se cernuet et allidet.* Equidem vulgata teneo, nec hic quaedam, ex Lipsii opinione, excidisse puto.

CIX, 14. Cf. Lactant. I, 16. II, 2. VI, 17. *serpere* i. contagione grassari, ingravescere. De ulceribus est vox propria. *ad omne fortuitum bonum — subsistite.* Nam Stoicorum dogma est, illa tantummodo bona esse in iisque rebus ponenda, quae in nostra potestate sint. Arrian. Disf. Epict. II, 16, 1. Antonin. VI, 32. Hinc *fortuna* idem valent, quod

aliena §. 8. cf. Cort. ad Salust. Iug. I. Proinde *viscata beneficia* bene nominat illa bona, quae nos ab officio avocare, et morbis quos vocant Stoici, i. perturbationibus implicare solent.

3. *Aut saltem rectis*] Recta sunt Stoicis ea, quae sapientis consensu approbantur, τὰ καλὰ, ὀρθὰ, honesta. (v. Vpton. ad Arrian. Disf. Epi-

aut temet fruere. Qui hoc faciunt, non evertit for- 4
 tuna, sed cernuat et allidit. Hanc ergo sanam et
 salubrem formam vitae tenere memento, ut corpori
 tantum indulgeas, quantum bonae valetudini fatis est.
 Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus
 famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat fri-
 gus, domus munimentum sit adversus infesta corpori.
 Hanc utrum cespes erexerit, an varius lapis gentis
 alienae, nihil interest: scito hominem tam bene cul-
 mo, quam auro tegi. Contemne omnia, quae super- 5
 vacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Co-
 gita, in te, praeter animum, nihil esse mirabile:
 cui magno nihil magnum est. — Si hoc mecum, si
 hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prod-
 esse, quam quum ad vadimonium advocatus descende-
 rem,

Epietet. I, 18, 20, p. 221 ed. Schweighaef. T. II. P. I.)
 Aut his honestis, quae fortuna offert, fruere, aut eius be-
 neficia prorsus aspernans, tibi vive, vulgo et fortunae istis
 beneficiis inaccessus.

4. *cernuat*] i. turbat, σφάλλει: plus est, quam *evertit*, quod praedit. Sic Ep. IX, 7. τῷ *florere* opponitur *everti*. *forma* i. ratio vitae ita instituitur, ut beneficiis istis fortunae bene careas, parum sollicitus, utrum domus tua sit casa s. tugurium, an *lapide vario* i. marmore varii coloris externo (Plin. XXXIII, 1.) exstructa. Marmora autem paria, carystia, Hymettia, Numidica etc. ideoque gentium alienarum domibus exstruendis, ornandisque

esse adhibita vel ex Plin. libr. XXXVII. notum est: Italiae enim marmora illis posthabita sunt, e. c. Lunense marmor (Carrarium nunc vocant), quod etsi non longe ante Caesarem inventum esset, (Strabo V, 2, 5. p. 130 ed. Lips. iam memorat cum laude.) diu tamen peregrinis illis cessit honore, nec a delicatioribus facile adhibitum esse videtur. Sed hoc in disquisitione de aetate statuae Apollinis (in Belvedere dicti) ad liquidum deductum est. Cf. Les Oeuvres de Raph. Mengs, T. II. p. 9 sqq.

5. *cui magno — est*:] quae si cum animo sapientia imbuto comparaveris, parvi sunt momenti. *ad vadimonium advocatus*, ab amico reo tamquam
 ipon-

rem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in fenatu candidato vocem et manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana divinaque simul tractant. Sed iam finis faciendus est, et aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum d replicamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. „Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas.“ Non differtur in diem, qui se illi subiecit et tradidit. statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiae fervire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum? Quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poetae dicunt, quae a philosophis aut dicta sunt aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas nostras: habent enim hae quoque aliquid severitatis, et sunt inter comoedias et tragoe-dias mediae: quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publii, non excalceatis, fed

d. *replicamus*. Optimorum codd. lectio. *Complicamus* nonnulli codd., unde Erasimus fecerat: *compilamus*.

sponsor praesentiam amici coram iudice mea fide et periculo meo promittens. Clav. Cic. *aut — commodarem*: nam sub Tiberio Comiticia e Campo in Curiam sunt translata. Tacit. Annal. I, 15. Plin. Epp. III, 20.

6. *Philosophiae — libertas*] Egrege idem asserit Epictetus in Arrian. Disf. II, cap. 1, ubi §. 25 ait: *Οἱ φιλόσοφοι λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐπιτρέπομεν ἐλευθέροις εἶναι, εἰ μὴ τοῖς πεκαυθευμένοις.* Dicit

autem Stoicos. Eodem sensu Zenodotus Stoicus in Brunkii Analect. II, 78. Zenonis disciplinam *ματέρα ἐλευθέριας* appellat. Nam sapiens solus rex et liber est. Cf. Cicero de finib. II, 75. Paradox. V. Epictet. Disf. IV, 1. de libertate, ubi vide Vptonum. *circumagitur, στρέφεται*, manumittitur ritu solenni coram praetore per vindictam.

7. De Publio Syro mimographo Laberii aequali et aemulo cf. not. ad Consol. ad Març.

fed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum, qui 8
ad philosophiam pertinet, et ad hanc partem quae
modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in
nostris habenda:

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum a te dici non paulo melius, et adstri-
ctius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiam nunc melius dictum a te non praeteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi.

EPISTOLA IX.

Stilponi Megarensi et Stoicis obiecerat Epicurus, male eos dicere: sa-
pientem se ipso esse contentum, ideoque amico non indigere. An
recte haec ab Epicuro reprehensa sint scire desideraverat Lucilius.
Respondet noster, hanc reprehensionem non cadere in Stoicos, qui-
ppe qui aliam ἀρετὴν, quam Stilpo cum suis acciperent. Mega-
rici enim omnem mali sensum in sapiente excludunt, Stoici non item.
Atque licet utrisque commune sit dogma illud vere magnificum, sapien-
tem se ipso esse contentum; amico tamen Stoicus et gaudere potest, et
revera gaudet, quamquam et sine amico esse possit. Enimvero
quum faciendarum amicitiarum peritissimus sit, nunquam amico ca-
rebit. Egrege huc facit Hecatonis dictum: Si vis anari, ama,
et illud Attali: incundius esse, amicum facere, quam habere. Qui-
bus allatis docet ideo praesertim a Stoico sapiente desiderari amicum,
ut amicitiam exercere possit, non ut ea sibi auxilium comparet, ad
modum Epicuri, qui utilitatis causa amicitias iungendas esse praece-
pit, temporarias illas quidem, quae Stoico satisfacere non possunt.

Alte-

IX, 4. de Tranquill. An. XI,
6. Vixit sub Caesare et dena-
tus est sub Augusto. Vide Fa-
bricii Bibl. lat. Tom. I, p. 477
sq. Ern. *rogatas* comoedias,
quae argumenta romana tracta-
bant, et admodum ludicra;
excalceatis i. comoedis s. mi-

mis qui foccis in theatro ute-
bantur, quum tragoedi cothur-
nis incederent. Cf. du Bos re-
flexions crit. Tom. I. sect. 21.

8. *Hunc versum — de tuo
tibi*] In quonam poemate hi
versus occurrerint, ignoramus.

Altera ex parte perperam interpretantur sapientem. Non se contentus est ad vivendum, sed ad beate vivendum. Nulla re indiget, sed multis illi rebus opus est, ideoque et amico, ut vivat, non ut beate vivat. Naturali autem irritatione ad amicitiam, ad coniugium etc. fertur: appetit societatem, amorque sui. Si tamen ei idem quod Stilponi acciderit, et ille omnibus amissis, sua se virtute involvet. Neque tamen Epicurum dissimilia his docuisse monet quippe qui dixerat: Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est.

Huic Apathiae descriptioni, quam apud omnes fere Stoicos iteratam invenimus, utique posteaquam Peripatetici duriores, quam primi Stoeae magistri statuebant, apathiam impugnaverant, multo maior laus tribui debet, quam illi antiquiori: quamquam nec sic omnes, quibus systema laborabat, difficultates effugere poterant Stoici. Cf. Lipsii Manuduct. III, Disf. 10, 9. et Tiedemanni System der stoischen Philosophie III, p. 187 sqq.

An merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, et propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro, et his, quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπόθεον uno verbo cito voluerimus, et impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, **2** intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respu-
at

2. cito omnium codd. et edd. ante Pincian. lectio, quam ille et Dionys. Godofredus Coniectur. et var. lect. (Basil. 1540. 8. per Euseb. Episcopium) p. 18 in scite emendavit. Enimvero haec Senecae sententia non fuit; si statim ἀπ. uno verbo exprimere v., ait, posset hoc fieri. At scite id non factum esse, ambiguitas interpretationis satis docet. Scitius factum esset, verbo: imperturbatio, cum Lipsio, deleto. Simili modo Cicero Tusc. Disp. I, c. 7. omne pronuntiarum (sic enim mihi in praesentia occurrit,) ut appellarem ἀξιώμα etc. Restituendum itaque duxi.

1. Hoc obiicitur Stilponi] de quo Philosopho Megarensi in Antiquitate celeberrimo, Zenonis magistro, qui floruit circa Ol. CXX. cf. Fabricii Bibl. Graec. III, p. 627 ed. Harl.

et de Constantia Sap. C. V, 3 not. et his sc. Stoicis. Multa autem dogmata Megaricis et Stoicis fuere communia, inprimis illud de Apathia.

at omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum pos-
 fit ferre malum. Vide ergo, num fatius sit, aut in-
 vulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem
 patientiam positum. Hoc inter nos et illos interest.
 Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed
 sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum
 illis commune est, sapientem seipso esse contentum:
 sed tamen et amicum habere vult, et vicinum, et
 contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide quam **3**
 fit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si
 illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis
 oculum ^b casu excusserit, reliquiae illi suae satisfaciunt:
 et erit imminuto corpore et amputato tam latus, quam
 integro fuit. ^c Sed quae sibi desunt, num desiderat?
 Non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non
 ut velit esse sine amico, sed ut possit: et hoc quod
 dico, possit, tale est. amissum aequo animo fert: sine
 amico quidem nunquam erit. in sua potestate habet,
 quam cito reparet. Quomodo si perdidit Phidias **4**
 statuam, protinus alteram faciet: sic et hic faciendaa-
 rum

b. Casu i. fortuito: omnium librorum lectio. Casus praetulit
 Gruter. e coniectura: nulla causa.

c. Sed quae sibi desunt, num desiderat? Non deesse mavult. Omni-
 um edd. ante Pincian. qui per transpositionem verborum scri-
 bendum putabat. Quae sibi desunt, non desiderat, sed non
 deesse mavult. Antiquiorem lectionem, quae bonum sensum
 fundit, praestare malui, quam coniecturam. Cf. Gruter.

2. patientiam] Vox hoc
 sensu, quo Graeci τῷ πά-
 σχειν, τῷ παθητῷ utuntur,
 Stoicis propria, ad sensum de-
 clarandum. cf. Ep. XIII, 6.
 Absit igitur a vulgari signifi-
 catione quam definit Cicero
 de Inventionem II, 54. Sentit
 quidem Stoicus sapiens malum,

Vol. II.

sed ita ut nullus inde affectus
 oriatur, nullum vulnus mor-
 bumque accipiat.

4. Phidias] celeberrimus
 ille coevus Periclis et Socra-
 tis, idemque artifex laudatiss-
 simus, cuius statuae immorta-
 les exstabant, Iupiter Olym-
 piae, Minerva Athenis. Vid-

G

de

- rum amicitiarum artifex substituet alium in locum amifi. Quæris quomodo amicum cito facturus sit? dicam, si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, et quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: „Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficæ carmine. Si vis amari, ama.“ Habet autem non tantum amicitiae usus, veteris et certae, magnam voluptatem, sed etiam initium et comparatio novae.
- 5 Quod interest inter metentem agricolam, et serentem: hoc inter eum qui paravit amicum, et qui parat. Attalus philosophus dicere solebat: Iucundius esse amicum facere, quam habere; quomodo artificii iucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non aequè delectatur, qui ab opere perfecto removet manum. iam fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte, quum pingeret. Fructuosior est
- 6 adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. — Nunc ad propositum revertamur. Sapiens etiam si conten-
- tus

de Plin. XXXIV, 19, (8 sect. 19). De quo post Iunii catalogum conferendi sunt Heyne Antiquar. Auffaetze I, et Voelkel in descriptione Iovis a Phidia confecti. Cf. Epist. LXXXV, 34. *dicam* — *convenerit*. Si hoc mihi ante permiseris, ut tibi solvam debitum, ideoque *paria faciamus*, i. neuter in alterius aere sit. *Amatorium*, philtum, quo et pertinent *medicamenta* i. venena, et *herbae* succi herbarum; *Φάρμακα* et *carmina* incantationes, cf. Tibulli Elegg. II, 4, 55 sqq. et Ovidii Art.

amat. II, 99, 599. ubi simile praeceptum occurrit: ut amaris, amabilis esto. *Hecaton* — *ama*. Frequens hoc praeceptum veteribus. Nonnulla laudat Wernsdorf ad Poet. Lat. Min. T. IV, p. 258 ad Saleii Bassi Carm. ad Pison. 120.

5. *Attalus*.] De eo Seneca pater in suaforia II. haec habet: Stoicus qui solum vertit a Seiano, magnae vir eloquentiae: ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe et subtilissimus et facundissimus. cf. Ep. CVIII. 3.

tus est se, tamen habere amicum vult: si^d ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi aegro affideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse aegro affideat, quem ipsum circumventum hostili custodiâ liberet. Qui se spectat, et propter hoc ad amicitiam venit, 7 male cogitat: quemadmodum coepit, sic desinet. Paravit amicum adversus vincula laturum opem: quum primum crepuerit catena, discedet. Hae sunt amicitiae, quas Temporarias populus appellat. Qui causâ utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumfledet: circa everfos ingens solitudo est: et inde amici fugiunt, ubi probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, alio- 8 rum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necessè est initia inter se et exitus congruant. Qui amicus esse coepit, quia expedire; placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet pretium praeter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam et impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: 9

C 2

quae

d. ob nihil aliud et mox ob hoc Erasinus al, nisi quod alii aliud nisi ut e. alii si nihil aliud ut e. omittit τὸ ab, et mox alii: non hoc quod Epicurus, alii non ad hoc quod E. legunt.

6. Epicurus] Diogen. Laert. Muretu laudat Horat. I. Serm. X, 120. ex emendatione Gassendi, qui ibi plura et ea egregia de amicitia ex mente Epicuri congestit: καὶ τὴν Φιλίαν, διὰ τὰς χρείας εἶναι μὲν καὶ παρασκευάζεσθαι, κατὰ καὶ τὴν γῆν σπεύρομεν. Vide et Plutarch. de amore prolis Tom. X, p. 75. ed. Hutt. si tamen locus ille sanus sit. I, 35, 22.

8. Hac re] i ideo, proinde, propter utilitatem. everfos, infelices, ad gestatem redactus. Ep. VIII. 4. probantur i. examini submituntur. Laudat haec verba satis apposite Bentleius ad Horat. Carm.

quae ad commodum accedit, quae quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiae affectus amantium: possis dicere, illum esse insanam amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri causa? numquid ambitionis aut gloriae? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae caritatis, accendit.

10 Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunae perterritus. Detrahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad bonos ca-

11 sus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem undique submovent, et intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid et quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate vivendum, non ad vivendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, et erecto, et despiciente fortunam. Volo tibi Chryssippi quoque distinctionem indicare. Ait: „sapiens nulla re indigere, et tamen mul-

11. *intra cutem sum,*] i. intra se. Proverbiale est, ut in Horatio (Serm. I, 6, 12.) quoniam in propria non pelle quiessem. Martil. (Ep. II, 16, 6.) — memento Intra pelliculam cerdo manee tuam. Lipsius. Sensus est: illi metimur sapientem ex se suisque viribus, ideoque sapiens submovetur, i. is, quem interpretantur, non amplius sapiens haberi meretur.

12. *Volo tibi Chryssippi* — *eget.*] Muretus hic notat, non idem esse apud Stoicos: egere et indigere, i. *δεῖσθαι* et *ἐνδεῖσθαι*. Nam egere eum dicunt, qui ita caret aliqua re, ut angatur animo, et eius desiderium non ferre possit: indigere autem eum modo, qui caret re aliqua, qua uti scit, quaeque utilis esse ei potest. Illud est stulti, ideoque mali, *Φαύ-*

multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. Sapienti et manibus, et oculis, et multis ad quotidianum usum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim, necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo, quamvis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non ut beate vivat: vivet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quaerit, domi colitur: ex se totum est. incipit fortunae esse subiectum, si quam partem sui foris quaerit. **Qua-** **13**
 lis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum litus eiectus? qualis est Iovis, quum resoluta mundo, et diis in unum confusis, paulisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus? Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, **14**
 secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: et ducit uxorem, se contentus est: et liberos tollit, se contentus est: et

C 3

ta-

Φαύλου, hoc sapientis, *σπουδαίου*. Noster quidem hoc discrimen h. l. non observavit. Haec attigit Cic. Tusc. Qu. I. multo melius Plutarch. in libro de communibus notionibus adversus Stoicos. Cf. Lipsius in Manud. III, Disf. II, qui hanc Chryssippi distinctionem ex Plutarch. l. t. affert: *ὡς οὐ δέονται μὲν, ἐνδέονται δὲ οἱ Φαῦλοι* (mali non egent, sed indigent). Cic. Tusc. Q. IV, 9. indigentia libido inexplibilis.

13. *qualis est Iovis — traditus?*] Stoicorum dogma est (cf. Lipsii Manud. in Physiol. II. Disf. 22.): omnia conflagratione, *ἐκπυρώσεται*, in se aliquando conversum iri. Ait igitur noster, sapientem ita victurum in solitudine, si res ferat, ut Iovem exiguo illo tempore, quo conversis in se omnibus, ideoque et diis, paulisper a generatione cessat. Heracliti fuit illa opinio, quam Stoici adoptarunt. Ceterum sapientem Iovi assimilasse Stoicos constat.

tamen non vivet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo solitudo in odio est, sic **15** in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus quum sit amicorum amantissimus, quum illos sibi comparet, saepe praeferat: omne intra se bonum terminabit, et dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore, quum ex incendio publico solus, et tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit: „Numquid perdidisset?“ „Omnia,“ inquit, **16**, „bona mea mecum sunt.“ Ecce vir fortis ac strenuus, ipsam hostis sui victoriam vicit! „Nihil,“ inquit, „perdidi!“ dubitare illum coëgit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt: Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quaedam, quae per medios ignes sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum et ruinas et ignes, **17** villaeus et indemnis evasit? Vides, quanto facilius sit totam gentem, quam unum virum vincere? Haec vox illi est communis cum Stoico. aequae et hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam sine designat. Ne existi-

14. *Ad amicitiam fert — irritatio.*] In his noster nobiliori Stoicorum parti accessit: fuere enim quoque, qui amicitiam propter utilitatem petendam esse censent. cf. Cic. de Fin. III, 21.

15. *Stilpon*] Eadem fere occurrunt in Senecae libro de Constant. Sap. V, 3. De *Demetrio* Poliorceta similia narrat Plutarch. in eius vita T. V. p. 16, sq. 6. 9. Reisk.

existimes nos solos generosa verba iactare: et ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emittit, quam tu boni consule, etiam si hunc diem iam expunxi. „Si cui,“ inquit, „sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est.“¹⁸ Vel si hoc modo tibi melius enuntiari videtur: id enim agendum, ut non verbis serviamus, sed sensibus. Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse, naturam scilicet dictante, apud poetam comicum invenies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert, qualis status tuus sit, si tibi videtur¹⁹ malus? Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter dives, et ille multorum dominus, sed plurium servus: beatus suam sententiam fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid uno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi sapientia sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

EPISTOLA X.

Solitudinem ut amet; hortatur. Quam etsi hominibus multis et iis imprudentibus utique non suadeat, quoniam malo iis et incommodo esse potius soleant, quam utilitati, Lucilio tamen, quippe cui multum fidat, potissimum commendandam esse putat. In salute et bona mente

C 4

com-

17. *expunxi*] q. d. hunc diem, quo tibi sententiam debebam, eo ex tabula debitorum meorum delevi, quia tibi debitum iam persolvi. Sunt, qui male de bene exacto die intelligant.

18. *Si cui — miser est.*] Meminit huius sententiae Epicuri Diogen. Laert. X, 120. ubi vid. Menag. qui Aelian. V. H. IV, 13 laudat. *poetam Comicum*, Publum Syrum. Laudat Gruterus Erasmi Adag. 4504. Vide Lipsii Manud. II, Disf. 17.

comparanda sit illa occupata. Quare monet, ut nonnisi ea, quae eo spectant, Deum roget. Quibus monitis bene annectit Athenodori dictum: Nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam.

Sic est, non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim, et vide quo iudicium meum abeat: ^atibi haereas: audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, quum vidisset adolescentulum secreto ambulans, interrogavit, quid illic solus faceret? „Mecum,“ inquit, „loquor.“ cui Crates: „Cave,“ inquit, „rogo, et diligenter attende, ne cum homine malo loquaris!“ Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male utatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: ^btunc quidquid aut metu aut pudore malus celabat animus, exponit: tunc audaciam acuit, libidinem

a. *tibi haereas.* Gronovii iudicium secutus revocavi in textum, e quo exfulaverat. E codice suo, in quo erat: *eum habet: mit-ti haereas: audeo te* etc. hanc lectionem nullo negotio fecit. i. e. sis tecum, prosequaris te et componas.

b. *tunc quidquid aut metu aut pudore malus celabat animus, exponit:* Omnes libri habent: *exponit*, i. profert in lucem et conspectum, pro quo Erasmus ex mera coniectura reposuerat: *expromit*. Vulgata caruit voce: *malus*: quae Gronovio deberetur, qui eam in voce *manus*, quam plures codd. habent, latere recte iudicabat. Sic ap. Horat. I Epist. 16, 24. Scultorum incurata pudor malus ulcera celat. Restituendam itaque putavi.

1. *Crates*] Thebanus, secta Cynicus, satis celebris. Diog. Laert. II, 118. 119. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III. p. 514.

2. *imprudentibus*] i. philosophia non studiosis, *Φαύλοις*. Bene laudat Lipsius Antisthe-

nem, qui interrogatus: quid ex philosophia fecisset lucri? respondit: posse mecum loqui et versari (*τὸ δύνασθαι εἰπεῖν ὁμιλεῖν*), ap. Diogen. Laert. VI, 6. Contulisse non poenitebit Horat. Serm. I, 4, 133 sqq.

dinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam **3** mihi; spes enim incerti boni nomen est. non inveno cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoriâ, quam magno animo quaedam verba proqueceris, quanti roboris plena. gratulatus sum protinus mihi, et dixi: Non a summis labris ista venerunt: habent hae voces fundamentum. iste homo non est unus e populo: ad salutem spectat. Sic loquere, **4** sic vive: vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quidni tu ista vota saepe facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: „Tunc scito te esse omnibus cupiditatibus solutum, quum eo perveneris, ut nihil Deum **5** C 5 roges,

sq. Sextii egregium exemplum habes ap. nostrum III de Ira, 36, 2. cf. Cic. de Offic. III, 1. Fuisse hoc inter pythagorica praecepta constat vel ex Meiners Geschichte der Wissensch. I. p. 411 sqq.

3. *non a summis labris;*] proverbialis loquendi ratio de iis qui leviter retractant. Inde ἀπὸ δογμάτων et ἀπὸ χειλῶν λαλεῖν sibi opponuntur. vid. Epictet. Disf. III, 16, 7. cf. Ep. XX. Similiter dicebatur proprie de iis, qui in mortis limine constituti sunt: senilis animam in primis labiis est. Ep.

XXX, 13. Gatack. in Misc. Advers. II, 6. p. 302.

4. *gratiam facias*] remittas, non exigas. Epist. XX, 7. cf. Aul. Gell. I, 12 not. *bonam mentem* i. stoice, rectam s. perfectam rationem, mentem bene eruditam, iudicii sanam. Eadem ferme occurrunt iam apud Platon, Alcib. 11. *Athenodorum.* vide de hoc philosopho stoico, amico M. Catonis Uticensis, ad c. III, 1. de Tranquill. Anim. p. 339.

5. *Tunc scito — palam.*] Sublimis sententia! cf. Heyne ad Tibull. II, 1, 84. Platon,

roges, nisi quod rogare possis palam.“ Nunc enim quanta dementia est hominum? turpissima vota diis insufurrant: si quis admoverit aurem, conticescent, et quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc praecipere salubriter possit: Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EPISTOLA XI.

Lucilii amicum, qui se ad sapientiam composuerat, laudans, erubuisse narrat. Qua occasione utitur, de rubore quaedam afferendi. Esse autem, ait, ruborem pudoris signum idque egregium, quod adeo sapientem et constantissimum virum sequatur: comparere tamen interdum quoque in malis, ibique esse mali notam. Clausulam efficit dictum Epicuri: eligas tibi virum bonum, quo velut inspectante vivas. Cf. Ep. XXV.

Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus: ubi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix

Euthyphr. Tom. I. p. 32. Alcibiad. II. Tom. V. p. 95 sqq. Bip. Lipsius laudat nostrum de Benef. VI, 38. II, 1. Horat. I, Epp. 16. Martial. I, 40. Pythagoreorum praescriptum: clara voce precandum esse (*μετὰ Φωνῆς εὐχασθαι κελεύουσι*), discite ex Clementis Alexandr. Stromat. libr. IV, prope finem. Hoc effatum et Macrobius Saturnal. I, 17 p. 226 Bip. tanquam praeceptum philosophiae

secundum affert. In haec eadem fere inciderat Gatack. ad M. Antonin. p. 93, 1, 7. Vptonusque ad Epict. Disf. Arrian. III, 13, 7.

1. *in quo — profectus.*] Bona voluntas moresque egregii, deinde vires hunc animum excolendi, tandem ipse earum laudabilis usus intelliguntur. *gustum — respondebit*, vita sua sequente efficiet, ut bona de eo concepta spes expleatur.

adeo

vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam quum se confirmaverit, et omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nullâ enim sapientiâ naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum et ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit; non aliter quam fatigatis et aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec usus unquam excutit: sed natura vim suam exercet, et illos a vitio sui etiam robustissimos admonet. Inter haec et ruborem esse scio, qui gravissimis quoque viris subitus offunditur. Magis quidem in iuvenibus apparet, quibus et plus calor est, et tenera frons: nihilominus veteranos et senes tangit. Quidam nunquam magis, quam quum erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, quum faciem eius

a. *vitio*. Sic omnes codd. ap. Gruter., Gronovii, Erfurtenf. et Amplonianus cum duabus edd. Et recte se habet, ideoque restitui. Gronovius tamen hac lectione non contentus legendum suavit: *ultra*. Vulgata erat: *vitiis* ap. Erasmus al. Sensus: natura isto vitio admonet homines vel sapientissimos, ipsos esse homines.

adeo illi — rubor. Laudat Lipsius Diogenis Cynici dictum in iuvenem, quem erubescere viderat: confide, talis virtutis est color, ap. Diog. Laert. VII, 54, ubi vide Menag., qui et post Lipsium Menandri comici versum affert: Ἐρυθρίων πᾶς χρηστός εἶναι μοι δοκεῖ.

2. *Nulla enim — vincitur*.] Vides hic Senecam a rigidis

Stoicorum decretis de sapiente dissentire: nam si Ciceron. de Fin. III, 9. Stob. Ecl. Ethic. p. 180. 183. Cant. et Diog. Laert. VII, 125 comparaveris, eum videbis ne naturali quidem corporis aut animi vitio succumbere. *Quidam numquam — effuderint*. Laudat Lipsius Tacitum de Domitiano in Iul. Agricolaë vita c. 45. Pliniumque in

Pancr.

eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeii. nunquam non coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, quum in Senatum testis esset inductus, erubuiffe memini: et hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a novitate rei: quae inexercitatos et si non concutit, movet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati et mobilis, et cito in os prodeuntis. Haec, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quaecunque attribuit conditio nascendi, et corporis temperatura, quum multum se diuque animus composuerit, haerebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam arcessi. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum et trepidationem exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio imitantur verecundiam: deiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos, et deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil adversus haec sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam

b. *vetari*, prohiberi, arceri. Recte Gronov. vulgatae: *vitari* e Gruter. Modii Opfopoei etc. praetulit. Sic et noster Amplenian. et Erlangensis praestant.

Panegyric. c. 48 not. addatur Sueton. Domit. c. 18. *Pompeii* de quo hoc idem narrat Plutarch. in Eius Vita Tom. III, c. 2. p. 707 Reisk. Hanc eandem oris mollitiem quoque in Pompeii statua, si tamen est genuina, quae in Palatio Spada Romae aservabatur, conspici dicunt. vid. Raccolta 127. cf. Raschii Lexic.

3. *Fabianum*] cf. de eo not. ad Confol. ad Marc. XXIII, 2. de Brevit. vit. XIV, 4.

5. *Artifices scenici*] (οἱ κερὶ τὸν Διόνυσου τεχνῖται) comoedi, tragoedi; h. l. mimi, pantomimi. Cic. pro Arch. poet. c. V. cf. Ernesti clav. Cic. ubi recte Wesseling. ad Diodor. Sicul. IV, c. 5. p. 45¹ laudatur.

fulam epistola poscit: accipe, et quidem utilem et salutarem, quam te affigere animo volo. „Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, et omnia tanquam illo vidente faciamus.“ Hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit: custodem nobis et paedagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsit. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non ^caspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Laelium: elige eum, cuius tibi placuit et vita, et oratio; ^det ipsius animum ante te ferens et vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges.

EPI-

c. *aspectus*. Sana lectio: ex qua aberrationes librariorum ortas purem *actus* s. *praesens*. Amplonian. et Erlang. praestant: *praesens*, uti Erasmi vetustissimus codex. Plurimi: *actus*, quod et Erasmi editio habet.

d. *et ipsius animum ante te ferens et vultus*. Vulgata lectio ap. Erasmus, Muret. al.; in qua acquiesco. cf. Gruter.

6. *Aliquis — faciamus.*] ubi Vpton. p. 159 similia loca veterum notavit, post Gattacker. ad M. Antonin. p. 409 sq., ubi nec nostri loci immemor fuit.

Egregium non dubie consilium! Similia iam praeceperat Plato de Legg. lib. IX. in it. Tom. IX, p. 4. Bip. Cf. et Epictet. in Enchiridio c. 33 ed. Schweigh.

EPISTOLA XII.

De senectute agit, cuius se admonitum narrat urbanissime, quum ad suburbanum suum venisset. Eam voluptatis plenam esse, pergit, si illa scias uti, nec molestum esse, mortem ante oculos habere, quum omnibus hominibus certa, et cuique spes data sit vitae longioris. Addit, unumquemque ad mortem quotidie paratum esse debere. Saep̄e hac redit noster, e. c. Ep. XLIX. al. Quis non Ciceronis egregium librum de Senectute hac occasione recordabitur?

Quocunque me verto, argumenta senectutis meae video. Veneram in suburbanum meum, et quaerebar de impensis aedificii dilabentis: ait villicus, non esse negligentiae suae vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Haec villa inter manus meas crevit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt aetatis meae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi: nullas habent frondes: quam nodosi sunt, et retorridi rami? quam tristes et squalidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per Genium meum, se omnia facere, in nulla re cessa-

1. Si iam — saxa] quae ipse substruxi, ponenda curavi. *platanos*. Umbrae causa has arbores, ceterum steriles et cecilibes, (Virg. Ge. II, 70. Horat. II Carm. 15, 4.) una specie excepta, cui vitis iungebatur, (Antipater Sidon. 38 in Anal. Brunk. II. p. 16. ibi Iacobs.) ex Asia primum ad insulas Diomedaeas, ex adverso Apuliae sitas, deinde ad Siciliam arcessitas, et inter primas arbores Italiae circa captam urbis aetatem donatas esse, testatur Plin. Nat. Hist. XII, 3 et 4 Bip., qui etiam monet,

eas mero infusis radicibus egregie enutrirī. In suburbana autem Claudio demum principe ab eius liberto quodam esse translatas docet Plinius l. l. c. 5. unde patet, quod Seneca iuvenis eas posuisse se testatur. *rami retorridi* i. e. ficci, nimio calore extenuati, ideoque *tristes et squalidi trunci* quoniam hispidi, rugosi et asperi erant.

2. Iurat per Genium meum] Ab Etruscis, ut videtur, haec opinio per totam Italiam dissipata erat, cuique homini esse numen tutelare, Genium, qui cum

cessare curam suam: sed illas vetulas esse. ^aQuod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conversus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, et merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectavit, alienum mortuum tollere? At ille: Non ³ cognoscis me? inquit: ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philofiti villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. —
^b Pupulus etiam deliciolum meum factus est. Prorsus pot-

a. *Quod inter nos sit.* Erasmus sic in suis codd. invenit et Modius. Facere dictum est, quod cur Gronov. non accipiat, non video. Alii codd. dant: *quid inter nos sit*, unde Pincianus fecit: *quid interim nobis sit?* alii: *quidem intra nos sit*, unde Gronov. fecerat: *quidni veteres sint?*

b. *Pupulus.* Restituit Lipsius Electorum I, 6. p. 369. e codd., *pupulus* praestantibus, Mureto, Grutero, Gothofredo al. praestantibus. Erasmus: *vetulus.* Profecto tamen defendam contra emendationem nonnullorum: *perfecte.*

eum eo nasci et mori a multis credebatur: diversa ab ea, quam Graeci *δαίμονι* tribuebant, significatione. Apud Romanos haec religio privata, unde, quum et locorum et urbium, quin adeo deorum genii reperti essent, publica quoque exorta est, magni habebatur. Genius feminarum autem Iuno vocabatur, cum deo natali interdum confusus, et adoratione ideoque libatione dignus habitus. Tibull. II, 2. Horat. Epist. II, 2, 187. Plin. N. Hist. II, 7. Arrian. I, 14. Senec. Epist. CX, 1. singulis enim et Genium et Iunonem dederunt (maiores nostri). Iuramenti per Genium exempla non rara sunt: cf. v. c. Suet. Calig. 27. Epictet. Disf. Ar-

rian. IV, 1, 14. p. 809. not. *foras enim spectat* cadaverum more, quae ad ostium deponi solebant, pedibus et facie foras versis. Ritus hunc explicat Serv. ad Virgil. Aen. XII, 345. Cf. Lipsii Electa I, 6.

3. *sigillaria*] munuscula, e. c. placentiae multiformes, e melle etc. confectae, imagunculae aerae a sigillariis fusae (Reines. ad Inscript. CI. XI. 89. p. 644), quae Saturnalium die ultimo domini servis suis mittere solebant. Erat autem iste Felicio unus e vernis, qui ob vernilitatem, iocos procaces, amabantur, unde ap. Horat. III Carm. 23, 7 dulces alumni vocantur. *Pupulus.* Profecto, quum ille parvulus esset

potest fieri: dentes illi quum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocunque adverteram, apparuit. Complectamur illam, et amemus: plena est voluptatis, si illâ scias uti.

- 4 Gratissima sunt poma, quum fugiunt: pueritiae maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quae mergit, quae ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est aetas devexa iam, non tamen praeceps: et illam quoque in extrema regula stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum
- 5 voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates ‘fatigasse ac reliquisse?’ „Molestum est,“ inquis, „mor-

c. *fatigasse* cum Erasmi, Lipsii et Gruteri codd. praefero τῷ *fugasse*. Mox *improbe* i. immodice, impudenter, dedit Muretus e pluribus codd. ap. Pincian. Erasmus tamen aliique conservant negationem *non* ante *improbe* supervacaneam.

esset verna, iste etiam delictum meum factum est: hoc concedo: nunc vero senex est, nam dentes ei, quum maxime cadunt.

4. Haec docendi et probandi per exempla ratio nostro perquam familiaris est et populari scribendi generi satis idonea: quamquam in poeta, e. c. Ovidio, magis expectatur. Nec dubito, quin ex eo, quem diligenter legisse videtur, mutuatus eam sit. *fugiunt* iam cecidit aetati et abeuntia ut vinum fugiens. L. Mox *in extrema regula stantem* de fine vitae explicandum est: metaphora ducta a ludis circensibus, quorum sunt carceres i. locus in Circo, unde cursus initium

fiabat, et *regula* i. catenula s. repagulum, ὄσπληγγξ, in cuius demissione effundebantur in cursum currus. Hoc sensu adhibetur vox *regula* a Statio Theb. VI, 593. et Graecis fatis solenne est de aurigis, ἐστᾶσιν ἐφ’ ὄσπληγγος, excursuris. Haud dubie autem obversabatur nostro decretum stoicum illud, animum, hîc in corpus, tamquam in vincula, coniectum, mortem in libertatem vindicari. *Regula* itaque illa *extrema* hactenus cum Horatiano illo (I Epp. 16, 79.) Mors ultima linea rerum est, contendere potest. Graecis non infrequens locutio similis: ἐπὶ ἐσχάτης τοῦ βίου γραμμῆς, Diod. Sicul. XVIII. p. 625. Rhodemann. ed.

„mortem ante oculos habere.“ — Primum, ista tam iuveni ante oculos debet esse, quam seni: non enim citamur ex censu: deinde nemo tam senex est, ut improbe unum diem speret. Vnus autem dies gradus est vitae. tota aetas partibus constat, et orbis habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui 6 omnes complectatur et cingat: hic pertinet a natali ad diem extremum. est alter, qui annos adolescentiae excludit. est qui totam pueritiam ambitu suo adstringit. est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore praecingitur ^dcirculo: angustissimum habet dies gyrum: sed et hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: „Vnus,“ inquit, „dies par omni est.“ Hoc alius aliter acce- 7 pit: dixit enim parem esse horis. nec mentitur. Nam si dies tempus est viginti quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in uno die invenias, lucem et noctem, ^eet in alternas mundi vices plura facit ista, non

d. *circulo* e quinque codd. revocandum censuit Guterus, recte. antea: *cingulo*.

e. *et in alternas mundi vices plura facit ista, non alii, alias contractior, alias productior.* Sic scripti omnes; quae Gronov. restituit. Sensem explicat Gronov. sic: nempe dies ille 24 horarum *plura facit ista*, non aliud, plus lucis modo facit, modo plus noctis, *non alia*, non aliud quam lucem et noctem, *alias contractior alias productior*, scilicet alterutra harum, luce vel

5. *non enim citamur ex censu*] ex tabulis censualibus, in quibus iuniores senioresque notati, et cuiusque adeo aevum. Talis autem citatio in militia et
Vol. II.

dilectu obtinebat: at non, inquit, in morte. Lipsius.

6. *Heraclitus*] cf. ad II de Ira 10, 2. Aristotel. Rhetor. D III,

non alia, alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, et consummet atque expleat vitam. Pacuvius, qui Syriam usu suam fecit, quum vino et illis funereis epulis sibi parentaverat, sic in cubiculum ferebatur a coena, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: $\beta\epsilon\beta\iota\omega\tau\alpha\iota$, $\beta\epsilon\beta\iota\omega\tau\alpha\iota$. nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, et in fomnum ituri, laeti hilaresque dicamus,

Vixi. et, quem dederat cursum fortuna, peregi.

Cra-

nocte, idque in vices mundi alternas, ut ita alternae sint mundi lucem et noxam mortalibus praebentis vices. Erasmus habet: *et alternas mundi vices. Planeta (Muretus: Planiora) facit ista, non alias contractior, alias productior dies. Muretus: f. ista nox, omisso: dies.*

f. $\beta\epsilon\beta\iota\omega\tau\alpha\iota$, $\beta\epsilon\beta\iota\omega\tau\alpha\iota$ i. acta vita est. Omnium fere codd. scriptura, probata Turnebo (Adversar. XII, 2.) et Grutero. Erasmi et insequentium edd. habent $\beta\epsilon\beta\iota\omega\mu\epsilon$, $\beta\epsilon\beta\iota\omega\mu\epsilon$, vixit. Illud erat usitatus paullo. Cic. ad Attic. XII, 2. XIV, 21.

III, 5, 6. ubi Buhle loca veterum apposuit.

8. *Pacuvii* legati Tacitus Annal. II, 79. mentionem facit ad ann. V. C. 772. post Christ. nat. 19. Fuerat autem a partibus Pisonis contra Germanicum et post eius mortem, etiam contra Sentium, praevenitque Domitio Laodiceam Syriae urbem petenti. Iam vero is per aliquot annos propraetor Syriae, f. legatus Caesaris fuisse videtur: etenim inde ab anno 775 sequutus est Propraetor Syriae Flaccus Pomponius (Suet. Tib. XLII, cui a. V. C. 786 mortuo (Tacit. Annal. VII, 27.), successit L.

Vitellius (Tacit. Annal. VI, 27. 32.). Nisi pravus homo fuisset, cum Pifone non conspiravisset contra Germanicum. *usu fecit* i. ufucepit, ap. Liv. XXII, 40 ubi vid. I. F. Gronov. *ubi parentaverat*. Lipsius laudat Epist. CXXII, 3. non convivantur, sed iusta sibi faciunt: et de Vit. beat. II, 3. Non sine allusione ad convivium in columbariis f. hypogaeis celebrari solita eaque satis opipara, de quibus occasione operum artis in iis reperiuntur Bartolus (gli antichi sepolti Rom. 1697 fol.) aliique docte egerunt. *Virgilius* versus occurrit in Aeneid. IV, 654.

Crastinum si adiecerit Deus, laeti recipiamus. Ille 9
 beatissimus est et securus sui possessor, qui crastinum
 sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit: „Vixi,“
 quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolam
 includere. „Sic,“ inquis, „sine ullo ad me pecu-
 lio veniet?“ Noli timere: aliquid secum feret. qua-
 re aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce prae-
 clarior, quam illi trado ad te perferendam? „Malum 10
 est in necessitate vivere; sed in necessitate vivere, ne-
 cessitas nulla est.“ Quidni nulla sit? patent undique
 ad libertatem viae multae, breves, faciles. Agamus
 Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. calca-
 re ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit:
 quid tibi cum alieno? Quod verum est, meum est.
 perseverabo Epicurum tibi ingerere: ut isti quum in
 verba iurant, nec quid dicatur aestimant, sed a quo,
 sciant, quae optima sunt, esse communia.

EPISTOLA XIII.

*Quamquam iam inde ab adolescentia Lucilius se firmum gesserat contra
 fortunae iniurias priusquam philosophiae se dedisset, tamen auxilia,
 quibus ad maiorem firmitatem elevari ideoque se munire contra mala
 possit,*

D 2

possit,

g. *includere.* Omnes Gruteri, Gronov. et Erfurt. Compositum
 pro simplici saepe scriptores aevi Augustei et sequentis usur-
 pant: nec nostro insoliturum, v. c. de Ira III, 19, 2. fin. Ho-
 rat. IV Carm. 13, 15. 16.

9. *vixi*] Diogenes Sinopen-
 sis, qui ad hoc dictum vitam
 disposuit, *ἡμσρὸ βίος* inde di-
 cebatur (in diem vivens). Cf.
 M. Antonin. IV, 35 ibique Ga-
 tacker p. 161 sq.

10. In iis quae nobis ab
 aliis conservata sunt de Epicu-
 ri decretis, haec verba non re-
 periuntur, quamquam eius

sententiis non adversantur.
 Quum enim animi immortali-
 tatem reiecisset, nulla fere
 ratio erat, qua ab hac, quam
 Seneca profert, sententia re-
 vocari posset. Stoicorum quo-
 que decretum eodem redire,
 constat. Cf. Tiedemann Sy-
 stem der stoischen Philosophie
 III, p. 309.

possit, cum eo communicanda censet Seneca. Iam quum opinioni maior metus terrorque, quam ipsis rebus inesse soleant, constantianus ei commendat et vacuitatem ab omnibus praedudiciorum opinionumve commentis. Quam si tueatur, vera rerum natura animo concepta una cum iudicio integro, ideoque spe metuque recte examinatis, contra mala tum praesentia, tum futura securus et munitus sit. Nec ipsum malum, si tamen veniat, semper contra nos, sed quoque pro nobis venire debet, atque adeo vitam nostram honestare, sicut Socratis Catonisque exempla docent. Conclusionem facit praecleara Epicuri sententia: Stulti est, quotidie novam vitam incipere.

Pro brevitate et consilio epistolae non male res cessisse nostro videri debet. Nam non omnia remedia et praesidia, quae alias Stoici contra mala afferre solebant (et quae prudenter collecta vides a Tiedemannus l. l. III, p. 205 sqq.) velut pulvisculo convertere voluit nec debuit in hoc leviori scribendi genere. Stoicisimo tamen in omnibus quae protulit, se gessisse patebit de Tranq. An. XIII. et de Benef. IV, 34 etc. comparanti. De Lucilii fatis cf. Praef.

Multum tibi esse animi scio. nam etiam antequam ^ainstrueres te praeceptis salutaribus, et dura vincentibus, fatis adversus fortunam placebas tibi: et multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas. quae nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi quum multae difficultates hinc et illinc apparuerint, aliquando vero et propius accesserint. Sic verus ille animus, et in alienum non venturus arbitrium, probatur: ^bhaec eius obrussa est.

Non

a. *instrueres* praeferunt plerique ms. Gruteri et Modii. i. antequam Philosophiae te dedisti. Confirmat Nat. Quaest. IV. praefat. med. liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet etc.; qui locus hic conferri meretur. Antea: *instruere*.

b. *haec eius obrussa est*. Sic ex vetusto cod. Erasmi. Plures codd. Gruteri: *haec enim res eius probatio est*, partim *hic eius probatio obscura est*, vel *obtrusa est*: lectiones quae ignorantiae vel officiantiae librariorum debentur.

1. *Satis adversus — placebis tibi*] i. te pro fatis valido contra f. habebas. Tacit. Hist. IV, 23. vis et arma fatis placebant

i. validiora esse videbantur, quam ut munimentis se cingerent. *verus animus* i. recta tua et virtuti conveniens ani-

Non potest athleta magnos spiritus ad certamen afferre, 2
 qui nunquam suggillatus est. Ille qui vidit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, saepe 3
 iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiliisti, et acrior constitisti; multum enim adiecit tibi virtus laceffita. Tamen si tibi videtur, accipe a me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quae nos terrent, quam quae premunt: et saepius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoicâ linguâ, sed hac submissiore. Nos

D 3

enim

- c. *vidit* e priscis libris praeferunt vulgatae; *fudit* Lipsius, Gruterus, Modius. Prior confert de Provident. c. 4, 7. audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem: adde ibid. §. 4.
- d. *constitisti*. Recte e pluribus libris et vetere editione restituit Gron., qui egregie confert Ep. XXIX, 7. attolle animum, aduersus formidata confiste. de Ira II, 7, 3, ubi est vox forensis quoque litigii, derivata inde, quod in athletic et pugnantibus etiam status observabatur, unde in statu stare, similia. Cornel. Nep. Chabria c. I fin. Antea: *restitisti*, sensu parum diverso.

mi indoles roborque naturale experientia tantum cernitur, praeter quam nulla alia eius obrussa probatio est (Cic. Clav. Ern.).

2. *suggillatus*] livida verberum vestigia, ὑπώπια, sugillationes, (subciliationes, a cilio i. parte sub oculis. Festus.) quas pugiles cestibus pugnisve sibi invicem infligere solebant. Hinc pugiles cestibus contusi (ap. Cic. Tusc. Q. III, 10.) et imprimis auribus fractis, ὠτοθλαδίαι, ὠτοκατάξεις, οἱ

τὰ ὠτα κατεαγότες. Cf. Menag. ad Diog. Laert. V, 67. Winckelmann Monim. inedit. p. 76. De lucta et pugillatu, ex quibus pancratium constabat, vid. Aristot. Rhet. I, 5 fin. T. IV. Bip. Pausan. VIII, 40 init. Fac. et ibi laudatus Philostrat. Icon. II, 6. Aduersarium itaque pugno male mulctare, eum pede ex loco dimotum prosternere s. *supplantare*, σφάλλειν, et deinde collum premere et suffocare propria pugnae erant.

enim dicimus, omnia ista quae gemitus mugitusque
 4 exprimunt, levia esse, et contemnenda. Omittamus
 haec magna verba, sed, dii boni, vera! illud tibi
 praeipio: ne sis miser ante tempus, quum illa, quae
 velut imminetia expavisti, fortasse nunquam ventura
 sint, certe nondum venerint. Quaedam ergo nos
 magis torquent, quam debeant: quaedam ante tor-
 quent, quam debeant: quaedam torquent, quum omni-
 no non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingi-
 5 mus, aut praecipimus. Primum illud, quia res in
 controversia est, et litem contestatam habemus, in
 praesentia differatur. Quod ego leve dixerò, tu gra-
 vissimum esse contendes; scio alios inter flagella ri-
 dere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus,
 utrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra:
 illud praesta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi
 te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed
 6 quid sentias, cogites: et cum patientia tua deliberes,
 ac te ipse interroges, qui tua optime nosti: Quid est
 quare isti me complorent? quid est quod trepident,
 quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire
 cala-

4. Nisi Lucilium stoicae phi-
 losophiae rudem fuisse statua-
 mus, nulla subest causa, cur stoi-
 ce praecepta sua efferre nolue-
 rit. Ceterum non irridet Stoeae,
 opinor, sed laudat eam: nam
dii boni! i. profecto non sem-
 per irrisoria causa adhibetur.
 Cf. De Constant. Sap. c. III.
Quaedam — praecipimus: con-
 clusiones illae tres dupliciter
 enunciatae: augemus mala ma-
 gis nos torquentia quam debe-
 ant. *praecipimus* i. occupamus
 antequam torqueant, *fingimus*
 quae omnino, non, debeant
 torquere.

5. *Primum — differatur]*
 sc. nos augere dolorem. Stoicis
 autem est indifferens, quod
 Epicureis iuxta ac Peripateticis
 al. malum est. Ideoque res ad-
 huc in controversia posita erat.
litis contestatio fiebat a re, de qua
 disceptabatur, exponenda Prae-
 tori, qui deinde utraque parte
 consentiente, iudicem s. iudi-
 cium, s. actionem dabat. Vid.
 Ernesti Clav. Cic. *Postea vi-
 debimus, utrum ista*, quae nos
 magis torquent, quam debeant
 etc. *illud praesta*, promittas.

6. *patientia]* sensu eiusque
 iudicio. cf. Ep. IX, 2. not.

calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Numquid sine causa crucior, et moereo, et quod non est malum facio? „Quomodo,“ inquis, „intelligam, vana sint, an vera, quibus angor?“ Accipe huius rei regulam! Aut praesentibus torquemur, aut futuris, aut utrisque. De praesentibus, facile est iudicium. si corpus tuum liberum est; sanum est, nec ullus ex iniuria dolor est. videbimus quid futurum sit. hodie nihil negotii habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus laboramus, et illudit nobis illa, quae conficere bellum solet, fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lueili. cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quae nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: et sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fugâ pecorum, exiit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, coniecturae et licentiae paventis animi traditur. Nulli itaque tam per-

niciosi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus sunt. ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt.

D 4

Inqui-

7. *pleramque enim — conficere bellum* etc.] Ad Livii verba dicas adspēctum XXVII, 47. Fama bellum conficit et parva momenta in spem metumve animos impellunt. Cf. Curt. III, 8, 7 inpp.

8. Multa exempla terroris panici, quem mox *lymphaticum* vocat, in historia occurrunt: quae hic notare nihil atinet. De re cf. Stob. Serm.

VIII, p. 210 sq. Schow. Gattacker ad Antonin. IV, 3. p. 128, 2 sq.

9. Nisi memineris, de iis malis, quae devitari nequeunt, h. l. sermonem esse, nostrum parum accurate in rem inquisivisse dixeris. *lymphatici* i. vani. cf. Ep. LXXXV, 23. Laudat Bentl. ad Horat. I Carm. 37, 14. nostrum locum, quasi legisset lymphati, nulla tamen huius

Inquiramus itaque in rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum est. Quam multa non expectata venerunt, quam multa expectata nunquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuvat dolori suo occurrere? satis cito dolebis, quum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies
 10 lucri? tempus. Multa intervenient, quibus vicinum periculum, vel prope admotum aut subsistat, aut definat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa cervice revocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna levitatem. fortasse erit, fortasse non erit: interim
 11 dum non est, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quae mali aliquid pronuntient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiae significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius, quam est, et cogitat, non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem causa vitae est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia profit, hic robore animi evidentem quoque metum respue: si mi-
 12 nus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil

huius varietatis mentione adiecta. *Etiam si futurum — promitti.* Contrarium praecepit Anaxagoras apud Euripidem in Tragoed. deperdita, Theseo: cf. Fragm. Eurip. p. 478. ed. Lipsf., quem locum Cicero Tusc. Disp. III, 14 interpretatus est. Futuras mecum commentabar miseras — Ut, si qua investa diritas casu foret, Ne melimparatum cura laereret repens.

10. *Incendium*] i. loca, quae igne correpta sunt, patent fugae.

11. *vitio vitium repelle:*] nam spes et metus sunt affectus, ideoque vitia, sensu stoico. Laudat Lipsius Epist. CIV. et Plutarch. Quaest. conviv. IV, Quaest. 4. 3. p. 185. Tom. XI. Hutten. ubi elpisticorum philosophorum fit mentio, qui vitam potissimum spe contineri affirmabant. Brucker.

Histor.

hil tam certum est ex his quae timentur, ut non certius fit, et formidata subfidere, et sperata decipere. Ergo et spem ac metum examina: et quoties incerta erunt omnia, tibi fave; crede quod mavis. si plures habebis sententias metus; nihilominus in hanc partem potius inclina, et perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volve, maiorem partem mortalium, quum illi nec fit quidquam mali, nec pro certo futurum fit, aestuare ac discurrere. Nemo enim resistit¹³ tibi, quum coeperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit: vanus auctor est; aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expavescimus dubia pro certis, non servamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, et tam levibus remediis te focillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid¹⁴ porro si veniet? videbimus utrum veniet: fortasse pro me veniet, et mors ista vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem econfecit: Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriae. Nimium diu te cohortor, quum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus fit. Non in diversum te a natura tua ducimus: natus es ad ista quae dici-

D 5

mus.

e. *confecit* omnes fere libri et edd. praefereunt *vulgatae*: *fecit*, quam Muretus nixus Pinciani iudicio introduxit. Mox Gronov. e nonnullis codd. qui habent: *libertatis victor abstuleris, magnam*, emendat: *Catoni gladium adsertorem libertatis victor abstulavit, magnam partem detraxerit gloriae*: intellecta ad prius membrum particula conditionali *si*: saepius a Seneca al. suppressa: cf. ad III de Benef. 31. *Victor* sc. Caesar. Haud dubie perquam egregia emendatio, etiam si in textum, *vulgata* temere repudiata, reducere non ausim.

Histor. crit. Phil. T. III, p. 244 Stoicos esse putat.

13. *Nemo enim — redigit ad verum.*] Sic constanter lo-

quitur Seneca, numquam redigere in. Quod Bentleius ad Horat. I Carm. 37, 14 eleganter animadvertit, laudato I. F. Gronovio ad Liv. XLI, 23.

15mus. Eo magis bonum tuum auge, et exorna. Sed iam finem epistolae faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perfe- rendam ad te mandavero. „Inter cetera mala, hoc quo- que habet stultitia proprium, semper incipit vivere.“ Considera quid vox ista significet, Lucili virorum opti- me: et intelliges quam foeda sit hominum levitas, quotidie nova vitae fundamenta ponentium, novas spes
16etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum fin- gulos. occurrent tibi fenes, qui se quum maxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum pa- rent. Quid est autem turpius, quam fenex vivere in- cipiens? Non adiiicerem auctorem huic voci, nisi ef- set secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quae mihi et laudare, et adoptare permisi.

EPISTOLA XIV.

Etiam si vitae cura agenda sit diligentissime, tamen ei non serviendum, ideoque non propter corpus vivendum, sed ita eo utendum est, ut, si opus sit, ab eo facile discedamus. Enimvero eius cura postulat, ut tum incommoda et pericula, tum inopiam, morbos, inprimis ve- ro ea mala devitemus, quae per vim potentioris eveniunt, quippe quae maiori varietate et apparatu terribiliori nos concutunt. Qua re of- fensis potentiorum inprimis vulgi abstinendum est, sed ita, ut et specie nocituram potentiam vitandi careas. Fieri hoc ita optime docet philoso- phia, ut vitentur odium, invidia, contentus. Itaque tranquille modesteque vita agenda est, et bene videndum, an cum successu ope- ram tuam rebus interposueris: ipsa M. Cato melius forsitan republica abstinuisse, ut quae iam dudum pessundata erat. Quod consilium si sequutus fueris, plerumque te felicem praestabit, nisi si quando for- tuna vitae tuae quaedam adversa admiscuerit. Epicurea sententia concludit epistolam: Is maxime divitiis fruitor, qui minime divi- tiis indiget.

Stoica

15. *Inter cetera mala — inter sententias eius ratas, vivere.*] Cf. Epist. XXIII, 7. quas tantopere laudat Lucianus Cl, 4. Horat. I Carm. 4, 15. Tom. V. p. 106. et Dioge- *Inter vulgata Epicuri dicta, i.* nes Laertius.

Stoica philosophia has egregias sententias nostro suppeditavit, quippe quae docet, corpore utendum esse instrumenti loco (cf. Simplicius ad Epicteti Manuale init. Antonin. IX, 3). Haec vero epistola huius sententiae praecipua s. classica sedes est. Nec omnino a republica capeffenda recedet sapiens, sed πολιτεύεσθαι Φασὶ τὸν σοφὸν, ὃν μὴ τι κωλύη secundum Chrysippum Diogenis Laert. VII, 121. Cic. de Fin. III, 20. cf. Senec. de Otio Sapientis.

Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem: fateor nos huius gerere tutelam: non nego indulgendum illi, ferviendum nego. Multis enim ferviet, qui corpori fervit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus, vivere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumeliis obiiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis ² carum est. Agatur eius diligentissime cura: ita tamen, ut quum exigit ratio, quum dignitas, quum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, evitemus incommoda quoque, non tantum pericula: et in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, ³ timentur morbi, timentur quae per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena potentia impendet. Magno enim stre-

1. Est stoicum dogma: nobis insitus est nostri amor, amate ipsum ut prima naturae consequaris, et quae iis opposita sunt, evites: quae quum sine corporis conservatione fieri non possunt, primum et necessarium est officium, naturam adiuvandi eamque conditionem sequendi, quae naturae vel

maxime consentanea est; unde tamen quoque sequitur, corpus esse adhibendum ut instrumentum necessarium. Cf. Cic. de Fin. III, 6. Epictetus eandem sententiam de cura corpori adhibenda bene tuitus est Disfert. Arrian. II, 4, 17 Schweigh.

strepitu et tumultu venit. Naturalia mala quae retuli, inopiae atque morbi, silentio fubeunt, nec oculis, nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est; ferrum circa se et ignes habet, et catenas, et turbam ferarum, quam in viscera
4 immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, et cruces, et equuleos, et uncum; et adactum, per medium hominem, qui per os emergat, stipitem; et distracta in diversum actis ^acurribus membra; illam tunicam, alimentis ignium et illitam et intextam; quidquid aliud, praeter haec, commenta saevitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius et varietas magna, et apparatus terribilis est.
5 Nam quemadmodum plus ^bagit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui ^cpatientiae restitissent:) ita ex his, qui animos nostros subigunt et domant, plus proficiunt quae habent quod ostendant. illae pestes non minus graves sunt, famem dico et sitim, et praecordiorum suppurationes, et febrem viscera ipsa torrentem; sed latent.

a. curribus. ap. Erasmus, al. *cruribus* scripti fere videntur, ut omnes ap. Gruterum. Sensus tamen idem est: agitur autem de iis noxiis, quos cruribus s. pedibus ad currus alligatis in diversum actis equis distrahere solebant. **b. agit.** fortasse erat: *angit*, quanquam vulgata bene defenditur. **c. patientiae** ex uno cod. Palat. ap. Gruter. et Lipsiano, Grutero et Lipsio suadentibus, restitui. *Patientia* est sensus; cf. ad Ep. IX, 2. Antea: *patientia*. Mox: *suppurationes* ap. Erasmus al. at quinque codd. Gruteri: *suspirationes*. de phthisi loquitur, de qua Ep. LIV, 1, vocabulum suspirium usurpat. Vulgata ta-

3. turba ferarum] quibus carcere necati erant, impingebatur, ut ad Tiberim pertraherentur. *tunicam intextam* pice et bitumine solitam liniri, secundum Isidori Origg. Recte ap. Iuvenal. I, 155. VIII, 235 al. vocatur tunica molesta. cf. Tacit. Annal. XV, 44.

tent. nihil habent quod intentent, quod praeferant: haec, ut magna bella, adspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum 6
populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, ^dgratiosi in eo viri; interdum singuli, quibus potestas populi et in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: fatis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras provocabit: immo declinabit, non aliter quam in navigando porcellam. Quum peteres Siciliam, tra- 7
iecisti fretum. Temerarius gubernator contempsit austrinas: (ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, et in vertices cogat) non sinistram petit litus, sed id, quo propior Charybdis maria convolvit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui aestus sit, quae signa dent nubes, et longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis et in hoc est, 8
non ex professo eam ^epetere: quia quae quis fugit, dam-

men bene se habet. ^d. *gratiosi in eo viri*. Sic plurimi codd. ap. Pincian. Modium et Gruterum. At Erasmus al. *gratiosi timeantur in eo viri*. ^e. *petere* omnium est codd. lectio, quam Muretus mutavit in: *fugere*, nescio unde. Lipsius ait: sententia ex illo eadem elicitur: non petendam palam securitatem, quia

6. *ut plurima per Senatum transigantur*] Hoc tunc temporis ex Tiberii instituto Romae fiebat, comitiis in curiam e campo translatis. *singuli*, magistratus.

7. *Quum — convolvit.*] Exemplo utar traiectione freti in Siciliam Scylla, quae Italiae adiacet, et Charybdi, quae Siciliae est, infami: infestissima

navigiis Charybdis, gurges mirae profunditatis, in quem aestus freti ea abrepta absorbet, et fragmenta ad litus Tauromentarum eiicit, quod hac de causa Copriam vocabant, Strabone referente VI, 2, 3. p. 258 ed. Lips. *contempsit*, ἀοριστινῶς, contemnere solet. *aestus* adcessus, ἀμπρωσις. Cf. Cluveri Sicil. Antiq. I, 5.

damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo a vulgo tuti esse possimus. ^fPrimum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. quam minimum sit in corpore tuo spoliorum! Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant, quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Tria deinde ex praeceptione veteri praestanda sunt, ut vitentur: Odium, Invidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos invidiae timor transferat: ne, dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit causas, timeri posse. Undique nos reducamus: non minus contemni **10**quam suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. hae literae non dico apud bonos, sed apud medio-

fic videmur fugere potentes (subducendo nos et removendo): quod est tacite eos damnare. Gruterus tamen suspicabatur aliquid deesse, quippe post *petere* habentur in aliquot mss.: *Non nostrae professionis, vulgi favores appetere quia quae* etc. Sed haec verba desunt in Gruterianis aliisque, et ineptè ab interprete vel ab annotatore adiecta sunt, Erasmo, Modioque iudicibus et sensu repugnante. ^f *Primum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores.* Muretus e codd. Pinciani in contextum recepit: quum ap. Erasimum, Grut. Modium illud: *unde* non exister, quod et Lipsius, cuius liber optimus habet: *nihil idem*, delendum censet. Falsam lectionem non putaverim cum Grutero. Sensus est satis manifestus: *nihil inde* i. a vulgo concupiscamus, a quo rixa oritur, ^f qui rixae ansam dat. Mox *plures computant, quam oderunt* bene se habent, nec ulla emendatione egent, i. ut Ciceronis verbis utar, latrones non iugulant viatores, quod eos perisse velint, sed lucri cupiditate adducti. cf. no-

8. *spoliorum*] i. quae tibi eripiant, ut spoliorum loco habeantur. *obsessa* sc. a latronibus.

9. *temperamentum*] i. modus, cautio. Philosophia haec suadet, ut a capeffenda republ. omnino recedas et tranquille mode-

mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, et quaecunque alia populum movent, adversarium habent: haec quieta, et sui negotii, contempti non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos, honor est. Nunquam in tantum convalescet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, ut non philosophiae nomen venerabile et sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquille modeste-**II** que tractanda est. Quid ergo? inquis. videbitur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum civile sententiâ suâ reprimat? qui furentium principum armis mediis intervenit? qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Caesarem, simul laceffit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capeffenda fuerit sapienti republica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate, olim pessundata est: quaeritur, utrum Caesar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi**12** cum ista contentione? nullae partes tuae sunt: dominus eligitur. § Quid tua, uter vincat? potest melior vincere, non potest non peior esse qui vicerit. Vltimas partes attingi Catonis: sed ne priores quidem an-
ni

strum de Benefic. V, 17. g. *Quid tua, uter vincat? potest melior vincere, non potest non peior esse, qui vicerit.* Cum Erasino et Lipsio hanc lectionem praefero; nam locus hic mire variat in codd., ut in acutis sententiis fieri solet. cf. Gruter. et Schotti Obsf. V, 4. qui legit: *melior vincere non potest. Potest esse peior qui victus fuerit. Non potest esse melior, qui vicerit.* Confer Martialis Epigr. I, 8. de Deciani dogmate. *Mox rapinam et*

modesteque Philosophiam tractes.

10. *infularum loco*] dignitatem et securitatem praestant: omnes quippe sacris rebus operam dantes propter infulas quas gerunt, sacri et inviolabiles. cf. ad Helviam XIII, 4. *ab*

omnibus artibus: philosophiae honor est, quia nulla *ars*, scientiam nos dicimus, ea carere potest.

11. *De M. Catone* Vticensi omnia nota sunt. Cf. tamen de Constant. Sap. I. et Cic. Tusc. Disp. V, 19.

ni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicae admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, et misit irritas voces, quum modo per populi levatus manus, et obrutus sputis, et portandus extra forum traheretur, modo e senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui a republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, et humano generi iura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitae novitate convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperante bonam valetudinem: et tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen saepius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique ^hconsilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia tamen in potestate nostra sunt: de

portandus extra forum codd. praestant omnes. ^{h.} *consilium*. Ex Erasmi et Grut. codd. repositum, quum nonnullae edd. habent: *initium*. Mox *initia-tamen* omnes libri dant, proinde cum Gronovio reposui: *utcumque non omnia, tamen initia in*

13. *sed postea videbimus*] ^{h.} e. alias, alia epistola aut alio scripto. *Interim ad hos te voco* Spectant haec ad eos, qui factione quadam inimica e republica exclusi Philosophiae se tradiderunt, ut Cicero aliique, qui otio fruantes de genere humano scriptis suis bene meruerunt.

14. *Ars ei constat — est.*] Etiam si gladiator pugnans cadit, tamen inter artis peritos numeratur. *Ornamenta* i. galeam, loricam, scutum, quatenus gladiatorem instruunt ad pugnam. De armis, (gladiis telisque) non intelligas cum Schotto Obsl. V, 4. Cf. Ernesti ad Sueton. Tit. IX. Excurs. XXVII.

de eventu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi. ⁱ non damnatur latro, quum occidit. — Nunc ad quotidiana-¹⁵ nam stipem manum porrigis. aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusque eius tibi esse gratior possit. „Is maxime diuitiis fruitur, qui minime diuitiis indiget.“ Ede, inquis, auctorem. Vt scias quam benigne sumus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget diui-¹⁶ tiis, timet pro illis: nemo autem sollicito bono fruitur. Adiiicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est usus, rationes accipit, forum con-

potestate nostra sunt. i. non damnatur latro, quum occidit. Lipsius et Gronov. reprobant hanc lectionem: ille, quo haec spectent, ait, non video. Imo nec vera sunt, et omnino damnatur latro, quum occidit: emendat afferet. Fortasse aliquid aduersi: sed ne occupa, aut damna, nisi quum factum. Gronovius contra putat scribendum esse: damnat i. latro potest occidere, non damnare seu efficere iure caesum videri, qui latrocinio perit: sic Fortuna non potest propterea facere peiorem, quem vexaverit. Equidem nihil mutem. Sensus est: Consilia in potestate mea sunt, sed exitus in fortunae manu. Itaque aliquid aduersi afferre potest, interfici possum a latrone, etiamsi ille a iudice capitis non damnetur.

15. *Is maxime — indiger*] Eisdem sententias et Socrati proprias fuisse constat. Vid. Stob. Serm. XC sq. Similia sunt illa Epicuri ap. Plutarch. T. X. p. 23 Hutt. ὁ τῆς αὐρίου ἥμισυτα δεόμενος, ὡς Φησιν Ἐπικουρος, ἥδιστα πρόσσει πρὸς τὴν αὐρίον. Cf. Diogen. Laert. X, 127. Addas nostrum de Vita beata XXI et XXII.

Vol. II.

16. Qui diuitias augere studet, de usu recto non cogitans, rationes accipit ab iis, qui pecuniam suam administrant: *forum conterit*, frequentat tamquam negotiator: ibi enim mensarii, argentarii et nummularii tabernas suas habebant. In foro et de mensae scriptura magis quam ex arca domoque vel cista pecunia numerabatur Romae, ait Donatus ad Terent. Adolph.

F,

H,

conterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

EPISTOLA XV.

Valitudinem animi cum cura corporis coniungendam suadet, sed ita, ut non athletica fiat, ideoque nos cogat corpori, quod talis labor exhaustit, alendo et restituendo omnem operam navare. Iam vero corporis exercitatio fit facilis et brevis, qua corpus sine mora laxetur, et tempori parcatur. Sana haud dubie praecepta, quae postea Galenus, et quae enim sequuta est schola Salernitana, recte repetiuit. Exercitationes quidem corporis, quas natura homini suadere solet, mox bella in usum suum converterunt, idque iam tempore heroico: deinde Cretenses et Spartanos his militaribus studiis maximam operam impendentes ceteri Graeci sequenti superarunt: tum pugilatus et pancratium, quod quidem ex lucta et pugilatu compositum erat, apud omnes Graecos, praeter Lacedaemonios, in honore esse coepit, gymnasia ubique aedificata, victus vel sumtus praebitus invenibus, qui se vitae athleticae traderent, atque duro gymnasiarcharum imperio subiicerent, tum praemiis, honoribus prope divinis, victores a civibus ornati. Mox autem artificia multiplicia eaque subtilia et difficilia inventa sunt, quibus vera ars gymnastica paulatim defecit, iam Aristophanis tempore, vid. *Ei. Nub.* 985 -- 1054. Hinc ars gymnastica, quae ad corpora excellentiora, robustiora, pulchriora, et duriora reddenda reperta erat, in Athleticen est deflexa, quae tale vitae genus praescribat, ut corpora iuvenum et virorum quamvis validiora quassari atque debilitari necesse esset, omni quippe vivendi eorum modo contra naturae leges insituito. Inprimis autem hoc spectabant Gymnastae, ut Athletae nil nisi bubula atque praesertim suilla carne vescendo nolentes volentes (unde ἀναγκαστο-Φαγία haec vita dicta est) suginati robur et obesitatem acquirerent, ut quosvis adversarios deicere, eorumque ictus sustinere possent: sed enim Platonis (cf. *Gorgia T. IV*, p. 41 Bip.) iam et Euripidis ae-

tate

II, 4, 13. Cf. Io. Fr. Gronovii *Obsf.* IV, 24. p. 797 sq. Lips. *Kalendarium*, liber pecuniae foenebris, quae per Kalendas, interdum tamen etiam per idus mensis sequentis exigebatur, solvebaturque. Vid. *Epist.* LXXXVII, 6. qui locus egregius cum nostro contendi

meretur. fit ex domino procurator. Theocritus idem iam dixerat ap. Stob. *Serm.* XVI, p. 335 Schow.: Θεόκριτος τοὺς πολλοὺς τῶν πλουσίων ἐλεγε ἐπιτρόπους εἶναι, ἀλλὰ μὴ δεσπότας τῶν χρημάτων.

tate pervulgatum erat, Athletas esse somnolentos, tardos, atque parum aptos ad belli pacisque officia peragenda. Pervaserat tamen et haec prava ars Romam. Cf. Meiners in Commentatt. Soc. Reg. Gottingensis Tom. XI.

Clausula ab Epicuro est: ne vita in futurum feratur, uti stulti faciunt: sed praesentibus bene utere. Et haec sententia egregia, quae ad Epicuri κυρίας δόξας pertinuit, cum Stoicis bene convenit, τὸ μέλλοντα μὴ παραστέτω, M. Antonin. VII, 8. X, 1. Iam Pittacus praeceperat παλαιὸν λόγον, secundum Platon. in Gorgia (cf. Hemsterhus. ad Lucian. Tom. III, p. 365 Bip.) ab Horatio III Carm. 29, 29 sq. bene expressum: τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν.

Mos antiquus fuit, usque ad meam servatus aetatem, primis epistolae verbis adiciere: ^a Si vales, bene est: ego valeo. Recte et nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est: sine hoc aeger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici, validum est. Ergo hanc valetudinem praecipue cura, deinde et illam secundam: quae non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, et minime conveniens literato viro, occupatio exercendi lacertos, et dilatandi cervicem, ac la-

E 2

tera

a. Si vales, bene est: ego valeo. Mureti editio omittit: ego valeo: at Erasmi et quinque Gruteri habent: ego valeo, quod inde reposui. Ceterum res nota est ex epistolis Ciceronis, et Plinio I Epp. II. Mox malit Lipsius: dicemus: sed non opus est; intelligit enim philosophos.

1. Sine hoc aeger est animus:] nam qui philosophiae studio se non tradidit, ille aegrotat, e sententia Stoicorum. Cf. ad Eo. VII, 1. Epictetus in Disf. Arrian. II, 18, 8. Stoicos quoque intelligit, ubi Vptonus male ad Platon. IV, p. 166 Bip. lectorem ablegat, tacite

correctus a Schweighaeufero. Simplicio talis homo ὁ πολλὸς vocatur sub initio commentarii ad Epict. Manuale.

2. Haec videlicet exercitationibus gymnasticis consequi studebant, ut lucta et pugilatu acerri et cervix, currendo vero latera i. pectus pulmonesque

tera firmandi. Quum tibi feliciter sagina cesserit, et tori creverint; nec vires unquam opimi bovis, nec pondus aequabis. Adice nunc, quod maiore corporis farcinâ animus eliditur, et minus agilis est. Itaque, quantum potes, circumscribe corpus tuum, et animo locum laxa. multa sequuntur incommoda huic

3 deditos curae. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, et inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit: deinde copiâ ciborum subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimae notae mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum et vinum occupati: quibus ad votum dies est actus, si bene desudaverint, si in locum eius quod effluxit, multum potionis ^baltius ieiuno gutture regefferunt. Bibere et

4 sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes et faciles et breves, quae corpus et sine mora laxent, et tempori parcant: cuius praecipua ratio habenda est.

Cur-

b. *altius* cum Gronovio è mss. omnibus rescripti. *regefferunt* plures praestant. Antea: *alterius*. Per ieiunum guttur, ait, in locum eius. qui effluxit, sudoris, regerere, i. rursusingere, puta in corpus, sed bene altius multum potionis. Cf. Gruter. Laudat Lipsius Epist. Senec. LXXXVIII, 15 sq. CXXII, 7 sq. Mox nonnulli eodd. *lassent*, quod Gruter. praefert vulgatae: *laxent*. Male. Iam §. 2. dixerat: *animo locum laxa*.

que firmarentur. *sagina*, vitâ illâ gladiatoria. *Quum* i. etfi. *tibi tori* i. carô tendoque in laertis et pectore. *Opimi* i. pinguis: sic dicti sunt boves altiles ad sacrificia publica saginati. Varro de Re rust. II, 1, 20. p. 162 Bip.

3. *Primum exercitationes*] sequuntur. *spiritum*, vires animi. *deinde* — *impeditur*. Horatius prius idem dixerat Serm. II, 2, 77. 78. quin corpus oau-

stum Hesternis vitis animum praegravat una atque adfligit humo divinae particulam aurae. Comparat et Schottus Obs. I, 4. *Accedunt* — *occupati*, graeculi magistris, iique tervi, quorum imperio te trades, nulla que alia re, nisi unguendi se et saginandi studio infames. *Cardiacus*. In ore stomachi vitium *καρδιαλγία*, ab humore acri vellicante et rodente. Celsus III, 19. Trallian, VII, 2.

Cursus, et cum aliquo pondere manus motae, et saltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille, ut ita dicam, saliaris, aut ut contumeliosius dicam fullonius. Quodlibet ex his elige, usu fit facile. Quidquid facies, cito redi a corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non aestus impedit, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro, aut pugillaribus. dandum et aliquod intervallum animo: ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur. Gestatio et corpus concutit, et studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contemseris: quam veto te per gradus et cer-

E 3.

tos

4. *Pondere*] Halteres (ἀλτήρες) vocabantur haec pondera plerumque plumbea, quae manibus tenentes saltabant. Vid. Epist. LVI, 1, et Mercurial. de arte gymn. II, 11. *saliaris*, Saliorum, Martis sacerdotum, qui quotannis semel per urbem pompam et ancilia ducendo tripudiabant: similis huic saltationi videbatur motus ille fullonum vestimenta, quae coguntur, calcantium, et concilianantium (κλιμαζόντων). Cf. Ios. Scaliger. ad Varron. de Ling. Lat. lib. V. Nott. p. 137. 138 Bip., ubi et nostri loci memor fuit: addas Plauti Pseudol. III, 1, 15. *contumelias* propter contemptum artificiorum quae illiberalia, sordida, ἔργα βάναισα, βαναιστικά, vo-

cabantur. Cf. Cic. de Offic. I, 42 ibique Garve.

5. *Gestatio* fiebat aut lectica, aut scamno i. sella, aut rheda effedove subiunctis mulis aut equis, longe aliter quam in lectica aut sella, quae a servis portabatur. Gestatio tamen in effedo Senecae tempore communior fuit. Cf. Lipsius in Centuria III miscellanea Ep. XI, ubi locum nostrum non praeteriit. *Gradus*. elationem demissionemque dicit. *modus* est modulatio, ῥυθμός, respectu praecipuo habito ad tempus seu spatium et ad sensus animi exprimendos: gradus vero μέλος, ad sonos diversae altitudinis notandos. Cf. Aristot. Polit. VIII, c. 5 -- 7. Quintil. in Instit. Orat. I, 10. Sen-

6 tos modos attollere, deinde deprimere. Quod si velis deinde, quemadmodum ambules, discere, admittes istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, et buccas edentis observet, et in tantum procedet, in quantum eius audaciam ^cpatientiae credulitate produxeris. Quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet? Vsque adeo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem
7 transeant. nemo statim Quiritium fidem implorat. Ergo utcumque tibi impetus animi suaferit, modo vehementius fac vitiiis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur et latus. Modesta, quum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto et rustico more defaeviat. Non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exerceat. ^dDetraxi tibi non
pufil-

c. *patientiae credulitate* cum Gronov. e Gruteri et Ruben. codd. praetuli. h. e. Gronov. interprete: quousque ei animum audendi addideris. fide facta tuae patientiae? quousque tibi patientiam ferendi tam molesta et morosa imperia fore credet. cf. Ep. XLI, 6. d. *Detraxi tibi non pusillum negotium: mer-*

Sensus itaque est: ne te imperio phonasfi tradas.

6. *Quod si velis — discere.*] Intelligas de mimis et pantomimis, uno verbo, de saltatione. Augusti autem et infrequenti tempore has artes ludicras Romanis magnopere placuisse, constat. Cf. Senec. Nat. Qu. VII, 32. Quis non recordatur Pyladem et Bathylum magnos harum artium apud Romanos statores? Quod iam Horat. III Carm. 6, 21. 22. Motus doceri gaudet ionicos Matura virgo, de suae aetatis

moribus queritur, id nostro maiorem conquerendi copiam dabat. Cf. Epist. XC, 18. Itaque hinc textorum, hinc fabricorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus et infractos. Graeculi fuerunt magistri harum artium, qui *buccas edentis* observarent, parasitorum modo. *et in tantum procedet — produxeris.* Laudat apposite Lipsius Iuvenalem III, Sat. 78. Graeculus esuriens in coelum, iusseris, ibit.

pufillum negotium: mercedula, et munus gratum ad haec beneficia accedet. Ecce infigne praeceptum! 8
 „Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.“ Quis haec, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babae et Ixionis? Non ita est. nostra dicitur: quos caeca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura, praecipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quam iucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus, 9
 recordare: quum adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus deos, et adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? te ipse antecessisti.

E 4

finem

cedula et munus gratum ad haec beneficia accedet. Mureti et Gruteri sententiam sequor. Mira enim est varietas: *Detrahit plurimi habent: alii mercedula et unum Graecum, alii mercedulae et unus graecus: alii mercedula et minus gratus.* Inde emendavit Lipsius: *Detrahi tibi non puf. negotium mercedulae et unius Graeci: vel ex suo: mercedulae et magistratus.* Ad haec beneficia accedet ecce infigne praeceptum. Adjuicit: Docui te sine magistro graeculo, sine stipendio exerceri.

8: De hoc Epicuri dicto cf. Argum. *Babae et Ixionis.* Erasmus notat: scholium margini codicis adscriptum indicare: Babam et Ixionem fuisse duos Senecae temporibus notae fatuitatis homines. In quo quidni acquiescamus, non video. Mox *plenum* esse i. divitem ideoque contentum esse cum iis, quae habeas.

9 *cogita, quot sequantur.*] Sapiens et quotidiani usus monitum! Non prospice tantum, sed respice. Phavorinus bene:

Τὸν ἐν θυμῷ εἶσθαι θέλοντα χρῆ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀφορᾶν εἰς τοὺς ἐλάττω κηπημένους· ἐν δὲ τοῖς κακοῖς εἰς τοὺς μᾶλλον δυστυχοῦντας. Aliter plebeium ingenium. Nec quod habet numerat, tantum quod non habet optat, ut ait Manilius. Lipsius. Cf. Plutarch, Tom. X, p. 9 et 14. de Tranquill. Animi. *Quid tibi cum ceteris* hominibus rei est, ut cum iis te compares? Tu ipse philosophiae studio *te antecessisti*, perturba-

tio-

finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, et sperantibus meliora, quam affecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando et impleant: nunc haurientium sitim concitant, et invitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta fors voluit, quare potius a fortuna impetrem, ut det, quam a me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanae? Congeram? in quid? laborem? ecce hic ultimus dies, ut non sit, prope ab ultimo est.

EPISTOLA XVI.

Quum observasse sibi videretur, Lucilium amore quidem Philosophiae teneri, sed nondum firmitatem satis idoneam assequutum, monet, ut semet ipsum scrutando videat, an et in vitam factaque penitus se iam insinuaverit Philosophia. Nam quaecumque hora utilitatem philosophiae conspici, nec obstare diversa de fata et providentia dogmata, quoniam, quidquid sit, ea tamen nos tueri debeat, docendo nos, ut Deo pareamus et fortunam ac fortuita aspernemur. Clausula est Epicuri: secundum naturam qui vivit, nunquam erit pauper, si ad opinionem, nunquam dives. Videre facile est, quantum Epicurus cum Stoicis conveniat.

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiae studio; et beatam vitam perfectâ sapientiâ effici,
 a cete-

tiones et malas animi propensiones tui vincendo. Etiam si tibi finem quamvis splendidum consiliorum tuorum constitueres, tamen aliquando evanescent omnia. *Si quid — apparatus.* Aristippi est haec sententia apud Plutarch. de Cupiditate Divitiarum c. 3. p. 150.

151. Tom. X. Hutt. Solon tamen iam dixerat: Πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνθρώποισιν ap. Plut. l. l. p. 152.

1. *perfecta sapientia*] summo philosophiae gradu, sensu Stoico. Cf. Lipfii Manuduct. in Stoic. philos. II, 8 et 9. *medita-*

^aceterum tolerabilem etiam inchoatâ. Sed hoc, quod liquet, firmandum, et altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quam ut honesta proponas. Perseverandum est, et assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. ^bItaque tibi apud 2 me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse. Quae scribis unde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias, volo. non est quod tibi cito et facile credas: excute te, et varie scrutare, et observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris.

E 5 ris.

a. *ceterum tolerabilem etiam inchoatâ.* Sic Erasmus et plures codd. In nonnullis libris est: *ceterum nec tolerabilem sine ipsa etiam inchoari*, quam tamen lectionem ab eruditulo esse intrusam notat recte Erasmus. Nam sensus et Senecae Stoicismus, cf. sequentia et notam, repugnant.

b. *Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse.* Commoda sententia, sed ab Erasmo, qui haec tria: *opus non est* e coniectura infarsit. Nulla adest varietas, nisi quod *aut*, et, *nec tam longis*, et *audax summatis, assumatis*. Lipsius ait: *quid lateat, me latet*. Hinc Gronov. emendat: *plurib. v. aut affirmatis* (i. adseveratis, laborantibus ad probandum) *nequaquam opus, intelligo: sive nequaquam locus: sive pl. v. haud affirmandum: ex tali unque intelligo.* Locus conclamatus est.

ditatione i. exercitatione. *Plus operis — bona voluntas est.* Bona mens et bona voluntas se excipiunt: haec est inclinatio, bona illa quidem, sed nondum tam firma, ut everti nequeat, *ὄρουή*: bona mens est habitus. Est autem Stoicorum dogma: esse in hominis potestate, ut bonus fiat. Senec. de Ira II, 13. Ep. XLI et XCIV. Antonin. VIII, 29. Ceterum hoc

erat Demetrii philosophi praeceptum sane egregium ap. Senec. de Benef. VII, 1. Cuius utilitate ducti Pythagorei aureum carmen, Epicurus ratas sententias, Epictetus Manuale composuerunt.

2. *utrum in philosophia — profeceris*] i. utrum studium philosophiae ad vitam quoque transtuleris.

- 3 ris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum: non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausea: animum format et fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda et omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, et per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quae consilium exigunt, quod ab hac petendum est.
- 4 Dicit aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si factum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam et mutari certa non possunt, et nihil praeparari potest adversus incerta: si aut consilium meum Deus occupavit, decrevitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia haec sunt, philosophandum est: siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus universi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit et iactat,
- 5 philosophia nos tueri debet. Haec adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunae contumaciter resistamus: haec docebit, ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transendum, quid sit iuris nostri, si providentia in imperio

3. *populare*] ad populi favorem aucupandum.

4. *Dicit aliquis — factum est?*] Stoicorum erat dogma: καὶ εἰμαρμένῃ πάντα γίνεσθαι. Diog. Laert. VII, 149. Cic. de Nat. D. III, 6. Discedit autem Seneca a vero stoicismo, secundum quem ceterosque plurimos philosophos, praecise docebatur, mundum fatumque a Deo regi. cf. Se-

neca de Provid. C. V. Ep. LXXVII. LXXXVIII. Plutarch. de Repugn. Stoicor. tom. II, p. 1056 Francof. Gell. Noct. Att. VI, 2. et post Vpton. ad Epict. Disf. Arrian. I, 12. Tiedemann System der Stoisch. Philos. II, p. 134. *Quid prodest, si casus imperat,* secundum Epicureos. cf. Tiedemann Geist der specul. Phil. II, p. 377. 380.

perio est, aut si factorum series illigatos trahit, aut si
 repentina, aut subita dominantur: illo nunc revertor,
 ut te moneam et exhorter, ne patiaris animum tuum
 delabi et refrigescere. Constitue illum, et contine,
 ut habitus fiat quod est impetus. — Iam ab initio, si 6
 bene te novi, circumspexisti, ecquid haec epistola mu-
 nusculi attulerit? excute illam, et invenies. Non
 est quod mireris animum meum: adhuc de alieno li-
 beralis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid
 bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoque quod
 ab Epicuro dictum est: „Si ad naturam vives, nun-
 quam eris pauper: si ad opinionem, nunquam dives.“
 Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Con- 7
 geratur in te, quidquid multi locupletes possederunt:
 ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat,
 auro tegat, purpurâ vestiat, et eo deliciarum opum-
 que perducatur, ut terram marmoribus abscondas, et
 non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias: ac-
 cedant statuae et picturae, et quicquid ars ulla luxu-
 riae laboravit; maiora cupere ab his disces. Natura- 8
 lia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia,
 ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso
 est. Viâ eunti aliquid extremum est: error immen-
 sus est. Retrahe te a vanis: et quum voles scire,
 quod petis, utrum naturalem habeat, an caecam cu-
 piditatem, considera an possit alicubi consistere. Si
 longe progressio semper aliquid longius restat; scito
 id naturale non esse.

EPI-

6. Epicurum vita sua in hor-
 tis ad Athenas acta veritatem
 huius dicti comprobavisse con-
 stat e Diog. Laert. X, 12. ubi
 Athenaeus: Τῶς Φύσιος δ' ὁ
 πλοῦτος ὄρον τιὰ βαιὸν
 ἐπίσχει, Αἱ δὲ κεναὶ κρῖσεις
 τὰν ἀπέραντου ὁδόν. Quibus-

cum conveniunt Epicuri illa
 apud Stob. Flor. XVII, p. 341
 Schow.: Χάρις τῇ μακαρίᾳ
 Φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαιῶς
 ἐποίησεν εὐπόριστα, τὰ δὲ
 δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαιῶς.
 Ceterum conferas cum Icqg.
 Consolat. ad Helv. c. 11.

EPISTOLA XVII.

Hortatur amicum, ut omni dilatione dimissa philosophiam amplectatur, nec paupertatem pertimescat, quippe quae multis enim vitae periculis liberet et expeditiorem philosophandi viam monstrat. Iam quum fuerint, qui propter multo minora praesentia, quam quae philosophia offert, non solum paupertatem, sed etiam egestatem famemque toleraverint, nihil ob stare debere, quominus omni cura studioque divitiarum parandi abiecto, ad bonam mentem laeto cursu tendat, ut animum a morbis furoribusque i. passionibus et perturbationibus liberet. Qua in re naturam sequatur monet, quae minimum petit: siu aliter res expedire non licet, exsiliat suadet e vita. His adiungit Epicuri dictum egregium: multos divitiis suis paratis non miseriae suas finire, sed mutare, quoniam animus a divitiis nullam emendationem accipiat.

Proiice omnia ista, si sapias, immo ut sapias, et ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus tende. Si quid est, quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris: sic illam disponere volo, ut ^a sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Quum haec dicis, non videris vim ac potentiam eius, de quo cogitas, boni nosse: et summam quidem rei pervides, quantum philosophia profit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis. nec dum scis, quantum ubique nos adiuvet: quemadmodum et in maximis (ut Ciceronis utar verbis) opituletur, et in minima descendat. Mihi crede, advoca illam in consilium: suadebit tibi,

ne

a. *sufficere nihil agenti possit.* In multis libris: *sufficere in hoc agenti*, unde Gruterus, Lipsio approbante, fecerat: *unum hoc agenti*. Sed Gronov. vulgatum in aliquot et ipsis bonis codd. invenit et recte tuerur. Oppositus autem est *nihil agens* i. nullam Reip. partem, nullam privatam quaestus causa tractans iis, qui in actu rerum versari dicebantur.

2. *ut Ciceronis — verbis.*] ubi ex professo laudavit philosophiam? Lipsius. In fragmentis collectis non reperitur.

ne ad calculos sed eas. Nempe hoc quaeris, et hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? multis ad philosophandum obstitere divitiae: paupertas expedita est, secura est. Quum classicum cecinit, scit non se peti: quum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid eferat, quaerit. Si navigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt litora; non circumstat illam turba fervorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, et bene institutos, et nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desiderii instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes:

Quam:

ne ad calculos sed eas computandi causa. Sic Ep. XLVIII, 9. ad album federe dicitur. Lapidibus autem antiquissimis temporibus ad computationes usos esse homines, satis constat: hinc, re quamvis mutata, verbum remansit.

3. *Quum classicum cecinit,*] ad periculosa tempora et terrores belli, hoste imminente, spectant. cf. Heyne ad Tibull. I, 1, 4. Quam ad Tacit. Ann. II, 32. de signo quod dabatur, quum civis capite plectendus esset, explicationem et nostri loci attulerat Lipsius, eam

Grutero monente postea recte retractavit. Exemplo in tota hac disputatione sit Abdalonimus ap. Curtium IV, 1. *aliqua conclamatio*, ut in igne, ruina, periculo. L. *transmarinarum regionum* e. c. Africae, et in hac praesertim Aegypti, quarum frumenti maximae copiae transvectae Romam. Italia enim bellis, latifundiis luxuque exhausta incolis suis alendis iam Ciceronis tempore non suffecit. Varro de R. R. II, 1 ait: saturi sumus ex Sardinia et Africa. Cf. Horat. II Carm. 15. Sed res nota est.

Quantum fat est, nondum habeo: si ad illam fum-
mam pervenero, tunc me totum philosophiae dabo.
Atqui nihil prius quam hoc parandum est: quod tu
differs, et post cetera paras, ab hoc incipiendum est.

- 5 Parare, inquis, unde vivam, volo. Simul et para-
re discere. Si quid te vetat bene vivere, bene mori
non vetat. Non est quod paupertas nos a philosophia
revocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad
hoc properantibus vel fames, quam tolerare quidam
in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiae
praemium, quam in arbitrium non cadere victoris?
quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua liber-
tas, nullius, nec hominis, nec Dei timor? Et qui-
6 dem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpeffi sunt
exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum
radicibus, et dictu b foedis tulerunt famem. haec
omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alie-
no: dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum
furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum.
licet ad philosophiam etiam sine viatico pervenire. Ita
est, quum omnia habueris, tunc et sapientiam habere
voles. Haec erit ultimum vitae instrumentum, et (ut
ita dicam) additamentum. Tu vero, sive aliquid ha-
bes, iam philosophare: unde enim scis, an iam ni-
mis habeas? sive nihil, hoc prius quaere, quam
quid-

b. dictu foedis e cod. Col. ap. Grut. cum Modio et Lipsio prae-
tuli vulgato: foedam: Dictu foedis scil. alimentis, a quibus ab-
horremus. Gronov. laudat Nat. Quaest. I, 16 sub init.

4. *Quantum fat est — da-* strum III de Ira 20, 2. ubi lin.
bo.] Alphium, feneratorum il- penult. cum Gronov. et Wef-
lum raris laudatorem ap. Ho- feling. ad Herodot. III, p. 207,
rat. Epod. II. cuiquam hic, 68 loco animalium reponas:
vel me non monente, obver- talium. *dubitabit — liberet.*
faturum esse opinor. Confert Lipsius Manilium IV;
6. *Perpeffi — famem.*] Vi- 402 -- 407.
de Cambylis exemplum ap. no-

quidquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non
 poterunt, quia natura minimum petit: naturae autem
 se sapiens accommodat. Sed si necessitates ultimae in-
 ciderint, iamdudum exsiliet e vita, et molestus sibi
 esse desinet. Si vero exiguum fuerit et angustum, quo
 possit vita produci: id boni consulat, nec ultra ne-
 cessaria sollicitus aut anxius, ventri et scapulis suum
 reddet, et occupationes divitum, concursationesque
 ad divitias euntium, securus laetusque ridebit, ac di-
 cet: Quid in longum ipse te differs? exspectabisne
 foenoris quaestum, aut ex merce compendium, aut
 tabulas beati senis, quum fieri possis statim dives? Re-
 praesentant opes sapientia: quas cuicumque fecit super-
 vacuas, dedit. Haec ad alios pertinent: tu locuple-
 tibus propior es. Seculum muta, nimis habes. In-
 est omni seculo, quod fat est. Poteram hoc loco epi-
 stolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Par-
 thos non potest quisquam salutare sine munere, tibi
 valedicere non licet gratis. quid istuc? ab Epicuro
 mutuum sumam. „Multis parasse divitias, non finis
 miseriarum fuit, sed mutatio.“ Non hoc miror. non
 est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud
 quod paupertatem gravem fecerat, et divitias graves
 fecit. Quemadmodum nihil differt, utrum aegrum
 in

7. *Sed si necessitates*] utili-
 lis est ad h. l. Cic. de Fin.
 III, 8. *exsiliet e vita*, morte
 sponte sumta. Lipsii Manu-
 duct. in Disf. 22. *ventri et scapulis*
suum reddet, h. victum cul-
 tumque necessarium sibi com-
 parabit. *scapulae* autem h. l.
 pro corpore vestibus tegendo
 sumatur.

8. *Seculum muta*] i. anti-
 qua exempla respice, luxui
 propior es. cf. Consolat. ad

Helv. c. XII, 3. Lipsius. *Re-
 ges Parthos* — *munere*. Vi-
 guit vigetque etiamnunc hic
 mos quasi patriarchalis in Ori-
 ente. cf. Plutarch. vit. Arta-
 xerxis c. 4 et 5. Tom. V.
 Reiske.

9. *non est — animo.*] Si-
 milia sunt ap. Horat. II Carm.
 16, III, I, 40. Plutarch. tom.
 X, p. 5 Hutt. Alia collegit
 Gatacker ad Antonin. p. 122,
 1 et 2,

in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, utrum animus aeger in divitiis, an in paupertate ponatur. malum suum illum sequitur.

EPISTOLA XVIII.

Occasione Saturnalium egregie utens amicum commonefacit, ut in publica lascivia temperanter se gerat, ideoque nec excerpando se, nec miscendo omnibus festum diem agat sine luxuria, atque ideo ad difficultia se praeparet vero experimento, idque non coactus. Utile est, certis diebus abstinentiam exercere, parcere, ad paupertatem se reducere, minimoque se facere familiarem, et Epicurum imitando praecoccupare tela fortunae. Ita fiet, ut Deo dignus sis, quandoquidem opes intrepide possidere possis. — Saturnalia, quae ansam nostro praebuere, de temperantia et abstinentia exponendi, Senecae tempore per septem dies inde a XIV Kal. Ian. (XVII Dec.) celebrabantur in honorem Saturni, ad auream aetatem symbolice repraesentandam. Summa fertilitas inprimis a poetis huic aetati tributa; nullo enim ferente aut arante omnia sponte proveniebant, parvo aut nullo labore vinum, mel, lac etc. ad vitam suaviter agendam idonea parabantur, et homines optimi vivebant. Proinde plausus ubique, et cantus et lusus et aequalitas viguit Romae, et in iis regionibus quae Romanorum imperio subiectae erant, nec ullum discrimen inter servos liberosque conspiciebatur, quin etiam domini servis ministrabant sedentibus et coenantibus. Saturno enim rerum potiente ne servitium quidem ullum fuisse fingebatur. Cf. Luciani Saturnalia, Cronosolon et epistolae saturnales Tom. IX init. Bip. et Lipsii liber eruditissimus, Saturnalia inscriptus. Scriptores antiqui saepe hac sollemnitate usi sunt, ut lucem coloresque inde peterent suis dictis. Vide v. c. Epiſtetum Arriani Disſert. I, 25, 8 sq. ibique Vptonum, qui tamen locum Senecae de Constant. XII, 2. male huc retulit. Vestigia haud pauca horum sollemnium in festo natali Christi hodieque reliqua esse, ingeniose docuit Gedike. Vide Berlinische Monatschrift anni 1784 mense Ianuar. n. 8.

Clausula Epistolae est ab Epicuro: Immodica ira insaniam gignit.

December est mensis, a quo quum maxime civitas defudat. Ius luxuriae publice datum est: ingenti appa-

^a, quo quum maxime cum Modio reposui e tribus mss.: quippe quod usus Senecae postulat. Erasmus et Muretus habent: quo

paratu sonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia intersit, et dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, ut non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum, utrum nihil ex quotidiana consuetudine movendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, et hilarius coenandum, et exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu et tristi tempore civitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutavimus. Si te bene novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatae turbae voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus absteineat, quum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum firmitatis suae capit, si ad blanda et in luxuriam trahentia

maxime. Pincianus vero et Gruterus Lipsiusque: *mensis est, cum maxime.* Mox *publice* Erasmi et Muret. praestant, quod vulgato *publicae* praefero. *inter Saturnalia intersit* omnes codd. et impressi dant praeter Muretum, qui *nunc intersit* e coni. dedit.

b. *pileatae* antiqua lectio, quam codd. Erasmus al. tenent: editio tamen Romana et Muretus habent *pullatae*. Male. Nam pileati erant Romani omnes hac sollemnitate, ut liberos se esse iudicarent. Hinc Roma pileata ap. Martialis XI, 7, 4. Dio Cass. LX, p. 957 ed. Reimar. Pullati contra sunt servi. Cic. Pis. 38. Tacit. Hist. IV, 36. Nec *pallianti* ex ora libri Colon. ap. Gruter. probes, quippe pallium Graecorum aut exterorum vestis erat. Mox *firmitatis* ex Erasmo et Mureto retraxi: antea: *infirmitatis*, sensu reprobante.

1. *Adeo nihil interest — annum.*] Olim mense Decembri luxuria viguit, sed nunc toto anno luxuriam regnat: itaque illo ingenti apparatu non opus est. *exuendam togam* et Synthesin. Martialis XIV, 1, 141. V, 80, 25. Sueton. Ner. 51. i. e. mollem eamque pretiosam

vestem, qua tempore Saturnalium indui esse solebant Romani. At bello civili, tempore periculoso et calamitoso togam pullam s. atram sumere solebant, ideoque pullati s. atrati dicti. Cic. in Vat. 12. Sueton. Aug. 44. cf. Lipsii I Saturn. c. 2.

- 3 tia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, ficcum ac sobrium esse: illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: et eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex praecepto magnorum virorum tibi quoque praecipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste,
- 4 dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se praeparet, et contra iniurias fortunae inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne unquam
- 5 expavescerent, quod saepe didicissent. Non est nunc quod

3. *ficcum*] Eodem fere modo Horat. Serm. I, 3, 5. at ipsis Saturnalibus huc fugisti sobrius. Iuvenal. Sat. VII, 96. Tunc par ingenio pretium, tunc utile multis pallere et vinum toto nescire Decembri. Cic. Acad. IV, 27. ficos et fanos coniungit. Quo spectat illud Heracliti celeberrimum: ficcam animam esse sapientissimam et optimam. cf. Heynii Opuscul. acad. Vol. III, p. 96 sqq. *interponas aliquot dies.* Sic Pythagoras Stobaei Floril. XVII, p. 339 Schow.: Παντός καλοῦ κτήματος πόνος προηγείται ὁ κατ' ἐγκράτειαν. Socratem quoque eo-

dem more usum esse patet e Xenoph. Memor. Socr. I, 2, 3. Plato Conviv. p. 266. Tom. X Bip.

4. *Miles in media pace decurrit*] i. in armis ordinem servans pleno passu incedit aut currit. Veget. I, 27. Lipsii Militia R. I, 5. *Hoc sequuti didicissent.* Spectat hoc ad cultum Deae Nemese ap. Romanos tribui solitum, Augusti saltem et insequenti tempore; quam quum superbiam deprimere et insolentiam hominum castigare crederent, veneratio- ne et voluntaria humilitate statim diebus prosequuti sunt. Cf. Casaub. Anim. in Sueton. Aug. c. 91.

quod existimes, me ducere te ad modicas coenas et pauperum cellas, et quidquid aliud est, per quod luxuria divitiarum taedio ludit. Grabatus ille verus fit, et sagum, et panis durus ac fordidus. Hoc triduo et quadriduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus fit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, dupondio satur, et intelliges ad futuritatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen, 6
quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa millia fervorum, multa millia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum: et ne imperatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si scierimus quam non sit grave pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exstingeret: visurus an aliquid deesset ex plena et consummata voluptate, vel quantum deesset, et an dignum, quod

F 2

quis

c. *modicas*. Hanc lectionem e quibusdam vet. libris sumfit Muretus: Quae tamen ut sincera sit vereor. Codd. dant: *ducere te admoveas coenas*; *me dicere admoneas*: *me ducere te ut te moneam*: *me dicere admoveas coenas*: *digere, an moneas coenas*: *me ducere admoneas coen.*: *me dicere te moneas coenas*: *me dicere Temoveas c.* unde Turnebus Adv. 24, 33. *Timoneas* fecit i. vilissimas et ab reliquis hominibus prope damnatas. Lipsius emend. *ad medicas coenas*. Possis quoque ex Horat. III Carm. 29, 15 emendare: *ad mundas coenas*. Nullus enim dubito, quin Senecae haec scribenti illa Horatii ob ocu-

c. 91. p. 11 B. et Winckelmann Monum. antichi inediti T. I. p. 31, qui nostri loci non immemor fuit.

5. *Non est — taedio ludit.*] Horat. III Carm. 29, 15. Mundaeque parvo sub lare pauperum Coenae, sine aulaeis et ostro Sollicitam explicuere frontem.

Seneca ad Helviam XII, 2. *dupondio satur* i. duobus assibus. Lips.

6. *Exerceamur ad palum*] contra quem figura hominis praeditum pugnare debebant tirones. Iuvenal. VI, 246. Lipsius Milit. V.

- quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyaeum. Et quidem gloriatur, non toto affe se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto.
- 8 ^dIn hoc tu victu saturitatem putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa levis et fugax, et subinde reficienda, sed stabilis et certa. Non enim iucunda res est aqua et polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, et ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunae iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non
- 9 tam anguste, qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit? hoc est

los versata sint. Quae §. 7. sequuntur verba: *Charino magistratu* ad temporis definitionem trahunt Interpp., idque recte. Sed nondum pervideo, cui bono haec a Seneca apposita sint: et plane otiosa sunt. In ed. Erasim. et veteri editione habetur: *Charino de Magistratu*. Si Epicurus in horto suo Rempublicam atque ideo magistratum habuisset, iocose haec a Seneca adiecta esse putarem.

- d. *In hoc tu victu saturitatem putas esse?* Non putas esse praestant multi codd. et omnes edd. Sed omnes Gruteri cum Erf. et Heins. et Gronov. carent negandi particula. Idque multo elegantius. Vt plurimum concedas, inquit, dabis forsitan hoc victu, et nihil ultra posse famem pelli? Atqui scito, non pelli tantum posse, sed et iucunde pelli. Gronovius.

7. *Charino magistratu.*] Si haec lectio sana est, recte explicat Muretus: „More graeco *Χαρίνου ἀρχοντος*. Ita enim annum et tempus illi notabant, ut Romani per Consules.“ Enimvero de illo Archonte huius temporis silent Annales. cf. Lect. var. Sequentia quidem ap. Diogenem Laert. rel. non occurrunt: familia tamen de continentia Epicuri, cf.

Diog. Laert. X, 11 ib. Menag. qui huius loci non immemor fuit. Laudat Lipsius (Epicurum, dicere debuisset) Eusebium Stobaei Floril. Serm. XVII, p. 345 sq. Schow. et Senecae Ep. CX. *non toto affe. ὀβολὸν* in Graeco fuisse videtur. De discipulis Epicuri *Metrodoro* et *Polyaeno* cf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 607. 609 ed. Harl.

est praeoccupare tela fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, et aliquos dies destina, quibus secedas a tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

*Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo. —*

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contem-¹⁰ fit. quarum e possessionem tibi non interdico: sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tanquam exituras semper adspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum: ab illo fiet numeratio. „Immodica ira gignit insaniam.“ Hoc quam verum sit, necesse est scias, quum habueris et servum, et inimicum. In omnes¹¹ personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: non minus inter seria, quam inter lusus et iocos. Nec interest, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, et corripit facilia, scintillam quoque fovit usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis irae exitus, furor est: et ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis.

E 3

EPI.

e. possessionem reposui e pluribus codd. ap. Gruter, et Gronov. Sic scribere Seneca solet, ut: interdicare cui quid praeferat τῷ interdicare cui qua re. Antea: possessione.

9. Versus hi magnificentissimi sunt Virgilii Aeneid. VIII, 364. 365.

10. Ad hoc Epicuri dictum alludit noster de Ira I, 1, 2. delegabo i. dabo eum tibi, ut pro me dependat.

EPISTOLA XIX.

Omittendas aut abiiciendas esse monet occupationes, et otium captandum, sed otium, non latebras. Nam satis diu in actu fuisse Lucilium, adiicit, ut recte otium praesferre possit, quod tamen non prorsus ab actu eum dimovere debeat. Hortatur itaque, ut ab aula et splendore abeat, quippe tumultus et fluctus suos habeant. Clausula ab Epicura est: vide quibuscum mensa communices.

Exulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Numquid invidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaferim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Nunquam enim usque eo te abigam, generis humani furore damnato, ut latebram tibi aliquam parari et oblivionem velim. id age, ut otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt et prima consilia, an velint vitam per obscurum transmittere: tibi liberum non est. In medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, clarae et nobiles amicitiae: tanta notitia te invasit. ^bVt in extreme-

a. *et oblivionem.* Sic Erasim. vetus editio et plures codd. ap. Grut. Muretus autem et al. *ad oblivionem.* Mox *prima* repolui e Lipsii et Amploniano cod. h. e. eorum qui nondum genus vitae ingressi, quibus omnia adhuc libera sunt. Antea: *propria.*

b. *Vt in extrema* cum Gronov. e codd. praetuli, i. e. quamvis, licet.

1. *istis occupationibus]* quae colligenda esse, more militum Lucilium Siciliae procuratorem castra moventium. Nec hoc distinebant. Senectus enim nobis dedecori esse potest, quandoquidem fati diu in actu ver-

dum sit: quare adiicit: *vasa* fati sumus.

trema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt. tenebras habere non potes; sequetur pristinae lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, sine ullius odio, sine desiderio, aut morfu animi tui. Quid enim relinques, quo invitus relictum a te possis cogitare? clientes? quorum nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc praeda. Mutabunt testamen- 4
ta destituti senes? migrabit ad aliud limen saluator? non potest parvo res magna constare. Aestima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longe a conspectu vitae salubris rapida felicitas, provincia et procuratio, et quidquid ab istis promittitur: maiora deinde officia te excipient, et ex aliis alia. Quis exitus erit quid expectas, donec desinas habere, 5
quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem causarum, ex quibus nequitur factum, talem et cupiditatum: altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quae nunquam

F 4

tibi

3. quorum nemo — sed aliquid ex te.] nam patronus clientibus, quos mox *salutatores* vocat, salutantibus convivia (coenam rectam, i. lautam et opiparam) et sportulas quae eduliis et Senecae tempore, nummis constabant. Sueton. Claud. 21. Iuvenal. I, 95. 120 etc. *nunc praeda*, utilitatis causa amicitiam tuam petunt.

4. *destituti*,] spe et donis privati. *res magna* i. otium tuum. *modum* i. conditionem mediocrem, quam mox *vitam*

salubrem vocat. *Procuratio*. Sicilia, quae erat provincia senatoria et popularis, s. publica, praeter proconsulem, habebat *procuratorem*, a principe missum, ad res fisci curandas, ad publicos redditus colligendos, et ad ius dicendum in iis rebus, quae ad fiscum spectarent; haec procuratio equitibus, quin etiam libertinis dari solebat: qua functis ad ampliores honores, quos §. 7. *urbana officia* appellat, aditus patebat. Cf. Dio Cass. LII, 25. LIII, 12. Sueton. Claud. 12. Tacit. Agricola c. IV.

tibi miseriarum terminum ac servitutis ipsa factura fit. Subduc cervicem iugo ^ctritam: semel illam incidi,
 6 quam semper premi, satius est. Si te ad privata re-
 tuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt:
 at nunc plurima et undique ingesta non fatiant. Vtrum
 autem mavis, ex inopia faturitatem, an in copia fa-
 mem? Et avida felicitas est, et alienae aviditati expo-
 sita. Quamdiu tibi satis nihil fuerit, ipse aliis non
 7 eris. Quomodo, inquis, exhibeo? utcunque. Cogi-
 ta, quam multa temere pro pecunia, quam multa la-
 boriose pro honore tentaveris: aliquid et pro otio au-
 dendum est, aut in ista sollicitudine procurationum, et
 deinde urbanorum officiorum, senescendum in tumultu,
 ac semper novis fluctibus, quos effugere nullâ mode-
 stiâ, nulla vitae quiete contingit. Quid enim ad rem
 pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult.
 Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum
 8 ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo ti-
 bi hoc loco referre dictum Maecenatis, vera in ipso
 equuleo docuit. „Ipsa enim altitudo attonat summa.“
 Si quaeris, in quo libro dixerit, in eo qui Frome-
 theus

c. *tritam* e quatuor codd. recepit Gruterus: ap. Erasimum al. deerrat.

6. *ipse aliis non eris*] tu tantum non habebis, quantum alii a te petant, ideoque iis non sufficies.

8. *Maecenatis vera in ipso equuleo d.*] i. e. ut opinor, quum ipse sua felicitate torqueretur. Fortassis etiam in equuleo eum fuisse dicit toto illo triennio ante mortem, quo dormire numquam potuit. Muretus: Cf. Epist. XCII, 32. CXIV, 4 sq. De Maecenate,

qui a. V. C. DCCXLVI mortuus est, vid. Dio Cass. LV, 7. Senec. de Provid. III, 9 not. *Ipsa enim altitudo attonat summa* sc. loca. Sane quam tumide locum communem extulisse dicendus est: ipsi tumuli topitruum expositi sunt. Sententia haec est antiquissima et saepe occurrit, v. c. ap. Herodot. I. unde Stobaeus Floril. Serm. XXII, p. 416 Schow. repetiit: Ὁρᾶς τὰ ὑπερέχοντα ζῶντα ὡς κεραινοῖ ὁ Θεός etc.

theus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, nisi illum enervasset felicitas, imo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille serio voluit) terram leges. Poteram tecum et hac Maecenatis sententia parem facere rationem: sed movebis mihi controversiam, si te novi, nec voles, quod debeo, ^din aspero et probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. „Ante,“ inquit, „circum- ⁹spiciendum est, cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas.“ Nam sine amico, visceratio leonis ac lupi, vita est. Hoc non continget tibi, nisi fecefferis: alioquin habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quaerit, in convivio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, et bonis suis obfessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non

F 5

est:

d. *in aspero et probo accipere* h. e. in recanter cuso, etsi bono nummo. Erasmus, Turnebus Advers. XVIII, 28. Hotomann. de re nummar. c. 2 et Lipsius em. *nisi in aspero et probo*, i. voles habere, ac requires asperum Philosophiae nummum, non fugientem ac tritam Maecenatis monetam. Sed *asper nummus* ap. Sueton. Ner. XLIV est recens, nondum detritus: simul allusum ad tumorem, qui Maecenatis dictionem obsidet: etiam trahi huc potest corruptio monetæ novæ isto tempore. Opponitur moneta proba i. sententia Epicuri.

9. *quod ille serio voluit*] refero ad continentiam, qua se gessit erga Augusti studium in eum. Semper eques mansit, et usque ad mortem suam amicus Augusti, quem adeo heredem scripsit. cf. Dio Cass. l. l. *versura facienda est* i. mutuari debemus.

10. Dictum hoc Epicuri alibi, quod sciam, non occurrit.

Visceratio h. l. divisio carniū parum amica. cf. Ep. LXXIII, 8. *Ex turba salutantium*, quibus coena, officiorum velut merces est. Apparet autem, a nomenclatore (servo) qui observabat electos, et vocatori indicatos vel officiosos maxime, vel quorum ordo iam esset. Lipsius.

est: quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, quum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leve aes alienum debitorem facit, grave inimicum. Quid ergo? beneficia non parant amicitias? parant, si accepturos licuit eligere; si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuae, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPISTOLA XX.

Quum Lucilius scripisset, se profectus suas intelligere, ostendit Seneca gaudium suum, monetque, Philosophiam in factis, non in verbis esse, itaque ad illa esse eundum, et quidem constanter. Nam sapientia est convenientia et tenor unus voluntatum et vitae. Hinc paupertas etiam non timenda est, nec divitiae, si adsint, amandae. Redit monitio, pauperem certis diebus agere et imitari. Cf. Ep. XVI.

Haec Epistola etiam eo nomine insignior est, quod de summo ethicis principio s. de fine bonorum secundum Stoa praeccepta in ea optime exposita videmus. Stoici enim docebant, ad unam regulam esse vitam exaequandam (καθ' ἓνα λόγον καὶ συμφωνῶς δὲ ζῆν. Stob. Ecl. ethic. p. 171 Cant.).

Si vales, et te dignum putas, qui aliquando fias tuus, gaudeo; mea enim gloria erit, si te istinc, ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas, et experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, et cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, et assensionem

11. quod beneficia — oderint.] Idem observat Tacit. Annal. IV, 18 med. ubi Lipsius nostrum locum attulit. De Benef. VI, 34. grave inimicum. cf. de Benef. II, 24. 1, Aliud — aliud — derinet] Nam illi vel suasorias, vel dis-

fionem coronae captantibus, aliud his, ^a qui iuvenum et otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: et ² hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita unius, sine actionum disensione, coloris sit. Maximum hoc est et officium sapientiae, et indicium, ut verbis opera concordent, ut et ipse ubique par sibi idemque sit. Quis hoc praestabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: ^b nec hoc dico, sapientem semper uno iturum gradu, sed una via. Observa itaque, numquid ³ vestis tua domusque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos fordidus: numquid coenes frugaliter, aedifices luxuriose. Vnam semel, ad quam vivas, regulam prende, et ad hanc omnem vitam tuam exaequa. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris et extendunt. Vitium est haec diversitas, et signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem futurum.

Etiam-

a. *qui iuvenum et otiosorum.* Sic Erasmus, Pincianus et Gruter. in quinque suis codd. invenit. *Occiosorum* nonnullos libros obsider. *Nos qui iuv.* Grut. in V. suis invenit et approbavit. Mox §. 2 emendo: *ut et ipse ubique par tibi idemque sis.*

b. *nec hoc dico.* Hanc ms. lectionem illibatam retinendam docet Gronov. Pronomen illud antea deerat in edd. Est autem pleonasmus ille pronominis usitatus antiquis. Cf. Epist. LXVI, 17. Hoc nobis etc. XCI, 2. Nat. Qu. II, 26. Nec hoc dico etc.

disuasorias orationes habebant coram populo, ut laude *coronae* i. auditorum circumstantium potirentur: hi in scholis tamquam rhetores vel alibi scripta sua e. c. orationes, poemata etc. publice praelegebant. Illi his conaminibus suis verba et professionem suam probant, hi *derinent*, delectantes tempore fallunt.

2. *Facere docet philosophia.*]

Satis apposite laudat Lipsius Epi-

ctetum Arrian. Disf. III, 21. Iam inde ab eo tempore, quum philosophari inciperent homines, huius sententiae praestantiam intellexerunt: quod videre est vel ex septem sapientum dictis, ex iis quae de Socrate traduntur etc. *ut et ipse* sc. sapiens. *nec hoc dico* — *via.* Et in hoc recedit a Stoicorum definitione sapientis notissima.

Etiam nunc dicam, unde sit ista inconstantia, et dis-
 4 militudo rerum consiliorumque? Nemo proponit sibi
 quid velit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed
 transilit: nec tantum mutat, sed redit, et in ea quae
 deseruit ac damnavit, revolvitur. Itaque ut relinquam
 definitiones sapientiae veteres, et totum complectar
 humanae vitae modum, hac possum contentus esse.
 Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem
 5 nolle. Licet illam exceptiunculam non adicias, ut
 rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem
 placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid
 velint, nisi illo momento, quo volunt. in totum,
 nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie
 iudicium, et in contrarium vertitur: ac plerisque agi-
 6 tur vita per lusum. Preme ergo quod coepisti; et
 fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod sum-
 mum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis,
 huic turbae familiari? Turba ista quum a te pasci de-
 fierit, ipsa se pascet, aut quod tu beneficio tuo non
 potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque
 amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud
 sequebatur. Non est autem vel ob hoc unum aman-
 7 da paupertas, quod, a quibus ameris, ostendit? O
 quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum
 mentietur? Huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc
 cura,

c. *turbae familiari*. Sic quatuor Palatini, et Gronov. ad Senec. de Ira III, 8, 2. legendum monet. Mali correctores fecerunt: *familiarium*, aut alium centunculum addiderunt. Cf. Ep. XXIV, 13. ubi *frementem* vera lectio est, CXIV, 12. M. Senec. Controrv. III. Interdum tamen noster hanc regulam migravit e. c. Ep. XXXII, 1. sollicitantium turba.

4. Causas huius inconstan-
 tia leviter perstringit. Reli-
 qua bene cohaerent cum pro-
 posito: quum enim §. 2. de
 officiis et iudiciis sapientiae
 dixisset, addit recte definitio-

nem, quam Zenonis esse con-
 venientiam (*ὁμολογίαν*) uber-
 tim docet Lipsius II Manud.
 Disf. 15. cf. Tiedemann. Sys-
 tem der stoisch. Philos. Vol.
 III, p. 76 sq.

cara, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temetipso et ex te nascentibus bonis. Quae potest esse felicitas Deo propior? Redige te ad parva, ex quibus cadere non possis: idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolae huius, quod statim conferam. Invideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. „Magnificentior, mihi crede, sermo tuus in grabato videbitur et in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur.“ Ego certe aliter audio quae dicit Demetrius noster, quum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? ^d non praeceptor veri, sed testis est. Quid ergo? non licet divitias in sinu positas contemnere? Quid ni liceat? et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi, multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus est ille qui in divitiis pauper est: sed securior, qui caret divitiis. „Nescio,“ inquis, „quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit.“ ^e Nec ego Epicuri angelus scio, an pau-

d. non praeceptor. Sic Erasim. et codd. Antea: tunc enim praec.

e. Nec ego Epicuri angelus scio. Omnium fere codd. et edd. lectio, nec improbanda. Sensus bonus: Nec ego, qui tibi tam saepe

8. Haec verba Epicuri ex epistola quadam nunc deperdita desumpta esse videntur. *Demetrius* nobilis isto tempore Cynicus. Cf. de Provid. III, 3 not. de Vita beat. XVIII, 3. Posteaquam vidi illum vitam pauperrimam degere; ea quae dixit scripsitque nunc aliter audio, legoque. Egregia autem Demetrii scripta fuisse; videbis quoque e Strobai Floril. p. 213 Schow. *Stramentis*. Lipsius explicat de tomento

Circensi frasso et stramento diffuente: male, nam tomentum illud Circense ex arundinibus, s. farturis veteris lini, s. concisa palude constabat. Vide Senec. de Vita beat. XXV, 2. ubi nota ex his corrigatur. Cf. I. F. Gronovii Obsl. IV, 22, p. 776 sq. ed. Lips., ubi de Circensi tomento egregie egit.

9. *Nec ego Epicuri angelus*] cf. lect. var.

pauper iste contemturus sit divitias, si in illas incidere-
 10 orit. Itaque in utroque mens aestimanda est, inspici-
 endumque, an ille paupertati indulgeat, an hic divi-
 tiis non indulgeat. Alioquin leve argumentum est bo-
 nae voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit ali-
 quem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum
 magnae indolis est, ad ista non properare tanquam ad
 meliōra, sed praeparare tanquam ad facilia. Et sunt,
 Lucili, facilia: quum vero multo ante meditatū ac-
 11 cesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua
 nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iu-
 dico id, quod tibi scripsi magnos viros saepe fecisse,
 aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria pau-
 pertate exerceamus ad veram: quod eo magis facien-
 dum est, quod deliciis permaduimus, et omnia dura
 ac difficilia iudicamus. Potius excitandus e somno,
 et vellicandus est animus, admonendusque naturam no-
 bis minimum constituisse. Nemo nascitur dives, quis-
 quis exit in lucem, iussus est lacte et panno esse con-
 tentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

EPISTOLA XXI.

*Conquesto Lucilio, sibi quosdam homines multa negotia facessere, ideo-
 que molestias creare, respondet Seneca, illum, qui ei vel maxime
 molestus sit, esse ipsum Lucilium, quippe qui non patiat, ut in
 secu-*

Epicuri dicta annuncio, et modo illud (§. 8.) attuli, scio, an
 pauper iste, de quo Epicurus loquitur, contemturus sit etc. Fa-
 cete autem se Epicuri angelum, nuntium appellat. Aberratio-
 nes librariorum *aemulus*, angelus facile expectaveris. Pincia-
 nus ex ms. suis emendat: *nec scio, inquit Epicurus, si iste pauper*
 etc., quocum facit Lipsius. Stephanus autem Epist. ad Dale-
 champ. 13 emendat *amiculus*, ut sit deminutivum ab: amicus.
 Sed equidem opinor emendatione locum hunc non egere.

10. *meditatus*] i. exercitus
 praeparatione ista.

11. *Necessarium ergo iudi-
 dico — interponere.*] Cf. Epist.
 XVIII, 3.

securiorem vitam transeat, metuens ne obscurus fiat. Quae quidem redarguens, probatum it, philosophiae eum et studiis literarum in vera luce positum iri, operibus contra fortunae mox evanescentibus. Hoc demonstrat exemplis satis luculentis. Quid, quod noster quasi vaticinans promittit, se Lucilium in posteritatem secum esse reportaturum. Quod quam vere vaticinatus sit, vel inde colligi potest, quod nisi Seneca Lucilii gloriam praedicasset, nullum eius vestigium certum amplius exstaret. Nam quod Lucilio tribuitur poema Aetna inscriptum, coniecturis magis, quamvis ingeniosis et eruditis, quam fide historica certa ei adscribitur.

Ceterum multos in Antiquitate laudatores nata sunt studia literarum, e quibus Theocrit, XVI, 48—57. Horat, IV Carm. 8, 13—20. Diod. Sicul. II, p. 556 hic notasse sufficiat. — Clausula est Epicuri sententia ex Epistola ad Idomenea amicam nunc deperdita: ut divitias augeas, cupiditates minue. Etiam nunc graece exstat haec sententia ap. Stobaeum Floril. Serin. XVII, p. 346 Schow. Ἐπικούρου Ἐπικούρος ἐρωτηθεὶς, πῶς ἂν τις πλουτήσῃεν; Οὐ τοῖς οὐσι προστιθεὶς, ἔφη, τῆς δὲ χρείας τὰ πολλὰ περτέμων. Quae quidem non ex ipso fonte, quo usus est Seneca, sed ex collectione quadam apophthegmatum, quae multae in antiquitate fuisse videntur, desumpsisse Stobaeum, obiter moneo.

Cum istis negotium tibi esse iudicas, de quibus scripseras? maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis nescis: melius probas honesta, quam sequeris. vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna haec esse existimas, quae relicturus es: et quum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitae, a qua recessurus es, fulgor, tanquam in fordida et obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem et lucem, quum haec certam originem habeat ac suam, ille nitent alieno: hoc inter hanc vitam, et illam. Haec, quia fulgore extrinsecus

1. *securitatem*] illam vitam dicit, quae caret divitiis. Cf. Ep. XX, 9.

2. *ad illam*] sc. philosophiae dedicatam: de qua vide nostri praefat. ad I Nat. Qu.

cus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris
 3 est. Studia te tua clarum et nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. quum Idomeneo scriberet, et illum a vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, a rigidae tunc potentiae ministrum, et magna tractantem: „Si gloria,“ inquit, „tangeris, notiore te epistolae meae facient, quam omnia ista quae
 4 colis, et propter quae coleris.“ Numquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas et satrapas, et regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio alta suppreffit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolae non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, et Tiberius progener, et Drusus Caesar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi
 Cicero

a. *rigidae*. Omnium codd. et edd. lectio est: quam tamen Lipsius Epistolicarum Quaest. V. (Opp. Tom. I, p. 321) reiicit, reposito e sola coniectura: *regiae*, collat. de Benef. II, 5. Quales regiae potentiae ministri sunt. Sed *rigidae* i. tyrannicae bene habet. Mox *incidisset* habet, nec opus est, ut mutemus in: *indidisset*, quod nonnulli codd. dant, aut *insigniisset*, quod Gruter. proposuit.

3. *Idomeneo*] Fuit is Lamprofacenus, vir doctus, cuius liber de viris claris saepe a Plutarcho aliisque laudatur. Epicuri soror Batis eius uxor fuisse traditur ap. Diog. Laert. X, 23. cf. Ionsius II, 1, 4 p. 140 sq. ed. Dorn.

4. *Numquid — incidisset?*] Straboni tamen aliisque memoratur propter eius scripta satis celebra. *Megistanas*, magnates. Suidas: Μεγιστάνεις, οἱ τοῦ βασιλέως περιβλεπτοὶ ὑπ' ἄξουσιν, Megistanes consipi-

cui apud Regem (Perfarum) ob potentiam: et Satrapae proprie regionum praefecti, Lipsius. Caecilius *Atticus* eques Rom., cuius vitam a Corn. Nepote scriptam num Senecae et Suetonio, a quibus non memoratur, incognitam aut non magni factam fuisse statuamus? Eius filiam Pomponiam duxit M. Agrippa (Corn. Nepos c. XII vit. Attici.), neptem Agrippinam Tiberius, cuius filius Drusus Caesar fuit. cf. Sueton. Tib. c. VII.

Cicero illum ^b applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exferent, et in idem quandoque silentium abitura oblivioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum tecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam aeternam promisit, et praestat:

*Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet aeo:
Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.*

Quoscunque in medium fortuna protulit, quicumque 6 membra ac partes alienae potentiae fuerant, horum gratia vigit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum honor habetur, sed quidquid illorum memoriae adhaesit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea locupletem 7

b. *applicuisset* i. sibi et famae suae iunxisset. Antiqua lectio, quam Murerus mutavit in: *aperuisset*, quod etiam bene stare posset, etsi Gruter. barbaram hanc phrasin esse male putat.

5. *Quod Epicurus — promitto — educere.*] Vere vaticinatus est: quod aliis antiquitatis scriptoribus idem de se sperantibus accidisse, nos gratulamur, e. c. Horat. II Carm. 20, 27 sq. Quae tamen fortuna multis quamvis satis calide de se vaticinatis non affulsit, ut Ennio (ap. Cic. Tusc.

Disp. I, 16. Nemo me lacrimis decoret, nec funera fletu Faxit. cur? volito vivo' per ora virum) et Cordo Cremutio ap. nostrum in Consolat. ad Marc. I, 4 aliisque. Splendidissimum Virgilio epiphonema exstat in Aeneid. IX. 446 sq.

7. *Ad hunc — detrahendum est.*] Cf. Argumentum.

tem non publicâ, nec ancipiti via faciat. „Si vis.“ inquit, „Pythoclea divitem facere, non pecuniae adii-
ciendum, sed cupiditatibus detrahendum est.“ Et aper-
tior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, et
disertior quam ut adiuvanda. Hoc unum te admoneo,
ne istud tantum existimes de divitiis dictum: quocun-
8 que transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea ho-
nestum facere, non honoribus adiiendum est, sed
cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in-
perpetua voluptate, non voluptatibus adiiendum est,
sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem
facere, et implere vitam, non annis adiiendum est,
sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est,
9 quod Epicuri esse iudices; publicae sunt. Quod fieri
in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque
existimo. quum censuit aliquis, quod ex parte mihi
placeat: iubeo illum dividere sententiam, et sequor.
Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut
istis, qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui
velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existi-
mant, probem, quocunque ierint, honeste esse vi-
ven-

Pythocles amicus iunior fuit
Epicuri et discipulus, qui Ido-
meneo commendatus esse vide-
tur ab Epicuro. Vide Diog.
Laert. X, 5. 6.

8. *publicae sunt*] i. e. cui-
que Philosophiae sunt commu-
nes, *κοινὰ ἐννοιαί*, ut stoice
loquat. Sic paullo ante §. 7.
publica via. cf. Ep. III, 1.
Haec et similia ex ista ipsa
causa a Stob. Floril. Serm. X,
p. 286. 288 sq. Socrati, Pla-
toni aliisque philosophis tri-
buuntur.

9. *Quod fieri — sequor.*] Hic
et alibi noster declarat, se nul-
li sectae philosophicae tam fer-
viliter adhaerescere, uti de
Epicureis in verba magistri qua-
si iurantibus notum est. Qua
in perseveratione similitudine
hac uti amat. Cf. Senec. de
Vita beat. III, 2. not. *ad illa*
dogmata Epicuri et ea male in-
tellecta, *honeste* esse viven-
dum. Frequentissimum Epicu-
ri initium literarum erat: *σπου-
δαίως ζῆν ἀριστον*. Diogen.
Laert. X, 14.

vendum. Quum adierint hos hortulos, et inscriptum 10
 hortulis: „Hospes hic bene manebis, hic summum
 bonum voluptas est;“ paratus erit istius domicilii cu-
 stos, hospitalis, humanus, et te polentâ excipiet,
 et aquam quoque large ministrabit, et dicet: Ecquid
 bene acceptus es? Non irritant, *inquit, hi hortuli
 famem sed extinguunt: nec maiorem ipsis potionibus
 sitim faciunt, sed naturali et gratuito remedio sedant.
 In hac voluptate consenui: de his tecum desiderijs lo- 11
 quor, quae consolationem non recipiunt, quibus dan-
 dum est aliquid ut desinant. Nam de illis extraordi-
 nariis, quae licet differre, licet castigare et opprime-
 re, hoc unum commonefaciam: Ista voluptas natura-
 lis est, non necessaria: huic nihil debes. si quid
 impendis, voluntarium est. Venter praecepta non
 audit, poscit, appellat. non est tamen molestus cre-
 ditor, parvo dimittitur: si modo das illi quod debes,
 non quod potes.

G 2

EPI.

c. *inquit* sc. istius domicilii custos Epicurus. Erasmi editio et
 Gruteri quatuor membranae custodiunt voculam *inquit*, quam
 Grutero probante in textum reduxi, vulgato: *inquam* eliminato.

10. *Quum adierint hos hor-
 tulos.*] In horto octoginta mi-
 nis comparato et Athenis ipsis
 (Plin. H. N. XIX, 4. a Bru-
 cker. Hist. crit. Phil. Vol. I, p.
 1233 allato auctore) sito cum
 amicis beate vixit Epicurus,
 eumque in testamento succes-
 sori scholae suae tradidit. Diog.
 Laert. X, 17. Hinc eius phi-
 losophia *κηπος*, hortus, *η εν
 τω κηπω διατριβη*, et Epi-
 curei *οι απο σ. εν των κηπων,
 κηπολογoi*, appellari solebant,
 quinetiam Epicureus Apollodo-
 rus *ο Κυποτράννος*. cf. Bru-

cker l. l. p. 1233 not. e. Cic.
 ad Artic. II Epp. 24. Diog.
 Laert. X, 10. 25. ibiq. Menag.
 Senec. Ep. IV, 8. *polenta et
 aqua*. Saepe huius frugalitatis
 vere philosophicae fit mentio
 apud auctores, qui de Epicuro
 loquuntur. *Μαζα* s. *αρτος
 λιτος, και υδωρ* eadem de
 re occurrunt ap. Diog. Laert.
 X, 11 et 131. Aelianus Sto-
 baei Floril. Serm. p. 343. Se-
 nec. Ep. XVIII, 8. Cf. Bru-
 cker l. l. p. 1234 sq. qui no-
 strum locum non praetermisit.

EPISTOLA XXII.

Lucilium de molestiis acerbissimis, quas sibi procuratio Siciliae creet, literis ad Senecam missis, conquestum, nec quomodo ex his officiis et difficultatibus emergat habentem, monet Seneca, ut ipse dispiciat occasionem elabendi, eaque optime utatur, vel cum dispendio vitae. Sed haec circumspectio fiat tranquillo animo, nec ulla occupationum praemii ratione habita. Quod consilium ut confirmet, offert quaedam ex epistola Epicuri ad Idomenea, ministrum regis alicuius, cui eandem molestias conquesto idem consilium dederat. Adhaec vivi fortis est, non cedere oneri, sed ipsa rerum difficultate illectum vires suas experiri. Clausula est ab Epicuro: omnes exire pueros e vita i. verae vitae ignavos.

Iam ^a intelligis educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis et malis: sed quomodo id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi a praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas, cibi aut balnei tempus eligere: vena tangenda est. Vetus proverbium est: „Gladiatorem in arena capere consilium.“ Aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in universum et mandari potest, et scribi: tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur.

2 illud alterum, quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed vigilantis est, occasionem observare properantem. Itaque hanc circumspectio: hanc si videris, prende: et toto impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo, aut ex istâ vita tibi, aut e vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum viâ: ut quod male implicui-

^a. *intelligis* proba lectio. Lipsii et aliae insequentae edd. habebant falso *intelligas*.

1. *Vetus proverbium est — 2. ut quod male implicuisti.]*
consilium.] Cf. Erasmi Adag. 1647. Ipsum Lucilium auctorem huius conditionis, quam queritur, fuisse

plicuisti, solvas potius quam abrumpas. dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedira te noli: contentus esto negotiis, in quae descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. Non est, quod ad ulteriora nitaris: aut perdes excusationem, et apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec inire fortunae ferenti. Numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco? et quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quae scribitur. quem rogat, ut quantum potest fugiat et properet, antequam aliqua vis maior interveniat, et auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi quum apte poterit tempestiveque tentari: sed quum illud tempus diu captatum venerit, exfiliendum ait. Dormita-

G 3

re

b. *vel quod videri mavis.* Sic dant nonnulli codd. ap. Grut. Lipsius, quem Muretus sequutus esse videtur, Elect. I, c. 16 (Opp. tom. I. p. 401) ingeniose emendaverat, vulgata reprobata: *vel quod videri potest mavis.*

fuisse necesse est, etsi casu in eam devenisse videri voluit. Sed quonam modo id evenit, dicere non habemus.

3. *Semper pendere*] Lipsius laudat Homer. Il. o. 511. 512. unde tamen parum proficias. *Non est, quod ad ulteriora s. munera, honores.*

4. *felicitatem*] quam multitudo hominum pro vera et

sincera habere solet. Enimvero id iam laudi est, pergit, non dico, si ei repugnaveris; nam hoc indicium magni animi esse potest, sed si tamen subsistas, nec *fortunae ferenti* i. secundae, te abripienti in fastigium, *instes*, studiose eam sequaris. Epicuri epistolam ad Idomeneam deperditam esse, iam ad priorem epistolam §. 3. et in Argum. declaravi.

re de fuga cogitantem vetat, et sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc et Stoicam sententiam quaeris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. **6** Exspectas forsitan, ut tibi haec dicantur: turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti: non est vir fortis et strenuus, qui laborem fugit; ^c crescit illi animus ipsa rerum difficultate? Dicentur tibi ista, si operae pretium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioquin fordido se et contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotii causa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, **7** rum semper aestus ferat. Sed quum viderit breviam
in

c. crescit illi animus. Hanc lectionem Col. codex, optimus, ut puro, Gruterianorum, praestit, quam vulgatae. Erasimus autem habet: *verum ubi crescit.* Antiqua editio *verum est, ubi cr.* Codex Norimb. *fugit nisi cr.* quam lectionem et Modius Novantiq. lect. Ep. 127. ex membranis suis affert. *Verum ibi ap. Lipsium et sequentes est typographorum vitium.* Nostra lectio Senecae abrupta loquendi ratione dignior est: nihil enim est magis usitatum, quam tales particulas adversativas omittere. Cf. Ep. XXIII, 3. XLVII, 5. LXVI, 12. de Benef. III, 15.

5. in tempore] sc. opportuno. Cf. Drakenborch. ad Liv. VIII, 7. §. 5. Fom. H, p. 674. et ad Sil. Ital. XI, 8. ubi plena manu exempla huius significationis attulit. *Puto nunc et Stoicam sententiam* etc. cf. Diog. Laert. VII, 116. et loca innumera veterum auctorum **c.** Ciceronis, de fortitudine, quae cum prudentia aliisque virtutibus coniuncta esse debet. Hinc noster cautiores eos vo-

cat, quoniam mala devitanda docent, nec tamen pugnam cum iis detrectandam, si quando inciderit. Sequentia tria praecepta stoica sunt disertiora quam ulla interpretatione egeant.

6. bono viro] i. sapienti, *ἐν ἀρετῷ* Stoico. *nec in negotiis — causa* nisi honestum et utilitas hominum consequatur.

7. Sed quum — turum] metaphoram a navigatione desum-

in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga; sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contemseris. Illa sunt, quae nos morantur et detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his 8
ergo inviti homines recedunt, et mercedem miserationum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quae cupiere, deplorant, et de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod aegre ferre ipsos et misere, loquuntur. Ita est, mi 9
Lucili, paucos servitus, plures servitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, et libertas bona fide placuit: in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua sollicitudine id tibi facere contingat: quidni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones et Chryssippi moderata, et honesta, et vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiveraris; ut circumspicias, quantum feras tecum, et quam magnam pecuniâ instruas otium: nunquam exitum invenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, 10
propitiis diis; sed non sic, quomodo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: ^dad hoc unum excusati, quod ista quae
G 4. urunt,

d. ad hoc unum. Sic Veteres omnes. Lipsius emendat: ab hoc uno. Muretus: hoc uno. Gronov. egregie ob hoc unum, laudans Ep.

ta: nam brevissima sunt loca vadosa et arenosa, uti apud Virgil. Aen. I, 111. nudum. — vacuum. Ad factum spectat factis notum, quo potentiores Ro-

mani gaudebant, ut deducerentur et salutarerentur a clientibus amicisque.

9. advocationem petis] i. moram interponis ad deliberandum,

- urunt, quae excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolae signum: resolvenda est, ut cum folenni ad te munusculo veniat, et aliquam magnificam vocem secum ferat. et ecce occurrit mihi nescio utrum verior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. adhuc enim alienas sarcinas adorno. „Nemo non ita exit e vita, tanquam modo intraverit.“ Quemcunque vis occupa, adolescentem, senem, medium: invenies aequae timidum mortis, aequae inscium vitae. nemo quidquam habet facti. in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit e vita.
- 12 Falsum est, peiores morimur, quam nascimur. Nostrum istud, non naturae vitium est. illa de nobis conqueri debet, et dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus: qualis intrastris, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc vero trepidamus, quum periculum accessit: non animus nobis, non color
- 13 constat: lacrimae nihil profuturae cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? Causa autem haec est, quod inanes omnium bonorum
 e sum-

XXXIX, 5. de Benef. VI, 23. Nat. Qu. VII, 14. Rari cometae et ob hoc mirabiles. Quam Gronovii emendationem recipere licet, nisi ad pro in quandoque poni concedas, ut sit: in hoc uno respectu.

dum, ideoque deliberationem ipsam. vid. Consolat. ad Marc. X, 3 not.

10. *adhuc enim alienas sarcinas adorno*] i. aliorum dicta adiuvo interpretatione. Sarcinas enim de iis quae quis habet,

portat, possidetque tanquam propria, in usu esse constat, c. Martial. II, 11, 8.

11. *Quemcunque vis occupa — vitae.*] Similia occurrunt apud Senecam de Brevit. vitae III, 2 sq.

e summis vitae desideriiis laboramus. Non enim apud nos pars eius ulla subsedit. transmissa est, et effluxit. Nemo quam bene vivat, sed quam diu, curat: quum omnibus possit contingere, ut bene vivant; ut diu, nulli.

EPISTOLA XXIII.

Monet, ut verum gaudium quaerat: est enim severa res, et ex vero bono nascitur: est fundamentum, quin culmen omnis sapientiae. Reliquae voluptates fallaces et fugaces sunt: hoc gaudium solidum et firmum est, quia in solido situm et animo, optima nostri parte, Vno verbo, positum est in conscientia. Spectant haec ad dogma stoicum satis celebre: sapientem sibi parem et semper in gaudio esse. Conf. Cic. Paradox. V. Augustin. de Civit. Dei XIV, c. II. Tribuunt autem Stoici nonnisi sapienti velle, gaudere, cavere, stulto contra nonnisi cupere, laetari, metuere, contristari. Gaudium (χαρὰ) opponitur voluptati (ἡδονή) sibi que subiectas habet oblectationem, hilaritatem et tranquillitatem. Cic. Tuscul. Disp. IV, 6. quum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur etc. laetitia est sine ratione animi elatio. Totum paradoxon Stoicorum hoc nititur eo, quod ponebant, affectus perturbationesque animi nonnisi ex opinionibus oriri: atqui sapientem et illis et his liberum esse oportet, et est; sequitur itaque eum tranquillitate et constantia, atque ideo, quod inde manat, gaudio potiri, qui sapiens et vocari et revera esse velit. Cf. Lipsii Manuduct. III, Disf. 5.

Clausula est ab Epicuro petita: turpe et molestum est, semper vitam incipere.

G 5

Putas

e. *summis vitae desideriiis.* Gruterus sic ope codd. emendat. Eam ob causam in ipso limine securitatis solliciti sumus; quod huius vitae desiderio tenemur. Pincianus ille egregius Criticus non sine adminiculo membranarum, in quibus erat: *omnium bonorum sumus, quum in fine vitae desiderio laboramus* fecerat: *sumus quorum in fine v. d. l.* Sed Gronov. observat, Erasmi et Gruteri codd. una cum suo priscasque edd. trium illorum: *quorum in fine vestigium nullum haberi, et verbum substantivum: sumus recidendum esse, ut vox vitae more his auctoribus frequenti repetatur.* (cf. not. ad Consol. ad Marc. c. III, 4. et Gron. Obsf. II, II. p. 234 ed. Lips.) Amplonian. cod. praefat: *sumus, qui in hac vita laboramus.*

13. *Nemo quam bene —* nin. p. 110 sq. qui nec nostri nulli.] Cf. Gatack. ad Antol. loci immemor fuit.

Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quae et remissa fuit, et brevis: quam malignum ver sit, quam praeposterum frigus, et alias ineptias verba quaerentium. Ego vero aliquid, quod et mihi et tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quaeris? Ne gaudeas vanis. ^aFundamentum hoc esse dixi? culmen est. Ad summam pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem

2 suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, et incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoveo, qui spes, dulcissima oblectamenta, devitandas existimo? immo contra. nolo tibi unquam deesse laetitiam. volo illam tibi domi nasci: nascetur, si modo intra te

3 ipsum sit. Ceterae hilaritates non implent pectus; fron-

a. *Fundamentum hoc esse dixi? culmen est.* Recte haec lectio e codd. defenditur a Modio novantiquar. lectt. Ep. 127 et Grutero, quum antea legeretur sine interrogatione et etiam *culmen est*. Mox Iuretus probat *summam*, sed *summa* bonum est; nam ille sapiens haberi debet, qui ad hoc verum gaudium pervenerit. Mox §. 3. *ceterae hilaritates non implent pectus, frontem remittunt*

1. *ne gaudeas vanis.*] vana autem sunt ea, quae non semper, nec sine ulla interruptione hominem adiuvere possunt ad officia sua accurate peragenda et virtutis leges exsequendas. Opponitur igitur his fortuitis vanisque honestum, quo ad bonam mentem perducimur, ut noster innuit §. 3. Conf. M. Antonin. VIII, 1. Diog. Laert. VII, 104.

2. *volo illam tibi domi nasci:]* Haud scio, an alluserit ad morem Romanorum, quo pecuniam suam apud mensam in foro deponerent vel a mensariis mutuarentur: opposita erat numeratio de domo, s. ex cista, vel ex arca. Cf. de Benef. III, 3. Donatus ad Terent. Phorm. V, 8. Senec. Epist. XIV, 16 not.

frontem remittunt, leves sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer et fidens, et super omnia erectus. Mihi crede, res severa est verum gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, et, ut isti delicati loquuntur, ^bhilarari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fraeno? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudii 4 possessione esse te volo. nunquam deficiet, quum semel unde petatur inveneris. Levium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Haec quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem: et quodcunque investitium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, quod plus pateat introrsus. Fac, oro te, Lucili carissime, quod 5 unum potest te praestare felicem. dissiice et conculca ista

dant codd. ap. Pincian. vetus editio, et monuit Gronov. ad Ep. XXIV, not. 16. *sed* esse eliminandum.

b. *hilarari oculo*. Lipsius ex libro suo laudat *hilariculo*: quod in edit. Varior. pessime in textum receptum video. Est enim abbreviatio nostrae vulgatae. Mox *perfusoriam* recte Gruter. praefert alteri codd. lectioni *superfusoriam*. v. not.

4. *Levium metallorum — fodienti.*] de auri, argenti similisque metalli fodinis haec intelligas, quae haud dubie eo maligniores sunt, quo minor venae profunditas est. Bene cum his gaudium hoc philosophicum confertur, quod nisi ex bona mente et vero bono proveniat, ideoque altas quasi radices agat in animo, parvi pretii et alienum, *investitium*

est. Corporis hac in re nullam rationem haberi patet. *perfusoriam*, non penetrantem, sed exterius adspergentem. Ita *perfusorie dicere* apud Iureconsultos leviter et sine attentione aut cura: *perfusoriae* asseriones in Sueton. Domit. c. VIII. Sic noster Ep. CX. Si illa te non perfuderit, sed infecerit. L.

ista quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, et de tuo gaude. Quid est autem hoc? de te ipso, et tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breves, poenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in
 6 contrarium abituras. Ita dico, in praecipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat: modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni aviditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut unde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitae et continuo tenore unam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transfiliunt, aut ne transfiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quidquam certum mansurumve possunt, suspensi et vagi?
 7 Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more quae fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior unda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia ^cproximae ripae, cursu languesciente deposuit; alia torrens impetus eiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, et in eo perseverandum. Hic est locus solvendi aeris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui

c. *proximae ripae* ex ed. Erasmi et codd. Gruter. recepi: sensu quoque postulante. Antea: *proxime ripam*.

7. *Quae fluminibus*] Cf. ginem noster bene dilatat. *alia*
 Ep. IV, 4. Horat. III Carm. i. alias res. Ceterum vitam
 29, 33. Epictetus Stobaei Flor. cum navigatione comparari a
 Serm. I, p. 13 Schow.: vita veteribus, multa exempla do-
 fortunae implicata rapido flu- cent. Cf. Gatacker ad M. An-
 mini similis est, turbulenta, tonin. p. 90, 1. *Epicuri tui*
 coenosa, impura. Hanc ima- Fortasse Epicuri sectae addi-
 ctus

tui reddere, et hanc epistolam liberare. „Molestum est, semper vitam inchoare.“ Aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Male vivunt qui semper vivere incipiunt. Quare? inquis, desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum est, ut fatis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur quum maxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos. propemodum omnes sunt. Quidam vivere tunc incipiunt, quum definendum est. si hoc iudicas mirum, adiciam quod magis admireris: quidam ante vivere defecerunt, quam inciperent.

EPISTOLA XXIV.

Lucilium de eventu iudicii, in quod inimicus, qui homo potentior fuisse videtur (cf. §. II.) eum vocavit, sollicitum longe alio modo tractat, ac ille speraverat. Nam suadet, ut quibusvis pessimis, quae timeri possint, animo suo propositis, excussisque intelligat, aut non magnam, aut non longum esse, quod metuat. (In quibus et Stoicos et Epicurum facile agnoscas. De illis res notior est, quam ut doceatur: de his cf. Diog. Laert. X, 22. 118. et ad utrumque locum Menag.) Haec amico probat non solum exemplis Rutilii, Metelli, Socratis, Mucii et Catonis, hominum quidem fortissimorum, sed etiam Q. Scipionis, Cn. Pompeii M. soceri aliorumque hominum cuiusvis aetatis ignavorum. Hac una via securitas summa comparatur, quandoquidem ita rebus quibuscunque terrorem incutientibus, e. c. morti, equuleis etc. omnis tumultus timorve demitur, vera quippe facie iis reddita. Hoc suadet philosophia, cuius praecepta effectum probanda sunt. Hortatur tamen, ne cogitationi de futuro malo indulgeat, sed ut ea meditetur, quae animum, qui corpore sit liberatus, maneat. Qua occasione data egregium Lucilii versum recordatur, qui habet: non repente nos in mortem incidere, sed minutatim. Clausula cum iis, quae hac epistola tractaverat, bene cohaeret. Afferit autem Epicuri dicta, satietatem vitae risu explodentia.

Soli-

etus erat. Vide praefat. huius *liberare*, e manu mittere, finire. Voluminis. *hanc epistolam* finire.

Solicitem te esse scribis de iudicii eventu, quod tibi furor inimici denuntiat, et existimas me suasurum ut meliora ^atibi ipse proponas, et acquiescas spei blandae. Quid enim necesse est mala arcessere, et fatis cito patienda quum venerint, praesumere, ac praefens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum: sed ²ego aliâ te ad securitatem viâ ducam. Si vis omnem sollicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone: et quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxat intelliges profecto, aut non magnum, aut non longum esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa aetas tulit. In quamcunque partem rerum, vel civilium, vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, ³ aut profectus aut impetus magni. Numquid accidere tibi, si damnaris, potest durius, quam ut mittaris in exilium? ut ducaris in carcerem? ^bNumquid ultra quidquam ulli timendum est, quam ut uratur, quam
ut

a. *tibi ipse*. E codd. Grut. et veteri editione, iam aliquoties laudata, restitui, ut magis Latinitati emendatae conveniens: etsi interdum regulam hanc posthabere non dubitavit noster cum Cicerone. cf. Var. lect. ad III de Ira 8. f. Antea: *tibi ipsi*.

b. *Numquid ultra quâquam ulli timendum est*. Haec in aliquot mss. suis invenit Pincianus, et Grut. in Col. at alii loco *ulli* habent *illi* ut et editio verus. Erasmus, unus Palat. ap. Grut. et Murærus habent: *n. n. q. corpori t. e.* Vulgata est: *Numque* (f. ap.

1. *Est sine dubio — ducam.*] Lipsius laudat Ep. XIII. LXXIV et LXXVIII. Vere, addit, sapientis usurpatio et remedium. Et nostro tempore esse, qui hanc iteratam de morte cogitationem parum salubrem menti bonae et tranquillitati animi

putent, eadem fere argumenta sequentes, notum est.

2. *profectus — magni*] in sapientia. Reperies, inquit, aut qui iudicio et ratione, sapientiae nempe alumni, haec contemserint, ut Gato: aut qui

ut pereat? Singula ista constitue, et contemtores eorum cita, qui non quaerendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male iudicaretur. Exsilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, ut rediret, Reipublicae praefecit: alter reditum suum Sullae negavit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputavit, et exire (quum essent qui promitterent fugam) noluit: remansitque, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis et carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est uri: quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, poenas a se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hosti-
li

Bipont. *numquid) ultra quidquam timendum est ulli.* Mox quam ut pereat recte defendit Lipsius omnium codd. et edd., praeter ed. Romanam, tria haec verba omittentem, consensu contra Muretum, qui mallet: *q. u. pendeat*: decrescat enim oratio, reponebat L., et minus *pendere*, quam *uri*. §. 5. *subornatum* recte defenditur a Gronov. contra Gruterum, qui e cod. Col. *obrutum* enotaverat. Vis vocis nunc vel ex Lexicis nota est, ornatum simpliciter.

impetu et nobilitate animi, ut Scipio, L.

3. *Rutilius*] cf. de Providentia c. III, 5. Consolat. ad Marc. XXII, 2. not.

4. *Q. Metellus*] Numidicus, victo Iugurtha, dictus: qui censor et clarissimus vir quum iurare in leges Appuleii Saturnini Trib. pl. nollet, in exilium missus, fortiter tulit, donec, occiso illo, precibus lacrimisque filii praefertim, qui ob id Pii cognomen meruit, resti-

tutus est. Vide Ernesti clav. Cic. historic. h. v. Aurel. Vict. c. 66. *reipublicae praefecit*, persuasit. *Socrates*. Critonem et Simmiam Thebanum hoc consilium cepisse, ut Socratem fuga ingratis suis civibus criperent, est res nota vel ex Xenoph. Apolog. §. 23. p. 146 ed. Zeun. et Platon. Crit. Tom. I, p. 102 sqq. Bip. Meiners Geschichte der Wissenschaft. in Griech. und Rom. Tom. II, p. 496 sqq. *Mucius*, cf. Liv. II, 12.

- li foculo dextrae stetit, nec ante removit nudis offibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda
- 6 pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porfena Mucio ignovit, quod voluerat occidere; quam sibi Mucius, quod non occiderit. Decantatae, inquis, in omnibus scholis fabulae istae sunt. iam mihi, quum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quidni ego narrem, ultimâ illâ nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum ut posset.
- 7 Compositis ergo rebus, utcunque componi fractae atque ultimae poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret. et stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni caede purum servaverat. Nihil, inquit, egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnavi: nec agebam tantâ pertinaciâ, ut liber, sed ut inter liberos viverem; nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum! Impressit deinde mortiferum corpori vulnus. quo obligato a medicis quum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, et generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla haec nunc congero, ut ingenium exerceam,

6. Vticae hoc factum esse, unde Catoni cognomen Viticensis dabatur, est res notissima, quae apud omnes auctores, qui de hac re exposuerunt, eodem fere modo narratur, v. c. Plutarch. in Caton. min. p.

790 sqq. in Caesar. p. 732 Frcf. Dion. Cass. XLIII, 10 — 12. Quod tamen noster *medicis* tribuit, id Plut. a Bura, libertino Catonis, Dio Cass. ab eius amicis factum esse asseverant.

erream, sed ut te adversus id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si 9 ostendero, non taptum fortes viros hoc momentum efflandae animae contempsisse: sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exaequasse animum fortissimorum. sicut illum Cn. Pompeii focerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relictus, quum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transverberavit, et quaerentibus ubi imperator esset: „Imperator,“ inquit, „bene se habet.“ Vox haec illum parem maioribus 10 fecit, et fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit, Carthaginem vincere, sed amplius, mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, et quidem Catonis, mori? Non revoco te ad historias; nec ex omnibus seculis contemtores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderunt. Mihi crede, 11 Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil anteferendum timendumve sit. Securus itaque ini-

c. et quidem Catonis. Editio vetus habet: *quam Catho*. Non male. Mox §. II. *Mihi crede — anteferendum timendumve sit* omnes olim editi et scripti praestant, praeter Muretum, qui *timendumve* scalpello critico abscidit. Lipsius emendabat: *nihil a te verem-*

9. Q. Caecilius Metellus Pius *Scipio* proelio ad Thapsum a Iul. Caesare victus quum Hispaniam peteret, ad Hipponem regium, portum in regno Numidarum situm, delatus et a navibus hostilibus circumventus, ne a P. Sittio, Caesaris legato, qui classi praeerat, caperetur, se ipse interemit.

Cf. Hirtius de Bello Afric. I, c. 96. Flor. IV, 2. Appian. de Bello civ. II, p. 798. Dio Cass. XLIII, 9.

10. Quam vere haec dicta sint de multitudine eorum, qui sua sponte mortem sibi consciverint sub Caesaribus usque ad haec Senecae tempora, Tacitus, Dio Cassius, al. affirmant.

inimici minas audi: et quamvis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valent, et quod aequissimum est, spera, et ad id te quod est **12** iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re fit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris evenit. illi quos amant, quibus affueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expavescunt: non hominibus tantum, sed et rebus **13** persona demenda est, et reddenda facies sua. Quid mihi gladios et ignes ostendis, et turbam carnificum circa te ^d frementem? Tolle istam pompam, sub qua lates, et stultos territas. mors es, quam nuper servus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella et equuleos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, et mille alia instrumenta **14** carnificandi particulatim hominis? Pone ista, quae nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus et exclamationes, et vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis est, fi

dum timendumve sit, additque: Adeo, mi Lucili, mors tibi non timenda, ut illi, nihil vereri aut timere debeas. Mala aut metus sola tollit. Sed antiqua lectio bonum sensum fundere videtur: non adeo mors est timenda, ut, ea proposita, omnium aliarum rerum respectum omittere debeas. Sic honesta sunt facienda et prava devitanda adeoque timenda, mortis nulla ratione habita. §. 12. in duobus codd. Palat. esse *timere* observat Grut., nec inficetur auribus suis faretur cum Gronovio, qui familia laudat: vulgata tamen, *nisi ipsum timorem* ideo non est movenda.

d. *frementem* lectio scriptorum et editionis veteris. cf. ad XX, c. Antea: *frementiun*.

14. *Levis est — possum.*] E gravis brevis, longus si velis. nartheciis Epicuri sumtum. Si Epicurus autem ex illo Aeschyli

si ferre possum: brevis est, si ferre non possum. Haec in animo voluta, quae saepe audisti, saepe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. hoc enim turpissimum est, quod nobis obici solet, verba nos philosophiae, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere scisti, 15 nunc exilium, nunc dolorem? in haec natus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in istam solitudinem. hebetabitur enim, et minus habebit vigoris, quam exsurgendum erit. Abduc illum a privata causa ad publicam: dic mortale tibi et fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor: e ipsae voluptates in tormenta vertuntur. Epulae cruditatem afferunt, ebrietates nervorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium depravationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura grave corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc, dicis, desinam

H 2

aegro-

e. *ipsae voluptates in t. v.* Lectio omnis scripta et vet. edd. Erasmus: *Sed ipsae vol.* Recte monet Gruter. illo *sed* eiecto maiorem esse orationis vigorem.

lij sumferat: *Θάρσει πόνου γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἔχει χρόνον.* Muretus. Cf. Gatacker ad M. Antonin. p. 273. 274. Senec. Epist. XXX, 12.

16. *Alligabor?*] ad deportationem in insulam spectat. Civitate autem privatus reus, id-

que in perpetuum, bonis etiam publicatis, et custodiae causa milite apposito cui catena alligabatur. Cf. de Tranq. Animi X, 3 not. Exquisita quaedam de hac pbena apud Romanos dedit Heyne in Opusc. acad. Vol. IV, p. 277 sq. *Moriar?* — *desinam posse.* Similia

aegrotare posse, defnam alligari posse, defnam mori
 17 posse. Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantile-
 nam hoc loco perfequar, et dicam, vanos esse infe-
 rorum metus, nec Ixionem rotâ volvi, nec faxum
 f humeris Sisyphi trudi in adversum, nec ullius viscera
 et renasci posse quotidie, et carpi. Nemo tam puer
 est, ut Cerberum timeat et tenebras, et s larvalem
 18 habitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut
 consumit, aut exuit. Emissis meliora restant, onere
 detracto: consumtis nihil restat. bona pariter malaque
 submota sunt. Permite mihi referre hoc loco tuum
 versum, si prius admonuero, ut te iudices non aliis
 scripisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui,
 aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud
 fen-

f. *humeris* codd. ap. Grut. et vett. edd. Antea: *humero*.

g. *larvalem habitum*. Ita scripti libri: editi *larvarum hab.*, sed editio vetus: *larvalem h.* Sed illud ad ipsos mortuos refer, qui pallentes tenues, et larvales quaedam umbrae, ut Sidonius dixit. L. Mox *exuit* plures codd. Grut. et Erasimus. Alii apud Pincian., quem sequutus est Muretus, et editio vetus: *emittit*. cf. not.

milia collegit Gatacker ad Antonin. p. 90, 2.

17. *Non sum tam ineptus, ut Epicuream* —.] Confirmat Diog. Laert. X, 123. ubi vid. Petr. Gassendus, et de vita ac moribus Epicuri c. I — IV, ubi omnia diligenter collecta sunt, quae huc spectant. Wernsdorf ad (Lucilii) Aetnam 75 P. L. M. Tom. IV, p. 104 nostrum ab isto Aetnae auctore expressum esse putavit. Caeterum iam Cic. Tusc. Disp. I, 5 et 6. et Orat. pro Rosc. Amer. c. 24. (Juvenal. II, 149) hanc eandem sententiam de vanitate mythologiae publi-

ce protulit, ut taceam de antiquioribus nonnullis philosophis Graecis, qui eam prorsus derisui et contemptui tradere, aliisque, utique Stoicis, qui eam mitigare interpretatione allegorica non dubitarunt, v. c. de Xenophane. cf. Meiners Geschichte der Wiss. Vol. I, p. 615 sq. *Ixion* propter iniurias, quibus Iunonem afficere voluit, rotae apud inferos circumligatus turbine circumagitur. Vide Heyne ad Virgil. Ge. IV, 484. — *Sisyphus* rex Corinthi incursionem in Atticam faciens a Theseo interfectus. Poena nota est vel ex Ovid. Metam. IV, 459.

sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demi-¹⁹ tur aliqua pars vitae: et tunc quoque quum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periiit. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydrum non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit: sic ultima hora, quâ esse definimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc²⁰ ad illam pervenimus, sed diu venimus. Haec quum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi veritatis commodas verba, dixisti:

^h *Mors non ultima venit; quae rapit, ultima mors est.*

H 3

Malo

^h. *Mors non ultima venit; quae rapit, ultima mors est.* Omnium librorum lectio, qua spreta Muretus edidit: *mors non una venit, sed quae.* Lipsius vetera teneri mavult, deleta modo particula *sed*, quae quidem versum turbat. Gronov. adsentitur; i. multis mortibus conficimur, quandoquidem quotidie morimur: ideoque mors saepe ad nos venit, antequam nos rapuit. Sed illa mors, quae nos rapit et aufert, ipsarum mortium est ultima. Sic fere recte Gronov. contra Lipsium, qui sensum inesse putabat: non quae venit et iam praeteriit, mors est, sed illa proprie, quae rapit ultima et nos aufert. De eodem versu Gronov. egit in Epistola ad Nic. Heinsium T. III. Syllog. Burmann. p. 185. Petr. Burmann. Sec. tamen defendit Mureti lectionem ad Anthol. latin. lib. III, epigr. 150.

19. *Quotidie morimur — decrescit.*] Haec iam Heraclitus Clementis Alex. Strom. III, p. 520. perviderat. *Θανατός ἐστι, dixerat, ὅποσα ἐγερθέντες ὀρέομεν,* Saepe hoc tractat Seneca e. c. Ep. I. IV. etc. Laudat Muretus Plutarchum in libro de *Εἰ* apud Delphos

c. XVIII, p. 240. Tom. IX Hutt. valde similia. Eo quoque spectat Heracliti iam supra laudatum dictum: nos non bis eundem fluvium intrare: ait enim, fluere omnia, nihilque manere. Plato Cratyl. p. 267, Tom. III Bip. cf. Heynii Opuscul. acad. Vol. III, p. 103.

Malo te legas, quam epistolam meam. apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. quaeris quid huic epistolae infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod **21** praeceptum utile? Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, et ait: „Ridiculum est, currere ad mortem taedio vitae, quam genere vitae, ut currendum esset ad mortem, effeceris.“ Item alio loco dicit: „Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, quum **22** vitam tibi inquietam feceris metu mortis?“ His adicias et illud eiusdem notae licet: „tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem.“ Quidquid horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam, ⁱIn utrumque monendi ac firmandi sumus: et ne nimis amemus vitam, et ne nimis oderimus. etiam quum ratio suadet finire, non **23** temere, nec cum procursum capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quae saepe generosos atque acerrimae indolis

i. *in utrumque monendi ac firmandi.* Freinshem. ad Curt. V, 9, 6. emendat ingeniose *in utrumque muniendi ac f.* Sed vulgata bene habet.

20. *infulserim,*] adiunxerim. Laudar I. F. Gronov. Obsf. IV, 22. cf. Oudendorp. ad Frontin. p. 418^b).

22. *timore mortis.*] Cf. Ep. LXX, 6. Stultitia est, timore mortis mori. L. addas Gattacker ad Antonin. p. 324, 2.

et Freinshem. ad Curt. V, 9, 6. *ne nimis — etiam quum ratio:* ratio mortem suadere potest pro patria, amicis etc. cf. Lipsii Manuduct. III. Disf. 22. 23. *capiendus est impetus.* Laudat Lipsius Plin. Epp., I, 22. Senec. Ep. XXX, 55.

dolis viros corripit, saepe ignavos iacentesque. illi contemnunt vitam, hi gravantur. Quosdam fubit eadem faciendi videndique satietas, et vitae non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, fatiabor, esuriam, algebo, aestuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: aestas in autumnum definit, autumnus hiems instat, quae vere compescitur. omnia transeunt, ut revertantur. nihil novi video, nihil novi facio. Fit aliquando et huius rei nausea. Multi sunt qui non acerbum iudicent vivere, sed superfluum.

EPISTOLA XXV.

De duorum amicorum emendatione, et ea pro diverso utriusque ingenia diversa adhibenda agit: alterum enim invenem fortius, alterum senem remissius, ne desperet, esse tractandum. Tum ex Epicuri schola sumit, quo Lucilium hortatur, ut pergat fortem se praesare, ad legem naturae se componere, ideoque paucis esse contentum. Addit ex eodem: Sic fac omnia, tamquam spectet aliquis.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversâ viâ eundem est. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice aetatem eius iam duram et intractabilem! non potest re-

H 4

for-

24. *Quousque eadem?*] cf. de Tranq. An. II, 13 not. Laudat Muretus Luciani Dial. mort. XXVI, Menippi et Chironis p. 220, Tom. II Bip. ubi sunt, quae huc pertinent.

25. *Diem nox premit etc.*] Apposite Muretus laudat Horat. II Carm. 18, 15. Truditur dies die Novaeque pergunt interire lunae. cf. ibid. IV, 7, 8. ubi nostrum locum Boettiger docte adhibuit.

formari: tenera finguntur. An profecturus sim ne-
 scio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec
 desperaveris, etiam diutinos aegros posse sanari, si
 contra intemperantiam steteris, si multa invites et fa-
 2 cere coegeris et pati. Nec de altero quidem fati si-
 duciae habeo: excepto eo, quod adhuc peccare eru-
 bescit; nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in ani-
 mo eius duraverit, aliquis erit bonae spei locus. Cum
 hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperatio-
 nem sui veniat: nec ullum tempus aggrediendi melius
 fuit, quam hoc, dum interquiescit, dum emendato
 3 similis est. Aliis haec intermissio eius imposuit. mi-
 hi verba non dat: exspecto cum magno foenore vitia
 reditura, quae nunc scio cessare, non deesse. Im-
 pendam huic rei dies: et utrum possit aliquid agi, an
 non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, for-
 tem praesta, et sarcinas contrahe. Nihil ex his quae
 habemus, necessarium est. Ad legem naturae rever-
 4 tamur: divitiae paratae sunt. Aut gratuitum est quo
 egemus, aut vile. Panem et aquam natura desiderat.
 nemo ad haec pauper est. „intra quae quisquis deside-
 rium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate conten-
 dat, ut ait Epicurus:“ cuius aliquam vocem huic epi-
 stolae

1. *tenera finguntur.*] Ho-
 rat. I Epp. 2, 64. Fingit equum
 tenera docilem cervice magi-
 ster: et Plato ait: iuvenes η-
 γρίους εἶναι. Muretus.

4. *Panem et aquam* — *Epi-
 curus.*] Cf. ad Ep. XVIII, 8.
 XXI, 10 not. Epicuri verba
 Aelianus V. H. IV, 13 ubi
 Scheff. et Kuhn. conservavit,
 unde Stobaeus Floril. Serm.
 XVII, p. 343 sumit: Ἐπι-

κουρος ὁ Γαργήτιος κέρρα-
 γε λέγων· Ὡς ὀλίγον οὐχ
 ἰκανόν, (ἀλλὰ) τούτω γε οὐδ-
 ἔν ἰκανόν. ἔλεγε δ' ἐτοίμως
 ἔχειν, καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐ-
 δαιμονίας διαγωνίζεσθαι μά-
 ζαν ἔχων καὶ ὕδωρ. Habea-
 mus, ait Seneca Ep. CX, 17.
 aquam, habemus polentam,
 Iovi ipsi de felicitate contro-
 versiam faciamus! Locum Sto-
 baei ex Aeliano l. l. restitutum
 dedi, quod iam suaserat Me-
 nag.

stolae involvam. „Sic fac,“ inquit, „omnia, tanquam spectet ^aEpicurus.“ Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, et habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper praesentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quaecunque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Quum iam profeceris tantum, ut fit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas paedagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut **6** Cato ille sit, aut Scipio, aut Laelius, aut cuius interventu perditii quoque homines vitia supprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Quum haec effeceris, et aliqua coeperit apud te tui esse dignatio, incipiam ^bte tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. „Tunc praecipue in te ipse secede, quum esse cogêris in turba.“ Diffimilem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non est a te recedere: circumspecte singulos. Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quam secum. Tunc praecipue in te ipse secede, quum esse cogêris in turba, si bonus

H 5 vir,

a. *Epicurus*. Restitui e Gruter. aliisque codd. et vet. edd. Sunt ipsi Epicuri verba ad aliquem e suis, quem iubet cupitque, velut se teste et spectatore, vivere. Quanti se ipse fecerit Epicurus, nota res est: deinde Ep. non de quolibet homine loqui, inde liquet, quod Seneca §. 5. addit: Sed ego etiam hoc contentus sum — aliquis. Antea: *aliquis* in nonnullis codd. et plurimis edd.

b. *te tibi permittere*. Vt superius: *audeo te tibi credere*. Atque ita exhibet Torrent. Gronovius. Antea sine: *te*.

nag. ad Diog. Laert. X, 131. Nam falsâ lectio Stobaeum invaserat. τὸ δὲ, cuius loco Schow. quem Aelianus et Seneca fugerant, ex quatuor codd. perperam nec ulla sensus ratione

habita dederat: το δὲ. Sumsit vero Epicurus hoc a Democrito Stobaei Floril. Serm. XXXVIII. init. μάζα γὰρ καὶ στιβάς λιμοῦ καὶ κόπου γλυκύτατα ἰάματα.

vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi a te recedendum est. Istic enim malo viro ^cpropius es.

EPISTOLA XXVI

Senem ait se esse, et tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur, quae sola, inquit, indicat, an aliquid sit facti: nam reliqua sunt verba: robur et virtus apparebit, quum animum ages. Ab Epicuro clausula est: Disce mortem meditari.

Modo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, ^acerte huic corpori vocabulum convenit: quoniam quidem Senectus, lassae aetatis, non fractae nomen est. Inter decrepitos me numeram, et extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo aetatis iniuriam, quum sentiam ²in corpore. Tantum vitia, et vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, et gaudet non multum sibi esse

^c. *propius es* i. vicinior es. Quidam codd. *propior*: et sententia est illa, quam et ex vulgata efficias litera addita: istic enim a malo viro propius abes. Prope abesse ab aliquo et Cicero et Seneca usurpant pro: vicinum esse. Ipsa autem res est, quae supra Ep. X, 1. Mecum etc. L.

^a. *certe*. Gruterus cum Modio in pluribus codd. invenit: est quoque in veteri editione. Abest vulgatis illa vocula, ait Lippius, at necessaria est etc.

1. *Modo*:] spectat haud dubie ad Ep. XII, ubi §. 3 ait: Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus, quocunque adverteram, apparuit. *extrema — tangentes*: quum in stadiis lineae extremae et ultimae vocarentur, quas ultra progredi nefas erat, et quae cursui finem dabant; hinc me-

taphoram ductam esse putant, v. c. Wernsdorf. Poet. Lat. Min. Tom. IV, p. 417. Cf. Epist. XII, 4 not. *apud te* eodem fere sensu, quo Ep. XII, 2 verba *quod inter nos sit* accipienda sunt.

2. *Tantum vitia et vitiorum — viget animus — senectute.*] Eandem fere animi sen-

esse cum corpore: magnam oneris partem sui deposuit, exultat, et mihi facit controversiam de senectute. hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo utatur. Ire in cogitationem iuvat, et dispicere, quid ex hac tranquillitate et modestia morum sapientiae debeam, quid aetati: ^b et diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim: possimne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quae enim querela est, quod incommodum, si quod debet definire, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui et deperire, et, ut proprie dicam,

b. et diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim: possimne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Tricae hic in libris vix extricandae, ait Lipsius. Vere! Conferas modo Gruterum, qui variantes lectt. proponit. Pinçianus, vitiatas tamen lectionibus non propositis, hanc lectionem elicit: profintne habituro, quae vclim. Atqui si nolim, quicquid non posse me scio, gaudeo. Erasinus ante eum edidit: d. excutere quae nolim, profint e habituro aliquid si quicquid nolim qui quicquid non possum, non posse me gaudeo. Lipsius emendat: quae nolim proderitne abituro aliquid, si nolim, quidquid non possum, et gaudeo. Gronovius: et diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim posse: habiturus aliquid, si nolim quidquid non posse me gaudeo. „Nam, addit Gron., Col. haudquaquam inter infimos Gruteri: quae nolim posse habiturus. Atqui si nolim, quicquid non posse me scio gaudeo. Heinsianus codex: quae nolim prodesse habiturus et in si nolim quicquid non p. m. g. Erfurt. longa lacuna usque ad Ep. LVIII. nos destituit.“ Cod. Erf. Amplonian: et dil. exc. q. n. p. f. q. n. prodesse habiturus, atqui si nolim quicquid non posse me gaudeo. Editio vetus: et dil. exc. quaeque non possum facere: quae nolim prodesse habiturus atque si nolim quicquid non posse me gaudeo. Muretus vulgatam tener quam dedi. In tanta lectionis diversitate quae acumine loci orta esse videtur, equidem quidquam definire dubito.

sententiam habuit Sophocles, ex quo iam affecto aetate quum quidam quaereret, utereturne rebus venereis, Dii meliora, inquit: libenter vero istinc, tamquam a Domino agresti ac furioso profugi. Cic. de Senect. 14, coll. 7. Plut. de Cupidit. Divit. c. V, p. 153.

tom. X. Hutten. Quae ducta sunt e Platon. I, de Rep. p. 150, tom. VI Bip., laudante Hemsterhusio ad Lucian. tom. III, p. 391 Bip, Senectutem florem temperantiae et prudentiae iam Democritus appellaverat apud Stobaeum Serm. CXII Laus Senectutis.

dicam, liquefcere. Non enim subito impulfi ac profrati fumus: carpimur. finguli dies aliquid fubtrahunt viribus. Et quis exitus eft melior, quam in finem
 4 fuum, natura folvente, dilabi? Non quia aliquid mali eft ictus, et e vita repentinus exceffus: fed quia lenis haec via eft, fubduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, et ille laturus fententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obferuo et alloquor: „Nihil eft,“ inquam, „adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. Ievia funt ifta et fallacia pignora animi, multisque involuta lenociniis: quid
 5 profecerim, morti crediturus fum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis ftrophis ac fucis, de me iudicaturus fum, utrum loquar fortia, an fentiam: numquid fimulatio fuerit et mimus, quidquid contra fortunam iactavi verborum contumaciam. Remove exiftimationem hominum: dubia femper eft, et in partem utramque dividitur. Remove ftudia totam vitam tractata: mors de te pronuntiatura eft. Ita
 6 dico, difputationes et literata colloquia, et ex praecipis fapientium verba collecta, et eruditus fermo, non oftendunt verum robur animi; eft enim oratio etiam timidiffimis audax. quid egeris, tunc apparebit, quum

3. *Non enim.*] Refponfo reticetur: nullo modo hoc incommodum eft: more et Graecis et Romanis fatis follenni. *carpimur*, i. minutatim nec fentientes morimur. Alio modo Horat. I Carm. II, 8. *carpe diem* dixit. cf. Davis. ad Cic. de Nat. Deor. II, 50. p. 255.

5. *Non timide itaque componor — contumaciam.*] Fortiter itaque accingo me ad illum diem mortis, quo, omni

fraude et specie quacunq; fallaci remota etc. *mimus* lufus omni veritate deftitutus: notum eft illud Augufti apud Sueton. c. XC. qui fupremo die amicos admiſſos percunctatus: Ecquid iis videretur mimum vitae commode tranſegiffe? Cf. noſter Ep. LXXX, 7. Lucian. III, p. 19. VII, 26. IX, 24 Bip. Alia exempla mimi comparati cum vita humana fuggerit Gatacker. ad Antonin. p. 389 ſq.

quum animam ages. Accipio conditionem, non reformido iudicium.“ Haec mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es? quid refert? 7 non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta. Finire iam volebam, et manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra: et huic epistolae viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumturus sim mutuum: scis cuius arcâ utar. Exspecta pusillum, 8 et de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: „Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam.“ Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Supervacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus. semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. qui mori didicit, servire dedit: supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, et custodia, et claustra? liberum ostium habet. Vna est catena, quae nos alligatos

c. *sacra*. Muretus habet: *sed conficienda sunt sagmata*, quae de abitione adeoque finiendo opere quoquam bene dici posse videntur. Sed libri respuunt.

7. *Clausulam*:] vale. *Conficienda sunt sacra*. Interpretor, sollennia omnia sunt adhibenda; nihil omittendum velut in sacris. Proverbii vicem habet. Lipsius.

8. *Exspecta pusillum — numeratio*.] H. e. te non delegabo ad argentarium, unde tibi fiat numeratio, sed a me ipso et meis copiis fiet. cf. ad Ep. XXIII, 2. Ceterum iam Plato docuit in Phaedone c. IX.

XII. XXIX. totam philosophorum vitam, ut Ciceronis Tusculanae Disputatione I, 30 verbis utar, commentationem mortis esse. Cf. Gatacker ad Antonin. p. 109sq.

9. *liberum ostium habet*.] Sermo stoicus est. Cf. Seneca de Providentia VI, 6. Epictetus Arrianus. Disertus I, 9, 20 iisdem fere verbis in hac eadem re usus est ἡ νοικταὶ ἡ θύρα. Ad quem locum Vptonus Senecae aliorumque de hac re sententias

tos tenet, amor vitae: qui ut non est abiiciendus, ita minuendus est: ut, si quando res exigit, nihil nos detineat, nec impediatur, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPISTOLA XXVII.

Excusat se, quod alios moneat, eo, quod amicum monendo se ipsum tetigerit, et ordinem, ad quem ipse pertinere se credat, significat. Nondum bonum se esse fatetur, sed adhuc aegrum: attamen quotidie se admonere, ut melior fiat, seque castigare acriter, ut ad illud gaudium perveniat, de quo tam egregie Epist. XXIII exposuerat. Quae omnia exhiberat faceta historia de Calvisio Sabino. Clausula est Epicuri dictum. Divitiae sunt naturalis paupertas.

Tu me, inquis, mones: iam enim te ipse monuisti, iam correxisti? Ideo aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, ut curationes aeger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam tecum loquar. in secretum te meum admitto; et te adhibito, tecum exigo. Clamo mihi ipse: „Numera annos tuos: et pudebit eadem velle, quae volueras puer, eadem parare.

2 Hoc denique tibi citra diem mortis praesta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno

^a le-

tias congestit. *Vna est caena* etc. Spectat hoc ad custodiam, qua deportati in insulam tenebantur. Cf. ad Ep. XXIV, 15.

i. *valetudinario*] i. male valentium et se curantium loco. Cf. ad I de Ira c. 16, 3. ubi in nota deleas voculam: primus. Lipsius enim ad h. l.

iam e glossis, in quibus *ὕγια-στήριον, διαιτητήριον* explicatur, vim vocis monstravit. Fuerint autem necesse est valetudinaria non solum in aedibus divitum, ubi numerosa familia, sed etiam in castris, utque hibernis. *exigo*, expulso, invehor in, reprehendo. Vide de Brevit. vit. I, 2.

^alevandas. non venturae tantum, sed praeteritae nocent. Quemadmodum, scelera etiam si non sint deprehensa quum fierent, sollicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas, poenitentia est. Non sunt solidae, non sunt fideles: etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum man-
 surum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus praestat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget? non quidem cessatur adhuc, sed ^bfestinetur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud literarum genus adiutorium admittit. Calvisius Sabinus memo-
 ria

a. *levandas*. Omnium codd. lectio, quam Pincian. ex ingenio mutavit in *luendas*. At vis τοῦ *levare* est auferre, vel Lexicis docentibus.

b. *festinetur*. In omnibus libris conspicitur *festinatur*. Muretus ex ingenio dedit: *non festinatur*, quod Gruterus, Lipsius, Gronov. recte reprobant. Gronovii emendationem ut simplicioremi admisi. Ipse secum exigit Seneca, ait Gron., dein vortum interponit: quando ad hoc gaudium perveniam? sane non cesso: sed non satis est, festinare debeo, non tantum, non cessare. Nam etiam qui paullulum modo promovet, non cessat, sed nondum festinat. Lipsius emendabat: *Non quidem cessatur adhuc, sed festinaturvo multum restat operis: in quod ipse.*

3. *nullum autem est — invenit*] vigilia et attentione, dein meditatione et severa in semetipsum animadversione. *Sola virtus praestat — securum*. Cf. Epist. XXIII, 2 et 3. Lipsii Manuuct. III. Disl. 5. *delegationem*. Sicut aes alienum tuum in alterum deferre non potes, sed ipse solvere debes:

sic in mente bona colenda ipse tuam operam impendas. In bonis tamen literis haec delegatio interdum fieri solet: quod exemplo Calvisii Sabini docetur.

4. *Sabinus Calvisius* memoratur quidem a Tacito Annal. VI, 7. nec Lipsius multum abest, quin eundem esse autemet, quem noster tangit. Fuit autem

riâ nostrâ fuit dives: et patrimonium habebat^c libertini, et ingenium. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, 'ut illi modo nomen Vlyffis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene noverat, quam paedagogos nostros novimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam properanter, 5 quam ille Troianos et Achivos perſalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendia-

c. *libertini et ingenium.* Optimi codd. Gruteri et Modii dant cum Erf. Amplon. Eraſinus: *liberum et ingenuum.* Mox quos tam bene noverat quam paedagogos nostros novimus. Lipſius emendabat: *Priami: et quos tam bene noverat* etc. Gronovius haec fere: „Si tam bene noverat, quare tam facile excidebant. Removendum cenſet verbum *noverat*, tamquam hominis inepti emblema. Vide quam ſano ſenſu: modo Ach. modo Pr. quos tam bene quam paedagogos nostros novimus. nempe omnes liberali doctrina imbuti.“ *tam properanter* omnium librorum lectio eſt. Inde an ex ingenio fecerit Pincianus *perperam tribus*, neſcio. Nomenclatoris erat officium, nomina fervorum, quorum magnae familiae alebantur, dominis ſuggerendi (Plin. N. H. XXXIII, I. §. 6. Petron. Arb. 37 et 117.). Proinde vulgatum teneo.

autem is clarus genere, inter primos ſenatores, ſub Tiberio accuſatus maieſtatis, ſed ſtatim discrimini exemptus a. u. 785. anno Chr. 32. Deinde a. u. 792 ſub Caio una cum uxore Cornelia poſtulat^{us} eſt, quem modo a Pannoniae adminiſtratione rediſſet. Ambo morte ſpontanea damnationi antevererunt. Alium fuiſſe equidem ſtatuo, propter ſequentia. *et patrimonium habebat libertini et ingenium.* Propter terrene ingenium ad omnes tyrannorum libidines aptum magnis honoribus ſub Caefaribus potiti divitiis maximis af-

ſuebant, et hominum ſummo loco natorum mores et ingenii culturam exaequare ſtudebant libertini, in quibus hic Calviſius haud dubie fuit. Iam vero morem ſcimus illius aetatis fuiſſe (cf. Senec. de Brev. vit. c. XIII. coll. de Tranq. An. c. IX.) inter homines elegantiores, de rebus antiquitatem atque ideo ad mythologiam ſpectantibus diſputandi: nec mirum, quod Calviſius libertinus hunc morem irritatus ſit. Erat *beatus indecenter*, quia parum decore aut eleganter et inepte opibus ſuis utebatur.

diariam excogitavit. magnâ summâ emit servos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum: novem praeterea Lyricis singulos assignavit. Magno emisse illum non est quod mireris. non invenerat: faciendos locavit. Postquam haec familia illi comparata est, coepit convivae suos inquietare. Habebat ad pedes 6 hos, a quibus subinde quum peteret versus, quos referret, saepe in medio ^dverbo excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum divitum arrosor, et quod sequitur, arrisor, et quod duobus his adiunctum est, derisor, ut Grammaticus haberet analectas. Quum dixisset Sabinus centenis millibus sibi constare singulos servos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se 7 scire, quod quisquam in domo sua sciret. — Idem Satel-

d. verbo. Omnes Gruter. et Pincian. Recte antecedit enim: ut illi modo nomen Achillis exciderat. Antea: *versu*.

5. Servos instituendos curavit, ut quis ex iis auctorum celebratissimorum opera edisceret, rhapsodorum apud Graecos more (cf. Wolfii Prelegg. ad Homer. p. XCVII sq.). *Novem lyrici* quippe qui a Grammaticis Alexandrinis Aristophane Byzant. et Aristarcho ex reliquis lyricis selecti sunt: Alcman, Alcaeus, Stesichorus, Anacreon, Sappho, Simonides Ceus, Ibycus, Bacchylides, Pindarus. Cf. Ruhnken. *Histor. crit. orator. Graec.* p. XCIV sq. qui de classibus f. canonibus in quos principes cuiusque generis auctores ab iis redacti sunt, egregie disputavit.

Vol. II.

6. *Habebat hos ad pedes*] ad lecti fulcra, quum coenaret, quos adspicere et innuere posset. L. *Grammaticos analectas*, viros doctos, qui reliquias eius, quae exciderent ei, et velut ab ore aut orbe deciderent, colligerent, collecta redderent, atque ita explerent: quasi iste Calvisius nil nisi aurea creparet, digna quae colligerentur. Gruterus laudat Turnebi *Advers.* XXV, 33. *centenis millibus* tertertiis circa 1000 aureis a Friderico nominatis, si Rome de l'Isle sequaris in computatione hac.

7. Derisui habuit eum Satellius: nam sicut Calvisius do-

I

Stri-

tellius illum hortari coepit, ut luctaretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. Quum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix vivo. Noli, obsecro te, inquit, istud dicere. non vides, quam multos fervos valentissimos habeas? Bona mens nec commodatur, nec emitur: et puto, si venalis esset, non haberet emtorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, et vale. „Divitiae sunt, ad legem naturae composita paupertas.“ Hoc saepe dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPISTOLA XXVIII.

Lucilio conqueſto, quod peregrinationibus ſuis nullam ſibi hilaritatem conciliare potuerit, reſpondet Seneca, id non mirum videri, quoniam nec animum nec vitia emendaverit. Nulla autem peregrinatio, addit, incunda eſſe poteſt, niſi animi mala exemerit. Quod quidem ſi fiat, omni loco beate vivi poſſe, nec opus eſſe, ut in tumultu verſemur. Atqui ſapiens, ſi eius rei copia ſit, optima eliget et in pace malet eſſe, quam in turba et pugna. Epicuri dictum clauſulae loco eſt: Notitia peccati eſt initium ſalutis.

Hoc tibi ſoli putas accidiffe, et admiraris quaſi rem novam: quod peregrinatione tam longa, et tot locorum varietatibus, non diſcuſſiſti triſtitiam gravitatemque mentis. Animum debes mutare, non coelum. Licet vaſtum traieceris mare, licet (ut ait Virgilius

no-

ſtrinam fervorum putabat ſuam, cur non item eorum robur?

8. *Bona mens*] redit ad id, propter quod hanc hiftoriam attulerat §. 3. Bona mens tale adiutorium non habet, quali

literae interdum gaudent. — Hoc Epicuri dictum iam appoſuit noſter Ep. IV, 8.

1. Eandem ſententiam, quam hic prolixè perfequitur, attigit noſter Ep. II, 1, *Virgilius*

noster) „terraeque urbesque recedant:“ sequentur te, quocumque perveneris, vitia. Hoc idem cuidam quaerenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, quum te circumferas? Premit te 2 eadem causa, quae expulit. Quid terrarum iuvare novitas potest? quid cognitio urbium, aut locorum? in irritum cedit ista iactatio. Quaeris quare te fuga ista non adjuvet? tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, iam concitatae et instigatae, multumque habentis in se spiritus non sui:

*Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum —*

Vadis huc et illuc, ut excutias infidens pondus: quod 3 ipsa iactatione incommodius fit. sicut in navi onera immota minus urgent: inaequaliter convoluta, citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, et motu ipso nocet tibi. aegrum enim concutis. At quum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo

I 2 col-

lius Aen. III, 71. *sequentur* — *vitia*. Similia habet Plutarch. tom. X, p. 5 Hutt. ubi Menandri verba, ut opinor, explanatiora dantur. Lucret. II, 47 — 51. Horat. III Carm. I, 39. 40. timor et minae Scandunt eodem, quo dominus: neque Decedit aerata triremi et Post equitem sedet atra cura. *Socrates*: conveniunt egregie cum his ea, quae a Platone, Xenoph. al. de Socrate memorantur.

2. *Virgilius*.] Aen. VI, 78. 79. Sermo ibi est de Sibylla Cumaea, quae invita oraculum editura est. Proinde *bacchatur*, discurrit, resistitque furori sacro, *spiritui non suo*, quo se iam abripi sentit.

3. Haec egregie cum iis conveniunt, quae noster de exilio haud semel in Consolatione ad Helviam exposuit, et quae in Stobaei Serm. XXXVIII et apud alios Antiquitatis philosophos invenias.

- colloceris: hospitalis tibi illa qualiscunque sedes erit.
- 4 Magis quis veneris, quam quo, interest: et ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum taedio migras. Prima enim quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras et ageris, ac locum ex loco mutas: quum illud quod quaeris, Bene vivere,
- 5 omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam. nam ut loca gravia etiam firmissimam valetudinem tentant: ita bonae quoque menti, necdum adhuc perfectae, et convalescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, et tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum ma-
gno

4. *Non sum uni angulo natus — mundus.*] Iam Socrati dictum fuit ap. Cic. Tusc. Disp. V, 37. Plutarch. de exilio tom. VIII, p. 371 Reisk. quamquam Meiners Gesch. der Wiss. tom. I, p. 361 not. parum haec Socratis moribus aliunde notissimis respondere pronuntiat: qui tamen nimis cupide haec negasse videtur: quidni enim mundanus fuerit Socrates, qui omnium, quorum intererat eius contubernio et institutione uti, sive Atheniensium, sive extraneorum studio animum excolendi lubentissime se obtulit? Democritus Stobaei Floril. Serm. XXXVIII idem

docuit. Stoicos autem se mundanos declarasse constat. cf. Epictet. Arrian. Disc. II, 5. p. 387 not. ed. Schweighaeuf. Noster hac sententia saepe utitur, v. c. de Ira II, 31, 6. *Bene vivere — possum sit.* Confert apposite Lipsius Horat. I Epp. XI, 27 sq. Coelum non animum mutant, qui trans mare currunt: Strenua nos exercet inertia: navibus atque Quadrigis petimus bene vivere. quod petis hic est, Est Vlubris; animus si te non deficit aequus.

5. *Dissentio*] e. c. a Cynicis, Epicureis, al. Cf. Ep. VIII.

gno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: et malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? servitus una est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium solvero. „Initium est salutis notitia peccati.“ Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes, te ipse coargue. inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, novissime deprecatoris: aliquando te offende.

EPISTOLA XXIX.

Nunciat amico, Marcellinum, hominem magni ingenii, alioquin profus ignotum nobis, difficile esse corrigi, quoniam aspervetur et illudat. Tamen omnia se adhibiturum esse promittit, ut eum ad

I 3

bonam

6. *Triginta — tyranni Socratem — infringere.*] Factum hoc est Ol. XCIV, r. quatuor annis ante Socratis mortem. Xenoph. Hist. Graec. II, 3. Triginta tyrannos derisui habuisse et iis fortiter restitisse Socratem, narrat Xenoph. Mem. Socrat. I, 2. Plato tom. I, p. 75 Bip.

7. Epicuri dictum noster iam apposuit Ep. VI, 1. Fundamentum eius est: nosce te

ipsum, de quo Socrates saepe monuit. Xenoph. Mem. Socr. IV, 2, 23. Platon. Alcib. I etc. Optime laudat Lipsius Epicteti Fragm. III (ap. Stob. Floril. Serm. I, p. 12 Schow.). *Ἐβούλει ἀγαθὸς εἶναι, πρῶτον πιστευσόν, ὅτι κακὸς εἶ.* Ideo quantum potes etc. Cf. de Ira III, c. 36 not. et Lipsii Manuduct. III, Disf. ult. *te offende*, animadvertite in te. Noster Epist. XXV, 1. non amo illum, nisi offendero.

bonam mentem, si fieri possit, reducat. Sententia Epicuri clausulae loco ponitur: Ne studeas populo placere. Cf. Ep. VII. fin. Fortasse de eodem Marcellino Ep. LXXVII, 4 sq. sermo est.

De Marcellino nostro quaeris, et vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex causa, quam quia audire verum timet: a quo periculo iam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt, et obvios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis furdos obiurget, aut naturâ morbove mutos? „Quare, inquis, verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spar-
 2 genda est manus: non potest fieri, ut non aliquando succedat, multa tentanti.“ Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos possit minus obsolescēta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quae ad effectum casu venit. Sapientia ars est. certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperavit, recedat: non tamen cito relinquat, sed in ipsa
 3 desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiam nunc fervari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenii vis est; sed iam tendentis in pravum. Nihilominus

1. *Ideo de Diogene — debuerint.*] Diogenes Laert. VI, 27. 28. 51. Epictet. Arrian. Disc. III, 22, 10. aliique plures hoc fati superque docent. Hinc publicum institutorem et paedagogum appellat Cynicum

Epictetus ibid. §. 17, p. 447 ed. Schweigh. Quae tamen Seneca asserit contra hanc Cynicorum libertatem promiscuam, ea vereor ut omnibus lectoribus probentur.

minus adibo hoc periculum, et audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, advocabit illas facetias, quae risum evocare lugentibus possunt: et in se primum, deinde in nos iocabitur: omnia quae dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, et ob- 4
iiciet philosophis congiaria, amicas, gulam: ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione diserebat. hoc enim ad edendas operas tempus ^a exceperat. De cuius secta quum quaereretur, Scaurus ait: „Utique Peripateticus non est.“ De eodem quum consulèretur Iulius Graecinus, 5
vir egregius, quid sentiret: „Non possum,“ inquit; „tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat.“ tan-
I 4 quam

a. exceperat. a quo dante? Lego: hoc enim ad edendas operas tempus exceperat i. e. reliquum sibi fecerat, ab aliis curis parum seriis. Gron. Antea acceperat.

4. *congiaria*] oleum s. vinum hominibus egenis et labore victum quaerere nesciis dabantur publice. Occurrit tamen vox quoque de muneribus in universum, ap. Sueton. Caes. XXVII. Vespas. XVIII. *in popina*, ubi viliores utique homines gulae aliisque libidinibus serviebant. *in aula*, propter adulationem. *Aristonem*. Vixisse Senecae tempore videtur et propter ostentationem hic carpitur. *Peripateticus*, quia non ambulans philosophatur. Mamercus *Scaurus* a. V. C. 787 anno Chr. 34 damnationem morte voluntaria anteit cum uxore *Sextia*, quae incita-

mentum mortis et particeps fuit. Vir insignis nobilitate et orandis causis. Tacit. Annal. VI, 25. cf. Senec. de Benef. IV, 31.

5. *Iulius Graecinus*] Iulii Agricolae pater. Tacitus in vita Agricolae c. IV. senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram Caii Caesaris meritus. namque M. Scaurum accusare iussus, et quia abnuerat, interfectus est. Cf. Senec. de Benef. II, 21. Columella de Re Rust. I, 1. *de gradu faciat*, locutio arenae: nescio quid faciat, cuiusmodi sit ille esse-

quam de effedario interrogaretur. Hos mihi circula-
 tores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam
 6 vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contu-
 melias perpeti. moveat ille mihi risum: ego fortasse
 illi lacrimas movebo: aut, si ridere perseverabit, gau-
 debo, tanquam in malis, ^bquod illi genus insaniae hi-
 lare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. ob-
 serva, videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime
 7 ridere, et acerrime rabere. Propositum est aggredi
 illum, et ostendere quanto pluris fuerit, quam multis
 minoris videretur. Vitia eius, etiam si non excide-
 ro, inhibebo. non desinent, sed intermittent: for-
 tasse autem et desinent, si intermittendi consuetudinem
 fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam
 quidem graviter affectis sanitatis loco est bona remissio.
 Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelli-
 gis, unde quo evaseris, et ex eo suspicaris, quous-
 que

b. *quod illi genus insaniae hilare contigerat.* Erasmus ex uno codi-
 ce: Rudolph. Agricola, Erasmi amicus satis notus, eandem le-
 ctionem sua manu notaverat. Prius publicabatur: *quod illi ge-
 nus insaniae evitare contigerit.* Sic quoque Gruteriani quinque
 et cod. Erf. Amplonianus. Contextus probat. Lipsius confere
 de Vita beat. XII, 1 et (quod plerisque contingit) hilarem in-
 saniam sanire: at eius emendatio *insaniae hilarae* nihili est

effedarius, i. e. curru pugnans,
 cum altuione ad effedum in
 quo gestabatur, si de curru de-
 labitur et pugnat pedes. Simi-
 les loquendi rationes sunt: de
 genu pugnare, de gradu cona-
 ri. Senec. de Provid. II, 4.
 Liv. XXXIV, 39. *circulato-
 res*, dicit haud dubio Sophistas
 rhetoresque illius temporis, qui
 lucri faciendi causa urbes cir-
 cumire solebant, et doctrinam
 suam orationibus praelectioni-
 busque aliis habitis ostentare.

Huc alludit Strabo IV, 1, 6.
 tom. II, p. 14 ed. Lips. Ex-
 empla dat noster Ep. XL, 2.
 et Lucianus de se ipso et aliis.

7. *quanto pluris fuerit, quam
 multis minoris videretur*] i.
 quanta fuerit dignitas eius, am-
 plexi veram philosophiam et
 virtutem, quam a multitudine
 negligere. Pertinere vide-
 tur hoc ad illud Epicuri, infra
 §. 9. Epist. VII fin. XXXVI,
 2 etc. vulgi voces esse con-
 temnendas. *unde quo, ἐξ οὗου
 εἰς*

que sis evafurus, compone mores tuos, attolle animum, adverfus formidata confifte, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur ftultus, fi 8
 quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus fingulis eft? aequae ad tuam mortem multis aditus non eft, licet illam multi minentur. Sic iftud natura difpofuit. fpiritum tibi tam unus eripiet, quam unus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi penfionem remiffiffes. Sed ne ego quidem me fordide geram in foenore aeris alieni, et tibi quod debeo impingam. „Nunquam volui populo placere. nam quae ego fcio, 9
 non probat populus; quae probat populus, ego nescio.“ Quis hoc? inquis. Tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere poteft populo, cui placet virtus? malis artibus popularis favor quaeritur: fimilem te illis facias oportet. non probabunt, nifi agnoverint. Multo autem ad rem magis pertinet, 10

I 5.

qualis

εἰς οἷα ut dicebat Iphicrates. Muretus. Loquendi hunc ulum veterum exemplis adstruxit Iacobs in Animadv. ad Analect. Vol. II, P. I. p. 395. ubi laudat Wytttenbach. in Bibl. crit. T. III, P. II. p. 21. *numerare eos — faciunt*: etenim ex Ep. XXIV. didicimus, Lucilio fuiffe inimicos multa mala ei denunciantes.

8. *per quem transitus fingulis est*] *ἡγοιῦνται ἢ θύρα* ait Epicтетus, quem laudavimus ad Epist. XXVI, 9. *ultima pensio*: fequentibus enim epistolis nulla amplius fententia, qua epistolam claudat, adiicietur.

9. *Nunquam — nescio.*] *Tota Epicuri vita docet, quam vere haec ab illo philosopho egregio dicta sint. In fine tamen vitae doluisse videtur, quod hanc sibi fequendam propofuerit regulam, fecundum Senec. Ep. LXX, 12 et 13 ex Epicuri epistola ad amicum et discipulum Metrodorum. Nota sunt similia Theocriti ap. Stobaeum Floril. Serm. XXI, p. 387 ed. Schow. et Isocratis Aristarchique, quae laudat Baylius (Dictionn. hist. et crit. Tom. I, p. 315. Art. Aristarque). Nonnulla alia dedit Gatacker ad Antonin. p. 97 sq. Cf. Argum. Epist. VII.*

qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata et omnibus praeferenda artibus rebusque philosophia praestabit? scilicet ut malis tibi placere, quam populo: ut aestimes iudicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumque vivas: ut aut vincas **I** mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem fecundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, et pantomimica ornamenta obstreperuerint, si tota civitate feminae te puerique laudaverint: quidni ego tui miserear, quum sciam quae via ad istum favorem ferat?

E P I S T O L A XXX.

Aufidius Bassus, qui quasso quidem corpore, sed firmo tamen animo mortem appropinquantem sine ullo metu opperitur, occasionem praestat nostro, egregie de morte contemnenda praecipienda. Morti, ait, nos parari debere, et robur in eam sumere. Cf. Ciceron. Tusc. Dispp. liber I. qui totus est de morte contemnenda.

Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, aetati obluctantem. Sed iam plus illum degravat, quam quod possit attolli. Magno senectus et universo pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis ^a et exhausti fuisse: diu illud continuit, et, ut verius

a. et exhausti omnium codd. Grut. lectio. Erasmus vetusque editio: *exficci*: codex Amplon. *exusti*, satis exquisite; nam quis non recordatur illud Iuvenalis Sat. VIII, 90. *Offa vides regum vacuis exsucta medullis!* Plerumque hanc confusionem harum

1. *Bassum Aufidium.*] Illum opinor, qui Historias scripsit et quidem belli civilis. Colligas ex Suaforia VI ap. Senecam patrem, ubi eius de morte Ciceronis fragmentum. Sed et belli Germanici scri-

psisse, et in iis Sallustii velocitatem expressisse, Fabius tradit. Plinius item minor nominat et avunculum addit suum scripsisse: A fine Aufidii Bassi (ubi ille desit) libros triginta unum, lib. III Ep. 5. De isto igi-

rius dicam, concinnavit. subito defecit. Quemadmodum in nave quae fentinam trahit, uni rimae aut alteri obfistitur: ubi plurimis locis laxari coepit et cedere, succurri non potest navigio dehiscenti: ita in fenili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri et fulciri potest. ubi tanquam in putri aedificio omnis iunctura diducitur, et dum alia excipitur, alia discinditur: circumspiciendum est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est. hoc philosophia praestat: in quocunque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem laetumque, nec deficientem, quamvis ^bdeficiatur. Magnus gubernator et scissio navigat velo, et si exarmavit, tamen reliquias navigii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster, et eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi putares. Magna res est haec, Lucili, et diu discenda, quum adventat hora illa inevitabilis, aequo animo abire. Alia genera mortis spei mixta sunt: definit morbus, incendium exstinguitur, ruina

vocum in codd. occurrere erudite docent Critici praestantissimi R. Bentleius ad Horat. Epod. V, 37. et T. Hemsterhus. ad Lucian. tom. I, p. 352 sq. Bip. *Mox iunctura diducitur* praefert Grut. recte e suis codd. vulgato: *iunctura dilabatur*.

b. *deficiatur*. Sic optimi fere scripti. Sensus: quamvis a corpore destituatur: cum Gron. restitui. Antea: *deficiat*. *Mox securi putares* codd. dant. at *securi esse* Muretus invexit, nescio unde.

igitur an magis de filio eius iam noster. Lipsius. *concinnavit*, moderatione et prudenti vita corpus conservavit.

2. *Magnus* — *aptat ad cursum*.] Experientissimus naucleus non statim omnem spem deponit. Diphilus Athenaei VII, p. 292 A. nostro, cui haec imago familiaris est, praeiverat: *Ναύκληρος ἀποδυέει*

τις ἐνθὺς ἀποβαλὼν τὸν ἱστὸν ἢ πηδάλιον συντρίψας νεώς, "Ἡ Φορτί' ἐκρίψας ὑπέραντλος γειόμενος; quem locum cum nostro conferendum iudicat Hemsterhus. ad Lucian. tom. I, p. 342 Bip. *et si exarmavit* neutraliter positum est, quod iam Erasmus vidit, de nave, quae armamentis suis privatur.

- ruina quos videbatur oppressura deposuit; mare quos hauserat, eâdem vi quâ forbebat, eiecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cervice revocavit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem.
- 4 huic uni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi profequi se, et componere, et vivere tanquam superstes sibi, et sapienter ferre desiderium sui. Nam de morte multa loquitur, et id agit sedulo, ut nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quidquam esse molestiae, quam post ipsam.
- 5 Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentitur, ea sentiat? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum, Haec ego scio et saepe dicta, et saepe dicenda, sed neque quum legerem, aequè mihi profuerunt: neque quum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda,
- 6 a quorum metu aberant. Hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit, quum loqueretur de mortè vicina.

c. *desiderium*. Omnium fere librorum lectio. Muretus: *discidium*. Erasmus *decidium*, qui ramsen ad oram notaverat: alias *desiderium sui*. Mox *qui timet quod non est passurus, quam qui timet, quod non est sensurus*, scripta omnis lectio, a Mureto ex ingenio inverfa.

3. *ruina — deposuit*] i. sine succussu magno, nedum vulneratum in terra posuit. Sic Ep. XXIII, 7. verbo deponere utitur noster.

4. *Bassus — profequi — componere — sui*.] Omnia ista iusta sibi persolvere videntur, quae mortuo praestabantur, ut coro-

na imponeretur, ut efferretur cum pompa etc. et ut sapienter ferret desiderium, quo amici afficiebantur. Comparat nostrum Hemsterhus. ad Lucian. tom. I. p. 413 Bip.

5. *his dicentibus*] sc. profuerunt.

cina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortio-
rem eum esse, qui in ipsa morte est, quam qui circa
mortem est. Mors enim admota etiam imperitis ani-
mum dedit non vitandi inevitabilia. Sic gladiator to-
tâ pugnâ timidissimus iugulum adversario praestat, et
errantem gladium sibi attemperat. At illa quae in 7
propinquo est, utique ventura, desiderat lentam ani-
mi firmitatem: quae est rarior, nec potest nisi a sa-
piente praestari. Libentissime itaque illum audiebam,
quasi ferentem de morte sententiam, et qualis esset
eius natura, velut propius inspectae, indicantem.
Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis,
si quis revixisset, et in morte nihil mali esse narraret
expertus. Accessus mortis quam perturbationem affe- 8
rat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam stete-
runt, qui venientem et viderunt, et ^dreceperunt. In-
ter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit.
is ait, tam stultum esse, qui mortem timeat, quam
qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adole-
scentiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere no-
luit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione 9
mortis

d. *receperunt* ita mss. et ita maneat: aliorum coniecturae: *se receperunt, repulerunt, reiecerunt.* Gron.

6. *Sic gladiator — attemperat.*] cf. de Ira I, 2, 3.

8. *receperunt.*] Genus loquendi est intelligendum, non quatenus sensus verbi patet, sed quatenus veritas rei patitur. Plinius de Caesare Augusto: destinatio moriendi et quatri-dui inedia magna pars mortis in corpus recepta. Quid Tacitus de Paullina Senecae? ore ac membris in eum pallorem albertibus, 'ut ostentui esset,

multum vitalis spiritus egestum. Et haec, Plinii verbo, magnam partem mortis in corpus receperat. Sed non hi tantum, omnes qui non refugerunt vel instantem vel minantem, ab ipsis Orci cancri liberati, viderunt et receperunt mortem. Et sufficit, animo et fide receptam atque ad eam paratos fuisse. Gronov.

9. *Vita enim cum exceptione mortis data est*] h. e. cum con-

mortis data est: ad hanc itur. quam ideo timere de-
 mentis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur.
 Mors necessitatem habet aequam et invictam. Quis
 queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo
 non est? prima enim pars aequitatis est aequalitas.
 Sed nunc supervacuum est, naturae causam agere:
 quae non aliam voluit legem nostram esse, quam suam.
 quidquid composuit, resolvit: et quidquid resolvit,
 IO componit iterum. Iam vero si cui contigit, ut illum
 senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitae,
 sed minutatim subductum, nae ille gratias agere diis
 omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini ne-
 cessariam, lassio gratam, perductus est. Vides quos-
 dam optantes mortem, et quidem magis quam rogari
 solet vita. Nescio utros existimem maiorem nobis
 animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares
 eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie in-
 terdum, ac repentina indignatione fit: haec ex iudi-
 II cio certo tranquillitas est. ^eVenit aliquis ad mortem
 iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, nisi
 qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad
 hominem mihi carum, ex pluribus me causis frequentius
 venisse, ut scirem an illum toties eundem invenirem:
 numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor.
 qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari so-
 let

e. *Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo etc.* Sic
 Grut. omnes et Modii, unusque Erasmi. Antea: *venit a. a. m.*
iratus: mortem venientem etc.

conditione simul habendae
 mortis. Ep. VI, 4. LVII fin.
 Gronov.

IO. *Minutatim subductum*
 Supra hoc verbo in eadem re
 Ep. XXVI. Pro sensu: Ale-
 xis, poeta comicus, quum qui-
 dam senem eum vidiisset et ae-

gre incedentem, Quid agis?
 interrogavit. Ille autem, κα-
 τὰ σχολὴν ἀποθνήσκω otio-
 se morior i. e. paullatim illuc
 eo. Stobaeus Serm. CXV.
 Lipsius.

II. *Quomodo manifestior*
 — *appropinquant.*] Curulium
 Iudo.

let agitatorum laetitia, quum septimo spatio palmae appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri praece-¹² ptis obsequens: „primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevitate solatii. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animae corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin fenilis anima in primis labris esset, nec magna vi distraheretur a corpore. Ignis qui valentem materiam¹³ occupavit, aquâ, et interdum ruinâ exstinguendus est: ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit.“ Libenter haec, mi Lucili, audio, non tanquam nova, sed tanquam in rem praesentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam? ego vero vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitae, et admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum nostrâ¹⁴ nos sentire operâ, quod tunc trepidamus, quum prope a nobis esse credimus mortem. ^fA quo enim prope non est, parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc quum aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint quae non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupavit. Si distinguere volue-

f. A quo enim prope non est. Sic Erasmus, vetus editio et Muretus cum Grutero. Lipsius omisit, nulla ratione adiecta.

ludorum cursum septimo apud Romanos spatio esse finitum, ideoque *palmam*, victoriam reportatam, est res notissima. Laudat Gruterus Fabri Agonistic. I, 28. Lipsius affert pulchrum locum Iunci ap. Str-

baeum Floril. Serm. CXV Laus Senectutis.

12. Ad hanc Bassi orationem conf. Ep. XXIV, 13 sq. Diog. Laert. X, 124. 125. 139. 140, ibique Menagii notae.

voluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse,
 15 alias videri. Non mortem timemus, sed cogitatio-
 nem mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus.
 Ita si timenda mors est, semper timenda est. quod
 enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo,
 ne tam longas epistolas, peius quam mortem, ode-
 ris: itaque finem facio. Tu tamen mortem, ut nun-
 quam timeas, semper cogita.

EPISTOLA XXXI.

*Gaudet, quod Lucilius in dies ad bonam mentem comparandam propius
 accedat, admonetque, ut vota et iudicia vulgi contemnat et labo-
 rem. Suis autem ipsius vivibus ad felicitatem perveniat suadet,
 quam sine vero bono i. rerum scientia assequi non possit: quae ex-
 emplis illustrat.*

Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat
 exhibere. sequere illum impetum animi, quo ad opti-
 ma quaeque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non
 desidero maiorem melioremque te fieri, quam molie-
 baris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt.
 tantum effice, quantum conatus es, et illa quae te-
 cum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens
 eris, si clauderis aures. quibus ceram parum est ob-
 dere. firmiore spiffamento opus est, quam usum in focis
 2 Vlyffem ferunt. Illa vox quae timebatur, erat blanda,
 non

1. *calcatis — bonis*] calca-
 re ut graecum *πατέιν, κατα-
 πατέιν* (cf. Jacobs Animadv.
 ad Anal. Vol. II, P. I. p. 277.)
 nostro perquam familiare est
 de contemptu. Vide de Benef.
 V, 4 fin. Nat. Qu. I. praef.
 Ep. XII. 10. XIV, 9. XLV, 8.
 XCIV, 52 etc. Inprimis Stoi-
 ci hoc verbo ad contemptum re-

rum externarum, fortuitarum,
 usi sunt, quemadmodum Epi-
 curei verbo *προσπύειν τιμι*.
 cf. Hemsterhus. ad Lucian. II.
 p. 504 Bip. *Vlyffem*. res no-
 tissima ex Hom. Odyss. *μ*, 47.
 48. 173 sq.

2. *Illam vocem* Sirenum, quae
 in prato affidebant suavem can-
 tum edentes, Hom. l. I. 45
ἦμα

non tamen publica: at haec quae timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Praetervehere itaque non unum locum infidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes: surdum te amantissimis tui praesta. Bono animo male precantur. et si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quae optantur eveniat. Non sunt ista bona, quae in te isti 3 volunt congeri: unum bonum est, quod beatæ vitæ causa et firmamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, et in eorum numero habitus, quae neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, ut una res modo mala sit, modo bona: modo levis et perferenda, modo expavescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum ope- 4 rosos culpaverim. rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi a vitia consurgere permise-

a. vitia consurgere. Lectio plurimorum codd. et editionis vetustæ, quam vulgato præfero *vinci ac strigare*, quod Guilielmo Pelisferio adscribitur, quem sic ex mss. codd. fide restituisse perhi-

ἤμεναι ἐν λειμῶνι. Noster scopulum ex illo prato effinxit, forsitan excusandus ob hoc, quod insula, quam incolebant, (Hom. I. I. 201) scopulosa et scopulis prætenta animo observabatur. *amantissimis tui* vel maximo amore te prosequi simulantibus.

3. *sibi fidere*] a se pendere, et ex se nascentibus bonis: externa omnia contemptui habere. Lipsius. Noster explicat hæc Ep. XCII, 2. Is inquam beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa et ne ulli quidem, nisi sibi innixus. Cf.

Ep. XXX, 7. Horat. II Serm. 7, 83 ibique Bentl. *nisi contemptus labor*. Labor enim, fanitas, mors, morbus etc. ad indifferentes, medias s. præpositas res pertinent, quae neque bonæ neque malæ sunt Stoicis, nec virtuti acquirendæ quidquam conferunt: ideoque indignas consuebant, quibus animum adverterent. At tamen officii causa labor confici debet, per se tamen contemni meretur. Cf. Cic. de Fin. III, 15. 16. Senec. de Vit. beat. XXII, 3 not. Antonin. IX, 42.

miserint, admirabor et clamabo: Tanto melior, surge et inspira, et clivum istum uno, si potes, spiritu exsuperas! Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: ^b et in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiam-
 5 nunc deos fatigare. Quid votis opus est? fac et te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet,

bent. Erasmi priores edd. dabant eadem, sed posteriores: *minusque sibi vitia respirare*: Erasmi. tamen monet, lectionem a me repositam in aliis codd. reperiri. Alii dant: *restrigare* s. *astrugare*. Turneb. Advers. XXIV, 1. et Scalig. in Parodiam Virgilii, una cum Lipsio, probant *τὸ* *strigare*, Archaismi, puto, et raritatis amore ducti, et docent, esse idem quod interquiescere, propr. de equis qui in striga stringebantur interquiescendi causa. Si a vitis vincerentur, nulla quies esset, sed in actu vitioso viverent: fac itaque *τὸ* *vinci* tolerari posse, tamen *strigare* parum conveniret. Cf. Salmasii Exercit. Plin. p. 40, cuius viri eruditissimi auctoritas tanta fuit, ut vulgatam lectionem e Phaedr. Fab. III, 6, 9. quae erat *tricanandum est*, mutarent editores in: *strigandum est*, ubi tamen Bentlei. vulgatam tenebat. Mox *inspira* omnium codd. et editionis veteris lectio: i. animose pergas, robur tibi sumas. Sic Quint. Inst. Orat. II, 5, 8. V, 14, 32. Bene hoc convenit cum contentione contra vitia. *Respira* Erasmus, Muretus, al. At Ios. Scaliger Castigatt. in lib. IV Propert. reponit ex ingenio: *et restriga*.

b. *et in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiam nunc deos f.* Erasmi edd. sic fere praestant, praeterquam quod *et nunc* habent, pro quo Erasmi. *etiam nunc* conicit, quod in aliquot codd. est. Aberrationes librorum sunt *maxima* s. *maxime apto, opto*.

4. *rursus*] altera ex parte. *Tanto melior* eris. nota exclamandi laudandique formula.

5. *Facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta — est.*] Vere stoice! Felicitem tibi unus comparare potes: nam quum bonum non esse

potest, nisi virtute coniunctum s. admixtum sit, ea tantummodo concupisces, quae indissolubili virtutis vinculo continentur: atqui haec bona semper in nostra potestate sunt, semper a nobis acquiri atque possideri possunt. Cf. Epictet. Arrian. II, 16. Enchiridii I, 1.

bet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta et turpia virtutis et malitiae societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. 6
 Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quaeque repellit aut eligit. Sed nec quae repellit timet, nec miratur quae eligit: si modo magnus illi et invictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est: posce. Quis ergo, inquis, labor frivulus et supervacuus est? quem humiles causae vocaverunt, non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura et aspera hortatur, et dicit: quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc et

K 2 illud

c. quem humiles causae vocaverunt. Sic codd. Grut. Amplonianus et editio vetusta; recte: i. quem humiles causae tibi imposuerunt. Antea: in quem. Gruter. aliquam multa hic deesse suspicabatur.

6. ille prudens atque artifex] i. philotophus, sapiens: nam eo nomine Stoici sapientem designare amant: sic apud Lucilium s. auctorem Aetnae versu 186. Nunc opus artificem incendit causamque reposcit. Horat. I Serm. 3, 132. 133. Sapiens operis sic optimus omnis Est opifex solus, sic rex. cf. Tiedemann System der stoisch. Phil. III, p. 158. rerum scientia, et divinarum et humanarum. Conf. Ep. LXXXVIII. LXXXIX. Cic. Tusc. Disp. IV, 6. Plutarch. placit. Philos. princip. Nam bonum et virtus, sapientiaque idem valent. Similem fere

definitionem dedit Stoeae additus Musonius Stobaei Serm. XXVII de Assiduitate p. 201 (ed. Tigur. 1543.) ἡ ἀρετὴ, ἔφη, ἐπιστήμη ἐστίν, οὐ θεωρητικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴ. Liplius monet, esse Socraticum. Socrates enim dicere solebat, et unicum bonum esse scientiam, et unicum malum ignorantiam Diog. Laert. II, 31. Hinc ductum est hoc Stoicorum dogma, indeque docti et rudes, σπουδαῖοι καὶ φαῦλοι idem iis valent, quod boni malique. Vide Ep. IX. Diog. Laert. VII, 121. Cf. Liplii II Manuduct. in Philos. Stoic. Diss. I.

illud accedat, ut perfecta virtus fit, aequalitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, et ars, per quam divina et humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non simplex. Quomodo, inquis, isto pervenitur? non per Peninum Graiumve montem, nec per deserta Candaviae: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, ad-eundae sunt: quae tamen omnia transisti procuratiunculae pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quae si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. Praetexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, et in populos nominis dimissa notitia. nemo novit Deum. multi de illo male existimant, et impune. Non turba fervorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne for-

7. *Deorum socius,*] sapiens enim par Deo est, propter illam accuratam omnium rerum scientiam. Lipsii Manud. III, 14.

8. *Non per Peninum Graiumque montem:*] spectant ad Alpium fauces, per quas Annibalis iter fiebat. *Candaviae deserta*, montana et saltuosa pars Macedoniae, quae a Dyrhachio incipit. Plin. N. H. III, 23. Strabon. VII, 7. 8. p. 463. Tom. II ed. Lipf. Antequam ad procurationem perveniret, diversis legationibus, quas obuisse credi par est, haud

dubie has regiones adiit. *Parrem — nudus est.* Deus nec pecuniam nec honores (*praetexta* magistratuum insigne) curat nec amat: sunt autem res vanae et fortuitae. Perfectio moralis ei curae est, quam habet et possidet summam.

9. *Deus ille maximus — omnia.*] Noster iis Stoicis accedit, qui deum et animum mundi esse eiusque curam agere docebant. Senec. Nat. Qu. II, 45. Diog. Laert. VII, 138. Cic. de Nat. Deor. II, 30. Antonin. VI, 44.

forma quidem et vires beatum te facere possunt: d nihil horum non patitur vetustatem. Quarendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in 10 equitem Romanum, quam in libertinum, quam in servum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut servus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in coelum ex angulo licet: exsurge modo, et te quoque dignum finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Dei exprimi similis. Cogita illos, quum propitii essent, fictiles fuisse.

EPISTOLA XXXII.

Gaudet, quod Lucilius solitudinem amet, nec conversetur dissimilibus et diversa cupientibus, monetque ut ab iis securum liberumque se reddat, qui impedire profectus possint, inprimis vero ut res externas, quae in bonis non sunt numerandae, contemnat. Ad hanc solitudinem sapienter noster amicum adhortatur, vid. Ep. VII. VIII. IX. X.

K 3

Inqui-

d. nihil horum non patitur vetustatem: probatissima est lectio: i. tempore pereunt, afficiuntur a vetustate et peiora fiunt. alii: nihil horum patitur vetustatem h. nihil horum fert aevum, aut subsistit. Lips. et Gron. probant: posterior tamen multis exemplis nunc notis docet, maluisse vereres accipere hanc phrasin sine negatione: pati vetustatem, aetatem, ferre annos, aetatem, tolerare annos.

10. Cf. Ep. XVIII, 9 sq. cogita illos — fictiles fuisse. Deos curam gessisse humanarum rerum, sive, ut in rudi antiquitate mos erat, fictiles, ex argilla fabrefacti essent, si-

ve ex auro. Animus est creatus qui Deo placet, et quo te ei similem fingere possis. Cf. Epictet, Arrian. Disfert. I, c. 10.

Inquiro in te, et ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, ubi et cum quibus moreris. Verba dare non potes. tecum sum. Sic vive, tanquam quid facias auditurus sim: immo tanquam visurus. Quaeris, quid me maxime ex his quae de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus, et diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediunt. Multum autem nocet etiam qui moratur, utique in tanta brevitate vitae: quam breviorē inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo, Lucili carissime, et cogita, quantum celeritati additurus fueris, si a tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, et evade. perduc te in tutum, et subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, nihil sibi, in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior non sit, si longior.

O

2. *nihil sibi, in possessione beatæ vitæ positum.* Omnium codd. et vet. edd. lectio, et ea, puto bona, quamquam omni sensu carere affirmat Gronov., qui: *inimici sibi in poss.* ingeniose emendat: Muretus duas voces *nihil sibi* omiserat. Enimvero beatæ vitæ iteratio hic non expectatur, sed explicatio eius, quæ eo continetur, quod beatus homo, qui vitam ante mortem iam con-

1. *ex ista regione.*] Sicilia, cuius procurator erat Lucilius. Ep. XXXI, 8. Præfat. huius Volum. Sic vive — visurus. cf. Ep. XXV, 4. torqueri i. flecti, abstrahi a proposito.

2. *quam breviorē — facimus — initium.*] De hoc malo hominum supra iam questus est in Ep. XXII, 11 sq. XXIII, 8 sq. *lancinamus*, dividimus, separamus.

O quando videbis illud tempus, quo facies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, et craftini negligens, et in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit. Optaverunt utique tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium eorum contentum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, et certa sit: ut placeat sibi, et intellectis veris bonis, quae simul intellecta sunt, possidentur, aetatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, et exauctoratus ac liber, qui vivit vitâ peractâ.

K 4

EPI-

summaverit, ἀπαθεία ista prorsus praeditus reliquam temporis ipsi a natura destinati partem exspectet, nihil tamen amplius sibi praestolatur, fato suo terreno quasi consummato, itaque nullo rerum extra se positarum amore aut desiderio trahatur. Omnia quae eveniant, securus prospicit, et quomodocunque cadant, idem semper permanet, nam in possessione vitae beatæ positus est.

3. *O quando videbis* etc.] Optime noster explanat Nat. Qu. I. praefat. §. 3 sqq. *Nemo sibi contigit* i. nemo forte sua contentus vivit. Horat. I Serm. 1. Erasmus Adag. 468 I respicere Senecam putat ad illud tritum Platonis (Epist. Plat. IX ad Archytam Tom. XI, p. 165 Bip.), quod Cic. de Off. I, 7, 5. adduxit: neminem sibi soli nasci. Dii boni, exclamat Lipsius, quam divertit a nostri

mente! quae est, homines distrahi, varia et vana agitare, optare: neminem apud se esse et se contentum. Hoc autem facit sapiens, qui sibi sufficit.

4. *Quae simul intellecta sunt.*] Nam in iudicio et habitu optimae mentis est beatitudo: qui momento contingit purgata et perfecta ratione. Vide aliquid Manuduct. III Disf. 3 fin. Lipsius.

EPISTOLA XXXIII.

Quum *Epist.* XXIX, 8. Lucilio perscripisset, se excerptas sententias clausulae loco non amplius missurum esse, atque hic aegre hoc tulisset, desiderassetque, ut hunc morem tales sententias adscribendi epistolis continuaret, negat Seneca sententias aut Chrias e Stoicis esse excerptas, quippe quos uno tenore legendos monet: quum in Epicuro rarae, insperatae interveniant, et omnino publicae sint. Deinde turpe est, sibi non inniti, sed semper a quopiam, tanquam rege pendere, cum auctore semper loqui. Tum flosculos captare puerorum non virorum est. Itaque non semper ad magistrum respicere decet, sed tua facere, prioribus tamen non neglectis: dummodo proprias animi vires intenderis ad veritatem inveniendam et in vita exercendam praefereendamque. Ceterum Stoeae auctores propter virilem scriptorum contextum laudans non advertit vitia, quae *Ep.* XLVIII. LXXXII. CXIII. ipsis exprobrat: de quibus vide Brucker. *Hist. Crit. Phil.* Vol. I. p. 904 sqq.

Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inaequalitatem scias esse, ubi quae eminent, notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota silva surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina: refertae historiae. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicae sunt, et maxime nostrae. Sed in illo magis annotantur, quia rarae interveniunt, quia insperatae, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim

1. *nostrorum procerum*] Zenonis, Cleanthis al. quos §. 3. nominat. *flosculos*, sententias eminentiores captandas, ut his de industria orationem suam distinguerent, de virilitate et aequalitate orationis parum solliciti. Cf. I. Chr. Th. Ernesti *Lexic. Technologiae Latinor.*

rhetoricae voc. Flos, ubi et huius loci memor fuit, bono sensu vocem a Seneca adhibitam censens, quamquam hanc occupationem circa flosculos contextui virili Stoicorum opponit Seneca, et manifeste reprehendit.

enim plerique iudicant. apud me vero Epicurus est et fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, et industria, et ad bellum prompta mens, tam in Persas quam in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta, et repetita: continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista ^a odorifera, nec emtorem decipimus, nihil inventurum quum intraverit, praeter illa quae in fronte suspensa sunt. Iphis permittimus, unde velint sumere exemplar. Puta ³ nos velle singulares sententias ex turba separare: cui

K 5 illas

^a. *Odorifera*. Miratio subit, quod ad aberrationem¹ librariorum *ocliseria* (in cod. Amplon.) *ocliseria* viri doctissimi animum advertere potuerint. Gruterus purum putum arbitratur post Lipsium Elect. lib. I. c. 16. (Opp. tom. I, p. 402 sq.) et in nota ad h.l.

¹. *Ita — indicant.*] Quam opere Cicero v. c. in Epicurum investus sit, omnia eius opera docent, in primis lib. II de Fin. Loca collecta vides ab Ernesti in Clav. Cic. Hist. voc. Epicurus. Cf. Bruckeri Hist. Crit. Philos. Vol. II, p. 64 fqq. *manuleatus*. Notum tunicas chirodotas s. manicatas mulierum aut mollium fuisse. Viri brachiis nudis incedebant, recte notat Lipsius, confertque Aul. Gell. Noct. Attic. VII, 12. Senec. de Vit. beat. XIII, 3. Hoc tale est, quale vir fortis stolam indutus. Tale vel asperius de Epicuro et affectis Arcefilaus, mediae Academiae auctor, qui interrogatus, Cur ex aliis sectis ad Epicuream transirent multi, nemo ex illis ad alias? Nam, inquit, ex viris Galli (evirati) fiunt, ex Gallis viri numquam. Diog.

Laert. IV, 43. *Fortitudo — cadit*. Similis sententia occurrit Epist. XXXI, 10. *Persae* fluxa et soluta veste quidem usi, sed erant acerrimi bellatores. Laudat Lipsius Ammian. XXIII, 6. p. 363. Tom. I. Bip. Adeo autem dissoluti sunt et artuum laxitate vagoque incessu se iactitantes (Persae), ut effeminatos existimes, quum sint acerrimi bellatores. *alte cincti* erant milites Romani, item omnes strenui aut actiuosi. Horat. I Serm. 2, 25. 26. *odorifera*, retinet metaphoram: *excerpta* enim haec et *repetita* i. desumpta, flosculos dixerat; et fuerunt anthologiae s. florilegia haud pauca in antiquitate, ut notum est. Quibus flosculis exceptis nihil in eius libris est, quod magnopere desideres.

illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysiippo, an Panaetio, an Posidonio? Non sumus sub rege: sibi quisque se vindicat. apud istos quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quae quisquam in illo contubernio locutus est, unius ductu et auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, licet tentemus, ex tanta rerum aequalium copia aliquid educere

Pauperis est numerare pecus.

Quocunque miseris oculum, id tibi occurrit, quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summam degustare ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, et per lineamenta sua ingenii opus nequitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa cuius universa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris; non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, et inter se connexa sunt.

Mox §. 4. ex tanta rerum aequalium copia aliquid educere. Veterem editionem sequor, et Erasim. Cf. Gruter. §. 6. connexa sunt est vulgata; sic et Erasim. et verus ed. Omnes Grut. et Amplon. contexta sunt, quod Grut. genuinum auctoris putat.

3. ad unum refertur] Epicurum. Cf. Diog. Laert. X, 16. Brucker Hist. crit. Phil. Vol. I. p. 1251. ubi et nostri loci memor fuit.

4. Pauperis — pecus.] Verfus Ovidii Metamorph. XIII, 824.

5. Res geritur — nequitur.] Strenue incepta sua perficiunt in libris suis, et ordinem sibi semel praestitutum perpetuo tenore custodiunt, ad flosculos inferendos animo non adverso.

6. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua.] Non enim ordine

funt. Nēc dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, et extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula infidunt circumscripta, et carminis modo inclusa. Ideo pueris et sententias ediscendas damus, et has quas Graeci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, et 7
fulcire se notissimis et paucissimis vocibus, et memoriā stare. Sibi iam innitatur. dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni, aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque sub alio moveris? et impera, et dic, quod memoriae tradatur: aliquid et de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam aucto- 8
res, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, nunquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exer-

dine et tenore interrupto et fracto alia iacent, alia eminent, sed perpetuo fluxu prolabuntur omnia. Cf. Ernesti Lexic. Technol. Lat. rh. voc. Fluere. *extrinsecus auscultantibus*. Qui ad penetralia nondum admissi: allusumque ad libros et auditores *ἐξωτρηνοῦς*. Lipsius. De hac distinctione esotericorum et exotericorum, nunc satis nota, vidisse iuvabit Buhle ad Aristotelem Vol. I, p. 107 sqq. Bip. *Chrias*, *χρηιάς*, concinna aliqua dicta memorabilia aut facta breviter enunciata et personae cui-dam apte tributa. Sic definit Aphthonius: *ἀπομνημόνευμα σύντομον, εὐστόχως ἐπὶ τι πρόσωπον ἀναφερόμενον*. Ernesti Lexic. Technol. Graec.

rhet. voc. *Χρεία*. Quintil. I, 5. Inst. Or. Multas collectiones huius generis et nominis in antiquitate fuere. Sic Machon poeta comicus Alexandrinus satis celebris (v. Dioscorid. epigram. in cum ap. Brunck. Anal. Tom. I. p. 501. nr. XXX.) *χρηιάς* composuit, dicta memorabilia meretricum (*ἐταυρῶν*) complexas. Athen. VI, p. 241. F. Recentioribus temporibus Aphthonium sequutos commentationes artificiose nec raro inepte elaboratas nomine chriarum satis diu insignivisse praeceptores constat.

7. Hoc Cleanthes.] Laudat Lipsius Epictet. Arrian. Disc. II, 19, profus his gemina.

exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriae custodire: at contra scire, est et sua facere quaeque, nec ab exemplari pendere, et toties ad magistrum respicere.

9 Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid interfit inter te, et librum. quousque disces? iam et praecipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viva vox facit. non quidem haec, quae alienis ^b verbis commodatur, et actuarii vice fungitur. Adice nunc, quod isti qui nunquam tutelae suae fiunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non a priore descivit: deinde in ea re sequuntur, ¹⁰ quae adhuc quaeritur. Nunquam autem inveniatur, si contenti fuerimus inventis. Praeterea qui alium sequitur, nihil invenit, immo nec quaerit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego vero utar via veteri: sed si ^c priorem planioremque invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPI.

b. *verbis commodatur* Gruterus e codd. suis una cum Modio reduxit. Antea: *v. commendatur.*

c. *priorem.* Omnium fere codd. et edd. lectio, quam Muret. mutavit, *priorem* omittendo: cf. Mureti Var. Lect. XV, 16. P. Faber I, 10. Semestr. *priorem*, ait, reiiciendum esse Erasmus vidit et alicubi *apertiolem* legi ait: ipse vero vel *potiolem* vel *propriorem* mavult. ego *propriorem*. Haec Fabri emendatio *propriorem* vulgata facta est. Nulla tamen causa subest, cur *priorem* i. potiolem eiiciamus.

9. *actuarii*] Ita dicuntur, p. 632 sq. ed. Ernest. *numquam* qui acta excipiunt et scribunt. *tutelae suae* i. alieni semper arbitrii, ut pupilli.
Vide Lips. ad Tacit. Annal. V, 4. Excursu A. Tom. II,

EPISTOLA XXXIV.

Gaudet profectibus, quos Lucilius fecerat, quia suum opus sibi eum afferit, ipseque eum formavit. Hortatur igitur ut pergat et ad summum perveniat.

Cresco et exulto, et discussâ senectute recalesco, quoties ex his quae agis et scribis, ^aintelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fetu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adolescentiam illius suam iudicet: quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt, et quae tenera formaverunt, adulta subito vident? Affero te mihi. meum opus es. Ego ² quum vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde excitavi: et nunc idem facio. Sed iam currentem hortor, et invicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? in hoc plurimum est. Non sic ³ quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur,

^{a.} intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Plerique Grut nam turbam quam o. r. Editio vetus: quantum te ipse facis. Nam turbam quam ol. rel. super te gevis. Mox perducta bene habet, etsi Erasim. et editio vetus producta praestant.

1. nam turbam olim] non est discesseras a consortio hominum, sed te distinxeras a vulgari hominum multitudine eo quod emineres. si alumnum, quem quis a primis inde annis aluit, ut robustum eius corpus fieret. Hae comparationes faepissime occurrunt ap. veteres.

2. inieci manum] ut te fingerem et formarem: metaphora sumpta est ab iis, qui equos

fingunt. Alioquin iniicitur manus rei, ut potestas exprimitur. Addere stimulos, incitare, currentem ex eadem metaphora explices. Quid — volo? — plurimum est. Rogas quid amplius a te postulem? At hoc quod abs te peto, summi momenti est.

3. Non sic — dicuntur.] Notum adagium, et Horatio in hac ipsa re expressum I Epp.

cuntur, ita res animo constat: ^b itaque pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraris et incubueris, et id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, et unâ formâ percussa sint. Non est huiusmodi animus in recto, cuius acta discordant.

EPISTOLA XXXV.

Causam, cur amicum tam enixe roget, ut studeat, exponit. Cupit, ut ita ad bonam mentem perveniat, discatque constanter ideoque sapienter vivere. Ita fiet, ut amor, quo Senecam amplectatur, in amicitiam convertatur.

Quum te ^a tam obnixe rogo ut studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi,

b. *itaque pars.* Sic Erasim., quinque Palat. ap. Grut., Amplonian. et editio vetus. Muretus eiecerat primus *τὸ itaque.*

a. *tam obnixe.* Ita Erasimus. Codd. tamen Grut. et editio vetus *valde:* Erfurt. Amplon. una cum Erlangensi cod. *valide:* quas varietates manifesto pro interpretamentis difficilioris vocis *obnixe* habeas, retinendae vel ob hoc, quod exquisitior est, nec cum Ruhnken. ad Vellei. Paterc. I, 9. p. 36. mutandae in: *eni-*

2, 40. *Dimidium facti qui coepit habet: sapere aude.* Velis, et tenta sapere: dimidium rei erit. Nec enim totum: neque sola voluntas sufficit, sed videndum, ut recta easit, quod sine scientia nemo assequitur. Itaque Seneca gradationem hanc facit: *Actio recta non erit, nisi voluntas sit recta: ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit* sine scientia; quae bona scilicet et mala distinguit. Vide Epist. XCV. Lipsius. Cf. Erasmi Adag. 1239.

1. *studeas*] sc. philosophiae stoicae. A nostro hic usus verbi *studere*, idem valentis quod operam navare literis, increbescere coepit. Ceterum Lipsius laudat suam Manuduct. II, Diss. I. ubi putat, esse hoc Stoi-

hi, nisi pergas excolere te, ut coepisti, non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? haec inter se diversa sunt? immo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, quum 2 mihi fingo, uno nos animo futuros, et quidquid aetati meae vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen re quoque ipsa laetus esse volo. Venit ad nos ex his, quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leve et evanidum. Conspectus, et praesentia, et conversatio aliquid habet vivae voluptatis: utique si non tantum quem velis, sed qualem velis, videas. Affer itaque te mihi, ingens munus: et quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. profice, et ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum fit, observa an eadem velis hodie quae heri. Mutatio 4 voluntatis indicat animum natate, aliubi atque aliubi

xe. Cf. Donatum ad Terent. Andr. I, 1, 134. Mox §. 3. *propera* mss. lectio est. Erasmi ed. *propterea*. Muretus illud *propera* velut e sua coniectura ortum vindicat.

b. *aliubi atque aliubi apparere*. Gruterum sic distinguentem sequor. Antea distinguebatur: *natate aliubi, atque* etc. Editio vetus ha-

Stoicis proprium, ut *studiosos* et *studere* dicerent eos, qui sapientiae se darent, nec tamen probat. *habere amicum — nocet*. Egregie hac de re primus, quod sciam, disputavit fuisse Plato in dialogo praestantissimo, *Lysis* inscripto, Tom.

V, Opp. p. 211 sqq. Bip. *semper prodest amicitia*. Est enim bonum. Lipsii *Manud.* II, 21. *Festina — didiceris* veretur enim, ut diu vivat.

3. *Affer itaque — munus.*] ad vocem factumque Aeschini, qui se ipse munus Socrati obtu-

aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod est fixum et fundatum. Istud sapienti perfecto contingit, aliquatenus et proficienti provectoque. Quid ergo interest? hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commovetur quidem.

EPISTOLA XXXVI.

Adolescens quidam, honesto loco natus, idemque Lucilii amicus, sese ad philosophiae studium contulerat: quo nomine reprehendebatur a multis, et inertiae insimulabatur. Quae quum Lucilius Senecae perscripsisset, hic istum monet, ut amicum hortetur ad obiurgatores istos magno animo contemnendos. Hoc quippe otio id consequuturum, ut fortunae ludibria evitet. Deinde cavet, ne falsa conditionis denominatio eum terreat, qua iners et horridi animi apud obiurgatores audiatur. Pergat modo monet bonus esse et fieri, ut habeat, quo senex utatur, et ut ad veram libertatem perveniat, i. e. ad bonam mentem, in quam fortuna nullum habeat ius. Sic summam assequi meditetur; mortis contentum. Cf. Ep. LXVIII.

Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod umbram et otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, et quum plus consequi posset, praetulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi, quibus invidetur, non desinent transire: alii elidentur, alii cadent. Res est inquieta felicitas: ipsa

bet: *natare: et aliubi atque alicubi apparere prout velit ventus.* Aliubi et aliubi est nota *ἄλλοις*, i. diversis locis. Cf. Senec. de Benef. III, 6. Plin. N. H. IX, 54.

obtulit, ut gratus esset. Noster I de Benef. c. 8. L. *istud — provectoque.* De quibus gradibus cf. Lipsium in Manud. II, 9.

1. *istos*] cum contemtu positum, ut saepe ap. Ciceronem.

Hi — non desinent transire ab uno proposito in aliud, mutare vitam et statum. Sic sine epistolae prioris: Hic commovetur quidem, non tamen transit. *felicitas* in communi voca-

ipsa se exagitat, movet cerebrum, non uno genere. Alios in alium irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, et totos resolvit. „At bene aliquis illam fert!“ Sic, quomodo vinum. 2 Itaque non est, quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui a multis obsidetur. sic ad illum, quem admodum ad lacum, concurritur: quem qui exhauriunt, et turbant. „Nugatorium et inertem vocant.“ Scis quosdam perverse loqui, et signare contraria. Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem 3 curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur et tetrici. Ariston aiebat: „malle se adolescentem tristem, quam hilarem et amabilem turbae. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum et asperum visum est:

a. *At bene — vinum.* Plura dixisse noster videtur Lipsio, quae interierunt. Sed hoc putemus non opus est. Nec ei adsentior in eo, quod *in impotentiam* malit. Vide notam. Mox *quem qui exhauriunt et turbant* recte indicio membranarum suarum reperit Gruter.: antea defuit τὸ *qui*.

vocabuli sensu, non philosophico. Ille propter eventuum successus facit, ut alii ambitione ducantur ad honores adipiscendos, ideoque ad potentiam etc.

2. *At bene — vinum.*] Vinum bonum comparatur cum homine felice. Bonitate autem s. felicitate gaudet vinum eodem modo quo patroni principesve. Ut enim vinum bonum ab hominibus eius cupidus ad dolium s. lacum, quo vinum novum, mustum, deducitur, (Tibull. I, 1, 10. Virg. Ge. II, 6 sqq.) confluentibus exhauritur et turbatur, sic et beati illi patroni (vid. Ep.

IV, 8. LXVIII, 9 etc.) a clientibus obsidentur, turbanturve. Lipsius illud: *vinum* casu accus. positum, quod tamen nominat. est, intelligens, nec integra haec nec plena esse existimat.

3. *Felicem vocabant* illum, qui a multis obsidetur, patronum. Lipsius de Corn. Sulla cogitavit, quem felicem appellatum constat. Cf. Consolat. ad Marc. XII, 6 not. *Ariston*, Chius, celeberrimus Zenonis Citiei discipulus, et praceptor Eratosthenis al. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 540 sqq. Harl. *Vinum enim — placuit.* Vbi enim vinum no-

- 4 est: non pati aetatem, quod in dolio placuit.“ Sine, eum tristem appellent, et inimicum processibus suis. ^bbene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseveret modo colere virtutem, perbibere liberalia studia, non illa, quibus perfundi satis est, sed haec quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquid est, quo non sit discendum? minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis et ridicula res est
- 5 elementarius senex. Iuveni ^cparandum, seni utendum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Haec aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primae fortis, quae tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi iam liberi est: spondit. minus autem turpe est, creditori quam spei bonae decoquere. Ad illud aes alienum solvendum opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate eius, quam colit, terrae, et

b. *bene se dabit etc.* Gruterus recte refutat emendationem ICr̄t̄ cuiusdam: *bene sedabit vetustate ipsa, tristitiam.* Nam ille loquendi usus tritissimus est. Mox *perbibere lib. stud.* recte habet. *Perbibere* tamen habet Erasmus et codd. Grut. *Prohibere* praestat editio vetus. Noster Ep. XCIV, 4. Haec quum persuasi mihi et *perbibere*. Similiter Horat. I Epp. 2, 67. nunc *ad-bibe* puro Pectore verba puer.

c. *parandum.* Sic Erasmus et Gruteri codd. Alii male *parendum.* Mox *Denique nihil illi iam liberi est: spondit.* Sic Gruteri codd. Sed Erasmus et ed. vetus: *d. n. i. i. liberum e. e. sp.* Pincianus in suis codd. invenit: *liberum esse spondendi.*

vellum paulum defaecasset, defundebant in amphoras et cados. Facit huc fragmentum Alexidis ex Comoedia *Δημήτριος ἢ Φιλέταυρος* inscripta servatum parilem sententiam efferens ap. Brunk. Gnom. poet. Graec. p. 183. 11. unde Ariston sua hausisse videri potest. Muretus et Lipsius laudant

simillimum Attii dictum ap. Aul. Gell. Noct. Att. XII, 11.

4. *processibus*] ad potentiam, ideoque felicitati. Sic Ep. CXV, 18. Queruntur et de consiliis et de processibus suis. *non illa e. c. poemata, sed haec* sc. philosophica, quae sola vere liberale studium vocat noster Ep. LXXXVIII, 1 sqq.

10 cuius sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris aevi te tenet, cogita nihil eorum quae ab oculis abeunt, et in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quae videntur perire, mutari.

11 Aequo animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil extinguere, sed vicibus descendere, ac resurgere. Aestas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sui menses: solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quidquid praeterierit, repetit: pars coeli levatur affidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: et esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non praestat, ad quam stultitia perducit.

EPI.

e. *sed alter annus illam adducit.* Sic Gruteriani codd. editio vetus et Erasmus. At Gronovius III, Obsl. 14, p. 420 ed. Lips. in ms. membranis, quas contulit, reperisse testatur: *sed altera illam artius adducit*, unde suo more i. e. ingeniose emendat: *Aestas abit, sed alter illam Martius a.* Martium enim mensem pro initio veris poni, et aestatis hiemisque mentione saepe ver et autumnum includi apud veteres. Vtrumque tamen apud poetas tantum valere, ideoque hic non locum habere putaverim.

f. *discursus.* Sic Erasmus, editio vetus et duo codd. Grut.; at tres reliqui apud eundem habent: *iste decursus*, praeponente Grutero.

Tusc. I, 5 sq. Ad sequentia bene confert Lipsius nostrum de Benef. V, 8.

10. *Veniet*] Palingenesiam dicit. Cf. Liptii Manud. II, 22.

Lucret. III, 859 sqq. *Postea* i. alibi. Fortasse in eius opere nunc deperdito, Magna moralia inscripto.

nec vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. ^bFiat via: et hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, servilis, multis affectibus et saevissimis subiecta. Hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit a te sapientia, quae sola libertas est. Vna ad hanc fert via, et quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subiicere, te subiice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid et quemadmodum agredi debeas: non incidis rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat, quomodo, quod vult, coeperit velle. non consilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus saepe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: et subito, in medio turbine rerum stupentem, quaerere: Huc ego quemadmodum veni?

EPISTOLA XXXVIII.

Epistolarum hoc commercium familiare, cuius continuationesh Lucilius optaverat, maximopere commendat Seneca praefertque illud disputationibus publicis iisque praeparatis. Haec enim submissiora eius verba fami-

^b. fiat via. Sic Erasmi. et Palat. sec. at reliqui Gruteri quatuor: *Fit via et b.* Gruterus emendat: *Fit via vi* Virgiliano hemistichio.

pollice presso (Horat. ¹ Epp. 18, 66.) *missionem* dabat, i. morti exemit: *missionem* recusans pollicem vertebat. Pro-

inde *sine missione nascimur* ad mortem luctamque cum necessitatibus malisque vitae nostrae destinati sumus.

familiariter enunciata facilius intrant animum et haerent, atque seminis modo fructificant et diffunduntur.

Merito exigis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes praeparatae, et effusae audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo ^aclare dat. Aliquando utendum est et illis, ut ita dicam, concionibus; ubi qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad haec submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, ^b et haerent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. **Seminis modo** ² spargenda sunt: quod quamvis sit exiguum, quum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, et ex minimo in maximos ^cauctus diffunditur. Idem facit

L 4

^dratio.

a. clare. Sic Erasmi. et ed. vetus cum omnibus scriptis. Muretus tamen mutavit, ut videtur ex ingenio: *consilium nemo clamore dat*, non male, iudice Lipsio. Sed vulgata bene habet, i. e. clara et elata voce: cuius usus loquendi exempla nota sunt. Mox exponit noster: *ad haec submissiora verba veniendum est.*

b. et haerent. Sic Palatini quatuor ap. Gruter. et editio vetus. At membr. Col. ap. Grut. praestat *intran et fortius haerent*, cui lectioni favet Gruter. legens: *sed et h.* Erasmus: *sed h.* Sed cur a priore lectione discedamus, non pervideo.

c. auctus. Recepti Gruter. ex tribus codd. suis, adstipulante Modio Nov. Lect. Ep. 70. Gruterus laudat Lucret. II, 1121. hilarem grandescere ad auctum, ubi Creech. habet: hilario gr. ad auctu. Occurrit tamen auctus arboris ap. eundem Lucret. VI, 167. 326. Antea: *aetus*, i. e. spatium, quod in agris est, agrimenforum; cf. Columell. V, 1. et Varro de R. R. III, 11 extr. I, 10.

1. *Plurimum — animo*] cui eo ipso copia fit talis sermonis accuratiorem rationem habendi quam disputationum i. e. imprimis recitationum et orationum publicarum, quippe quae velociter et magno cursu convolutae non solum saepe meditationem impediabant, sed quum ostentationis causa haberi solerent, illa familiaritate destitutae erant, qua id solum efficiendum est, ut nulla movendi delectandive ratione habita,

^dratio. non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quae dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, convalescunt et exsurgunt. Eadem est, inquam, praeceptorum conditio, quae feminum. multum efficiunt, etsi angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, et in se trahat. Multa invicem et ipsa generabit, et plus reddet, quam acceperit.

EPISTOLA XXXIX.

Commentarios ut perficiat moventi Lucilio respondet, se in eo esse, ut ordinet et in angustum redigat. Quos donec accipiat, hortatur, ut alios philosophos bono tamen ordine pertractet et iis ad maiora expergefieri se patiat, humilibus et sordidis infra se positis et calcatis. Nec iis delectari eum vult, quae plerumque magna habentur: omnem enim utilitate destituuntur, quippe inania et ex libidine solummodo oriuntur meramque infelicitatem pariunt.

Commentarios, quos desideras, diligenter ^aordinatos, et in angustum coactos, ego vero componam: fed

^d. *ratio.* Sic Erasmi, editio vetus, cod. Col. aliique. Recte. Nam de philosophia sermo est, quae interdum et ratio apud nostrum vocatur, e. c. in Epist. superiori. Pauca sed efficacia verba affert, disputatio autem multa et ea artificiosa. Itaque non admitto Pincianum Gruterumque ex codd. nonnullis *idem facit oratio* scribi iubentes.

^a. *ordinatos.* Gruterus et Lipsius recte praeferunt hanc meliorem librorum scriptorum lectionem alteri: *ornatos*. Ordinem enim inprimis desiderat. Cf. §. 2. Epist. XL, 2 fin.: nec ornatus in summano ratio habetur, sed ordinis: add. Ep. CVIII, 1.

bita, sincere et nude consilia bona dentur, et bona voluntas dirigatur, quum illae conciones eam demum elicere possint.

2. *et si angusta sunt*] i. quibus ornatus et splendor eloquentiae desunt, *submissiora*, §. 1. exilia, tenuia, *ισχυρά*.

Cf. Ernesti Lexicon Technol. Lat. rhet. voce: *Angustus* et *summissus*.

1. *Commentarios*] Philosophicos, ut coniectio, sed breves et summam continentes. Lipsius. Si compares Epist. CVI, 2. CVIII, 1. CIX, 14.

sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam haec, quae nunc vulgo Breviarium dicitur, olim quum Latine loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: haec scienti. illa enim docet, haec admonet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu a me non est quod illum aut illum exigas. qui notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis: sed meo more. Interim multos habes, 2 quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum: haec ipsa res expergisci coget, si videris quam multi tibi laboraverint: concupisces et ipse ex illis unus esse. ^bHabet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant et sordida: magnarum rerum species ad se vocat et extollit. Quemadmodum flamma surgit in re- 3 ctum, iacere ac deprimi non potest, non magis quam

L 5

quie-

Mox quum Latine loqueremur pro suspectis habeam. Quidni enim *breviarium*, quod a doctissimo Suetonio adhibitum videmus, aequè Latinum sit ac *summarius*, quod alioquin vix memoratur? Neque Senecae tempore tantopere defecerat Latinitas, neque Seneca usquam suam aetatem prae superiore parvi habuit, si quando de sermone et literis bonis loquutus sit.

b. *Habet enim hoc optimum in se generosus a. q.* Omnium librorum scriptura: Erasmus tamen illud: *optimum* reiecit. Mox *iacere ac deprimi p.* vulgata est idque iure. *Lateve* codicis Col. ap. Grut. explicatio est *roũ iacere*.

vix dubites, quin Moralium recte compares. *notorem*, cognitorem, qui confirmat, quae libri hic a Seneca dicantur: libros enim totam moralem philosophiae partem quummaxime sententiarum non adducturum ordinare se profitetur. Breviarium tamen itidem composuisse videtur. *oratio ordinaria* ordine alterum ex altero explicans copiosius et latius effert: contrarium fit in breviarium quod nostris compendiis 2. *Interim*] Tantisperdum libros meos hosce legere possis, multos auctores philosophicos habes quos legas: sed ordinem serva, qui in legendis hisce libris saepe negligitur. Eligat autem

quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior et actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra ius ditionemque fortunae, secunda temperabit, adversa comminuet, ^cet aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. illa enim utilia vitaliaque sunt: at haec, eo quod superfluum, nocent. Sic fegetem nimia stermit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: quâ non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam ^dvertuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod, quae fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transfiliit. Illa enim habet suum finem: inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas. supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: et ob hoc miserrimi sunt, quod eo perveniunt,

c. *et aliis admiranda d.* Sic edit. vetus Erasmusque. Gruterus tamen reducere se ait voculam et suasu quinque membr. Mox *utilia vitaliaque* s. editio vetus et quatuor codd. Grut. Probat Turnebus Advers. XVIII, 27. qui confert Horat. II Serm. 7, 4. At ap. Erasmus al. deerat vocula *utilia*: iniuria.

d. *vertuntur.* Erasim. et editio vetus cum codd. nonnullis ap. Grut. Antea: *utuntur.* Mox: *Necesse est enim* Erasim., ed. vetus et omnes fere mss. Tò *enim* in multis codd. deest.

autem eos monet, duce indice philof., qualem v. c. Grammatici Alexandrini et eorum vestigiis insistent Quintil. Inst. Or. X. 1 dederunt.

3. *ita noster — in motu est]*

Vide Consolat. ad Helviam c. VI.

4. *magna contemnere]* i. quae vulgo eximia habentur. *vitalia*, mansura, vitam et aevum ferre possunt. L.

niunt, ut illis quae supervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: et mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: et definit esse remedio locus, ubi, quae fuerant vitia, mores sunt.

EPISTOLA XL.

Gratias amico agit, quod frequenter sibi scribit: unum quippe modum esse, quo sibi absens ostendere possit, qualis sit, seque esse protinus unâ. Tum transit ad Serapionem philosophum, aut Sophistam, quem scripserat in itinere ad Siciliam applicuisse, et uti tunc temporis erat usitatum, publicas recitationes et orationes habuisse: reprehendit eius promptum et profusum sermonem, ut philosopho parum aptum, in quo omnia composita et sedata esse debent. Nam quum rei magnam ac seriam agat philosophus qui docet, eius oratio gravis, incomposita et tarda esse debet, quippe quae magis intrat, descendit atque haeret ad bonam mentem effingendam. Quae quidem omnia secus habent in oratione opposita, quae utilitate et voluptate destituta est, nec oratorem quidem commendare valet, utique Romanum. Proinde tardiloquum esse Lucilium iubet.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, ut non protinus unâ simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt, quae memoriam renovant, et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant: quanto iucundiores sunt literae, quae vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolae impressa praestat, agnoscere. —

Audif.

6. *vitia mores sunt.*] Tacitus in German. c. XIX. *nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur.* Ita enim prae-

texunt vulgo, Mores sunt, sic vivitur, saeculum est. L. Cf. Ep. L, 3.

- 2 Audisse te scribis, Serapionem philosophum, quum istuc applicuisset: solere magno cursu verba convolvere, quae non effundit una ^a vox, sed premit et urget. plura enim veniunt, quam quibus vox una sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quod praecipitatur et properat. Ita que oratio illa apud Homerum concitata, et sine intermissione in morem nivis superveniens, oratori data est: at lenis et melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, ut istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse ^b circulanti iudices, quam agentis rem magnam ac seriam, docentique. aequè stillare illam

a. *vox*. Sic tres codd., inque his praestantior Colon., et unus liber ap. Pincianum et ipsum hanc scripturam probantem. Editio verus dat: *una voce*. Erasmus al. omittunt hanc voculam, probante Grutero, concinniore hanc scripturam putante. Praeit *convolvere*, quod ex Erasmo tenemus. Libri tamen consensu: *convellere*.

b. *circulanti*. aut *credas* aut *cognoscas*, aut *indices* addunt hic codd. ap. Grut. Erasmus nostram lectionem, a codd., inprimis a Colon. corroboratam praestat.

2. *Audisse — Serapionem*]

Quis philosophaster ille fuerit, nescio: nisi quod illo et sequenti aevo tales fuci multi. L. Fabricius in Bibl. Gr. Vol. III, p. 575 not. tt.) Serapionem Hierapolitanum, a Stephano Byz. in voce *Ἱεράπολις* memoratum, hunc esse putat, philosophum stoicum. De Sophistarum peregrinationibus vide Luci. Somnium c. 7. et quem ibi laudat Solanus, Crefollium A. G. X, 87. *solere — convolvere* i. e. sine delectu et velocissime verba pronuntiare. Sic §. 6. tales verbo-

rum sine delectu ruentium strepitus.

3. *Apud Homerum*] Il. III, 222. de Vlysse cui donat *ἔπειτα νιφάδεςσι ἑοικότα χειμερήσιον*, quod de copia bene interpretatus Seneca, et dense verba cecidisse ut nives. *Seni*, Nestori apud eundem. L. *circulanti*, ostentationis et lucri causa urbes adeunti ibique declamatiunculas suas recitanti. *stillare* lentissime verba quasi adnumerare: metaphora egregia ad illud tarditatis vitium significandum deprompta, ut videtur, a clepsydra.

illam nolo, quam currere: nec extendat aures, nec
 obruat. Nam illa quoque inopia et exilitas minus in- 4
 tentum auditorem habet, taedio interruptae tarditatis:
 facilius tamen infidit quod expectatur, quam quod
 praetervolat. Denique tradere ^c homines discipulis
 praecepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Ad-
 iice nunc, quod quae veritati operam dat oratio, in-
 composita debet esse et simplex. Haec popularis ni-
 hil habet veri. movere vult turbam, et inconsultas
 aures impetu rapere: tractandam se non praebet; au-
 fertur. Quomodo autem regere potest, quae regi 5
 non potest? Quid, quod haec oratio, quae sanandis
 mentibus adhibetur, descendere in nos debet? reme-
 dia non profunt, nisi immorentur. Multum praeter-
 ea habet inanitatis et vani: plus sonat, quam valet.
 Lenienda sunt quae me exterrent, compescenda quae
 irritant, discutienda quae fallunt: inhibenda luxuria,
 corripienda avaritia. Quid horum raptim potest fieri? 6
 quis medicus aegros in transitu curat? Quid, quod
 ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum sine
 delectu ruentium strepitus? sed ut pleraque, quae fie-
 ri posse non crederes, cognovisse satis est: sic istos,
 qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid
 enim

c. *homines discipulis*. Meus, *disciplinis*, nec male. Lipsius. De-
 leosinificium: *homines*, et scribo: *Denique tradere discipulis prae-*
cepta dicuntur. Et hoc addo illis quae ad II de Ira c. 12 (et 34)
 Gronovius. Docuerat autem ibi, nostrum aliosque probatos
 auctores interdum Subiectum omitttere. Ieiunum est haud du-
 bie h. l. illud: *homines*: sed quum omnes codd. et edd. prae-
 stent, acquiescendum puto in vulgata.

4. *inopia et exilitas*:] op-
 ponitur vis dicendi rapida et
 abundans. Tribuitur inprimis
 hoc aridum et exile dicendi ge-
 nus Stoicis a Cicerone aliisque.
 Cf. Ernesti Lexic. Technol.
 Lat. rhet. voce *Exilis*.

6. *Sic istos, qui verba exer-*
cuerunt] i. e. effuderunt et
 presserunt. Idem esse videtur,
 quod §. 2. magno cursu verba
 convolvere. Nam *exercere* saepe
 est urgere et instare. Et
 mox §. 9 ait: Recte ergo fa-
 cies,

enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata et ^dimmissa
 7 est, nec potest reprimi? Quemadmodum per proclive currentium, non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiae, quae ponere debet verba, non proiicere, et pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando et insurget? Quidni? sed salva dignitate morum, quam violenta ista ^eet
 8 nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus et rudis? Tum quoque, quum illum aut ostentatio abstulerit, ^faut affectus impetus sui, tantum festinet atque
 9 ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quem-

d. *immissa*. Sic omnes scripti. Muretus: *admissa* ex coniectura in textum invexit. Sed illud haud dubie huic loco convenit, quod quivis novit, cui venit in mentem *immissarum habendarum*, notante Grutero.

e. *et nimia vis*. Quidam libri *inimica vis*; alii prorsus omittunt cum Erasmo: alii, ut cod. Col. editio Rom. et vetus dant: *et nimia vis* quod bene habet. Lipsius suspicatur: *et mimica vis*.

f. *aut affectus impetus sui*. Omnes fere codd. et vet. edd. sic habent: quidam *effectus*. Mox etiam Grut. et Lipsius: *pati non possunt*, sed Erasimici alique codd. cum vet. edd. particulam negandi ignorant. Et abesse debet, quippe quae inserta sit, postquam vitiosa distinctio eam requirere visa est. Impetus affectus illius, quem simulat, quem sensit atque induit, ut eum transfundat in iudicem. Lib. II de Ira 17 init. Orator, inquit — affectum. Haec fere Gronov., quem in distinguendo hoc loco sequutus sum.

cies, si non videris istos, qui quantum dicant etc.

8. *Vix oratori permiserim — vadentem.*] Idem praecepit Quintil. Inst. Or. II, 12. et

aliis bene multis locis: quamquam Cicero non sine laude interdum hoc memoraverit. Cf. Ernesti Lexic. saepius laudatum voce: *Ardere*.

quemadmodum, quaerunt: et ipse malueris aliquando si necesse est, sive velut P. Vinicius dicere. qui, quum quaereretur, quomodo diceret, Afellius ait, *Tractim*. Nam Geminus Varius ait: Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere. Quidni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis 10 tam infusus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tanquam diceret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterii cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitavit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. Quaedam tamen et nationibus puto magis aut minus convenire. In Graecis hanc licentiam tuleris: nos etiam quum scribimus, interpungere consuevimus. Cicero quoque 11 noster, a quo Romana eloquentia ^h exsiluit, gradarius fuit.

g. *velut P. Vinicius*. Est Lipsii coniectura a Gronov. probata. In libris mss. comparer: *vel P. Vinicium dicere*, quibus Erasmus fatetur addidisse *in*ta. Gronov. legere malit: *velut Vinicius Publius dicere*, quia illo aevo frequenter postposuere praenomena. Mox *Q. Haterii* est ex emendatione Lipsii ad Tacit. Annal. IV, 61. Murerus in idem inciderat. Laudat Gruterus. Antea: *Namque Echevii*. Codd. dant: *N. Heveri; Hacleri; Theri; Hevenii; Heteri* —.

h. *exsiluit*. Sic omnes scripti, Erasmi, ed. Rom. et vetus: i. e. subito exorta est, effloruit. *Exstitit* antea legebatur, recte damnatum a Grutero et Lipsio, qui emendavit: *exivit*.

9. *P. Vinicius, Afellius et Geminus Varius*] declamatores illius aevi, de quibus Seneca pater conferri debet. *Tractim*, de tarda pronuntiatione. Cf. Ernesti Lexic. Rhetor. Lat. voce *Tractus*. Aul. Gell. IV, 6. VII, 10.

10. *singula verba vellenti*] i. membratim caesimque pronuntiant, carpenti orationem. Recte monet Ernesti Lexic. laud. p. 52. opponi continuae

orationis volubilitati. *Cursum* i. celeritatem, flumen verborum. Cic. Or. III, 33. 16. quae loca Ernestio l. l. voce; *Cursum* debeo. *nos — etiam — consuevimus*, notis post singula verba positis. Neque enim alia adhuc interpunctio usurpata antiquis. Tractavi in epistola quadam ad Audecantium. Lipsius.

11. *gradarius*] oppositi sunt clamatores ad clepsidram.

fuit. Romanus fermo magis se circumspicit, et aestimat, et praebebat aestimandum. Fabianus vir egregius et vitâ et scientiâ, et quod post ista est, eloquentiâ quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio. non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. perfri-
 12 ces frontem oportet, et ipse te non audias. Multa enim inobservatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Praeterea exercitatione opus est quotidiana, et a rebus studium transferendum est ad verba. Haec autem etiam si aderunt, et poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit; ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit: tardiloquum te esse iubeo.

EPISTOLA XLI.

Laudat amicum, quod perseverat in studio philosophiae, quo ad bonam mentem perveniat. Non ab alio quam a se ipso quisque illam impetrare potest: in nobis deus est, qui nos adiuvat, observat custoditque. Etenim bonus vir sine eo nemo est. Colamus itaque ipsum et animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena, nec propria sunt hominis, sed est ani-

Vt equus moderatior dicebatur gradarius, sic quoque orator, qui sibi in cursu verborum moderatur, appellatus est. *Fabianus.* cf. de eo Consol. ad Marc. c. XXIII, 3 not. Tom. I, p. 289.

12. 13. Idem consilium Quintil. Instit. Or. II, 13 fin. dedit: Multo labore, assiduo studio, varia exercitatione, pluribus experimentis, altissima prudentia, praestantissimo consilio constat ars dicendi.

animus et ratio in eo perfecta. — Verbo tantum monendum est, sermonem esse hac in epistola de animo nostro et avulso ab aethere et parte animae mundi, quem noster Chrysippum sequuntur spiritum vocat, inde ab ortu nostro insitum nobis totumque corpus permeantem, πνεῦμα συμφυτόν. Cf. Lipsii Manuduct. in phil. stoic. II, 19 et Physiol. 3. addas Tiedemann Geist der spekul. Phil. II, p. 489 sqq.

Facis rem optimam, et tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem, quam stultum est optare, quum possis a te impetrare. Non sunt ad coelum elevandae manus, nec exorandus aedituus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator et custos: hic prout a nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. **Bonus** vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exurgere? ille dat consilia magnifica, et erecta. In unoquoque virorum bonorum (quis Deus, incertum est) ^ahabitat. Si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egres-
sis frequens lucus, et conspectum coeli densitate ramorum

^a. *habitat.* Sic nonnulli codd. Palat. et editio vetus. Antea: *habitat Deus.*

1. *aedituus*,] *νεωκόρος*, sacer — *spiritus*, πνεῦμα συμφυτόν, pars animae mundi divina, quae in nobis habitat, ex Stoeae decretis.

2. *Bonus vir — est.*] Parilia habet Cic. N. D. II, 66. Nemo vir magnus sine aliquo afflatu divino umquam fuit. Loca huc facientia veterum collegit Vpton. ad Epictet. Disfert. Arrian. I, 14, 14. post Gatacker. id M. Antonin. XII, 26. p. 432. *Si tibi — facit*

morum aliorum alios protegentium submovens: illa
 proceritas silvae et secretum loci, et admiratio umbrae,
 in aperto tam densae atque continuae, fidem tibi nu-
 3 minis facit. Et si quis specus saxi penitus exesis mon-
 tem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus
 causis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum
 quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum flu-
 minum capita veneramur: ^bsubita ex abdito vasti
 amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium
 fontes: et stagna quaedam vel opacitas vel immensa
 4 altitudo sacravit. Si hominem videris interritum pe-
 riculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem,
 in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco
 homines videntem, ex aequo deos; non subibit te ve-
 neratio eius? non dices: ista res maior est altior-
 que, quam ut credi similis huic, in quo est, cor-
 pusculo possit? Vis istuc divina descendit. animum ex-
 cellentem, moderatum, omnia tanquam minora trans-
 euntem, quidquid timemus optamusque ridentem, coe-
 5 lestis potentia agitat. non potest res tanta sine admi-
 nicu-

b. *subita ex abdito.* Erasim., Col. et ed. vetus. Gruterus probat
 scripturam Palatinorum quatuor. *f. et e. a.* Mox et *stagna*
quaedam vel opacitas. Sic Erasim., et editio vetus cum Palat.
 fec. Sed frigide, ait Gruterus, prae eo, quod est in aliis qua-
 tuor: *Coluntur aquarum calentium fontes et stagna, quae vel opaci-*
tas. Vulgatam tamen tuetur quoque Senecae mos loquendi.

etc. Ex hoc ipso sensu venera-
 tio nymphis diisque silvestribus
 in antiquitate dari solita ortum
 duxisse videri debet. Plinium
 N. H. XII, 1. lucos atque in
 iis silentia ipsa adoramus etc.,
 cum Tacit. de Morib. Germ.
 9. laudat Lipsius. Hinc tem-
 plorum plerorumque situs al-
 tior, hinc τὰ ὄρειβάσια (Stra-
 bon. XII, p. 845 et similia

manarunt. Hinc fluvii *ἱεροί*,
δῖοι vocantur ap. Hom. II. II,
 522. Eurip. Med. 410. ποτα-
μῶν ἱερῶν παγαί. Cf. Lip-
 sium ad Tacit. Annal. XIV,
 22 fin.

4. *Ex aequo deos*] i. e. qui
 homines superat, Deos aequat.
 Gloriatio haec Stoicorum cre-
 bra. L.

niculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus et facer, et in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae. Illinc pendet; illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo ^cnititur. Quid ⁶ est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quae in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fraeni. Aliter leo auratâ iubâ ^ddemittitur, dum contractatur, et ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore adspici, praefertur illi ^elanguido, et bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, ⁷ si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quae tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam praeferet vitem, cui aureae uvae, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipse est.

M 2

Fami-

c. *nititur*. Sic duae membranae Pal. et ora cod. Col. cum editione vet. Antea: *nitet*.

d. *demittitur*. Meus et plures scripti ita referunt, et rectum habeo. *Demittitur* autem, quia subiicit se, et animos deprimit, mox ornandus. Lipsius. Variationes codd. ap. Erasim. Grut. et Modium sunt: *mittitur*, *immittitur*, *dimittitur*, *demittitur*, *nititur*. Erasmus ex coniectura dederat: *nitet*. e. *languido* et

br. Sic mss. Grut., et editio vetus. Vetustiores edd. habere

6. *Aliter leo — demittitur.*] ἐγυλείσαντες καὶ σιτίζουσι, Conferri iubent hunc locum καὶ κομίζουσιν ἔνιοι μεθ' αὐτῶν. Ornamenta, monilia, aurum iubis inspersum, phalerae etc.

Conferri iubent hunc locum cum Epictet. Disf. Arrian. IV, 1, 25. Shaftesbury et Vpton. Λέοντας τρέφουσιν ἡμέρους

Familiam formosam habet et domum pulchram: multum ferit, multum foenerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quaeris quid sit? animus, et ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque eius bonum, si id adimplevit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio haec exigit? rem facillimam, secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis infania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem revocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

EPISTOLA XLII.

Refutat persuasionem, quam quidam de se ipso fecerat Lucilio, virum se iam bonum esse; nam illam conversionem esse nimis velocem, etiamsi quis se virum bonum eumque secundae notae, s. proficientem, factum esse profiteatur. Illum vero id nondum consequutum esse, ut se ipse noscat, quamvis de malis male existimet, et impotenter potentia sua utentes odio prosequatur. Idem enim faciendi potestas modo deficit. Quod iudicium exemplo cuiusdam, quem Lucilius iam bonum virum esse olim putaverat, firmat: qui quum saepe onerosa, quamquam bona ipsi visa, affectasset, nostro nunc occasionem praebet, in consuetudinem hominum communem invehendi, qua in externis et iis saepe supervacuis tantopere laborare solent, quae quidem aut inconmoda aut falsa commoda sunt haberive debent.

Iam

lanquidus, ait Gruterus. Mox familiam formosam dant inss. Grut. et editio verus. Erasmus contra habet: familiam pulchram.

7. *familiam*] fervorum. 8. *secundum naturam suam multum ferit — foenerat.* Duo vivere.] Saepe occurrit hoc tantum. lucrificandi genera affert noster: sunt adhuc alia, Stoicorum dogma. Lipsius laudat *Manuductionem* II, 17. e. c. pascendi, negotiandi.

Iam tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundae notae. nam ille alter fortasse, tanquam phoenix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex intervallo magna generari. Mediocria et in turbam nascentia, saepe fortuna producit, ^aeximia vero ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur; et si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. „At male existimat de malis.“ Hoc etiam mali faciunt: nec ulla maior poena nequitiae est, quam quod sibi ac suis displicet. „At odit eos qui subita et magna ^bpotentia impotenter utuntur.“ Idem ³ faciet, quum idem poterit. multorum, quia ^cimbecillia sunt, latent vitia, non minus ausura, quum illis vires suae placuerint, quam illa quae iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandae nequitiae desunt.

M 3

Sic

- ^a. *eximia vero ipsa raritate commendat* sc. fortuna. Sic codd. Gruteri. Erasmus legendum putat, aut *commendantur*, aut, quod in quodam reperit, *ipsa se raritate commendant*. Sed vulgata bene habet.
- ^b. *potentia impotenter utuntur*. Sic quatuor Palatini et Modij codd. probatque Gruter. Antea: *potentia insolenter ut*.
- ^c. *imbecillia*. Erasmus, editio vetus et omnes fere Gruteri codd. Antea: *imbecilli*.

1. *Vir bonus — secundae notae.*] Proficientem et nondum in summo. L. Diversi generis est secunda fors notaque, de qua sermo est Ep. LII, 2 et 3. *Phoenix*, avis fabulosa, aegyptiacae originis, ad solis cursum in periodo magna annorum D exprimendum hieroglyphice, excogitata. Aquilae eam assimularunt Aegyptii in pictu is, quingentesimo quoque

anno in Aegyptum ex remotissima orbis parte venientem, teste Herodoto II, 73. qui talem picturam vidit. Cf. Gatterer de Theogon. Aegyptior. Commentatt. Soc. Goetting. T. VII, p. 53. Loca veterum collegit Gatacker Miscell. p. 179 sq. Claudiani et Lactantii, ad quem vide elegantissimum Lenzium, carmina in Phoenicem sunt notissima.

Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, quum riget frigore: non defunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, et ambitio, et luxuria, ^d ut paria **4** pessimis audeat, fortunae favore deficitur. eadem velle eos, cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, quum quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac levem, et te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit et fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum **5** casura tentaverit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quam onerosa essent quae petebat, etiam si supervacua non essent. Hoc itaque in his quae affectamus, ad quae labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quaedam supervacua sunt, quaedam tanti non sunt. Sed haec non ^e providemus: et gratuita nobis videntur, quae **6** carissime constant. Ex ea licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus: et gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos impendimus. Quae emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amoenum aliquod fructuosumve praedium: ad ea paratissimi sumus pervenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudo-

d. ut paria pess. Sic Erasinus et codd. Gruteri. H. c. licet, quamvis forte. Muretus hinc fecit: *ne paria pessimis*. Editio vetus: *ubi paria pessimis fortunae favore defunt*.

e. providemus. Sic omnes inss. et editio vetus. Antea: *praevidemus*. Mox *paratissimi* est ex Gruteri libris. Antea: *parati*.

4. *Meministi* — *exhibue-
viz.*] Lipsius hunc esse opinatur inimicum illum, de quo Ep. XXIV agitur, iudicium intentante. Sed nulla causa certa huius opinionis succurrit.

Pluma tenebatur. Argute. Nam pluma etiam minus, quam penna. Haec in alis et firmior: illa in toto corpore sparsa, et levi nisu evellenda. L.

pudoris, et libertatis, et temporis. Adeo nihil est. 7
 cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis re-
 busque faciamus, quod solemus facere, quoties ad
 institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc
 quod concupiscimus, quanti deferatur. Saepe fmaxi-
 mum pretium est, pro quo nullum datur. Multa pos-
 sum tibi ostendere, quae acquisita acceptaque, liberta-
 tem nobis extorserunt; nostri essemus, si ista nostra
 non essent. Haec ergo tecum ipse versa, non solum 8
 ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura.
 Hoc perituum est? nempe adventitium fuit, tam fa-
 cile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habui-
 sti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis
 antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nem-
 pe et molestiam. gratiam minorem? nempe et invi-
 diam. Circumspice ista, quae nos agunt in insaniam,
 quae cum plurimis lacrimis amittimus: scies non dam-
 num in his molestum esse, sed opinionem damni. Ne-
 mo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, ni-
 hil perdidit: sed quoto cuique habere se contigit?

EPISTOLA XLIII.

*Se non lateve, respondet quaerenti, quomodo quaedam ad ipsum allata
 sint, ea quae faciat Lucilius: Ergo vive, pergite, ut in publico.
 Quid si etiam lateas? animus tuus scit et videt.*

Quomodo hoc ad me pervenerit, quaeris, quis mi-
 hi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras.
 Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis,

M 4

tan-

f. *maximum pretium* sc. ei, quod affectamus. Tamen sunt libri,
 qui legant: *pretii est maximi*. Gruter. emendat: *maximum pretio est*.

g. *ubi de iactura* Codicis Colon. aliorumque, et Pinciani atque
 editionis veteris scriptura est.

tantus sum, ut possim excitare rumorem? non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic, ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illum aut
 2 tollit, aut deprimit. Navis quae in flumine magna est, in mari parvula est: gubernaculum quod navi^a alteri magnum est, alteri exiguum est. Tu nunc in provincia, licet contempnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum coenes, quemadmodum dormias, quaeritur, scitur. ^bEo tibi diligentius vivendum est. Tunc autem felicem te esse iudica, quum poteris in publico vivere, quum te parietes tui tegent, non abs-
 3 condent: quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores aestimes nostros, vix quenuquam invenies, qui possit aperto ostio vivere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit.
 4 Sic vivimus, ut deprehendi sit, subito adspici. Quid autem potest recondere se, et oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat, mala etiam

a. alteri magnum est, alteri exiguum est. Sic Pinciani et Gruteri codd. Prius est deest in omnibus edd. vet.

b. *Eo tibi diligentius vivendum est.* Sic Erasim., Cod. Col. alique: at alii ap. Gruter. et editio vetus: *Eo tibi die d. v.* Unde Lipsius facere voluit: aut *tibi dein diligentius*, aut, *tibi, dico, dil.* Vnus tamen Pinciani codex pluscula addit, hoc modo: *Quanto diligentius vita tua pro honoris fastigio quaeritur, tanto tibi diligentius vivendum est.* Sed haec explicationis causa a manu aliena adiecta putem. Mox *Tunc autem felicem* ex mss. quinque Grut. est. Aliis edd. vet., deest vocula: *autem.*

1. *non est quod te ad hunc locum, Romam, ad istum Syracusas.*

3. *Aperto ostio vivere,]* ut M. Drusus, M. fil. qui promittenti architecto, ita se do-

mum aedificaturum, ut nemo in eam despicere posset, Tu vero, respondit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam, ab omnibus perspici possit. Vellei. Patercul. II, 14.

etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt, quae facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, quum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

EPISTOLA XLIV.

Lucilio, qui de malignitate naturae et fortunae in se questus erat, respondet noster, hunc non esse sermonem philosophi, quippe qui stemma non inspicit, neque ex eo indicari aestimariue vult. Illud enim non omnibus patere, ut bonam mentem. Hanc esse solam nobilitatem. Recte hanc epistolam appellat pulchram Lipsius. Conferri merentur Iuvenalis Sat. VIII. et Boilavii quinta: addas Plutarch. de Nobilitate.

Iterum tu mihi te pusillum facis, et dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam, quum possis te eximere vulgo, et ad felicitatem a omnium maximam emergere! Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem revocentur, a diis sunt. Eques Romanus es, et ad hunc ordinem tua te perduxit industria: at mehercules multis quatuordecim sunt

M 5

clausi.

a. *omnium.* Nonnulli codd. et ed. vetus: *hominum*, sollenni permutatione. Mox *perduxit industria* iidem Grut. codd. Erasmus tamen habet: *p. cura, quatuordecim* addit editio vetus τῶν gradus.

4. *Hunc testem.*] Laudat apposite Lipsius Polybium XVIII, 26, 13 ed. Schweigh. Οὐδεὶς οὕτως οὐδὲ μάρτυς ἐστὶ φοβερός, οὔτε κατηγορὸς δεινός, ὡς ἡ σύνεσις, ἡ ἐγκατοικοῦσα ταῖς ἐνάστων ψυχαῖς.

1. *Omnes si ad — a diis sunt.*] Cf. Argum. Epist. XLI.

quatuordecim gradus in theatro equitibus ex lege Roscia theatri, lata a L. Roscio Othone tr. pl. a. u. c. DCLXXXVI, qua sancitum est, ne quis in quatuordecim gradibus orchestrae, in qua senatores fedebant, proximis federet, nisi qui eques et equestri censu esset. Vide Ernesti Indic. Legg. *Roscia*.

- 2 clausi. Non omnes curia admittit: castra quoque quos ad laborem et periculum recipiunt, fastidiose legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. nec reiicit quenquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit; Cleanthes aquam traxit, et rigando hortulo locavit manus: Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit.
- 3 Quid est quare desperes his te posse fieri parem? omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, a nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt: nullius non origo ultra memoriam iacet. Plato ait: Neminem regem non ex servis esse oriundum, neminem non servum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, et sursum deorsum fortuna versavit.
- 4 Quis ergo generosus? ad virtutem bene a natura compositus. Hoc unum est intuendum, alioqui si
ad

2. *Patricius Socrates non fuit.*] Patre quippe usus lapidario s. marmorario Sophronisco, Atheniensi, et matre Phaenareta obstetrice. Vide Bruckeri Hist. Crit. Phil. Tom. I, p. 524. Luciani Somn. c. 12. (Opp. Tom. I. Bip. p. 13.) ib. Hemsterhus. *Cleanthes* — manus, unde *Φρεάνυλος* ex-hauriens puteos dictus est. Brucker Tom. I. p. 972. *Platonem*, etiamsi stirpe nobili oriundum, revera tamen *non accepit nobilem philosophia, sed fecit.* Cf. Brucker ib. p. 628 sqq.

3. *Omnibus nobis — sunt*] quam illis qui nobilitate superbiunt. *Plato ait.* Vbi? alius dicit. Ego contra in eo legi:

Reges ex regibus oriundos, donec ad Iovem origo revocetur. — Alcibiade primo. Vera tamen illa dictio: et periodos aevi fortunaque si vides, eunt haec in orbem, Lipsius. Nisi fallor, ad Platonis Theaetet. Vol. II, p. 118. 119. respexit noster, Plato ibi reprehendit eos, qui generis nobilitatem laudibus efferunt, poetam nescio quem, fortassis Pindarum, aludens, nec reputant, unicuique nostrum avos proavosque innumeros antecessisse, in quibus divites et mendici, reges et servi, barbari et Graeci fuerint. Ex his verbis Seneca sententiam istam concinnasse videtur, quam recte Platoni tribuit.

ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, 5 cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. si mala bonaque, non populo auctore, distinxeris. Intuendum est, non unde veniant, sed quo eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: depravari enim in malum non potest. Quid est ergo, 6 in quo erratur? quum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, et illam dum petunt, fugiunt. Nam quum summa beatæ vitæ sit solida securitas, et eius inconcussa fiducia, sollicitudinis

b. *ad vetera*. Sic ex Pinciani codd. Muretus, nec aliter quatuor Gruteri, inque his Colon. Sed Erasmus, edit. vetus et unus Palat. habent: *ad vera*.

c. *securitas*. Sic quinque Grut. codd. At Erasmus: *tranquillitas*.

4. *nemo non inde est — est.*] Omnes fumus, secundum Stoicos, e primis principiis, Deo et materia. *atrium plenum fumosis imaginibus*. Mos fuit Romanus, expressos cera vultus disponendi in armariis per atria, ubi fumo obnoxii erant, (nam veteres canalibus illis ad fumum e domo educendum carebant. cf. Beckmann Beytraege zur Gesch. der Erfind. II, 3 ubi p. 409 et nostri loci memor fuit) ut essent imagines, quae comitarentur gentilitia funera (Plin.

N. H. XXXV, 2.): vivi enim homines, assumpto illo cereo vultu ad mortuorum similitudinem expresso, vestitum eorum imitati personas eorundem referebant. Patet hoc e Polybio VI, 53, 6. quem locum Schweighaeuserus recte, et, quod sciam, primus explicavit. Eleganter ei assensus est Hugo in: Lehrbuch der Gesch. des roem. Rechts §. 120. p. 123. 124 not. (2 edit. Berlin, 1799.).

dinis colligunt causas, et per infidiosum iter vitae non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longius ab affectu eius quod petunt, semper abscedunt, et quo plus operae impendunt, hoc se magis impediunt, et feruntur retro. Quod evenit in labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat.

EPISTOLA XLV.

Libris non multis sed bonis iisque ordine recteque lectis opus esse ad sapientiam, Lucilio inopiam librorum conquesto respondit Seneca. Misurum tamen promittit suos libros, quos autem proprio iudicio legat hortatur, ne in vitium magnorum virorum incidat, qui in superfua quaedam aut arguta, et verba magis quam res, inquirentes totique in illis et veritatem et necessaria praetermiserunt. Qua occasione data in cavillos et vocum captiones invehitur, resque monet disquirantur earumque discrimina, e. c. quis beatus et quod vere beatum sit. Cf. Ep. II. VI. Recte autem Dialecticos, inprimis Academicos et Stoicos in hac epistola reprehendi historia philosophiae docet. Cf. Menag. ad Diog. Laert. II, 108.

Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinavit pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur. non ire istud, sed errare est. „^aVellem,“ inquis, „magis libros mihi quam consilium dares.“ Ego vero quos-

a. *Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares.* Hanc lectionem Pincianus dedit primus, ex ingenio, arripuitque Murretus, Grutero male dissentiente. Etiam si in editis olim et quatuor Grut. codd. exstat: *Vellem, inquis, magis consilium mihi, quam libros dares,* et unus codex chartaceus Palatin. tertius vulgatam exhibet, lectionem tamen quam et nos exhibemus, sincerissimam habemus, toto epistolae tenore praecise docente.

1. *istic*] Syracusas hic intelligi putem, librosque latine scriptos. Nam graecis libris Syracusae abundabant, non item latinis, quippe quos a Graecis parvi factos esse constat.

quoscunque habeo, mittere paratus sum, et totum horreum excutere: me quoque isto si possem, transferrem, et nisi mature te finem officii sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, et Scylla, et fabulosum istud fretum detertere potuisset. Transnatastem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, et praesens aestimare quantum animo crevissem. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiae scio istud esse, non iudicii: et si modo iudicii est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunque sunt, tu illos sic lege, tanquam verum quaeram adhuc, non sciam, et contumaciter quaeram. Non enim me cuiquam emancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum

Mox *impetraturum* Erasimus, editio vetus omnesque Gruteri codd. praeferunt scripturae, quae est orae ed. Erasim. adscripta atque a Mureto adsumta: *impleturum*, nullum sanum sensum fundenti.

b. *emancipavit*. Optinae membranae, Tarvisina, Veneta, (et vetus) edd. sic habent: at Gruterus *mancipavi* retinendum censuit. Gronovius recte *emancipavi* praetulit, egregie vim harum vocum distinguens. Vide not.

stat. et totum horreum excutere, proverbiali loquendi ratione, de magna copia, uti Graecorum Ὀλῶ θυλάκῳ σπείρειν Corinnae ap. Plutarch. de Glor. Athen. T. IX, p. 91 Hutt.

2. et nisi mature — impetraturum] Ab imperatore quippe hoc petere debebat, ut sibi successor mitteretur. *fabulosum*. Non falsum, sed fabulis auctum; de quo fama et fabulae sparsae sunt. Sic *Hydaspes fabulosus* in Horatio I Carm.

22, 7. 8. ubi vide Bentleium nostri loci non immemorem.

3. *Non enim me cuiquam emancipavi*] *Mancipio* est: mancipio trado; *emancipo*, e potestate mea et mancipio dimitto. Liber homo est suae potestatis; itaque quum se emancipare dicitur, intelligitur e potestate sua abire, non amplius suus esse, alienus fieri, desinere sui iuris et mancipii esse, ut loquitur Brutus ad Ciceronem. Vides cur eleganter et loco posuerint *emancipate*,

- 4 rum iudicio credo, aliquid et meo vindico. Nam illi quoque non inventa, sed quaerenda nobis reliquerunt: et invenissent forsitán necessaria, nisi et superflua quaesissent. Multum illis temporis verborum cavillatio eripuit, et captiosae disputationes, quae acumen irritum exercent. Nectimus nodos, et ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissolvimus. Tantum nobis vacat? iam vivere, iam mori scimus? Tota illo mente pergendum est, ubi provideri debet,
- 5 ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vobiscum similitudines distinguis, quibus nemo unquam nisi dum disputat, captus est? res fallunt. illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optavimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consiliis. Adulatio quam similis est amicitiae? Non imitatur tantum illam, sed vincit, et praeterit: apertis et propitiis auribus respicitur, et in praecordia
- 6 ima descendit, eo ipso gratiosa, quo laedit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo for-

pare, ubi vulgatus ipsum *mancipare* ponendum videbatur. Cf. Plauti Bacchid. I, 1, 58. Cic. de Senect. 11. Horat. Epod. IX, 12 etc. Festus: *emancipari* duobus modis intelliguntur: aut ii, qui ex patris iure exierunt, aut ii, qui aliorum fiunt dominii: quorum utrumque fit mancipatione. Schoppius lib. II Verisim. c. 1. primus quod sciam de hoc verbo observavit. Haec fere Gronov., quem recte laudat Ernesti in Clav. Cic. sub hac voce.

4. *superflua quaesissent.*] *Caecothēs* (prava consuetudo) philosophantium olim, nuper, hodie: ipsi Stoici in hac culpa, ante omnes Chrysippus (cuius volumina dialectica CCCXI citantur. cf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 548 Harl.) Lipsius.

5. *Optamus*] i. contrarium eius nunc optavimus, quod nuper optaveramus.

6. *Doce — accipitur.*] Saepè hanc querelam apud omnes cuiuscunque generis auctores ite-

fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum acetabula et calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam: perdidit usum. Idem de istis captio-
nibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignorantia nocent, nec scientem iuvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere; hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, et excelsum,
et

iteratam invenimus. Plato, quod sciam primus hoc vitium conquestus est de Republ. V, p. 55. Tom. VII Bip., quem Lucretius IV, 1154 sqq. expressit.

7. *Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat.*] Est argumentatio syllogismus notus, *κερατίνη* s. *κερατὶς* vocatus, quem Eubulides dialecticus invenisse dicitur. Diog. Laert. II, 108. ubi vid. Menag. qui nostrum locum advertit. Nomen habet ex hac ratione: habes quod non amifisti, Non amifisti cornua, Ergo habes cornua. *ut frontem suam tentet.* Immo vero recit Diogenes Cynicus. Cf. Diog. Laert. VI, 38. 39. *praestigiatorum acetabula.* Ludus hodieque notus. Praestigiatores

calculos s. numos in mensa ponunt, deinde acetabulis s. vasculis aut pyxidibus opertostam dextre loco movent et transferunt, ut quum hic esse censeas, alibi compareant. Graeci vocant *ψηφοπαίκτης*, *ψηφοκλήπτης*, *ψηφολόγους*. L. Egregie describit hunc ludum Alciphron. Epistol. III, 20. ubi vide p. 73 Wagnerum. Opportune notat Muretus, hanc comparisonem esse ab Arcesilao Stobaei Setm. LXXX.: *Ἀρκεσίλαος ὁ Φιλόσοφος ἔφη, τοὺς Διαλεκτικούς εἰσκέου τοῖς ψηφοπαίκτης, οἵτινες χαριέντως παραλογίζονται.*

9. *hoc nos doce, beatum etc.]* In his et sequentibus de sapiente stoico sermonem esse putes.

- 9 et mirabilia calcantem: qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem eâ solâ parte aestimat, quâ homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit, quomodo illa praescripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicii, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat: quem fortuna, c^{um} quum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, et hoc raro.
- 10 Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more disultant: quae incussa tectis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac solvitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse Pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc
- 11 ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars supervacua est: etiam quae non est supervacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumque praestare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. Ac proiciamus bonum, si hoc nomen pani aut polentae damus,
- 12 et ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, utique necessarium est: quod autem necessarium

c. *quum quod habuit.* Sic omnes codd. Grut. Erfurt. Amplon., et editio vetus. Antea: *quum in eum quod h.*

10. *Pseudomenon*] Argumentatio s. syllogismus celeberrimus in antiquitate, de quo adeo libros compositos esse constat, e. c. a Theophrasto et Chrysippo. Habuit autem nomen a mentiente, quia exempli causa sumitur is, qui mentitur. Hoc modo: An mentitur is, qui mentiri se di-

cit? Cui si respondeas, mentiri; colligitur statim, non mentiri, quod vere dixerit, se mentiri. Cf. Diog. Laert. II, 108. Menag.

12. *Quod bonum est utique necessarium est.*] Stoicis haec definitio propria est, ideoque diversa ab iis, quas Academici, Peripatetici et Epicurei dederunt

rium est, non statim bonum est: quoniam quaedam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad haec in diem utilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quaeri supervacua: et multos transisse vitam, dum vitae instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera universos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quaeris? infinitum. non ¹³ enim vivunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita praecurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, et ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolae modum exceedam, quae non debet sinistram manum legentis implere: in alium diem hanc litteram cum dialecticis differam, nimium subtilibus, et hoc solum curantibus, non et hoc.

EPISTOLA XLVI.

De libro, philosophico ut videtur, Lucilii indicat, laudatque eum.

Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi, et tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem

derunt. Statuerunt autem, bonum esse id, quod semper et sine ulla mutatione animantibus ratione praeditis profit. Cf. Cic. de Fin. II, 16. Tiedemann System der stoisch. Phil. III, p. 35 sqq.

13. *quae non debet sinistram manum legentis implere.*] Hoc referas ad angustias et minutam libelli formam, interpre-

Vol. II.

tante recte Lipsio in institutione epistolica c. I. *et hoc solum curantibus, non et hoc.* Muretus de molestissimis et spinosissimis syllogismis et repugnantibus recte intelligit, qui fere ita confirmari solent. Non et hoc et illud: *Hoc* autem est, non igitur *illud*.

1. *ex commodo*] i. otiose, ubi commodum esset.

N

derem longius: qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. brevis mihi visus est, quum esset nec mei, nec tui ^a corporis, sed qui primo adpectu aut T. Livii, aut Epicuri posset videri. tanta autem dulcedine me tenuit et traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me invitabat, fames admonebat, ² nubes minabantur: tamen exhausti totum. Non tantum delectatus, sed gavissus sum. Quid ingenii iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquievisset, si intervallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis et ^b sancta. Nihil-

^a. *corporis*. Recte praefert Grut. e quinque suis codd., et Gronov. e suo cod. et tribus edd. vet. Erasmus: *temporis*, quod Lipsius tuetur et commode explicat: qui esset grandior, quam aut tuum, aut meum tempus ferret scribere, sive legere. Vetus ed. *corporis* praebet. cf. not.

^b. *sancta*, i. e. gravis, venerationem incutiens. Sic Quintil. Institut. Orat. X, I. post med. ait: Oratio sancta et gravis (Calvi). Lipsius tamen emendat: *sana*. Nec male. Vide Ernesti Lexic. Technolog. Lat. sub voce: *Sanus*.

T. Livii] multa enim scripsit abolita, etiam philosophica. Et cetera libri historiarum nec ex quadrante existant. L. Vide Fabricii Bibl. Lat. T. I, p. 276 seq. *quum esset nec mei nec tui corporis*. Salmast. de M. Vsur. c. X. exponit: quales nec ego, nec tu scribere solemus. coll. Cic. Ep. ad Quint. II, 13. ubi libri Callisthenis et Philisti vocantur corpora. Seneca de Tranq. An. IV, 6. Melius Gronov. de ratione veterum legendi volumina explicet, quae voluminis partem nondum lectam mento subiiciebant, reliquam utraque manu in oris comprehendebant. Itaque volumen tam grande ac

spissum, ut commode sic neque ab ipso, neque a Lucilio teneri possit, vocat Seneca *nec mei, nec tui corporis*. Tamen tanta me perfudit voluptate, ut brevis videretur, etsi esset iusto spissior. *Aut Epicuri*, qui omnes philosophos copia librorum, quos scripsit, vicit praeter Chrysippum. Diog. Laert. X, 26. Duos autem hos scriptores non solum multa, sed magna quoque volumina composuisse constat. *Sol me — minabantur*: tempus opportunum erat, posito libro, aut apricandi, aut corpus exercendi ante pluviam.

². *Non tantum — sum.*] Vides hic differentiam τὸ ὄν *dele-*
ctari

Nihilominus interveniebat dulce illud et loco lene. Grandis et rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid et materia. ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae excitet. De libro tuo 3 plura scribam, quum illum retractavero: nunc vero parum mihi fedet iudicium, tanquam audierim illa, non legerim. Sine me et inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur! nisi quod etiam ubi causa sublata est, mentitur et consuetudinis causa.

EPISTOLA XLVII.

Laudat amicum, quod cum servis familiariter agat vivatque. Hinc sumit occasionem, in consuetudinem multorum sui aevi invehendi, qui contraria tractandi servos suos ratione utentes nonnisi superbissime et crudelissime in eos grassantur. Docet deinde, iudicio esse servos liberius aut severius, pro indole et virtute cuiusque habendos. — De re, quae hac in epistola tangitur, cf. Reitemeier de servitute inter Graecos etc. et Heynii Opuscula acad. Vol. IV, p. 120 sqq. Ceterum epistolam hanc Macrobius Saturnal. I, II. suo more descripsit.

Libenter ex his qui a te veniunt cognovi, familiariter te cum servis tuis vivere: hoc prudentiam tuam,

N 2

hoc

Etari et gaudere. Dulce — lene. Distinguendum fuisse indicat sermonem virilem et gravem venustate et suavitate quadam imaginum et narrationum ad lectorem iucunde afficiendum: et opportuno loco hoc lene i. e. suavis atque iucunda oratio adhibebatur, quae medium tenet inter fortius et tenuius, Quintiliano iudice, Instit. Or. XII, 10. cf. Bentley, ad Horat. A. P. 25. qui et nostrum locum

advertit. *Grandis* propter sublime argumentum, et *rectus* i. fanus, propter orationem, quae varietate et ornamentis e figuris caret. *Impetum* enim ait defuisse. Aequabilitas igitur sermonis regnabat in Lucilii libro.

3. *tam longe*] In tua provincia aliquid potes, hic Romae nihil (L.). Hic itaque nulla causa subest, cur tibi blandiar,

hoc eruditionem decet. Servi sunt? immo homines. Servi sunt? immo contubernales. Servi sunt? immo humiles amici. Servi sunt? immo confervi, si cogitaveris tantundem in utrosque licere fortunae. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo coenare: quare? nisi quia superbissima consuetudo ^acoenanti domino stantium fervorum turbam circumdedit.

2 Est ille plus quam capit, et ingenti aviditate operat distentum ventrem, ac defuetum iam ventris officio, ut maiore opera omnia egerat, quam ingessit: at infelicibus servis movere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virgâ murmur omne compefcitur: et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo ulla voce ^binterpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni, mutique

a. *coenanti domino.* Sic Erasimus et quatuor Palat. codd. Alii et edit. vetus *coenantem dominum.* Statim sequens *ventris* est haud dubie a Seneca.

b. *interpellatum.* Nonnulli libri, *interpolatum*, item recte. Lipsius. Cui tamen iudicio Gronov. Obsf. III, 22. p. 479. ed. Lips. non subscribit: *interpellatur*, ait, cui interceditur, aut quod continuatum abruptum: *interpolatur*, quod in aliam formam mutatur, sic tamen, ut ipsum corpus maneat. Cf. Tertullian. advers. Marcionem V, II. Non. Marcell. I, 145. qui ait: interpolant est tractum ab arte fullonia: qui poliendo diligenter verera quaeque quasi in novam speciem mutant: add. Cic. ad Quint. frat. Epp. II, 12.

1. *Eruditionem*] i. sapientiam, ut Stoici loquebantur. Vid. Lipsii Manuduct. II, 1. *Quare? nisi quia* nulla alia causa subest, quam quod consuetudo sic iubet.

2. *Est ille — licet.*] Comedit ille plus, quam prodest, ideoque labra iusto saepius movet: at servis ne labra quidem movere licet. Reprehendit iam III de Ira, 24, 1. 35, 2. Lipsius laudat Ammian. Marcell. XXIII, 6. p. 363. Tom. II.

Bip. ubi similia de Persis memorantur. *ut maiore opera, omnia — ingessit.* Hunc morem illustrant illa Senecae Consol. ad Helv. IX, 10. Vomunt ut edant, edunt ut vomant. Cic. pro Deiot. c. 7. *virga — compefcitur.* Hinc fuere servi, quorum erat, silentium hoc praestare, ideoque silentiarum dicti. Vide Salvian. de Gubernat. p. 96. Rittersh. et *ne fortuita — singultus.* cf. II. de Ira 25, 4;

tique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, 3
 quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus
 non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo,
 quorum os non consuebatur, parati erant pro domino
 porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum
 avertere. In conviviis loquebantur, sed in tormentis
 tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae proverbium
 iactatur: Totidem esse hostes, quot servos. Non 4
 habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim cru-
 delia et inhumana praetereo, quod nec tanquam ho-
 minibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur:
 quod quum ad coenandum discubuimus, alius sputa
 detergit, alius reliquias temulentorum subditus colli-
 git, alius pretiosas aves scindit: pectus et clunes,
 certis ductibus circumferens eruditam manum, in fru- 5
 sta excutit. Infelix qui huic uni rei vivit, ut altitia
 decenter fecet! nisi quod miserior est, qui hoc vo-
 luptatis causa docet, quam qui necessitatis discit. Alius
 vini minister in muliebrem modum ornatus, cum ae-

N 3 tate

c *alios pretiosas aves scindit: pectus et clunes ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit.* Sic Muretus Lipsiusque, probante Grutero, quem vide.

3. *At illi — tacebant.*] Exempla affert Macrobius l. 1. *Totidem esse hostes, quot servos.* Fuit hoc Catonis maioris dictum. Lipsius Festum in *Quos servi* de hoc ipso adagio laudat. Conferri quoque meretur Terentii Andr. III, 4, 4 ibique Westerhov.

4. *Alia — abutimur.*] Sic Plin. N. H. XVIII, 3. vincti pedes, damnatae manus, inscriptique vultus, arva exercent: coll. Flor. III, 19. Lu-

can. VII, 402, ut alios omittam. *sputa detergit — excutit.* eadem fere de Brevit. vit. L. XII, 4. Iuvenal. Sat. V, 120.

5. *in muliebrem modum ornatus.*] Lipsius recte: comatus et in veste longa, idemque calamiistratus et comtulus. Appulei. Metam. II. post med. p. 123, 8 Elmenhorst.: Scitule ministrantes pueri, calamiistrati, pulchre indusiati (indusium autem erat interula feminarum

linea

tate luctatur. ^dNon potest effugere pueritiam; retrahitur. iamque militari habitu glaber, destrictis pilis, aut penitus evulsis, tota nocte pervigilat, quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit, et in cubiculo
 6 vir, et in convivio puer est. Alius cui convivarum censura permiffa est, perstat infelix et exspectat, quos adulatio, intemperantia aut gulae, aut linguae, ^erevocet in crastinum. Adice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum fapor excitet, cuius delectet adfectus, cuius novitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his coenare
 7 non sustinet, et maiestatis suae diminutionem putat, ad eandem mensam cum servo suo accedere. Dii melius, quod ex istis dominos habent! Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, et eum qui illi impegerat titu-

d. *Non potest effugere pueritiam; retrahitur* sc. pueritia. Sic membranae Gronovii, uti notavit ad Ep. XXIV, 15 et Palat. fec. a manu secunda. Antea: *sed retr.* Mox *destrictis p. aut penitus evulsis.* Bona lectio. Aberrant libri in *revitis, tvitis, detvitis.*

e. *revocet in crastinum.* Sequor Gronovium. Priores, ait, quia intemperantes ipsi, qui pascerent aut coenarent, amabant, quibus esset, ut loquitur Iuvenalis *usus edendi*: posteriores ob venilitatem seu dicacitatem. Senec. Ep. CXXII, 12. Martialis VI, 44.

linea byssinave. Salmaf. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I, p. 972). *iamque militari habitu.* Ille ut mulier ornatus servus formam militis robustioris habet, sed ut pueritiam retrahat effugere volentem, pilos destringit aut penitus evellit. cf. Ep. XCV, 18 sqq.

7. *Callisti]* ^apraepotentis liberti Claudiani. Cf. Tacit. Annal. XI, 29. XII, 1 etc. Similimum Epietet. Disf. Arrian. I, 19, 19 sqq. ed. Schweigh.

memoratur de Felicione quodam sui aevi, quem ibi Vatinium ap. Tacit. Annal. XV, 34 al. memoratum haud temere credidit Vptonus. *qui illi impegerat titulum.* Venalitiis titulus vel inscriptio collo pettorique *impingebatur* i. alligabatur, unde nomen, patria, et bona malave eorum cognoscerentur. Vilissimi autem et propter multa vitia ridiculi venalitiis in prima decuria producti sunt a mangonibus. Cic. de

titulum, qui inter ^fridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam servus, ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur, et ipse illum invicem apologavit, et ipse non iudicavit domo sua dignum. Dominus Callistum 8 vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum quem servum tuum vocas, ex iisdem feminibus ortum, eodem frui coelo, aequae spirare, aequae vivere, aequae mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te servum. 8 Variana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per mi-
N 4 litiam

f. *vidicula* omnium librorum et scriptorum et editorum scriptura: non *reiiacula*, quod tamen Lipsius Gruterusque probant. Sunt autem *vidicula* propter titulos s. indices morborum et vitiorum cuiusque mancipii: et risu iocivae excipi solebant ab ipsis etiam praeconibus. Appuleium VIII, (p. 182 Bip.?) laudat Lipsius. Eadem harum vocum varietas occurrit ap. nostrum de Brevit. vit. VII, 4.

g. *Variana clade*. Omnes libri, mss. et edd. exhibent: *Mariana*. Enimvero meridiano sole clarius est, *Variana* esse sanam ab auctore profectam scripturam. Lipsius, quod sciam, primus sic legendum esse egregie ostendit ad Tacit. Annal. I, 10. not. II. ed. Ernest. Magnus quoque Bentleius ad Horat. III Carm. 5, 8. hanc lectionem assensu suo firmavit. Neque vero Marius tulit cladem a barbaris, sed dedit, nec ad ipsos Germanos referre potes, quasi factos ab eo servos: nam addit: *senatorium gradum auspiciatos*, quod certe Romanorum est, non itidem Ger-

de Offic. III, 23, 11. et Reitemeier l. I. *apologavit* i. reiecit, repudiavit. Cf. Heumann. Poecile III, 2. p. 319.

8. *Sed domino — Callistus?*] Ipsi domino aliquid a Caesare (Claudio) petenti Callistus impetravit, sed non sine pretio et dono. Lipsius, qui et ad sequentia *ex iisdem feminibus* etc. peropportune laudat Epist. Disf. Arr. I, 13. *Varia-*

na clade, qua Quintil. Varus a Visurgi versus Luppiam ducens cum toto suo exercitu a Germanis Arminio duce a. Chr. XX. delerum esse constat. Cf. Monumenta Paderbornensia p. 20 sqq. ubi omnia veterum loca inde a Strabone usque ad Orosium al. designata sunt, ut Schmidium aliosque auctores Histor. German. omittam. *senatorium gradum*. Ad sena-

litiam auspicantes gradum, fortuna depreffit? alium ex
 9 illis pastorem, alium custodem casae fecit. Contem-
 ne nunc eius fortunae hominem, in quam transire,
 dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me lo-
 cum immittere, et de usu fervorum disputare, in quos
 superbissimi, crudelissimi, et contumeliosissimi sumus.
 Haec tamen praecepti mei summa est: Sic cum infe-
 riore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles
 10 vivere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in
 servum liceat: veniat in mentem, tantundem in te
 domino tuo licere. „At ego,“ inquis, „nullum ha-
 beo dominum.“ Bona aetas est. forsitan habebis. ne-
 fcis qua aetate Hecubam servire coeperit, qua Croesus,
 11 qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive
 cum servo clementer. comiter quoque et in sermonem
 admitte, et in consilium, et in convictum. Hoc lo-
 co acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac
 re humiliter, nihil turpius. Hos ego eosdem depre-
 hendam, alienorum fervorum osculantes manum. Ne
 illud quidem videtis, quam omnem invidiam maiores
 nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxe-
 12 rint? Dominum, patremfamiliae appellaverunt: ser-
 vos

manorum: Cape igitur de Quintil. Vari in Westphalia clade,
 cum tribus legionibus ab Armenio caesi: atque in ea multi ho-
 nesti aut nobiles facti servi.

toriam dignitatem per milita-
 res honores progrediebantur.
 Cf. Lipsium de militia roman.
 II, 9 et c. 2. et Epietet. Disf.
 Arrian. IV, 1, 39 not.

10. *bona aetas est,*] juven-
 tus: ut mala aetas, senectus.
 L. *Hecuba*, uxor Priami vel
 e Virgil. Aen. II, 501 nota.
Croesus a Cyro captus. Hero-

dot. I, 84 sq. *Darii mater*,
 Sitygambis. Curtius III, 11.
Plato a Dionysio maiore Poli-
 di Lacedaemonio traditus, qui
 eum Anniceri Cyrenaico ven-
 didit: a quo tamen statim li-
 beratus est. Diog. Laert. III,
 18. ubi Menagius nostrum lo-
 cum non praetermisit. *Di-*
ogenes. Vide Diog. Laert. VI,
 74.

vos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, ^h quo non solum cum servis domini vescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, et domum publicam rempublicam esse iudicaverunt. Quid ergo? omnes servos admovebo mensae meae? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quos-13 dam quasi fordidioris operae reiecturum, ut puta illum mulionem, et illum bubulcum: non ministeriis illos aestimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam coeant tecum, quia digni sunt; quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex fordida conversatione servile est, honestiorum convictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum-14 tantum in foro et in curia quaeras: si diligenter attenderis, et domi invenies. Saepe bona materia cessat sine artifice. tenta, et experire. Quemadmodum stultus est, qui equum emturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac fraenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quae vestis modo nobis circumdata est, aestimat. Servus est?

N 5 fed

h. *quo non solum*. Editio vetus alique praefereunt: *non quo solo*: sententia eadem.

12. *Instituerunt diem festum*] Saturnalia. Cf. Ep. XVIII. *ius dicere*. Permissum hoc fuit omnibus servis hoc die festo: Cato Censorius tamen hunc morem semper coluit, Plutarch. Vol. II, p. 592. c. 21 Reisk.

13. *Sibi quisque dat mores*] Cf. Iuvenal. Sat. V, inpr. 108 f⁹⁹.

14. *Quemadmodum—fraenos*] Similia existant ap. Horat.

I Serm. 2, 86, ubi Bentleyus conferatur, qui nec hunc locum, nec Ep. LXXX, 8. praetermisit. *stratum*, tegmen equis ad mollem vecturam paratum: moneo, ne de ephippio s. sella equestris, qua nostri equites utuntur, cogites: hac enim haec aetas, de qua fermo est, carebat. Vide Beckmanni Beitrage zur Geschichte der Erfind. III, 1. p. 90 sqq.

15 sed fortasse liber animo. Servus est? hoc illi nocēbit? ostende quis non fit. Alius libidini servit, alius avaritiae, alius ambitioni; omnes timori. Dabo confularem, aniculae fervientem; dabo ancillulae divitem: ostendam nobilissimos iuvenes mancipia Pantomimorum. Nulla servitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus servis tuis hilarem te praestes, et non superbe superio-

16 rem. Colant potius te, quam timeant. Dicit nunc aliquis, me vocare ad pileum servos, et dominos de fastigio suo deicere, quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Itane, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliviscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur et amatur. Non potest

17 amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri a servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris. Verberibus multa admonentur. non quidquid nos offendit, et laedit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciae, ut quidquid non ex voluntate respondit, iram evocet. Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti et virium suarum,

i. *iram evocet.* Sic Gronov. in suo et Iureti codice invenit, et est in editione veteri. Mire hoc verbum amasse videtur Seneca. Sic invenit quoque Macrobius Saturn. I, 11. p. 247. ed. Bip.: ut quidquid non ex voluntate respondit, iram furoremque evocet. Gronovii emendatione: *sed ad rabiem cogunt venire deliciae: ut quidque non ex voluntate respondit, iram evocet, tuto superfedeamus.* Antea: *iram provocet.*

15. *mancipia Pantomimorum*] Laudat Lipsius Senec. Nat. Quaest. VII, cap. ult. Vide Lipsium ad Tacit. Annal. I, 77.

17. *Regum nobis induimus animos.*] Sic noster II de Ira

31, 1. Reges quisque intra se animum habet, ut licentiam sibi dari velit, in se nolit. Similia sunt Musonii Rufi, qui Senecae aequalis Romae stoicam philosophiam cum laude docuit. (Cf. Petri Nieuwlandi,

rum, et imbecillitatis alienae, sic excandescunt, sic faeviant, quasi iniuriam acceperint: a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo tutissimos praestat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant, quaerendo. acceperunt iniuriam, ut facerent. Diu-
tius te morari nolo. non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores, placent sibi, et permanent. levis est malitia, saepe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPISTOLA XLVIII.

Lucilius quum quaestionem, nesciunt quam, attamen gravissimam, nostro proposuisset, se nunc non statim respondere posse scribit, quia diversae utilitatis rationes obstant. Haec utilitatis commemoratio occasionem praebet, de amicitia quaedam egregia afferendi, et, quum ipsum Lucilium his tricis philosophorum indulgisse intelligeret, ab isto studio avocandi, et in eos invehendi, qui quum utiliter praecipere debeant, aridis distinctionibus, spinosis ineptiis, atque adeo inutili subtilitate non solum in loco de amicitia, sed ubique utantur, ideoque et Dialecticos facete perstringendi. Etenim sunt alia multa mala, pergit, contra quae auxilium parandum est: itaque succurramus oportet prius iis, qui his malis laborant, ut doceantur, moneantur, subleventur, quam ut istis captivumculis et interrogativumculis tantam operam navemus. Cf. Ep. XLV.

Ad epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, et quid suadeam, circumspicere.

Nam

di, praematura morte literis erepti, Disf. de Musonio Rufo, quam Daniel. Wyttenbachio falso tribuerunt. Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 566.) Eius locus est ap. Stob. Serm. 2, p. 66 ed. Schow. a Lipsio laudatus: Τί προβαλλόμεθα τοὺς

τυράννους μακρῶν χείρωνες αὐτῶν καθεστῶτες; τὰς γὰρ ὁμοίας αὐτοῖς ἔχομεν ὄρμας ἐν ταῖς αὐτῶν ὁμοίαις τύχαις.

1. *seducere,*] in solitudinem me contere, ut cogitem de respon-

Nam tu quoque qui consulis, diu an confuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, quum longiore mora opus fit, ut solvas quaestionem, quam ut proponas? Vtique quum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tanquam Epicurus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus,

2 nisi quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Confortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quidquam singulis est, nec adversi. in commune vivitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Haec societas diligenter et sancte observanda est, quae nos omnes omnibus miscet, et iudicat aliquod esse commune ius generis humani. plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem societatem amicitiae colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili, virorum optime, mihi ab istis subtilibus praecipim malo, quid amico praestare debeam, quid homini, quam quot modis Amicus dicatur, et Homo quam multa significet. In diversum ecce sapientia et stultitia discedunt. cui accedo? in utram ire partem iubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico.

Tu

responsione. *iterum ego — loquor.* Epicurus enim utilitatis amicitiam metitur. Vide Epist. IX, 6.

2. *in commune vivitur*] Stoicorum sententiae de amicitia consentaneum est. Cf. Ep. IX. Illud Pythagorae notissimum est, omnia amicis communia esse praecipientis. Cic. de Off. I, 17, 10. ibi Heusinger. Li-

pius opportune laudat Aristotelis illud notissimum, qui quum interrogatus esset, quid sit amicus, respondit: *μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα*, una anima duobus corporibus inhabitans.

3. *Illi homo pro amico est*] stoico. *huic*, Epicuro eiusque affectis.

Tu mihi verba distorques, et syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, et conclusione falsa a vero nascens mendacium adstrinxero, non potero a fugiendis petenda fecernere! Pudet me. in re tam seria fenes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse solvere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demissimus? hoc est quod tristes docemus et pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas urit, alium divitiae vel alienae torquent, vel suae: ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae subducere cupit: hunc homines male habent, illum dii. Quid mihi

4. *Tu mihi — digeris*] ut Dialectici, Academici et Stoici, facere solent. Cf. Cic. de Or. II, 38. Tusc. III, 10. IV, 5. 14. Hinc ironice exagitat illas *interrogationes* i. syllogismos, *ἔρωτήσεις*. Interrogare enim et *ἔρωτᾶν λόγους* est Dialecticis, primum captiosas interrogationes nectere, ex quibus concessis conclusivulae deducantur: deinde argumentari. Sic Cic. Acad. II, 28. 29. Soritem vocat vitiosum interrogandi genus. Cf. Hemsterhus. ad Lucian. Tom. II, p. 403. Bip. Alludit ad illa concludendi genera spinosa et ea

falsa, quorum et in Ep. XLV. meminerat, et quibus *mendacium adstringitur* i. falsa argumentatio e Dialecticis legibus construitur. *Mus — caseum rodit*. Vides idem vitium hic occurrere, quod in cornuto reperitur. Medius enim terminus, quem vocant, non idem significat in propositione et assumptione, ideoque contra primam syllogismi regulam peccatur.

5. *in hoc supercilia — demissimus?*] Fastuosi sumus et reverentiam ab aliis poscimus propter unam hanc futilem artem?

mihî lusoria ista proponis? non est iocandi locus.
 7 ad miseris advocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, aegris, egentibus, intentæ securi subiectum præstantibus caput pollicitus es: quo divertentis? quid agis? hic cum quo ludis, timet. ^aSuccurre! quid, quod laqueati despondent: in poenis omnes undique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituraeque auxilium aliquod implorant, in te spes
 8 opesque sunt. Rogant ut ex tanta illos volutatione extrahas, ut disiectis et errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid supervacuum, quam faciles leges posuerit; quam iucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba et implicita eorum, qui opinioni plus quam

a. *Succurre! quid, quod laqueati despondent: in poenis omnes.* Erasmus vulgatam mutans codicem Anglicanum sequutus dedit: *Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium poenis.* In aliis codd. erat: *quisquis eloquentior es in poenis: quicquid laqueati respondentium poenis:* in aliis: *succurrere, et, succurre, quidquid laqueati r. in p.*; in aliis: *quid est quod laqueati r. i. p.* Cod. Colon. habet: *succurre, quicquid laqueati respondentium poenis,* notatumque ad oram, pro *respondent* alias legi: *rei pudet.* Cod. Erfurt. Amplonianus habet: *quicquid laqueati respondentium poenis.* Erasmus adiecit: Si pro *respondent* legas *despondent* i. desperant, tolerabilis erit lectio. Hanc recepi. Sed locum nondum perlatum puto. Lipsius coniecit: *hic cum quo ludis, timet. Succurre! Quicquid illaqueatorum pendet in poenis, omnes undique etc.*

7. *Succurre! quid, quod — opesque sunt.*] Opem fer: nam non solum timent illi, quibuscum tam inepte philosophis, sed desperant, his poenis metus desperationisque turbati anxique.

8. *Dic — temperat.*] Spe-ctant hæc ad illa, quæ §. 6. posuerat mala, contra quæ

omni ope pugnandum sit. Scribe illis legem et expone: sequere naturam! *Veritatis lumen.* Hoc promittunt philosophi et præstant. Lucret. (V, 10 sqq.) quique per artem Fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris In tam tranquilla et tam clara luce locarunt. Ytramque imaginem ibi habes et *volutationis et luminis.* L.

quam naturae crediderunt: ^bsi prius docueris, quae partem eorum levatura sunt, quid istorum cupiditates demit, quid temperat. „Vtinam tantum non prodessent!“ nocent. Hoc tibi, quum voles, manifestissimum faciam, et comminui et debilitari generosam indolem, in istas argutias coniectam. Pudet dicere, contra fortunam militaturis quae porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiae sunt nigrae, et turpes, infamesque, etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, quum eum quem interrogatis, ¹⁰scientes in fraudem inducitis, quam ut formulâ cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum praetor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, et grandia locuti, effecturos vos, ut non magis auri fulgor, quam gladii, perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, et quod omnes optant, et quod omnes timent, calcem, ad Grammaticorum elementa

b. *si prius docueris, quae partem eorum levatura sunt, quid — temperat.* Sic Erasmus, editio vetus; et codd. At Muretus omiserat illa: *si prius — sunt.* Et quum illa: *quid istorum — temperat* cum antecedentibus arte cohaereant, istis iunxi, τὸ· *sunt* mutato in *sunt*, et signis interrogandi sublati. Mox alii habent: *Disputationes istae utinam* etc. Sed neque in edd. vet., nec in quamplurimis codd. reperiuntur priores duae voces.

9. *Vtinam — prodessent!*] Obiectio est eius, qui disputationes illas defensum it. *per istud — exceptiones.* illae captiosae *exceptiones*, i. obiectioes et cavillationes, quae adeo iureconsultis et advocatis, alioquin similia non aspernantibus, odio sunt, a dialectica inpr. Stoicorum non abhorrent, (Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 535 sqq.) et contemnuntur. *ad album praetoris sedentibus* i. tabulam albam in qua edicta praetoris etc. proponebantur, iureconsulti.

10. *formula cecidisse*] quod fit, quum actio aliter, alio tempore, apud alium, quam oportuit, et praescriptum erat, instituitur. Vide ad II de Clement. 3, 1. *ad Grammaticorum elementa* etymologias festando, verbaque non res curando etc.

II *menta descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat: ad hoc invitatus sum, ad hoc veni. fidem praeſta. Quantum potes ergo, mi Lucili, re-duc te ab iſtis exceptionibus et praeſcriptionibus philoſophorum. ^c Aperta decent et ſimplicia bonitatem. Etiam ſi multum ſuper'eſſet aetatis, parce iam diſpenſandum erat, ut ſufficeret neceſſariis: nunc quae demen-tia eſt, ſupervacua diſcere in tanta temporis egeſtate?*

EPISTOLA XLIX.

Pompeiorum, quam urbem in itinere per Campaniam adiecit, adſpectum memoriam Lucillii ſibi renovatum ſcribit. Unde occaſionem ſumit de brevitare et velocitate temporis diſſerendi, in quo nihil longum aut vetus eſſe monet. Proinde in eos iterum invehitur, qui ad ſuper-vacua et ineptias vacant, praefertim in Dialecticos, quos non omni-no contemnendos, ſed tantum proſpiciendos et a limine ſalutandos iu-bet. Facilis hinc eſt transitus ad ea elevanda, quae neceſſaria ſunt ad vitae mala depellenda aut minuenda.

Eſt quidem, mi Lucili, ſupinus et negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus redu-citur: tamen repositum in animo noſtro deſiderium loca interdum familiaria evocant, nec exſtinctam me-moriam reddunt, ſed quieſcentem irritant. ſicut dolo-rem lugentium, etiam ſi mitigatus eſt tempore, aut ſervuli familiaris ^a admiſſio, aut veſtis, aut domus re-novat.

c. Aperta decent et ſimplicia bonitatem. Iterum me angit ſilentium aliorum: nam noſtrae membranae, veritatem: ſequenti extre-ma (Ep. XLIX, 12.) Nam, ut ille ait tragicus, veritatis ſimplex oratio eſt. Gronov.

a. admiſſio. Sic Pincianus e mss. probat, et codex Col. Amiſſio Eraſmus, ed. vetus et cod. Pal. Grut. Admonitio Muretus. Prius tamen antiquum habeo: admittitur autem is, qui in col-

II. *praefcriptiones*] Ita et autem in ſophiſmatis et ſcita
exceptiones dicuntur, quibus quaedam legesque ad renicien-
reus agentem repellit. Talia dum et ſolvendum. Lipius.

novat. Ecce Campania, et maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum, incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis 2
 es: quum maxime a te discedo: video lacrimas combibentem, et affectibus tuis inter ipsam coërcitionem exeuntibus ^b non satis resistentem. modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi, modo desii velle agere, modo desii posse. Infinita est velocitas temporis, quae magis 3
 apparet respicientibus. Nam ad praesentia intentos fallit: adeo praecipitis fugae transitus levis est. Causam huius rei quaeris? quidquid temporis transiit, eodem loco est: pariter aspicitur, una iacet: omnia inde in profundum cadunt. et alioquin non possunt
 longa

loquium venit. Iam servus familiaris in colloquium admissus iacturam, ideoque dolorem de amico mortuo renovat.

b. *non satis.* Illud non saepeprum feramus Pinciano, qui id in nonnullis suis codd. invenerat, unde et Murerus sumsit. Erasmus habet: *nobis satis*, quod et Gruter. in mss. suis quinque reperit, et est in Erfurt. Amplon.

1. *Pompeiorum tuorum*] Villam, opinor, in Pompeiano habebat. Vide initio Epist. LXX. Lipsius. Equidem Pompeiis oriundum fuisse Lucilium hinc liquere puto. Ceterum illa urbs, quae terrae motu anno Christi LXXIX corruit, nostro demum saeculo detecta est, una cum Herculano. Cf. Martini, et Volckmann Nachrichten von Italien. Vol. III, p. 327 sqq.

2. *Sotionem*] Aliquoties Sotion quidam citatur de successione philosophorum, a Lac-

tio, Graece Σωτων. non iste opinor. Citatur et ab Aul. Gellio I, 8. *e peripatetico disciplina.* etsi male ibi libri quidam *Phocion.* Sed noster iste magis Pythagoricus fuisse videtur ex Epist. CVIII, 7. De quo etiam Euseb. Chronico, extremis Augusti annis: *Sotio philosophus Alexandrinus praeceptor Senecae clarus habetur.* Lipsius. Ex ista epistola hoc colligere non licet. Magis Stoicus fuisse videtur. Sed cf. Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 576. Harl.

- longa intervalla esse in ea re, quae tota brevis est.
- 4 Punctum est quod vivimus, et adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatii natura divisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam angusto quot gradus posuit? Modo te profecutus sum: et tamen hoc modo aetatis nostrae bona portio est, cuius brevitatem aliquando futuram cogitemus. Non solebat mihi tam velox tempus videri. nunc incredibilis cursus apparet: sive quia admoveri lineas sentio, sive quia attendere coepi et computare damnum meum. Eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in supervacua maiorem partem erogare.
- 6 Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. illi ex professo lasciviunt: hi agere se ipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista: sed prospicienda tantum, et a limine salutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, et aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques et maceras in ea quaestione, quam
sub.

4. *aliquando futurum*] in senio et sub exitum. L.

5. *sive quia admoveri lineas sentio.*] Bene hic observat Lipsius inter alia: ut in stadio, ubi curritur ad lineam, et iam tangimus. Duplex enim ibi linea, et a qua, et ad quam currebant: *κανόνα* aut *γραμμὴν* Graeci dixerunt. Cf. ad Epist. XII, 4. XXVI, 1 nott.

6. *Negat Cicero — Dialecticos.*] Vbi haec Cicero dixerit, non memini. Sed extremis annis ab eo dicta esse videntur, se neque Lyricos, Pindarum, Alcaeum etc., neque Dialecticos iterum lecturum esse: quippe cuius animo ad graviora et utiliora intento neque lascivia Lyricorum, neque spinae et tricae Dialecticorum placere

subtilius est contempsisse, quam solvere? Securi est, 7
et ex commodo migrantis, minuta conquirere. Quum
hostis instat a tergo, et movere iussus est miles, ex-
cutit necessitas quidquid pax otiosa collegerat. Non
vacat mihi, verba dubie cadentia confectari, et vafri-
tiam in illis meam experiri.

*Adspice, qui coeant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuunt portis.*

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis
exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si, 8
quum saxa in munimentum murorum fenae feminaeque
congererent; quum iuventus intra portas armata signum
eruptionis exspectaret, aut posceret; quum hostilia in
portis tela vibrarent, et ipsum solum suffossionibus et
cuniculis tremere; federem otiosus, et eiusmodi
quaestiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes;
cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes:
aliaque ad exemplum huius acutae delirationis con-
cinnata. Atqui aequae licet demens tibi videar, si 9
istis impendero operam. et nunc obsideor. Tunc ta-
men periculum mihi obsessio externum immineret; mu-
rus me ab hoste fecerneret: nunc mortifera mecum
sunt. Non vaco ad istas ineptias. ingens negotium
in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fu-
git

O 2

c. tamen. Praestat fortassis: tantum. Confusas autem esse a libra-
riis has duas voculas, docet Schwarzius ad Plin. Panegy. c. 31,

cere poterant. Iuveni autem Ciceroni eos lectos fuisse constat.

7. *verba dubie cadentia confectari*] Dialecticorum more. Etenim mala et pericula undique mihi imminet. — Verius sunt e Virgil. Aen. VIII,

385 sq. verba Veneris a Vulcano arma petentis in utrumque Aeneae. Sequitur vivida descriptio urbis obsessae, in cuius munimentum .i. muros et propugnacula imbellis turba confert in hostem deicienda. De quaestiuncula cf. Ep. XLV, 7 not.

git vita. ^dAdversus haec me doce aliquid: effice ne
 10 ego mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhor-
 tare adversus difficilia, de aequanimitate: adversus in-
 evitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non ef-
 fe positum bonum vitae in spatio eius, sed in usu:
 posse fieri, immo saepissime fieri, ut qui diu vixit,
 parum vixerit. Dic mihi dormituro: Potes non ex-
 pergisci! dic experrecto: Potes non dormire amplius!
 Dic exeunti: Potes non reverti! dic redeunti: Potes
 11 non exire! Erras, si in navigatione tantum, existi-
 mas minimum esse, quo a morte vita diducitur: in
 omni loco aequae tenue intervallum est. Non ubique
 se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est.
 Has tenebras discute: et facilius ea trades, ad quae
 praeparatus sum. Dociles natura nos edidit, et ra-
 12 tionem dedit imperfectam, sed quae perfici posset. De
 iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de
 pudicitia utraque, et illâ, cui alieni corporis abstin-
 entia est, et hâc, cui sui cura. Si me nolueris per de-
 via ducere, facilius ad id quo tendo, perveniam. Nam,
 ut ille ait Tragicus, Veritatis simplex oratio est. Ideo-
 que illam implicare non oportet. nec enim quidquam
 minus convenit, quam subdola ista calliditas, animis
 conantibus magna.

EPI-

d. *Adversus haec me doce aliquid: effice ne ego mortem fugiam, vita me non effugiat.* Haec Pincianus bene correctâ dedit ex mss. Antea ap. Erasmus: *Adversus haec me doce: aliquid offer, ne mortem effugiamus* etc.

10. *Doce — vixerit.*] Cf. Cic. de Senect. c. 19. noster Epist. XCIII, 2. non ut diu vivamus, curandum est, sed ut *fatis*: nam ut diu vivas

fato opus est, ut *fatis*, animo.

12. *Tragicus*] Euripides in Phoenissis 481. Ἀπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφω.

EPISTOLA L.

Negat sibi opus esse, ut ab eo, qui Lucilii epistolam proximam abhinc multos menses scriptam tradiderat, quaerat, quid agat, quum probe sciat, illum emendationi sui quotidie incumbere, neque a nimio sui amore praepediri. Quod aliter evenit in quamplurimis hominibus, qui coeci sunt et velamenta vitii quaerunt. Exemplo est Harpaste, uxoris futua, quae oculis subito capta domum tenebricosam esse putat. Agnoscenda itaque monet vitia esse, et in tempore remedia quaerenda. Unde enim alioquin animi sanitas exorietur? quae etiam contingere vel inveteratis vitiiis potest: quia animus facilis est flecti et natura ad bonum volat.

Epistolam tuam accepi post multos menses, quam mi-feras. supervacuum itaque putavi, ab eo qui afferebat, quid ageres, quaerere. Valde enim bonae memoriae est, si meminit: et tamen spero te sic iam vivere, ut ubicunque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua vitia esse, quae putas rerum? Quaedam enim locis et tempribus adscribimus: at illa, quocunque transierimus, secutura sunt. Harpasten, uxoris meae fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim avarissimus, ab istis prodigiis non sum: si quando

O 3 fatuo

a. *avarissimus, ab istis prodigiis non sum.* Sic cod. Colon. ap. Gruterum, in quo sinceram auctoris manum agnosco. Reliqui omnes Palatini et editiones praestant: *avarissimus ab istis prodigiis sumpsi. quando* etc. Rudolf. Agricola annotaverat: *averissimus ab istis prodigiis sum. si quando* etc. Ex qua scriptura facta est vulgata, quam tamen praec ea, quae a codd. affertur, eo ablegandum putavi, unde pedem intulit. Sensus est: etsi multi sunt, qui talia prodigia pro deliciis habeant, equidem tamen iis non delector. Est autem vis praepositionis a' elegantior, qua pars a qua stamus, sumus, quam amplectimur, ex-

1. *Quaedam enim locis — sunt.*] Saepius huc revertitur noster et maximo iure. cf. Ep. XXVIII.

2. *Harpasten*] Est ἀρπαστή bene ominatum nomen: quasi bellula futura et rapienda ab omnibus, ut ἀρπαστὸν πιλae

fatuo delectari volo, non est mihi longe quaerendus: me rideo. Haec fatua subito desinit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se caecam: subinde paedagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, 3 omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Caeci tamen ducem quaerunt: nos sine duce erramus, et dicimus: „Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest vivere.“ „Non ego sumtuosus sum, sed urbs ipsa magnas impensas exigit.“ „Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum 4 genus vitae: adolescentia haec facit.“ Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos aegrotare nescimus.

primitur. Sic Cic. Or. II, 38 extr. Erat enim (Critolaus) ab isto Aristotele etc.

lae genus ea re dixerunt. L. Haec fatua, vernula ut videtur, ioci causa alebatur, γελωτοποιούσα: hereditate tamen ad Senecam transmissa. Luxus enim ambitionisque nanos, nanas, copreas etc. in familiis habuisse Romanos, praefertim huius aevi, patet ex. c. e Sueron. Tib. 61 extr. Claud. 8. *paedagogum*, et ipsum servum, cuius curae servi urbani iique politiores demandantur: nam paedagogi non solum ii servi erant, qui pueros nobiliores ad ludum literarium deducerent, ab Horat. A. P. 161. *custodes* appellati, sed etiam ii, qui alicui rei

praesunt: cf. Columella de R. R. I, 1. p. 25 Bip. Hinc domus illa pars, in qua servi illi degerent paedagogium appellabatur. Plin. Ep. VII, 27. cf. ad I, 4. de Tranq. An. not.

3. *Nemo se avarum — cupidum.*] Idem Horat. I Epp. 8, 7. occupavit. Vide Bentley. ad Horat. I Epp. 16, 38. ubi nostrum locum advertit.

4. *quia aegrotare, nescimus.*] Laudat Lipsius Pythagoram Stobaei Serm. XII de fiducia dicendi p. 319 ed. Schow. Ὡσπερ σωματικὸν πένθος οὐ κρυπτόμενον οὐδὲ ἐπαινούμενον ὑγιάζεται, οὕτως οὐδὲ

mus. Si curari coeperimus, quando tot morbos, tantasve aegritudines discutiemus? Nunc vero ne quaerimus quidem medicum: qui minus negotii haberet, si adhiberetur ad recens vitium. sequerentur teneri et rudes animi, recta monstrantem. nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, ^bsi turpe est magistrum huius rei quaerere; illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: et, ut verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus, et recorigere, quam indurescat pravitas eius. Sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, et intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamvis flexa, revocabis: curvatas trabes calor explicat; et aliter nautae in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, et omni humore obsequentior? quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni aliâ materiâ, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. om-

O 4 nes

b. *si turpe est* etc. Voculam *si* e cod. Col. ap. Grut., hoc ipso probante, addidi, sermonis tenore postulante, distinctione media post: *quaerere* posita.

οὐδὲ ψυχὴ κακῶς φρουρουμένη καὶ συναγορευομένη διαπαύεται.

5. *laborandum est*] Doctrina enim virtutem praestat; illa sine magistro non est. Stoicum dogma est. Vide Epist.

II, 1, et Lipsii Manuduct. II, 10.

6. *Robora — exigit.*] Cf. Senec. I de Ira 5, 4 not. *Calor explicat* ligno scisso et ponderibus aliorum ducto subditus. Vasculares et nautae quotidie faciunt. Lipsius.

nes praeoccupati sumus: virtutes discere ^c est vitia dediscere. sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel ^d nobis traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno haerent: ideo expelli et exturbari possunt: fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia
 9 inimica et infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter et salutaris et dulcis est.

EPISTOLA LI.

Quemque habere, quo delectetur, ait: Lucillum Aetna, se Baiis. Sed hoc diversorum luxuriae et vitiorum se mox reliquisse. Ita occasionem sumit, de secessu et de evitandis irritamentis vitiorum exponendi. Induendus autem est animus et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus, ne Hannibalis Campaniae luxu enervati sortem experiamur. Nobis enim quoque bellum gerendum est contra voluptates cuiuscunque generis, et contra fortunam, ut libertatem adipiscamur. Quocirca loca sobria sanctaque eligenda sunt, ut ingenium firmetur et magnis conatibus aptum reddatur, velut ii fecerunt, qui primi villas in Baiano exstruxerunt, et Catonis in modum. Verbo, persequatur Lucilius vitia et voluptates monet.

Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu' istic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliae montem: (quem quare

c. virtutes discere est vitia dediscere. Ex Gron. emendatione recepi, qui verbum est ob contextum et Latinitatem addendum esse censuit.

d. nobis e quinque Gruteri codd., Erfurt. Amplon., et editione vetere addidi.

1. Quomodo quisque potest,] egregiis, quas habet: Lucilius fit contentus iis regionibus Aetna, Seneca Baiis. Messal-
la

quare dixerit Messalla unicum, five Valgius, apud
 utrumque enim legi, non reperio, quum plurima loca
 evomant ignem, non tantum edita, quod crebrius eve-
 nit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed et-
 iam iacentia): nos utcunque possumus, contenti fu- 2
 mus Baiis, quas postero die, quam attigeram; reli-
 qui: locum ob hoc devitandum, quum habeat quas-
 dam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxu-
 ria desumpsit. Quid ergo? ulli loco indicendum est
 odium? minime. sed quemadmodum aliqua vestis sa-
 pienti ac probo viro magis convenit quam alia, nec
 ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum
 aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, 3
 quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, decli-
 net, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de se-
 cessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamvis

O 5

nemi-

la Corvinus, orator, qui ex-
 tremis Augusti annis mortuus
 est. Cf. Hieronymus in Chro-
 nic. ad Olymp. 197, 3. et Har-
 duin. in Indice Plin. T. Val-
 gius Rufus, poeta nobilis epicus,
 ad quem Horatii Carm. II, 9
 exstat. Cf. Heyne ad Tibull.
 IV, 180 ed. nov. Occurre-
 runt haec fortasse in Valgii bu-
 colicis, de quibus videas Werns-
 dorfii Poet. Lat. Min. T. IV,
 p. 804 et 586. Ceterum cui-
 que, vel me non monente, con-
 stabit, nobis de illa lite, cur
 Aetna *unicus* dictus sit, nullum
 iudicium competere; hariolari
 tamen licet, epitheton illud
 peticum esse ab evomendo igne
 etc., quo nullus alius neque Si-
 ciliae neque Italiae mons isto
 tempore inclaruit.

2. *Baiis*,] urbe Campaniae,
 thermis, quas noster *naturales*
dotes vocat, olim celebri, (cf.
 Strabo V, 2, 19. 4, 5 ed. Lips.)
 nunc vero ruinis obruta, vide
 Meyers Darstellungen aus Ita-
 lien p. 460.

3. *Canopum*] urbem Ae-
 gypti, quae duodecim milliari-
 bus ab Alexandria distabat, ad
 ostium Nili Canopicum sitam,
 ubi nunc Bequier, les Beguières,
 f. Abukir (Savary I, p. 33).
 Famosa fuit in antiquitate et
 propter templum Canopi f. Se-
 rapidis, et propter luxuriam:
 unde *κωνωβισμὸς* et *κωνωβι-*
ζεν in proverbium abierunt.
 Lipsius laudat Ammian. Marc.
 XXII, 16. p. 327 Bip. et Stra-
 bon. XVII, p. 759 ed. Bas.
 1549. Vide Intpp. ad Sil. Ital.

XI,

neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem: diverforium vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia
 4 debeat loco, magis solvitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per litora errantes, et comestiones navigantium, et symphoniarum cantibus perstreptentes lacus, et alia, quae velut soluta legibus luxuria non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta
 5 vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus. ^a Vna Hannibalem hiberna solverunt: et indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: et quidem genere mili-

a. *Vna Hannibalem hiberna* in uno membranaceo invenit Modius (Novant. L&lt. Epist. 58.) et in Pal. tert. a secunda manu Gruterus. Probavit et Lipsius. Ceteri codd. et omnes edd. vertunt: *vina*. *Vim Hannibalis* coniecit Muretus.

XI, 433. Schlichtegroll zu Ab- bildungen I, p. 38.

4. *Symphoniarum canus*] de instrumento musico intelligo, quod Isidor. Orig. III, 21. describit ita: lignum cavum ex utraque parte pelle extensa, quam virgulis hinc et inde Musici feriunt; fitque in ea ex concordia gravis et acuti suavissimus cantus. Quo et referam Epist. XII, 8. ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: *Βεβλωται* etc.

5. *Vna — Campaniae.*] Fuit haec perpetua inter Ro-

manos fama, cuius haud semel meminit Livius, e. c. XXIII, 18. 45., saepius tamen ab artium militarium peritis recte in dubium vocata, *fomentis i.* mollitiae et luxuria Campaniae enervatum esse Hannibalem eiusque exercitum unis hibernis. *Nobis quoque militandum est.* Laudat Lipsius Epictet. Arrian. Disf. III, 24, 34. Militia est vita hominis super terram, ubi Vptonus p. 772 Schweigh. nostrum locum et M. Anton. II, 1, 17. adduxit. Addas Platon. de Legg. I, p. 8. 9. Vol. VIII Bip.

militiae, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae sunt in primis voluptates: quae (ut vi- des) saeva quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis 6 sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis, in quae ficcus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat! Si faceremus quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fovendis corporibus operam daremus: nemo 7 non intempestivam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica signa sequentibus, licet: plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseve- rantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum im- perata facturus. iugum non recipio: immo quod ma- iore virtute faciendum est; excutio: non est emol- liendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est 8 dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me iuris esse volet et ambitio, et ira: inter tot affectus distrahar, immo discerpar. Liber- tas proposita est: ad hoc praemium laboratur. Quae sit libertas, quaeris? nulli rei servire, nulli necessi- tati, nullis casibus: fortunam in aequum deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, quum in manu mors sit? His cogitatio- nibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. 9

Effe-

6. *Quid mihi — includi- tur?*] Sermo est de thermis Baianis. Epist. CVIII, 16. Decoquere corpus atque exina- nire sudoribus inutile simul de- licatumque credimus.

8. *Libertas proposita est:*] Is enim inter fines fructusque

Philosophiae. Et quae liber- tas ea sit, Epicæterus Arr. Disf. quum alibi, tum toto capite I. libri IV. Adde Senecam Ep. LXV fin. *in aequum* (sc. lo- cum) *deducere*, ne supra me stet, imperetque. L.

Effeminat animos amoenitas nimia; nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est: in molli palustrique pascuo faginata cito subterantur. Et fortior miles ex confragoso venit: **9** Ignis est urbanus et verna. Nullum laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus et nitidus. Severior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Baiis exsulabat: ruina eius non est tam molliter collocanda. **11** Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, et Cn. Pompeius, et

9. Effeminat — regio.] Hanc Senecae observationem firmarunt omnes, qui de climatis quod dicimus, sive de coeli ad animos corporaque vi egerunt inde a Platone et Aristotele usque ad Falconetum aliosque. Cf. Le voyage du jeune Anacharsis p. Barthélémy Tom. IV, p. 77. ed. Parisiens. **Et fortior miles — venit.** Hoc iam observavit Cyrus apud Herodot. IX, 122. qui eandem ob causam praepediit, quominus Persae patria sterili et confragosa relicta segnes fierent. **Verna** i. molliter educatus. Proprie enim vernae sunt servi ex servis nati et ii non duriter habiti. Seneca de Provid. I, 6 not.

10. pulvere] i. studio, labore et exercitatione. **Literni**, oppidi Campaniae, nunc Torre di Patria, quo secessit

Scipio Africanus maior, ut invidiam et certamina cum tribunis pl. evitaret. Ibi quoque mortuus est. cf. Liv. XXXVIII, 52. 53. Strabo V, 4, 4. p. 187 sq. ed. Lipsf.

11. C. Marius] Meminit Plutarchus in Mario c. 34. ἦν ἐκεῖ (sc. in Baiano) περι Μισήνου τῷ Μαρτῶ πολυτελῆς οἰκία (pretiosa villa) τρυφᾶς ἔχουσα καὶ διαίτας θηλυτέρας, ἣ κατ' ἄνδρα πολέμων τοσοῦτων καὶ στρατειῶν αὐτουργόν. Plin. H. N. XVIII, 7, 1. novissimus villam in Misinensi posuit C. Marius septies Consul, sed peritiâ castrametandi; sicut comparatos ei caeteros etiam Sulla Felix caecos fuisse diceret. Plutarcho narante hanc villam non ita longe post emit L. Lucullus, unde huius nomine apud Scriptores de Re Rust. occurrit: vide Indicem

et Caesar exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longaeque subiecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus aedificia excitaverunt locis, et qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas unquam fuisse in ^b Vtica Catonem, ut praeternavigantes adulteras dinumeraret, et adspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, et fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna ^c convitia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quod in una nocte manu sua ipse duxisset? Quidni malit, quisquis vir

b. *Vtica*, sc. regione. Omnes edd. et multos codd. occupat haec lectio, quam Lipsius, Modius, Gronovius aliique repudiarunt. Nam de Vticae deliciis, dicunt, neque fama est, neque, ut de iis constaret, hic locus esse possit, ubi de Baiis sermo est. Codd. quoque locum corruptum esse clamant. Dant enim *in Vtica*, alii *in numma*, alii *in villa Cat.*, alii *in unica*, alii *miniac*, alii *inimica*, alii *in ūma*. Hinc Modius Ep. 123. Nov. lect. coniecit: *in Vticae* sc. Villa ex Epistola Senecae LV. Lipsius *in Mica*, quia putabat sic loca coenationum minuta sed elegantiae et lautitiae facta appellata Romanis, coll. Marcial. II, 59, 1. at illa *Mica* Domitiani demum tempore extructa est. Gronovius con. *in Acta* i. amoeno litore: Rubenius *in ima Acte*. Viri docti nondum satis distincte docuerunt, cur *Vtica* hic stare non possit. Honestius, ait, Caro intra vallum manebat, quam in loco deliciis et voluptatibus affluente, ut Scipio Literni, quam Baiis exfulare maluit. Fuit, quin e var. lect. *in numma* et Strabone V, 4, 4 ed. Lips. emendarem: *in Cumano*. Sed imperum repressi. Nam situs Vticae non impedit, quominus vera sint, quae noster, cui uberius quam nobis notitia de hac urbe esse potuit, hic attulit.

c. *convitia*. Sic dant codd. Gruteri et Modii cum Amploniano Erf. Erasmus tamen et editio vetus: *convivia*, quam lectionem non prorsus abiciam, memor Quintil. I, 2. Omne convivium obscenis canticis strepit. Paulo post dedi *quod in una*

dicem ad eos, ubi p. 240 col. 2. Schneiderus hunc Plutarchi locum adscripsit. Quaedam noravit Wernsdorf. P. L. M. Vol. V, 3. p. 1380. et *Caesar*, de cuius villa Baiana Tacit. XIV,

Ann. 9. laudat Lipsius: Viam Miseni propter et villam Caesaris Dictatoris quae subiectos simul editissima prospicit.

12. *Lacna*] sc. Lucrino. *manu sua*. Non solus quidem, sed impe-

vir est, somnum suum classico, quam symphonia rum-
 13 pi? Sed fatis diu cum Baiis litigavimus, nunquam fa-
 tis cum vitiis: quae, oro te, mi Lucili, persequere
 sine modo, sine fine; nam illis quoque nec finis est,
 nec modus. Proice quaecunque cor tuum laniant:
 quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis re-
 vellendum erat. Voluptates praecipue exturba, et invi-
 sissimas habe, latronum more, quos ^d Philetas Aegy-
 ptii vocant: in hoc nos amplectuntur, ut strangulent.

EPISTOLA LII.

Inconstantiam et vacillationem hominum in rebus bonis rectisque quevens et adiutorio opus esse statuens, Epicurum recordatur, qui tres hominum ad veritatem contendentium classes constituit, quarum prima ad eos pertinet, qui nullo auxilio indigent, altera eos complectitur, qui indigent duce, tertia continentur ii quibus non solum duce sed adiutore et coactore opus est. Ex quibus ultimi maiore laude digni sunt. Hisce noster se applicat. Iam quum de duce, quem eligendum suadeat ut formeris sermo sit, inprimis eligantur monet, qui factis suis verba confirmant, vitentur qui rhetoras agunt philosophi, ideoque verbosi et ambitiosi sunt atque plausum captant; in quos hac occasione satis acerbè invebitur. Comparari meretur Luciani libellus egregius adversus Pollucem Tom. VII, p. 220 sq. Bip.

Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes alio trahit, et eo unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quid-

nocte manna sua ipse duxisset; Pincianus et Modius in codd. invenerunt: sic habetur quoque in cod. Ampl. Erf. Antea: q. i. unam noctem m. s. duxisset.

d. *Philetas Aegyptii.* Editio Erasmi et vetus *Philistas*, alii *Preslilistas*: perperam. Muretus *Philetas* rectè defendit. Quasi tu dicas, ait male derivans vocem, basiatores. Cf. not.

imperatores et ipsi olim manum operi admovebant, quod hic adsignificat. L.

13. *Philetas.*] Est voc. graecum, *Φιλήτης*, latro, fur,

quod noster derivat a *Φιλέω*, amo, osculor; sed rectius deducitur a *Φηλέω*, fallo. Cf. Schneideri Lexicon Graecum in *Φήληξ*.

quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia confilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est, cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa revellemus? Nemo per se satis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. ² Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius adiutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos viam: hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo praecefferit, sed bene secuturos: ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundae fortis ingenium. Nos ex illa prima nota non ³ sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam reci-

a. *Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius adiutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos viam.* Sic restituit Gronovius, quum Pincianus dederat: *adiutorio contendere, ex iis se fecisse sibi ipsum v.* At verbum *contendere* non est, nisi in unico Pinciani et Pal. valde corrupto: dein omnes *sibi ipsos*. Solus ille Pinciani, *sibi ipsis*. Erasmi, quatuor Pall. Heinf. et Gronov. codæ. cum vet. edd. concorditer: *adiutorio exisse fecisse sibi ipsos*. Vnde, pergit Gronov., praesto sincerum: *Q. a. E. a. v. f. u. adiutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos v.* Videq̄ integrum sensum commodissima brevitate. Quosdam, ait, et se ex illis, hoc fecisse. Ut coniecera- mus, plane in ms. quodam codice exhibitum testis mihi Rubenius. Accedit editio vetus. Sed cod. Amplon. Erf. exhibet lectionem antea vulgatam: *Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius adiutorio contendere: ex iis se fecisse sibi ipsum viam.*

1. *Stultitia,*] Stoico sensu, ille animi status, qui nondum philosophiae luce collustratus est. Cf. Lipsii Manulect. in phil. Stoic. II, 1. Ceterum spectat huc illud celeberrimum Aesopis ap. Xenophont. Cyropaed. VI, 1, 41 ed. Zeun. de duabus animis.

2. *Epicurus,*] Cicero de N. D. I, 26. Gloriabatur, ait, ut videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. Bene

iudicat Bruckerus Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 1231 sq. de hac re ita: Opponitur Epicurus *αὐτοδιδαντος* philosopho sectario, idque voluit Gargettius philosophus, nulli sectae se philosophiam suam debere, sed suomet ingenio et meditatione collectas ingenii opes in proprium doctrinae suae aedificium contulisse. De *Metrodoro* Epicuri discipulo supra quaedam notavimus ad Epist. VI, 6.

recipimur. Nec hunc quidem contemferis hominem, qui alieno beneficio esse salvus potest: et hoc multum est, velle fervari. Praeter haec adhuc invenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum, qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, et, ut
 4 ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quaeris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamvis enim ad eundem finem uterque pervenerit: tamen maior est laus, idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo aedificia excitata esse,
 5 se, ambo paria, aequae excelsa, aequae magnifica: alterum ^b puram aream accepit, illic protinus opus crevit: alterum fundamenta laxa habet, in mollem ac fluidam demissa humum; multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius magna pars et difficilior latet. Quaedam ingenia facilia et expedita: quaedam manu, quod aiunt, facienda sunt, et in fun-
 6 damentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorum dixerim, qui nihil negotii secum habuit: hunc quidem de

b. *puram aream*. Omnium est codd. et impressorum lectio. Pincianus tamen coniecit: *dura area*, Mureto receptum. Mox *alterum fundamenta laxa habet*. Sic tres Palatini. Praefero vulgatae: *alterius fundamenta lassavunt*, monstro lectionis. Muretus; Rudolphi Agricolaë coniecturam *lappabunda* recepit. Aber- raronum loco habeo variet. codd. nonnullorum: *laxabant*, *lappabant*, *laxabunda*, *sapabunda*.

4. De *Hermacho* (sic enim scribere malui} codices plerisque obsequutus, quam *Hermarchum* e mandato lapidarii) vid. ad Epist. VI, 6. a. *alteri*, Metrodoro, *alterum*, Hermachum.

5. *puram aream*] i. libera ab aqua et luto, ideoque sicca et

solida. Sic terra, campus, locus purus haud raro occurrunt: dici autem de qualibet re, nullo vitio contaminata notum est. *manu* — *facienda* i. labore et opere: vid. Consol. ad Marc. c. XIX, 2, de Ira II, 8, 6.

de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, et ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum et laboriosum ingenium nobis datum scias licet: imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliorum invocemus auxilium. Quem, inquis, invocabo? 7 hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant. adiuvere nos possunt, non tantum qui sunt, sed et qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant, et communes locos volvunt, et in privato circulantur: sed eos qui vitam docent, qui quum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec unquam in eo, quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige ad- 8 iutorem, quem magis admireris quum videris, quam quum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt, ut meliores fiant, faciantque meliores: si non ambitionis hoc causa exercent. 9 Quid enim turpius philosophia

c. *ingenium* ex quinque Grut. codd. Amplonianoque et Erasmi. ed. margine est. *Laboriosum negotium* Erasmi editio et vetus agnoscunt, at Muretus exclusit, *laboriosum dans nobis d.* Sequentia: *datum scias licet: imus per obstantia* Modii divinationi adscribit Grut., qui et in quinque suis codd. invenit; est quoque in cod. Amplon. Erf. Erasmus et editio verus habent: *datum scias scilicet imus* etc.

d. *vitam* Erasmus, quinque codd. Grut. Amplon. et editio vetus. Antea: *vita*.

7. *in privato circulantur:*] *σεῖς ἐπιδειντικῶς* appellatas: coronam auditorum circa se fiebant plerumque in domibus ditiorum ad hunc usum commodatis. Cf. Vpton. ad Epictet. Diss. Arrian. III, 23, 23 ed. Schweigh.

fophia captante clamores? Numquid aeger laudat medicum secantem? Tacete, favete, et praebete vos curationi! Etiamfi exclamaveritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos, moverique rerum magnitudine? sane liceat. ut quidem iudicetis, et feratis
 10 de meliore suffragium, quidni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo existimas, statim illis et loqui et laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid laetaris, quod hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? Disferebat populo Fabianus: sed
 11 audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum evocaverat, non sonus inoffensae ac molliter lapsae orationis. Interfit aliquid inter clamorem theatri, et scholae! est aliqua et laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si observentur, indicia sunt: et argumen-
 12 tum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum et incessus ostendit, et manus mota, et unum interdum responsum, et relatus ad caput digitus, et flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus
 habi-

9. *Numquid aeger — secantem?*] Laudat Lipsius Epietet. Disf. Arr. III, 23, 29. et Aul. Gell. V, 1.

10. *Apud Pythagoram — erat.*] Res nota. Cf. tamen Meiners Geschichte der Wiss. Vol. I, p. 454 sq. qui egregie de hac re disputavit, et Senecam aliosque perperam istam de Pythagoreorum taciturnitate traditionem interpretatos esse docuit. *Fabianus.* Vide Consol. ad Marc. XXIII, 3 not.

11. *Est aliqua et laudandi licentia.*] Vt in vituperando ita et in laudando nimius esse potes, et in utrumque quum in vituperandum, tum in laudandum tibi ius comparari debet.

12. *manus mota*] in obsoenam figuram, aut nimis alioqui molliter. L. *relatus ad caput digitus*: delicatolorum erat ne cincinnos eleganter compositos turbarent. Ridet idem vitium Lucian. Rhetor. praeept. c. 11, p. 231. Vol.

habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, adspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, et super ipsum caput mirantium turba consistit. non laudatur ille nunc, si ¹³ intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istae voces illis artibus, quae propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuvenibus, sequi impetum animi: tunc autem quum hoc ex impetu facient, quum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, et animos adolescentium extimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba com- ¹⁴ posita. alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in praesentia. desiderat enim propriam et longam executionem, quemadmodum populo discredendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nata est.

P 2

EPI-

e. tunc autem, quum hoc ex impetu facient, quum silentium sibi etc. Sic editio vetus et quinque Gruteri cum Modio Ep. 58. Novant. lect. Antea: *Tunc autem hoc ex* etc.

VII. Bip. qui praesertim comparari meretur. Iuvenalis Sat. IX, 133. ubi vid. Grangaeus. *Hinc atque illinc — consistit.* Manus admirans tollit turba auditorum et plaudit, surgitque ut sui impos et manus super eum sedentem effert.

13. *conclamatur*] i. laus et virtus eius laudationibus istis quasi sepeliuntur. De mortuis ultima salutatione impertiendis

ideoque translate de quacunque re desperata in usu fuisse notum est vel ex Ovid. Trist. III, 3, 43. Metam. X, 62 etc.

14. *prostituta est*:] In publicum sic producta, quum omnibus locis, viis, foris philosophi discedunt, non ut philosophos decet, sed sophistico modo, quem haud semel noster perstrinxit, e. c. Ep. XL. *penetralibus*, scholis, velut in eius

EPISTOLA LIII.

Navigationem describens a Neapoli ad Puteolos parum faustam, et citam recreationem, cogitatione movetur, quam facilis malorum cuiuscunque generis nostrorum sit oblivio, quorum saepe adeo nomen quaerimus, utique in morbis animi, in quibus quo quis peius se habet, eo minus sentit malum, quum contra sanitatis indicium est, vitia sua confiteri. Eo autem ducere sola potest philosophia: cui se det hortatur: paves enim nos Deo facit illa, quinimmo eo quod eius affectator suo ipsius beneficio nihil timet, antecedit Deum. Ceterum has et sequentes scribens epistolas in villa Baiis vicina commoratus esse videtur.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido, erat sine dubio coelum grave fordidis nubibus, quae fere aut in aquam, aut in ventum resolvuntur: sed putavi tam pauca milia a Parthenope tua usque Puteolos furripi posse, quamvis dubio et impendente coelo. Itaque quo celerius evaderem, protinus per altum ad Nesida direxi, praecifurus omnes finus. Quum iam eo processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem: primum

eius templis. *institorem*, qui eam ostentationi suae fervire facit, et ideo venalem habet. Sic *eloquentiae institor* Quintil. VIII, 3, 12. XI, 1, 50. is est orator, qui ostentandi causa eloquentiam tractat. Egrege autem hic illi Sophistae vocantur *institores* ad villitatem designandam, quippe qui philosophiam tractant ut rem ipsis alienam, et propterea tantummodo gratam, quod lucrum quodcunque ex ea tractanda trahere possint. Nam institores Romae fuerunt mercatores, qui merces vel ipsis commissas vel aliunde comparatas vaenui ha-

berent. Cf. Graevium ad Sueton. Neron. c. 27. et Boettiger ad Horat. III, VI, 30. Senec. de Benef. VI, 17 et 38.

1. *Parthenope tua*] i. tibi cara, ut Ep. XLIX, 1. Pompeiorum tuorum. Lipsius ait, nescio quo iure: dicas ergo, illic oriundum Lucilium. *Puteolos* satis celebre emporium in vicinia Baiarum. Strabo V, 4, 7. p. 194 ed. Lipsf. *Nesida* insulam Campaniae obiectam inter Paufslipum et Puteolos. Luculli filius ibi villam habuit. Cic. ad Att. XVI, 1. *praecifurus finus*, vitaturus recta navigatione per altum.

immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quae tulerim, quum me ferre non possem. Illud scito, Vlysses non fuisse tam irato mari natum, ut ubique naufragia faceret: nauseator erat. ^cet ego quocumque navigare debuero, vicesimo anno perveniam. Vt primum stomachum, quem scis cum mari nauseam effugere, collegi, ut corpus unctiōne recreavi, coepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur oblivio, etiam corporalium, quae subinde admonent sui, nedum illorum quae eo magis latent, quo maiora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit: sed quum creverit, et vera febris exarserit, etiam duro et perpeffio, confessionem accipit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, et aut talum extorfisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio et incipiente morbo, quaeritur nomen: ^dqui ubi et talaria coepit inten-

^{c.} et ego. Sic Erasim., editio vet., et multi codd. Antea: at. Paulo post: quem scis omnium edd. et codd. optimorum lectio est, sed vocem non quae ubique fere comparet, delevi auctoritate editionis Venetae, Grutero suadente. Muretus τὸ quem non habet. Mox §. 6. accipit bona lectio est. Aberrant codd. excipit. Muretus coni. extorquet. Agricola exprimit. Sed non opus est.

^{d.} qui ubi et talaria nonnull. codd. ap. Grut. lectio. Muretus q. ubi ad t. coepit tendere, necesse est p. f. omisiss verbis: et utrosque

cedente nausea qua vexabatur. Hinc iocose Vlysses nauseatorem vocat.

5. Et ego] qui et ipse nauseator sum idem et eodem tempore perficiam. Viginti autem annos consumfisse Vlysses in itinere constat: quamquam proprie nonnisi decem anni post Ilii excidium praeterlapsi sunt.

6. perpeffio] παθητικῶ, πολυτλήμωνι. Epist. CIV, 25.

Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpeffitium senem, per omnia aspera iactatum. L. confessionem accipit sc. motiuncula illa vitrix.

7. qui] sc. morbus ubi et — fateri. Sensus est: At simul iste morbus talaria i. partes circa talos tumoribus auxerit, non amplius tempus est, malum et dolores dissimulandi.

dex-

intendere, et utrosque pedes dextros fecit, necesse est podagram fateri. Contra evenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leviter dormit, et species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat: gravis somnus etiam somnia exstinguit, animumque altius mergit, quam ut uti ullo intellectu finat. Quare vitia sua nemo confitetur? quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: et vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, ut errores nostros coarguere possimus. Sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet gravem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte. Non est quod precario philosopheris. Si aeger esses, curam intermississes rei familiaris, et forensia tibi negotia excidissent: nec quenquam tanti putares, cui advocatus in remissione

P 4

descen-

pedes dextros fecit. Vulgati: qui ut talavia ceperit intendere et utrosque dextros pedes fevierit. Lipsius emend. n. p. *distorferit*. Vavassor Obss. p. 36. emend. *aegros p.* Reitz ad Lucian. Tom. X, p. 92 Bip. *deteriores p.*

e. *remissione.* Sic omnes libri scripti et edit. vet. Remissio enim proprium verbum medicorum. Noster de Ira III, 39, 1. remedia, ait, in remissionibus profunt. Quae si incidant, domi manendum est et praebendum se curationi. Haec fere Gron. „Quid? ait Lipsius, in remissione morbi? imo tunc possit. Legam:

dextros fecit i. ita distortit, ut ambo dextrorsum convertantur, *διέστρεψε τὸ πόδε.* Cf. Luciani Ocybus Vol. X, p. 23 sq. Bip. ubi eadem elegantissime tractata sunt.

8. *quia etiam nunc in illis est*] quia istis vitiis ita constrictus tenetur, ut conditionem suam intelligere, s. intel-

lectu suo uti non possit, somno graviore oppressus, sive altius immersus,

9. Ut philosophiam amplectaris opus est, ut omnibus aliis negotiis abstineas: aliquid enim in eam infundendum est. *excidissent* de animo et memoria.

descenderes: toto animo id ageres, ut quam primum
 10 morbo liberareris. Quid ergo? non et nunc idem
 facies? Omnia impedimenta dimitte, et vaca bonae
 menti: nemo ad illam pervenit occupatus. Exercet
 philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit.
 Non est res subseciva: ordinaria est, domina est: ad-
 est, et iubet. Alexander cuidam civitati partem agro-
 rum, et dimidium rerum omnium, promittenti: eo,
 inquit, proposito veni in Asiam, non ut id acciperem
 quod dedissetis; sed ut id haberetis, quod reliquissetem.
 11 Item philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus
 acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis,
 quod ipsa erogavero. Totam huc converte mentem,
 huic affide, hanc cole: ingens intervallum inter te et
 ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non
 multo te dii antecedent. Quid inter te et illos inter-
 futurum fit quaeris? diutius erunt. At mehercule
 magni

advocatus in rem ipse d. Advocati vel absentes scripto aderant, vel in ipsa re praesentes. Hoc, inquit, istud aeger non feceris. Sed a codd. et Gronovii parte standum est.

f. *Item ex Gron. coniectura.* Omnes enim fere codd. et edd. habent *idem*, aut *id est*: unde iam Rud. Agricola fecit: *Itidem.* Notus usus particulae, pro *similiter*. Mox *erogavero* Agricolae codex et quatuor Grut. At Erasimus: *quod ipsa redegero, erogavero.* Quidam scripti: *quod ipsa re egero id est erogavero.* Non displiceat: *quod ipsa reiscero*, reliquis deletis. L.

10. *Non est res subseciva,*] non in curis secundis habenda: est res *ordinaria* prima et sollemniter facienda. Sicut *ordinarius Consul* opponitur ac praepositur secundo illi et suffecto. L. *Alexander — reliquissetem.* Apud Curtium IV, 5. Darius hoc responsum tulit ab Alexandro.

11. *Quid inter te — erunt.*] Bonus enim, noster ait, de Pro-

vid. c. 1, 5. tempore tantum a Deo differt. Nam aiebant Stoici, Θείου εἶναι τοὺς σοφοὺς, ἔχειν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς οἶονεῖ Θεόν. Diog. Laert. VII, 119. Spectant autem haec et similia plura, quae de sapiente Stoico saepius occurrunt, et apud nostrum, ad divinam animorum originem: ut proinde crimine vaniloquentiae, quod Lipsius in Stoicos ingessit, libera-

bera-

magni artificis est, clausisse totum in exiguo. Tan- 12
 tum sapienti sua, quantum Deo omnis aetas patet.
 Est aliquid, quo sapiens antecedit Deum: ille naturae
 beneficio non timet, suo sapiens. Ecce res magna,
 habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. In-
 credibilis vis philosophiae est, ad omnem fortuitam
 vim retundendam. Nullum telum in corpore eius fe-
 det: munita est solidaque, quaedam defatigat, et vel-
 ut levia tela laxo finu eludit, quaedam discutit, et in
 eum usque qui miserat respuit.

EPISTOLA LIV.

Suspicio se laborasse scribit amico et maximum vitae periculum subiisse: sed in ista suffocatione se de morte laete et fortiter cogitasse. Non timendam, ait, mortem, quia idem post eam erimus, quod antea eramus. Se esse praeparatum. — Inter se Stoicos non convenisse de immortalitate animi constat, ideoque nec noster nec M. Antonin. sibi semper constituerunt. Cf. Lipsius in Manuduct. in Physiolog. Stoic. III, 11. Tiedemann System der stoischen Phil. II, p. 152 sq. et Dan. Wytttenbach in Bibl. crit. Amst. Vol. III, P. I. disputatio de quaestione, quae fuit vet. philos. inde a Thalete usque ad Senecam sententia de vita humanorum etc. ubi, locis veterum diligenter consignatis, egregie de hac re disputatum est.

Longum mihi ^a commeatum dederat mala valetudo: re-
 pente me invasit. Quo genere? inquis. prorsus me-

P 5

rito

g. non timet suo sapiens. Recte Gronov. post Gruterum restituit ex vetustis edd. et septem codd. Murctus dederat: *Naturae beneficio non suo sapiens est.* *Suo beneficio non timet sapiens, deus naturae beneficio.* Sapiens omnes timendi causas meditatione et studio procul habet.

a. *commeatum* i. veniam. Lipsii est coniectura Epist. quaeft. V, 5 et nota ad h. l. confirmata a cod. Colon. Ante eum omnes

berari posse videantur. Is lo-
 ca Stoicorum de hac re colle-
 git in Manuduct. III, 14. Ad-
 de Gatacker. ad M. Anton. p.
 67. 68. 211. Homo est itaque
 ἀπόμοιρα, s. ἀπόρροια, s.
 ἀπόσπασμα τοῦ Διός.

12. *finu eludir*] De levibus
 telis proverbiale fuit, *Veste re-
 pelli.* Catullus: Quare nos tela
 ista tua evitamus amictu, At
 fixus nostris tu dabis suppli-
 cium. L.

ritō interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Graeco nomine appellem, nescio. fatis enim apte dici suffirium potest. Brevis autem valde, et porcellae similis, impetus est: intra horam fere definit. Quis enim diu exspirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me transierunt: nullum mihi videtur molestius. Quidni, aliud enim quidquid est, aegrotare est: hoc est, animam agere. Itaque medici hanc meditationem mortis vocant. Facit enim spiritus ille aliquando, quod saepe conatus est. Hilarem me putas haec tibi scribere, quia effugi? si hoc sine, quasi bona valetudine, delector, tam ridicule facio, quam ille, quisquis se vicisse putat, quum vadimonium distulit. Ego vero et in ipsa suffocatione non defici cogitationibus laetis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquam. tam saepe mors experitur me? faciat. at ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? antequam

edd. cum mss. *comitatum*. Mox §. 2. *Facit enim spiritus ille aliquando*. Sic quinque Grut. et vetus ed. Antea: *Facit aliquando sp. i.*

1. *Graeco nomine*] Vtrum ἄσθμα, an ὀρθόπνοιαν vult dictum? Nam plus aliquid quam Asthma s. spirandi difficultas in hoc impetu est, et minus quam Orthopnoea in brevitare. Cf. Mercurialis Var. Lectt. VI, 16. L. Est asthma spasticum, quod nos dicimus, et quidem humidum, cuius brevis est et procellae similis impetus. *Omnia — transierunt*. Fuisse enim nostrum infirma valetudine plus semel in his epistolis observamus, et Dio Cass. LIX, 19 tradidit, hac ipsa eum sub Caligula a morte esse liberatum. De

exilio eius, quod hic quoque cogitasse videtur, testatur consolatō ad Helviam.

2. *meditationem mortis*] i. exercitationem, μελέτημα; Commentatio mortis apud Cic. Tusc. I, 30. Quam vocis vim ad h. l. et ad Taciti Annal. III, 31. p. 258 ed. Ernest. suo more i. e. erudite adstruxit I. F. Gronovius, nunc satis notam. *quum vadimonium distulit* i. ipsam diem, qua praesentia coram iudice postulata et promissa erat. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

tequam nascerer. Mors est, non esse id quod ante fuit. sed quale sit, iam scio: hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, et fuisse antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo, non stultissimum dicas, si quis existimet lucernae peius esse quum exstincta est, quam antequam accenderetur? nos 4 quoque et accendimur, et exstinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi: quum illa et praecefferit, et secutura sit. Quidquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas? utriusque rei hic est effectus, non esse. His 5 et huiusmodi exhortationibus ^b tacitis scilicet (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii: deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus coeperat, intervalla maiora fecit, et retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit spiritus. sentio haesitationem quandam eius, et moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo 6 suspirem. ^c hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam praeparatus sum: nihil cogito de die toto. illum lauda et imitare, quem non piget mori, quum iuvat vivere. Quae enim virtus est, quum eiiciaris, exire? tamen est et hic virtus. Eiicior quidem,

b. *tacitis scilicet* (nam etc. Sic Pinc. et Grut. in suis codd. invenerant, estque in ed. vet. At Erasmi. alique *tacitis* (nam etc. Mox *remansit* i. paene desit. Gronov. coni. *emanfit*.

c. *hoc tibi de me recipe* i. promitte. Glossa est quod alii codd. habent: *de me suscipe*. Mox *nihil cogito de die toto*. Omisit vocem *toto* Muretus, quae est in editis inde ab Erasmo, in ed. vet. et in omnibus fere mss.; alii enim habent: *die tuto*.

6. *Quomodo volet* — *suspirem*.] Acquieto huic suspirio retardato, dummodo non omni vi et impetu cum vitae periculo id patiar. *quum iuvat vivere*, in iuventute aut bona aetate: at ego iam senex sum. L.

dem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: quia eiici est, inde expelli, unde invitus recedas. Nihil invitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

EPISTOLA LV.

In gestatione, quam in lectica aut effedo feri moris erat, in vicinia Cumarum, ubi Seneca villam possedit, conspexit Servilii Vatiæ villam, quæ occasionem nostro præbet de bono maloque otio disserendi. Otio ait sapientem tantummodo frui posse. Etsi villa et commodissima et amoenissima est, tamen tranquillitatem non offert, nisi animus omnia commendaverit. Sic transit ad Lucilium, qui questus esse videtur, se ab amicis separatim vivere debere. Solatur eum hac ipsa sententia, amicos animo adesse amicis et frui posse, quin adeo debere.

A gestatione quum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, ^aet diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est, quæ pedes dedit, ut per nos ambularem; oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciae: et quod diu nolimus, posse desivimus. Mihi tamen necessarium erat concu-

a. *et diu ferri.* Restituit Grut. ex mss. i. e. adeo illud, quod diu feraris, in labore pono. Antea deerat τὸ' *et.* Mox *indixere* Muretus indicio libror. Pinciani, et Grut. in codd. suis. Est et in editione veteri. Erasmus: *induxere.* Indicere est verbum sacrum: nam supplicationes et dies festi indici dicebantur, Servio teste ad Virgil. Aen. III, 264.

1. *deliciae*] i. luxus. *ut* saepe cum *Φλέγματι*, pituita, *sive bilis infederat faucibus:* laborabat autem suspirio, quod coniungitur bilis, e. c. Timaeo Locr. de anima mundi p. 561. ed. Gale. Erat autem bilis vel pituita s. humore noxio, *Φλέγματι*, fauces occupante, augebatur. Erat enim veteribus admixtam esse sibi persuaserant. Noster pituitam flavam in ipsis medicis bilis humor quicunque Noster pituitam flavam in ipsis pituitosus isque noxius, unde faucibus haerentem intellexit.

concutere corpus, ut siue bilis infederat faucibus, discuteretur; siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio: quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseveravi, invitante ipso 2 litore, quod inter Cumas et Servilii Vatiæ villam curvatur, et hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter, clauditur. Erat enim a recenti tempestate ^b maris spiffius. Fluctus autem illud, ut scis, frequens et concitatus exaequat: longior tranquillitas solvit, quum arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere coepi, an aliquid illic invenirem, quod mihi bono posset esse: et direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille praetorius dives, nulla alia re quam otio 3 notus, consenuit, et ob hoc unum felix habebatur.

Nam

b. *maris*. Sic Erasmi. et Mur. Grutero lætio cod. Col. *erat enim a recenti tempestate spiffum* praeplacet.

Spiritus densior, qui non permeare potest per fauces angustas. Quem hic laudat Lipsius Mercurialem de arte gymn. VI, 10 cave consulas; nihil enim ad loci illustrationem adtulit.

2. De *Servilio Vatiæ* ve-reor, ut alibi quaedam commemorata legas. Sub Tiberio tamen vixisse clarum est. Villa eius sub promontorium Misenum sita erat media inter Cumas et Baias s. Putolos. *Lacu Acherusio*, ap. Plin. III, 6. Acherusia palus, Ἀχερουσία λίμνη, in quam mare turbidum se effudit super aggerem arenosum, in quo Cumis ad illam villam iter erat. Hinc *iter angustum* i. agger. Ne de

lacu Lucrino cum Lipsio cogites, noster ipse cavet §. 7. Litus autem invitabat, quod *spiffius* i. firmitus, solidius erat propterea quod aquae arenas ligaverant: *Fluctus — exaequat*, firmat litus arenosum; arenae stabant, quod nos dicimus: ficcae enim arenae, ut notum est, diffiunt. Cf. Topographiam agri Cumani in Heynii Exc. II. ad Virgil. Aen. VI, p. 786 sq.

3. *praetorius dives*] i. divitias habebat, quales propraetores provinciarum coacervare solent. Angli dicent: the rich Nabob. Haec interpretatio praeponenda videtur alteri: ille dives homo, qui prae-

Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli, quoties Seiani odium, deinde amor merferat, (aeque enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia, solus scis vivere! At ille latere sciebat, non vivere. multum autem inter-

4 est, utrum vita tua otiosa sit, an ignava. Nunquam aliter hanc villam Vatia vivo praeteribam, quam ut dicerem: Vatia hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, et venerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum existimat vulgus, et securum, et se contentum, sibi que viventem: quo-

5 rum nihil ulli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi vivere. ille enim, quod est primum, scit vivere. Nam qui res et homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non vivit, sed, quod est turpissimum, ventri,

6 fomno, libidini. Non continuo sibi vivit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, et in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere; frontem enim eius tantum novi, et expo-

praeturae gesserat. *Asinii Galli*, quem Tiberius odio persecutus est et diu in custodia habitum interemit. Tacit. VI, Annal. 23. Dio Cass. LVIII, 3. qui et Syriacum tradit eo nomine interfici iussum a Tiberio, quod Galli amicus fuisset. *Seiani odium, deinde amor*. Quum omnia apud Tiberium posset, depreffit quos vellet: post Seiani casum amici eius e medio sublatis. Dio

Cass. LVIII, 11. 12. *At ille latere — vivere*. Quod Ovidius Trist. III, 4, 25. expresserat sic: Bene qui latuit, bene vixit. Notum est illud pythagoricum praeceptum: *Ἄξιόν ἐστι βιωσασθαι*, de quo Menagius ad Diog. Laert. VIII, 50.

4. *mendacio*,] falsa specie, imitatione ficta: quod de coloribus ficticiis praesertim in usu esse constat. *seductum*, a turba in solitudinem regressum.

exposita: quae ostendit etiam transeuntibus. ^cSpe-
luncae sunt duae magni operis, cuius laxo atrio pa-
ries manufactus: quarum altera solem non recipit, al-
tera usque in occidentem tenet. Platanona medius ri- 7
vus, et a mari et ab Acherusio lacu receptus, Euripi
modo dividit, alendis piscibus, etiam si assiduo exhau-
ratur, sufficiens. Sed illi, quum mare patet, parci-
tur: quum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus
ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum
in villa, quod Baias trans parietem habet: incommo-
dis illarum caret, voluptatibus fruitur. ^dHas laudes 8
eius ipse novi: esse villam totius anni credo. Oc-
currit

c. *Speluncae sunt duae magni operis, cuius laxo atrio paries manufa-
ctus.* Sic libri scripti: et sensus clarus est. Arte vult atrium,
quod in speluncis erat, sublevatum et politum pariete inserto.
Sic et ed. vet. At Erasimus: *laxo atrio*, omisso *cuius*: ad oram
notatur: *paries manufactae*. Hinc Mur. *operis laxo a. paries ma-
nufactae*. Lipsius Elect. I, 16. et ad Tacit. Annal. IV, 59. em.
op. laxo atrio paries manufactis. Postea in nota ad h. l. legi vult:
cuius laxo atrio paries manufactae. Gruter. idem fere coniecit,
nisi quod *manufacto* praefert. Sed lectio scripta bene habet,
ideoque reposui. Mox *tenet* codd. plurimi dant: alii *tenetur*.
Pinciani coniecturam *torretur* Mur. recepit. *Platanona* Pin-
cian. ex con. dedit: quum esset in uno suo *platanos med. riv.*,
in altero *plata nova m. v.* Antiquitus excusi: *prata nova*, et editio
verus multique codd. *prata bona*.

d. *Has laudes eius ipse novi: esse villam totius anni credo.* Lipsii in-
sistentis vestigiis codd. lectio est, quam proposuit Elect. I, 16,

6. *Speluncae,*] quibus haec
loca abundasse constat. Cf.
Heynii Excurf. laudat. Caver-
nam, quam hic naturalem in-
venerat, arte emendavit, ut
pariete exstructo laxum atrium
faceret, duabus inde composi-
tis, quarum alteram ad aesti-
vum, alteram ad hibernum
usum apparavit.

7. *Platanona*] Talis plata-
non, *πλατανών*, platanis con-
stans lucus umbrae et decoris

causa, quum et folia hieme
non amitteret (Varro de Re
Rust. I, 7, 6.) valde amabatur.
Cf. Martial. III, 19, 2. Epist.
Senec. XII, 1. not. *Acherusio*
lacu, vide supra ad §. 1. Strabo
V, 4, 5. p. 189 ed. Lips. Ri-
vus itaque ille partim in hunc
lacum, partim in mare se effu-
dit. *Euripi* i. canal. *quod*
Baias — *habet*. Trans spelun-
cam istam quae ad orientem
spectabat, ideoque Baias ver-
sum.

currit enim Favonio, et illum adeo excipit, ut Baiis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam et senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: ^eanimus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari et amoena moestos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: et quidem quoties velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum absumus. Praesentia enim nos delicatos facit: et quia aliquando una loquimur, ambulamus, confidemus, ^fquum seducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, ⁱcogitamus. et ideo aequo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes utrinque diversas: deinde studia secreta, suburbanas profectioes: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcunque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum coena,

attingere neglexit in notis ad h. l. Editio vetus habet cum olim excusis: *Has l. e. i. n. nunc esse illas totius anni credo.*

e. *animus est, qui commendat omnia.* Mur. sequurus aliquot Pinciani codd. sic dedit. Aliae edd. et codd. *qui sibi commendat o.*

f. *quum seducti.* Mss. *dum sedimus, quum seducti.* Lege: *et quia aliquando una loquimur, ambulamus, confidemus, quum seducti sumus, nihil de his, quos modo vidimus, cogitamus.* Gronov.

8. *Favonio*] vento ab occidente flanti occurrit villa, a qua Baias, Puteolos etc. penetrabat.

10. *suburbanas profectioes:*] i. in villas. Nam nostro

suburbanum et villa idem valent. Tacitus quoque *Annal.* III, 47. sic *suburbanam peregrinationem* i. per regionem Romae vicinam. Quid, quod *Italia Columell.* II, 2, 61. sub-

urba-

coena, mecum ambula. In angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, quum maxime audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

EPISTOLA LVI.

Mentem compositam vacare sibi et studiis, etiam in turba, suo ipsius exemplo docet, quippe qui Baiis adhuc commorabatur valetudinis curandae causa. Magis autem monet optandum esse silentium internum et pacem. Quocirca inertiam suadet evitemus cupidinum matrem, et otii vitia negotio discutiamus.

Peream, si est tam necessarium, quam videtur, silentium in studia seposito. Ecce varius clamor undique me circumsonat: supra ipsum balneum habito. Proponere nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium possunt aures adducere: quum fortiores exercentur, et manus plumbo graves iactant, quum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio, quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, et acerbissimas respi-

a. retentum. Sic multi codd. Alii recentem et emisissent.

urbana appellatur, respectu Romae. *codicillos*, mitti foliotos ad praesentes. Dixi in epistolica institutione. L. *Delicatos*, fastidiosos.

1. *quum fortiores — iactant,*] Halteres notat, quibus et ad saltandum usi, seque velut librandum: et iisdem sed gravioribus ad exercendum, et sine magno motu sudorem evocandum, sublatis depressisque manibus aut huc illuc iactatis. Erant autem istae massae plum-

beae, in circuli dimidiati, aut et aliam formam: ἀλτῆρες Graecis a primo usu dicti, παρὰ τὸ ἄλλεσθαι, a saltando. Juvenal. Sat. VI, 421. *Quum lassata gravi ceciderunt brachia massa.* Scholiastes ibi: *Halteres dicit, quibus utuntur athletae quum exercent: quasi plumbeis ponderibus exerceatur.* Martialis 14, 49. *Quid percunt stulto fortes balteare lacerti? Exercent melius vinea fossa viros.* L. Cf. Ep. XV, 4.

respirationes: quum in ^balipten inertem, et hac plebeia unctiōne contentum incidi, audio crepitum illifae manus humeris: quae prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus supervenerit, et numerare coeperit pilas, actum est. Adiace nunc scordalum, et furem deprehensum, et illum cui vox sua in balneo placet. Adiace nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsae aquae sono saliant. Praeter istos, quorum si nihil aliud, rectae voces sunt, ^calipilum cogita, tenuem et stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec unquam tacentem, nisi dum vellit alas, et alium pro se clamare cogit. Iam librarii varias exclamationes, et botularium, et

- b. *alipten* i. unctorem. Pinciani coniectura est a Lipsio et Gron. probata. Lectio vulgata est *aliquem*. Muretus: *aliquem alipten inertem*. Mox *unctiōne* Pinciani codd. aliique: sic et Turnebus coniecerat. Advers. VII, 4. Erasimus, edit. vet., quae tamen voce: *hac* caret, et cōd. Col. *functione*. Alii *imitatione*.
- c. *alipilum*. Sic margo ed. Erasim. et Caelius Rhodigin. Lectt. antiqq. XXX, 19. at Erasimus edit. vetus et quinque mss. Grut. habent; *alipedum*. Mox *librarii* ex emendatione Coelii Rhodig. l. I. suffragante Turnebo Advers. l. I. Praestat haud dubie haec lectio vulgatae *librarii* quae est lectio codd. et edd. antiq.

2. *pilicrepus*.] ludens pilas. Lusorias autem pilas crepare et sonitum edere, quum datatim luditur, certum est. Morem fuisse pilis ludere in thermis docet Inscriptio ap. Gruter. p. 637. n. 1. ubi est: Vrsum Togatum vitrea qui primus pila Lusit decenter cum meis lusoribus Laudante populo maximis clamoribus, Thermis Agrippae et Titi. — Pilarum sine casu iactus *numerabant*. Cf. Petron. 27. Alii de iis, qui sphaeris pice oblitis curabant, ne ignis balnearum exstingue-

retur, intelligunt, v. c. Mercurialis de arte gymn. I, 12. *scordalum*, litigiosum. *furem deprehensum*, *λωποδύτην*, quem graviter plestebantur. Similia sunt Epicteti in Enchirid. c. IV. ubi *λοιδοροῦντες* et *κλέπτοντες* quoque coniunguntur. *rectae* non factae aut fractae, quum *alipilus* voltellis pilos alarum evellens, circumit balnea magna voce illam suam artem commendans. Iuvenal. II, 156.

3. *Varias exclamationes*.] cogites de varietate soni, ex quo hodieque in magnis urbibus

et crustularium, et omnes popinarum infitores, mercem sua quadam et insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum aut furdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat! quum
^dChrysiptum nostrum assidua salutatio perducatur ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum aut deiectum aquae. Quam- 4
vis audiam cuidam genti hanc unam fuisse causam, urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox avocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet, ac verberat. In iis quae me sine avocatione circumstrepunt, effedas transcurrentes pono, et sabrum inquilinum, et ^eferrarium vicinum, aut hunc qui ad Metam sudantem tabulas experitur et tibus, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est 5

Q 2

mili

nam *librarii* non ad popinarum infitores pertinent aequae ac librarii, botularii et crustularii, qui liba, botulos i. farcimina et edulia mellita vaenui proclamant. Deinde *mercem sua* ex Erasmi emendatione est: nam codd. et priores edd. habent: *suam quandam insign.*, aut cum ed. vet. *suam quadam insign.*

d. *Chrysiptum*. Quum de Stoico Chrysipto tale quid nusquam memoreretur, nec salutationum ille mos non sic sollennis Graecis fuerit, legendum suadet Lipsius: *Crispum*, amicum Senecae, ad quem et Epigramma scriptum. Nam in cod. suo invenit: *Crispium*, uti est in ed. vet.

e. *ferrarium*. Sic Pinciani et Gruteri codd. Erasmus tamen et ed. vet. *ferrarium*, aberratione facili. Mox *tabulas* omnium li-

bus facile dignoscitur, quid quisque habeat vaenale. Huc spectant imprimis sequentia *suam quadam — modulatione*.

4. *Quamvis — non potuit.*] Idem narrat noster Nat. Quaest. IV, 2. *aut hunc qui — exclamat.* De naufragis aliisque mala et calamitates perpeffis intelligo, qui *pieti in tabula*, ut cum Persio Sat. VI, 33. loquar,

ad Metam sudantem, quae erat in regione urbis quartae, (cf. Victorem et Adlerum) calamitates suas monstratas decantarent, tibus, utpote quae huic lugubri declamationi conveniebant, more tali in re, e. c. in theatro, satis frequente, accipientibus. *Tabulas et tibus experitur*, tentat quaestus causa. Cf. Horat. A. P. 21. Iuvenal.

XIV,

mihī sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec avocari ad externa. omnia licet foris resonent; dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas et timor, dum avaritia luxuria-
 6 que non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant placidā composita quiete.

Falsum est. nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. nox exhibet molestiam, non tollit, et sollicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas
 7 vera est, in quam bona mens explicatur. Adspice illum,

brorum est scriptura. Muretus tamen *tubas* exhibet, e mera Pinciani coniectura. Grur. em. *tubulas*, Lipsius *tubula se exp.*, et quum annotatum vidisset, in vetere codice legi: *scapulas*, malit inde legi: *scabillo se exp.* nam hoc genus instrumenti cum

XIV, 302. Quum autem hic generaliter loquatur noster, non opus est, ut cum Lipsio haec ad Baianam vitam referamus.

5. *pausarium*] qui vel portifculo, i. malleo, vel voce modos remigibus dabat. Cf. Gronov. Obsf. IV, 26. p. 832 ed. Lipf. Burmann. ad Val. Flacc. I, 186.

6. *Omnia noctis — quiete.*] Desierant latrare canes urbesque filebant, Omnia noctis erant placida composita quiete. Hi duo versus sunt Varronis Atacini, conservati a Seneca patre, Controvers. III, 16. p.

215 Bip. Hic Varro Argonautica Apollonii Rhodii expressit carmine, ante Ovidii aevum. Et hi versus imitatione libera deprompti sunt ex Apoll. Rh. III, 748. 749. Egit de hoc Varrone Ruhnkenius in Epist. crit. II. et Wernsdorf P. L. M. Tom. V, P. III. p. 1385 sqq. qui et huius fragm. p. 1412 sq. memor fuit. *Nam dormientium — explicatur.* Bene laudat Lipsius Zenonem ap. Plutarch. de profectibus virtutis sentiendis Tom. VII, p. 261. Hutt. Ex insomniis, ait Zeno, suum quemque profectum posse scin-

illum, cui fomnus laxae domus silentio quaeritur: cuius aures ne quis agitet sonus, omnis fervorum turba conticuit, et suspensum accedentium propius vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter aegritudines levem captans: quae non audit, audisse se queritur. Quid in causa putas esse? 8
 animus illi obstrepat: hic placandus est, huius compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores quum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, et expeditionibus detinent. nunquam vacat lascivire 9
 districtis: nihilque tam certum est quam otii vitia negotio discuti. Saepe videmur taedio rerum civilium, et infelicis atque ingratae stationis poenitentia, fecerisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor et lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desinit, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, 10
 quae videtur aliquando cessasse: deinde frugalitatem

Q 3

pro-

tibia etiam iungit Sueton. Calig. c. 55. Sed vide not. §. 9. extr. *abiecta* i, relicta, ut statim ait. Est lectio vulgata. Modii tamen liber *abivata*, unde ipse divinabat *aliivata*. Sed optime, ait Rubenius, papyraceus, *obivata*, laudans de Tranquill. cap. 2, 9.

sentire, si neque re turpi delectantem se, neque cupientem neque agentem quid improbi iniustive per quietem videat, sed velut in aquore tranquillitatis imperturbatae claro omnes animi partes a ratione hilariores factas esse observaverit.

8. *Magni imperatores* etc.] Exemplo sit Alexander M. apud

Curtium VII, 1, 4. satis prudens, otii vitia negotio discuti etc. ubi ipsa nostri verba a Curtio in usum suum conversa vides.

9. *stationis*] officii et muneris. a militia ductum. L. Exemplo sit Cicero cum multis aliis.

professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: et quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leviora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, quum ex abdito erumpunt, ac vim suam
11 proferunt. Et avaritiam itaque, et ambitionem, et cetera mala mentis humanae, tunc perniciosissima scias esse, quum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, et non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paullo ante dicebam, nulla res nos avocabit, nullus hominum aviumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque et iam certas. Leve illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem et ac-
12 cidentia erigitur. Habet intus aliquid sollicitudinis, et concepti pavoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

*Et me, quem tutum non ulla iniecta movebant
 Tela, nec adverso glomerati ex agmine Graii,
 Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
 Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.*

13 Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsae fragor territat: hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem unaquaelibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus levissimi exanimant. Timidum illum sarcinae faciunt. Quemcunque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitique one-
14 rique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, quum

12. *Virgilius*] Aen. II, 725 sqq. de Aenea, qui patrem Anchisen ex urbe Troia portasse se refert.

13. *impulsae*] a machinis et molibus hostium eam oppugnantium.

quum ad te nullus clamor pertinebit: quum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere convicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri et exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: quum tam facile remedium Vlysses sociis etiam adversus Sirenas dederit, et invenerit?

EPISTOLA LVII.

Turbido mari quum Baiis Neapolim via terrestri tenderet, per Cryptam Neapolitanam iter faciendum erat, quo nihil ingratus sibi accidisse scribit. In quo statu istum quidem animi, mutationem quandam, se sensisse ait, sed illam, qualis in potestate nostra non est. Hos enim primos motus vel tristitiae vel alacritatis nemo unus devitare potest. Attamen cavisse testatur, ne in timorem vitae amittendae incidere, etiam spe immortalitatis iniecta.

Quum Baiis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer. sed tantum luti tota via fuit, ut possem videri nihilominus navigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit: a ceromate nos happe exceptit, in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius,

Q 4

nihil

14. *Itaque ego et ex hoc loco migrabo:]* Baias dicit. *Vlysses* qui cera oblevit aures sociorum, dum Sirenas praetervevissent. Odyss. μ , 177.

1. *Iterum navem experirer.]* tam infeliciter, quam supra Epist. LIII. *athletarum fatum* quorum est *ceromate* unguento ex cera, oleo etc. constante, ut corpora fiant lubrica, perfundi, et *happe* i. are-

na deinde inspergi. Mihi, ait, simile quid accidebat, qui in via prima luto et liquore, velut crasso ceromate delibutus sum, deinde in Crypta arenis et pulvere. Cf. P. Fabri III Agonist. 22. *Crypta* autem *Neapolitana*, nunc Grotta del Monte di Paufilippo dicta, via est, quae per rupes et arenas huius montis antiquissimis temporibus, multorum stadiorum

lon-

nihil illis faucibus obscurius; quae nobis praesentant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque res gravis et molesta: quid illic, ubi in se volutatur, et quum sine ullo spiramento fit inclusus, in ipsos a quibus excitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus, eâdem viâ, eodem die: et luto et pulvere laboravimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitarem, dedit. sensi quendam ictum animi, et sine metu mutationem, quam insolitae rei novitas simul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, nedum a perfecto absom, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quaedam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suae. Itaque et a vultum adducet ad tristitiam, et inhorrescet ad subita, et caligabit,

a. *vultum adducet ad tristitiam.* Omnium librorum lectio. Stephanus tamen Ep. 17. ad Dalechamp. pro interpretamento, quod ex margine irrepperit, habet. Pincianus *abducet* malit, Gruteusque *adducet ad tristitia.* Sed nulla mutatione indigemus.

longitudine, ut nunc dimensio est, passuum 700. agebatur, recta versus Neapolim ducens. Quamvis bene strata est, tamen etiam nunc pulvere abundat. Cf. Strabo V, 4, 7. p. 196 ed. Lipf. Büsching. Tom. IV, p. 449. noviss. edit. *Fauces*, i. angustus transitus, non obscurae erant Strabonis tempore, lumen, dicentis, passim fenestellis in montis superficiem iusta altitudine incisus, demitti. Obstruetae itaque aevo aut neglectae fuisse videntur hae fenestrae, sicut tempore Alphon-

si primi Arragonum et Neap. regis, qui duas adhuc comparentes fenestras incidi iussit.

2. *Aliquid tamen — dedit.* Ex consuetudine laudanda, quam supra attigit Ep. LV, 3. *sensi quendam — color.* Nam Stoici aserebant, *πρὸς τὴν αἰσθησὶν φυσικὴν οὐσαν οὐ πεπρατέον ἀντιβαίνειν.* Marc. Anton. V, 26. ubi Garacker. p. 210, 2. loca Senecae collegit, nostro non praetermissio. Lipsius laudat A. Gell. XIX, 1. et Manuductionem suam III, 7.

bit, si vastam altitudinem, in crepidine eius constitutus, despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, et paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris novi, quidam ad veteris et purulenti tractationem inspectionemque concidunt, et linquuntur animo: alii gladium facilius recipiunt, quam vident. Sensi ergo, ut dicebam, quendam non quidem perturbationem, sed mutationem: rursus, ad primum conspectum redditae lucis, alacritas incogitata rediit et iniussa. Illud deinde mecum loqui coepi, quam inepte quaedam magis ac minus timeremus, quum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem ^bvigiliarium ruat, an mons? nil invenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraque mortifera aequae sit. Adeo non effectus, sed ^ceffecti causam timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permanere non posse, et statim spargi, quia non fuerit illi exitus li-

Q 5

ber:

b. *vigiliarium ruat an mons?* Sic Gruteri codd. et Erasim. At in ed. vet. haec sic habentur: *vl' speculatorium ruat, ut aut mōs aut turris.* Unde facile est videre, *vigiliarium* quod et in aliis mss. reperitur, bonam esse lectionem. Denotat autem locum et speculam, ubi vigiles sunt, ad analogiam *valetudinarii, spoliarii, vivarii* composita vox. Emendatione itaque neque Lipsii *tigillarium*, aut *vigilum atrium*, neque Gronovii *umbilarium* indigemus.

c. *effecti causam.* Sic ex Pinciani coniectura Grutero probata scripti. Vulgata lectio erat: *sed efficientia t. sp.* Varia lectio est: *efficientiam*, in aliis *efficaciam*. Hinc Pincianus scriptum fuisse opinatus est: *effectus causam*, et hunc sequutus Grut. *effecti causam*, ut librorum inscitia duae dictiones in unam coaluerint. Mox *permanere* in omnibus codd. est. Quam tamen hic stare non posse lectionem putans Pincianus coniecit *permeare*; probantque Muret. Lipsius et Grut. Sed vide notam.

5. *Nunc me putas — liber:]* dissipari et solvi, derivanda est. Diog. Laert. VII, 156 ibique Menag. *Permanere, ἐπιμένειν, διαμένειν*, i. solida et inte-

ber: ego vero non facio. qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non laeditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suae, per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam quum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quaerendum est, an possit immortalis esse? hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, ^dpropter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam noxium aeterno est.

EPISTOLA LVIII.

Lucilio explicaturus Platonis scitum de eo, quod est, praemittit querelam de paupertate, quin de egestate sermonis latini, exemplis allatis. Dein exponit, quatuorplex τὸ ὄν, i. quod est, sit, e Platone, prae-

d. *propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit. Opsiopoeus de coniectura: propter quod hoc perit. Lipsius releget propter vel mutet in propterea, vel, per quod hoc perit. Gronovius ex apicibus scriptorum codd. sic format: si superstes est corpori perire illum nullo genere posse, propter quod non perit. Sensus patet.*

integra manere. Fuerunt itaque Stoici, qui putarent quidem, animos post mortem durare, sed si quando corpus eius ita obtereretur, ut ne partes quidem superessent, nec illum in corpore contineri, sed *spargi*, h. e. in elementa sua recedere, igneum in ignem etc. *εἰς τὰ Φύλα καὶ συγγενῆ,*

εἰς στοιχεῖα, ut cum Epicteto Arriani *Disf. III, 13, 14.* ubi Vptonus quaedam notavit, loquar. Si proinde animus permeaverit, etiam permanebit: ut adeo *permeare*, quod Pincianus aliique reposuerunt in textum e coniectura, et *permanere* eodem redcant.

praemissa definitione generis et speciei. Sex autem modis ab eo dici τὸ ὄν mouet. Quae etsi subtilitatis parum proficias esse fatetur, tamen insunt, affirmat, quae salutaria fieri possint. Sic quum Plato negat, omnia ea, quibus sensus afficiantur, ex iis esse, quae vere sint, ad vanitatem omnium, quae cupiamus, facilis est conclusio. In quibus et sunt voluptates, quas si regere et coercere possimus, nostrum erit, vitam provocare. Attamen id agamus, ut neque vitam optemus, neque mortem recusemus.

Quanta verborum nobis paupertas, immo egestas sit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, quum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent: quaedam vero quum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Graeci „oestrum“ vocant, pecora peragentem, et totis saltibus disipantem, „asilum“ nostri vocabant. hoc Virgilio licet credas:

*Est lucum Silari iuxta ilicibusque virentem
Plurimum Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Graeci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta. —*

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe 2 differam, quaedam simplicia in usu erant, sicut „cernere ferro inter se“ dicebantur. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

— *Stu-*

1. *paupertas, immo egestas*] Idem discrimen fecit Ep. XVII, 5. Ibidem §. 4. frugalitas est paupertas voluntaria. Mediocritas, ἀντράπεια etiam ap. Horat. III Carm. 29, 56. *pauperies* audit *proba*. Πεντα est egestas. Caeterum saepe apud Ciceronem hanc egestatem, quam noster queritur, observare est, si quando notiones philosophicas Graecorum civi-

bus suis vertere studeret. *loqueremur* ego cum amico. cf. §. 6. *oestrum*, οἶστρος. Plinius tamen verbo *asilus* usus est XI, 28. Nec intelligas, quomodo vocabulum quotidiani usus perire possit. Itali hodieque vocant *assillo*. Virgilii locus est in Georgicis III, 146.

2. *cernere ferro inter se*] ap. Virgil. Aen. XII, 709.

— *Stupet ipse Latinus,
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.*

quod nunc decernere dicimus: simplicis verbi usus
3 amissus est. Dicebant antiqui, „si iusso,“ id est, si
iussero. Hoc nolo mihi credas, ^a sed fideli Virgilio:

Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam, quan-
tum tempus apud Grammaticum perdiderim: sed ut
ex hoc intelligas, quantum apud Ennium et Attium,
verborum situs occupaverit: quum apud hunc quoque,
qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint.
4 Quid, inquis, sibi ista vult praeparatio? quo spectat?
Non celabo te. cupio, si fieri potest propitiis auri-
bus tuis, ^b Essentiam dicere: sin minus, dicam et
iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto
locupletem. si recentiorem quaeris, Fabianum, diser-
tum et elegantem, orationis, etiam ad nostrum fasti-
dium,

a. *sed fideli Virg.* Sic ante Muretum passim publicabatur, et est
in cod. Col. aliisque. Muretus dedit: *sit fides Virgilio.* Duo
Pal. habent: *sed fide Virgilio.* Editio vetus *sed fidem Virgilio*
quod et Modius Novant. Lectt. Ep. 132. probat. Lipsius emen-
dat: *fido.* At vulgata bene habet.

b. *Essentiam.* Muret. primum dedit ex con. Cf. Eius Var. Lectt.
XV, 20. Antea: *quid sentiam dicere.* Mox *elegantem* est in

3. *fideli Virgilio:*] cui fi-
dem habeas. Aen. XI, 467.
Silius tamen Italic. XII, 175.
hunc verbi simplicis usum non
fastidivit. *quantum — verbo-
rum situs* i. antiquitas, negle-
ctus, ideoque oblivio occupa-
verit. *apud hunc, Virgilium.*

4. *Ciceronem*] In scriptis
Ciceronis nobis reliquis haec
vox non invenitur: hic usus

vocabuli ap. Cic. latuit quod
mireris, Quintil. II, 14, III,
6. VIII, 3. in quibus locis in-
ventionem huius nominis Fa-
biano tribuit, et duram censet
hanc τῆς οὐσίας interpretatio-
nem. Lipsius laudat Sidonii
verba: Lecturus es hic novum
verbum *Essentiam*, sed scias
hoc ipsum dixisse Ciceronem.
De Sergio Flavio Papirio *Fa-
bia.*

dium, nitidae. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur *ὄντα* res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque, permittas mihi hoc verbo uti. nihilominus dabo operam, ut ius a te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, quum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguae nostrae convicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. quae haec sit, quaeris? τὸ ὄν. ^cDuri tibi videor ingenii: in medio positam posse sic transferri, ut dicam, „Quod est.“ Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere: sed ita necesse est, ponam Quod est. Sex modis hoc a Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicavero, esse aliquod genus, esse et speciem. Nunc enim primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae species suspensae sunt, a quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. Invenietur autem, si coeperimus singula retro legere: sic enim

per-

ora ed. Erasimicae et in omnibus Grut. codd. Alii *disertum et eloquentem*, ut editio vetus, alii *elegantem* omittunt. *naturam continens fundamentum omnium*. Sic Murerus ex aliquot scriptis Pinciani: sic et editio vetus et tres mss. Grut. At Erasmus: *natura continens f. o.*

c. *Duri tibi videor ingenii: in medio positam posse sic transferri*. Sic Erasmus et aliquot codd. et ed. vetus. *D. t. videbor i. i. m. positum esse: posse sic transferri* editio Romana. Mox *sed ita necesse est, ponam Quod est*. Sic Pincianus iubet legamus ex vetere lectione: sic exstat in quatuor Grut. mss. Erasmus: *Sed si id necesse est, ponam Quod est*. Murerus: *sed id si n. etc.*

biano cf. Consolat. ad Marc. XXIII, 3. *ὄντα — omnium*. Omnia enim ex Vsa i. Essentia: quae est proprie Stoicis Deus et Materia. L.

5. *propter quod — feci?* propter quod (totam hanc epi-

stolam scribens coactus sum reprehendere nostram linguam.

6. *Quod est*] τὸ ὄν. Vtitur autem noster via synthetica, ab individuis ad formas generaque ascendens, *retro legens singula*, ut ipse ait. Hac prolixio-

perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait: equus species est, canis species. ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, et sub se habeat. Hoc
 8 quid est? animal. Ergo genus esse coepit omnium horum quae modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quaedam, quae animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis et arbutis animam inesse. itaque et vivere illa, et mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia animalia in hac forma sunt, et fata. Quaedam anima carent, ut saxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, sci-
 9 licet corpus. hoc sic dividam, ut dicam, corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnunc est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. Quid ergo erit ex quo haec diducantur? illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum et antiquissimum, et, ut ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam
 10 homo genus est. Habet enim in se nationum species, Grae-

lixiore deductione facile quisque superfedebit lector; nec eum ad quem talia scribi debebant, magnos in philosophia profectus fecisse putaverit. Spectant autem haec ad praedicabilia Aristotelicorum, ad *κατηγορούμενα*, in quibus genus et species primum locum obtinent.

9. *tamquam homo genus est*] sc. speciale. Atque constat sibi Seneca, quidquid contra dicat Lipsius, cuius verba sunt haec-

ce: „Atqui supra species erat, sed ex Aristotele: hic Logicam Chrysippi eum probabile est, hodie ridendam.“ Nam quo iure, ait, caeterae divisiones eius quod est, genera vocantur, quae tamen non nisi species sunt, eodem Homo quoque genus vocari potest, quem supra tantummodo speciem esse vidimus. Sic noster statim explicat verbis hisce: *Itaque — in speciem.*

Graecos, Romanos, Parthos; colorum, albos, nigros, flavos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque quâ multa continet, in genus cadit: quâ sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est: omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, quum fit rerum omnium capax. Quod est, in has species divido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo divido? ut dicam; aut animantia sunt, aut inanimantia. Rursus animantia quemadmodum divido? ut dicam, quaedam animum habent, quaedam tantum animam. aut sic: quaedam impetum habent, incedunt, transeunt: quaedam solo affixa, radicibus aluntur et crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. ^dPrimum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: sed quare videatur, subiiciam. In rerum, inquit, natura quaedam sunt, quaedam non sunt. Et haec autem quae non sunt, rerum natura complectitur, quae animo succurrunt, tan-

d. *Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid.* Ita lege, quum libris sit ambigue *quid* vel *quod*: sed illud praefero. Muretus in uno etiam repperisse ait: *quiddam*. Graece dixerim indubie, τὸ τῷ. Pincianus sententiam loci primus pervidit et breviter posuit: *Stoicis aliud aliquod genus Ente Superius esse, nempe quod, ita enim ipse legit.* Id igitur iis dividitur in vere *Eus* et *Nonens*. Vere, ut omnia quae in rerum natura sunt. *Nonens* ut sunt Centauri, Chimaerae, et quae in mente sola subsistunt. L.

12. *Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid:*] Subtilitatem hanc facile intelligere licet. Quum Plato essentiam posuisset primo loco, illi observantes ea non comprehendendi hac definitione, quae non vere sunt, tamquam Centauri, docebant esse superius quoddam, quo essentia comprehendatur, idque vocabant τὸ τῷ i. e. res ad quam et phaenomena et noumena retulerunt, s. res quae quodammodo affectae sunt, uti Cic. Top. 3 istud τῷ convertit.

tanquam Centauri, Gigantes, et quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem
 13 coepit, quamvis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, revertor, quomodo quaecunque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur: cogitabile est. quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, ut Cicero et Cato. "Animal non videtur, sed cogitur: videtur autem species eius,
 14 equus, et canis. Secundum ex his quae sunt, ponit Plato, quod eminent et exsuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse, ut poeta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus hoc nomen est, sed tamen

e. *Animal non videtur, sed cogitur.* Sic Erasmus, ed. vetus, et Gruteri mss. At Gronovii codd. exhibebant: *Animal ut v., cogitur.* Vnde coniecit: *Animal haud videtur; cogitur.*

f. *tamen.* Sic mss. quinque Gruteri, illo probante. Antea: *Sed iam.*

13. *Nunc ad id — in sex modos Plato p.]* Primo quidem in duos: atque ita in Timaeo (p. 301. T. IX Bip.) et Sophista τὸ ὄν dividit. Appuleius (de Habitudoine lib I, p. 162. T. II Bip.) ex illo τὰς οὐσίας, quas Essentias dicimus, duas esse ait, per quas cuncta gignantur Mundusque ipse. Quarum una cogitatione sola concipitur, altera sensibus subici potest. Prior illa vere esse memoratur: hanc vero non esse possumus dicere. Et primae quidem Essentiae primum Deum esse et mentem formasque rerum et animam: secundae omnia quae informantur, quaeque gignantur, et quae ab substan-

tiae superioris exemplo originem ducunt. Haec ita univarse in Platone: sed distinctius noster in sex modos partitur. Primum est *Ens νοητόν, intelligibile*: ut animal. Secundum, excellentissimum Ens et causa Entium, *Deus*. Tertium, *Idea*. Quartum ipsa *Εἶδη*, five *species*. Quintum, quae sensibus subiecta, i. e. *corpora*. Sextum, *quae quasi sunt*, ut inane, tempus. L. Cf. Meiners Geschichte der Wissenschaften II, p. 708 sq. p. 729 sq. Tiedemann Geist der spek. Philos. II, p. 75 sq. 86 sq. Tennemann System der Plat. Phil. II, p. 291 sqq.

men apud Graecos in unius notam cessit. Homerum intelligas, quum audieris poetam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior ac potentior cunctis. Ter-¹⁵ tium genus est eorum, quae proprie sunt: innumera- bilia haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quae sunt, interrogas? propria Platonis supellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia, quaecunque vi- demus, fiunt: et ad quas cuncta formantur. Hae immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quae natura fiunt, exemplar aeternum. Adiciam definitioni interpretationem, quo tibi res¹⁶ apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturae te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quae me docet et instruit facies, a qua petitur imitatio, idea est. Ta- lia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, ho- minum, piscium, arborum: ad quae, quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum ha-¹⁷ bet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: et Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar. ille quum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgi- lii facies futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, et operi suo imposuit, εἶδος est. Quid inter-¹⁸ fit,

g. *Propria Platonis supellex est.* Sic ed. vetus et Pinciani aliorumque codices. At Erasmus voces has exclusit. *Ex quibus omnia quaecunque videmus fiunt* Pinciani, Modii codd. et plerique Grut. et ed. vetus. Antea: *ex quibus omnia quae sunt fiunt, et ad etc.*

17. *Quartum locum habet εἶδος etc.*] Platonem hoc discrimen inter *ideas* et *idos* ignorare docuit Meiners *Gesch. der* *Wiss.* II, p. 801. Formas illas aeternas promiscue vocat Plato nunc εἰδόντας, nunc εἶδη, nunc ιδέας etc.

fit, quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, et operi imposta. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuat figuravit: haec idea est. Etiam nunc aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: 19 nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quae communiter sunt. haec incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quae quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quaecunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quae esse proprie putat. Fluunt enim, et in assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuvenis. nemo est matrone, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore; nihil ex his quae videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: ^{h.} „In idem flumen bis non descendimus.“

Manet

^{h.} in idem flumen bis non descendimus. Sic Pincian. dedit, idque recte, sensu postulante. Muretus aliique probarunt. Erasmus et multi codd. cum edit. vet. in idem f. b. d. et non descendimus.

19. *Quaecunque videmus ac tangimus* etc.] Ideas, dixit Plato, s. formas naturam rerum constituere, esseque una cum Deo, in cuius intellectu ab aeterno fuerint, unum genus omnium rerum, quae interitu aut mutatione careant. Corpora contra, sive omne id quod sensibus subiicitur, propriae essentiae nominari non possunt, utpote quae mutationibus quinimmo interitui pa-

tent. Cf. Wyttenbach ad Plut. de fera numinis vind. p. 76 sq. Contineant tamen necesse putabat immutabile quid, quia certa cognitio quaedam habeatur. Tali modo et Heraclitum et Parmenidem a se coniungi affirmavit Plato. Cf. Meiners II, p. 730 sq. Tiedemann II, p. 87 sq.

20. *Corpora nostra — transmissa est.*] Egregie hic monuit Tiedemann II, p. 88 sqq. lacunam

Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine. sed nos quoque non minus velox cursus praetervehit: et²¹ ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur, quum omne momentum mors prioris habitus sit. ⁱVis tu non timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia et caduca, et omnibus obnoxia causis: mundus quoque, aeterna res et invicta, mutatur, nec idem manet. Quamvis enim omnia in se habeat quae habuit, aliter²² habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? Si me interrogas, nihil.

R 2

Sed

- i. *Vis tu non timere, ne* etc. Sic restituit Gronov. ex suo et quatuor Grut. quibus omnes Rubeniani accedunt, et Erford. Heinf. Possem, inquit, abs te impetrare, ne timeas, eventurum tibi, quod quotidie evenire omnibus videmus. Est formula orantis, hortantis, flagrantis, iubentis. Cf. Bentleius ad Horat. II Serm. 6, 92. qui Gronovium recte laudat. Vulgo male deest negandi particula contra mentem et sensum auctoris. Cf. ad III de Ira 38, a. Mox *causis* Gronovio suadente reposui. Sic vert. edd. Tarvisina, Veneta, Frobeniana, et editio vetus, et codex Gronov. Erf. Heinf. Cf. Gronovii Obsf. III, 14. p. 422. ed. Lips. Verbum hoc est familiare Senecae de morbo vitioque quocunque. Vide de Ira III, 10. a. Antea: *causibus*.

cunam syllogismi Heraclitici et a Platone negligi, uti a nostro, res sensibus subiectas ne momento quidem tibi constare similesve manere; experientia refragatur, nec doceri potest. Nam ut illae res vel uno temporis momento persistant, earumque mutationes legibus sint attemperatae sempiternis, perfecto notiones universales legere, principia colligere adeoque scientiam construere licebit. De *Heraclito* vid. Plat. Cratyl. T. III, p. 267. 268. *δὲς εἰς αὐτὸν ποταμὸν οὐκ*

εμβαίνομεν. Cf. Meiners I, p. 623. Tiedemann I, p. 217.

21: Illud Heracliteum deflexit noster ad amorem corporis et timorem mortis diminuendum: utrumque enim est fugacissimum et corpus, et omne momentum, quod antecedentis *habitus* i. conditionis mors est. cf. Ep. XXIV, 19 not. *mundus* — *idem manet*, omnium enim elementorum alterni recursus sunt: quidquid alteri perit, in alterum transit etc. Senec. N. Q. III, 10.

Sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, et, ut dici solet, paciscit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, et quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si observaveris, sumes
 23 quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni ^kvacatione, etiamsi a philosophia longissime aversa est, eruere aliquid conor, et utile efficere. Quid de istis capiam, quae modo tractavimus, remotis a reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideae Platonicae possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista quae sensibus ferviunt, quae nos accendunt et irritant, negat Plato ex iis esse
 24 se quae vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, et ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est. et nos tamen cupimus tanquam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli fluidique per intervalla consistimus: mittamus animum ad illa quae aeterna sunt. miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa versantem,
 et

k. *vacatione*. Erasimum sequor. Gruterus tamen in libris suis, uti Modius in uno (v. Epist. 132. novant. [Lect.] *natione*, quod ille explicat: ex omni secta et genere hominum. Muretus mallet *tractatione*. Lipsius, quod in ora quorundam librorum est, *oratione*. Sed vulgata non est tentanda. Otio, ait, ita utor, ut utile mihi fiat.

23. *Hoc ego — efficere.*] Exempla supra iam vidimus Ep. LV, 3. LVII, 2. *vacatio* autem opera subserviva, quae non propter officium, sed otii et oblectamenti causa tractamus. Ipsa enim oblectamenta, monuerat §. 22. opera sint. Cf. Ep. LXII.

24. *miremur*] Similia sane praeclara occurrunt haud semel apud nostrum, utique N. Q. I. praef. Tunc, ibi ait, consummatum habet plenumque bonum fortis humanae, quum calcato omni malo, petit altum, et in interiorem naturae sinum venit, Tunc iuvat inter

et hoc providentem, quemadmodum quae immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat a morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent²⁵ enim cuncta, non quia aeterna sunt, sed quia defenduntur curâ regentis. Immortalia tutore non egent. haec conservat artifex, fragilitatem materiae vi suâ vincens. Contemnamus omnia, quae adeo pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, providentia periculis eximit, potest tandem aliquatenus nostra quoque providentia prorogare huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere et coercere. Plato²⁷ ipse ad senectutem se diligentiam pertulit. Erat quidem

R 3

cor-

1. *potest tandem aliquatenus nostra quoque providentia prorogare huic corpusculo moram.* Est vetus scriptura, quam Gronovius recte tueretur contra Pincianum, qui dedit invitis mss.: *potest tandem*, ut ab τῶ cogitemus pendeat. Lipsius: *potest tamen — providentia longiorem prorogari.* Sic et editio vetus, nisi quod *prorogare* praefert.

inter sidera ipsa vagantem divitum pavimenta ridere etc.

26. *Illud simul cogitemus — eximit.*] Ne putes nostrum sibi ipsum contradicere, qui antea §. 21. mundum aeternam rem et invictam vocasset, recorderis, mundum triplici sensu accipi a Stoicis. Noster N. Q. I. praef. ait: Quid est Deus? Mens universi. Quid est Deus? totum quod vides et quod non vides totum. Mundus est itaque primum Deus ipse, deinde coelum, terra et omnes naturae illis comprehensae, deinde systema deorum, hominum et naturarum, quae isto-

rum causa creatae sunt. Diog. Laert. VII, 137. Aeternus autem est mundus, quatenus principia omnium rerum in se continet, sive quia Deus saepe mundus vocatur: mortalis est iste mundus quem vidimus, cuius naturam habitumque deletum iri staruebant conflagratione, ἐκπυρώσεις, h. e. sparsum iri in elementa. Cf. post Lipsii Physiol. Stoic. I, 8. II, 6. Tiedemanni System der St. Phil. II, p. 70 sqq. *pars maior*, nostrum.

27. *Plato — diligentia*] i. prudentia. Mortuus est anno aetatis LXXXI peracto, Ol. CVIII,

corpus validum ac forte fortitus, et illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericula multum detraxerunt viribus; parsimonia tamen, et earum quae aviditatem evocant modus, et diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae beneficio contigisse, quod natali suo deceffit, et annum unum atque octogesimum implevit, sine ulla
 28 deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolaverunt defuncto, amplioris fuisse fortis quam humanae rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa, et sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam,
 29 ita ne recusandam quidem. Iucundum est, esse secum quam diutissime, quum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, et fidem non operiri, sed manu facere. Prope est a timente, qui
 fatum

CVIII, 1. quum natus esset Ol. LXXXVII, 4. Cf. Tennemanni System der Plat. Phil. Vol. I. *latitudo* pectoris, prius enim Aristocles nominabatur. De Platonis *navigationibus* in Italiam, Cyrenen, Siciliamque ab omnibus Hist. phil. auctoribus actum est, a Brucker. I, p. 633 sq. Meiners II, p. 688. et nuper Tennemann. l. I. *natali suo*, qui fuit mensis Thargelionis (Aprilis) septimus dies. Plutarcho auctore Quaest. conviv. VIII, 1. et D. Laertio. Lipf.

28. *Magi*] Ex his affectatoribus Zoroastris ad eius legis-

lationem et doctrinam conservandam constitutis (cf. Heeren Ideen II, p. 420 sq.) inprimis post Xerxis tempora quosdam graecas urbes convenisse dubitari nequit. Exemplum praebet Osthanes: vid. Brucker I, p. 159 sq.

29. *Itaque de isto feremus sententiam.*] Propter amorem sui aversabantur Stoici mortem sibi consciscere: sed liberum ostium habere quemvis aserebant. Cf. Lipsii Manud. III, 22. Senec. Ep. XXVI, 9 not. XXIX, 8. XXX, 10. LXX, 6. LXXXII, 14.

fatum segnis expectat: sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphoram exficcat, et faecem quoque exforbet. De hoc tamen quaeremus, pars sum-³⁰mae vitae, utrum faex vitae haec sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est, et integri sensus animum iuvant, nec defectum) et praemortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quidni oporteat educere animum laborantem? et fortasse paulo ante quam debet, fa-³¹ciendum est, ne quum fieri debeat, facere non possis: et quum maius periculum sit male vivendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede magnae rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. multis iners vita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamvis finienda? Noli me invitus audire, tanquam ad te iam per-³²tineat ista sententia: sed quid dicam aestima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit: totum autem ab illa parte meliore. At si coeperit concutere mentem, si partes eius convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: profiliam ex aedificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dum-³³

R 4

taxat

30. *utrum faex vitae haec sit.*] Laudat Lipsius Antiphannem Comicum Stob. Floril. Serm. 117. (Brunk. poet. gnom. p. 186, VIII.) Σφόδρ' ἐστὶν ἡμῶν ὁ βίος οἴνω προσφερής. Ὅταν ἢ τὸ λοιπὸν μικρὸν, ὄξος γίγνεται. Cf. Ep. XXVI, 2. *mens sine iniuria* i. illaesa, sana. Hac enim aetate, qua noster floruit, vox iniuria idem valere coepit quod impedimen-

tum, detrimentum, laesio. Vide Sen. N. Q. VI, 18. 32. VII, 31. Plin. 13, 24 extr. etc.

31. *Quanto — finienda?*] Verba adversae sententiae, non debere finiri. I.

32. *ab illa parte meliore*] i. anima, mente, *anima* qua quis plantarum modo degit: opponitur verae vitae. *aedificio — ruenti.* Stobaeus Serm. 118. Gorgiae Leontino hoc adscri-

taxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. Imbecillus est et ignavus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa vivit. Sed in longum exeo: est praeterea materia quae ducere diem possit. Et quomodo finem vitae imponere poterit, qui epistolae non potest? Vale ergo: quod libentius quam ^m mortis moras lecturus es.

EPISTOLA LIX.

Lucilio testatur voluptatem, quam ex eius epistola perceperit, eamque, voluptatis et gaudii discrimine exposito, et ab oratione et a materia laudat. Nec reprehendendum censet, quod imaginibus orationem distinxerit, quippe quae ad animum discentis audientisve regendum vel philosopho non indignae sint. Sic Sextius imaginem exercitus pugnae parati de sapiente adhibuerat. Hinc occasionem sumit, in quaestionem transeundi, cur stultitia nos tam tenaciter teneat. Non omni impetu, respondet, utimur ad eam cognoscendam et repellendam: nimium nobis placemus, ideoque et nosmetipsos decipimus et ab aliis decipi patimur, imprimis adulatione. Denique docet, quomodo quisque intelligat, se non esse sapientem.

Magnam

m. mortis moras. Plurimorum codd. et antiq. edd. lectio est, et ea optima, quam Lipsius Epistol. quaest. V, 5. frustra mutavit in: *mortis meras*, temere probante Mureto. In nonnullis codd. erat: *mera aberratio* librariorum: *mortes meas*, Erasmo etiam notante. Haec loquutio *mortis mora* Senecae non hic solum usurpata. cf. Ep. VII, 3. LXXXII, 11. Recte sic fere, argumenti quoque postremae epistolae ratione habita, vulgatam Gronovius.

adscribit, *qui senex interrogatus: ecquid libens moreretur? Μέλιστα, ἔπειν, ὡς περ γὰρ ἐν σαπρού καὶ βέοντος οἰκίδου ἀσμέως ἀπαλλάττομαι.* Maxime inquit; nam

ut ex putri et diffuente domuncula non invitus abeo. L. 33. *quae ducere diem possit*] i. consumere. Vber enim haec materies et disputatio. Proprie materia per diem colloquendo duci-

Magnam ex epistola tua percepi voluptatem. permitte enim mihi uti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, et voluptatem, si ad nostrum album verba dirigimus, rem infamem esse, et gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse: quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae tristitiae sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque quum dicit Virgilius noster: „Et mala mentis Gaudia:“ diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, et quod voluit, expressit: significavit enim homines, malo suo laetos. tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex

R 5

episto-

a. *album*. Hanc scripturam Rud. Agricola ex ingenio restituit, Erasmo probante. Optime. Olim cusi *nostrum album*, cod. Col. *nostrum animum*.

ducitur, producitur. Cf. Heyne ad Tibull. I, 4, 5. Alii explicant, materiam in nobis esse, quae mortem differre possit, loquendi tamen usu repugnante.

1. *verbis publicis*] i. popularibus. cf. Ep. III, 1. *significationem Stoicam*. Saepe de hoc paradoxo monuimus, e. c. ad II de Ira 6. Stoicos sic loqui, ut velle bonum, gaudere eo adepro, et cavere s. devitare malum, negent nisi sapientem: stultum autem non nisi

cupere, laetari, ideoque et *voluptate* uti, metuere, contristari, ut Augustini de Civit. Dei XIV, 8. verbis utar. Cf. Davif. ad Cic. Tusc. IV, 6. et ad Maxim. Tyr. p. 504. De *Gaudio* cf. Ep. XXIII.

2. *Virgilius*] Aen. VI, 278. 279. qui tamen contra has Senecae argutias vel eo defenditur, quod verbis publicis usus sit, non ad significationem stoicam revocatis. Nec poeta hoc dignum fuerit. *diserte* i. clare et distincte.

- 3 epistola tua voluptatem. quamvis enim ^bex nomine iusta causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, et in diversa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam et immodicam. Sed ut ad propositum revertar, audi quid me in epistola tua delectaverit. habes verba in potestate: non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis vocentur: quod tibi non evenit. pressa sunt omnia, et rei aptata. Loqueris quantum vis, et plus significas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium est. apparet, animum quoque nihil habere supervacui, nihil tumidi. Invenio tamen translationes verborum, sicut non temerarias, ita non indecoras. Itaque periculum

b. *ex nomine iusta causa.* Sic editio vetus: in cod. Pal. tert. Grut. *nomine* superpicta lineis. Sententia auctoris postulat hanc vocem, quae ap. Erasimum multorum codd. indicio nixum deest: aliae tamen membranae Grut. et Lipsii habent: *ex homine ista causa.* Erasmus *ex ista causa*, Lipsius aliique *ex iusta c.* at edit. Varior. *iusta c.* Mox *motam* editio vetus habet, restitutam recte ex inss.

c. *ut non temerarias, ita non indecoras. Itaque etc.* Sic ed. vet. Nec abludivit multum Erasim., quippe qui *Itaque*, et nonnulli codd. At Pinciani plerique codd. omittunt voces: *ita non indecoras.* Sed bene stare possunt. Seneca quidem has translationes probat, at quid alii facturi sint, expectandum iubet.

3. *imperitus homo*] stultus, *Φαῦλος*, sapienti oppositus. *affectum eius impotentem*, nullius dominii patientem. *non effert te oratio* ad impetum dicendi, ad tumorem, te concitat: quod in argumentis moratioribus contingere solet ingeniiis acrioribus.

4. *Multi sunt — vocentur:*] Quod v. c. adeo in Platone veteres, critici reprehendebant.

Vide Meiners II, p. 693. 695. ubi loca veterum allata sunt. *pressa*, de brevitate nervosa. Cf. Ernesti Lexic. Lat. Technol. in *Pressus*, ubi nostrum locum quoque advertit. *Loqueris — loqueris.* Est ἔμφασις, quam Cic. Or. III, 53. explicat plus ad intelligendum quam dixeris significatio: et in Orat. 40. significatio saepe erit maior, quam oratio. Cf. Ernesti l. l. sub: *Significatio.*

culum sui fecerint. Invenio imagines: quibus si quis 5
 nos uti vetat, et poëtis illas sôlis iudicat esse concessas,
 neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud
 quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui
 simpliciter, et demonstrandae rei causa eloquebantur,
 parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non
 ex eadem causa quâ poëtis, sed ut imbecillitatis no-
 strae adminicula sint, et ut discentem et audientem in
 rem praesentem adducant. Sextium ecce quum maxime 6
 lego, virum acrem, Graecis verbis, Romanis mori-
 bus philosophantem. movit me imago ab illo posita:
 ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni
 parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit,
 sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique ex-
 pandat, ut ubicunque infesti aliquid oritur, illic para-
 ta praesidia sint, et ad nutum regentis sine tumultu
 respondeant. Quod in exercitibus his quos imperato- 7
 res

5. *imagines.*] Vides hic *imagines* et *parabolas* eadem vi populi. Aliter discrimen instituit Bergerus de natura pulcr. Orat. p. 293. ap. Ernest. Lexic. Lat. Technol. sub *Imago.* et Lex. Gr. Techn. Παραβολή. *plausibilis oratio*, quae meditata et ad ornatum comparata erat, qua illis placeat qui audiant vel legant, ἐπιδεικτικῶν et δημοτέρπει: opponuntur πολιτικοί, qui magis veritatem rerum cognoscendarum, quam artis et ingenii admirationem quaerunt. Vid. Ernesti Lexic. Graec. Techn. in Ἐπιδεικτικόν.

6. *Sextium*] hoc ipso tempore lego. Q. Sextius fuere pater et filius uterque philoso-

phiae studiis scriptisque nobiles. Flavianus fuit sectae Q. Sextii assecla. Seneca pater lib. III Controv. in praef. Plin. N. H. 18, 28. Claudianus Mamerthus de anima II, 9. quaedam eius latine citat, sed ab ipso fortasse versa. Vide Lipsium in Manud. I, 6. et II de Ira 36, 1 not. In sententiis, quae ei tribuuntur in Opusc. myth. et eth. p. 645 ed. Gale nullum earum sententiarum, quae hic laudantur, vestigium reperitur. Enimvero facile est ad intelligendum, illas sententias, nisi sint ferus Christiani cuiusdam, tamen esse a Christiano ubique interpolatas. Ceterum hominis vitam esse iugem militiam vidimus Ep. LI, 5 not.

res magni ordinant, fieri videmus, ut imperium du-
 cis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut fi-
 gnum ab uno datum, peditem simul equitemque per-
 currat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis,
 Sextius ait. Illi enim saepe hostem timere sine cau-
 sa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit:
 nil stultitia pacatum habet. tam superne illi metus est,
 8 quam infra. utrumque trepidat latus. Sequuntur pe-
 ricula et occurrunt, ad omnia pavet: imparata est,
 et ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem
 incursum munitus et intentus, non si paupertas, non
 si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum
 faciat, pedem reforet. Interritus et contra illa ibit,
 et inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant:
 diu in istis vitiis iacuimus, elui difficile est. non enim
 9 inquinati fumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad
 aliam transeamus, hoc quaeram, quod mecum saepe
 dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat.
 Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad
 salutem impetu nitimur: deinde, quia illa quae a sa-
 pientibus viris reperta sunt, non fatis credimus, nec
 apertis pectoribus haurimus, leviterque tam magnae
 10 rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis,
 quantum fatis sit, adversus vitia discere, qui quantum
 a vitiis vacat, discit? Nemo nostrum in altum descen-
 dit. summa tantum decerpimus: et exiguum tempo-
 ris

8. *alligant*,] manet in illa
 militari imagine: *capri alligan-
 tur, venentur*. Vide ad Epist.
 XXIV, 16.

10. *Quemadmodum — di-
 scit?*] Quomodo aliquis arma
 sibi comparare potest fatis va-
 lida, quibus ad debellanda vi-
 tia feliciter uti possit, qui sa-

pientiae studium inter subcisi-
 va habet, discens tantummo-
 do, quibus nunc careat vitiis,
 de caeteris, quae impetum in
 eum facere possint, et de re-
 mediis contra ea acquirendis
 parum sollicitus. *Nemo —
 descendit*. Simile est illud Per-
 sii Sat. IV, 23. Ut nemo in
 sese tentat descendere, nemo!

ris impendisse philosophiae, fatis abundeque occupatis fuit. Illud praecipue impedit, quod cito nobis placemus: si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congeffit, tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos, affirmantibus assentimur, ^d quum sciamus illos saepe mentiri. Adeoque ¹² indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria quum maxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander quum iam in India vagaretur, et gentes, ne finitimis quidem fatis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam urbis, dum circuit muros, et dum imbecillissima moenium quaerit, sagittâ ictus, ^e diu perferere, et incepta agere perseveravit. Deinde quum, represso sanguine, ficci vulneris ¹³ dolor

d. *quum sciamus illos saepe mentiri.* Dilutum est, et velim, *illos spei mentiri*: quod esset, quum sciamus, haec dari spei, qua a nobis aliquid captant. L. Omnes codd. tuentur vulgatum, quod bene habet. Edit. verus: *cum sciamus, illos multa mentita.*

e. *diu perferere et incepta agere perseveravit.* Sic Modius Muretusque suavis codd. Editio quoque vetus haud multum abit; nam habet: *sagitta diviictus perferere* etc. Erasmus: *diu perstitit in re.* Lipsius em. *pergere.* Codex Col. *perstitit ire.* Sed vulgatum bonum est. *Perfedit* enim in equo. Cf. not.

12. *cui contraria quum maxime facimus.*] i. hoc ipso fere tempore. Vide Ernesti clav. Cic. in Cummaxime. *Alexander.* A multis auctoribus haec traduntur, quos collegit Freinsheim. ad Curt. VIII, 10. Urbem Mazagae tenebant. Pedes ibat quum vulneraretur in fura: teli, spiculo evulso admoveri

equum iussit, quo vestus ne obligato quidem vulnere haud segnius destinata exsequeretur; ideoque *diu perfedit in equo*, dum cunctis perspectis mandatisque in castra se reciperet. Freinsheimius recte ibi iudicat, Senecam et Curtium rem expressisse, verbis neglectis. Noter vero brevius extulit factum.

dolor cresceret, et crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus abstinere, „Omnes,“ inquit, „iurant me Iovis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat.“ Idem nos faciamus: quum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus fatietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: **14** quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem? Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris et placidus, inconcussus, cum diis ex pari vivit. Nunc ipse te confute: si nunquam moestus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesque par et aequalis animi tenor erecti et placentis sibi est: **15** venisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, et undique, et omnes: scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire, sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter sollicitudines quaeris? ista quae sic petis, tanquam datura laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed unde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille

13. *abstinere*] ab equo. Exclamationem illam, in qua Alexandrum vulneratum alluisse putant ad Hom. II. V, 340. Curtius l. l. sic extulit: *Se quidem Iovis filium dici, sed corporis aegri vitia sentire.*

14. *Sapiens ille est,*] Saepe de hoc paradoxo stoico monuimus, adducto Lipsio in *Manuduct.* III, 14.

15. *tanquam datura — voluptatem.*] Non ut Stoicus loquitur hic, sed verbis publicis utitur. *Omnes tendunt — ad gaudium:* comparare possis cum *εὐδαιμονία*, felicitate recte intellecta, de qua nostris temporibus et veteris philosophiae assectatores et ii, qui e Criticae spatii profecti sunt, tantopere inter se digladiantur.

Ille ex conviviis et luxuria: ille ex ambitione, et cir-16
cumfusa clientium turba: ille ex amica: alius ex stu-
diorum liberalium vana ostentatione, et nihil fananti-
bus literis. Omnes istos oblectamenta fallacia et bre-
via decipiunt: sicut ebrietas, quae unius horae hila-
rem insaniam, longi temporis taedio pensat. sicut
plausus et acclamationis secundae favor, qui magna
solicitudine et partus est, et expiandus. Hoc ergo,17
cogita, hunc esse sapientiae effectum, gaudii aequali-
tatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi sta-
tus super Lunam. semper illic serenum est. Habes
ergo, quare velis sapiens esse: quia nunquam sine
gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex vir-
tutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis,
nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis?
stulti ac mali non gaudent? Non magis, quam prae-
dam nacti leones. Quum fatigaverunt se vino et libi-18
dinibus, quum illos nox inter vina defecit, quum vo-
luptates angusto corpori ultra quam capiebat ingestae
suppurare coeperunt, tunc exclamant miseri Virgilia-
num illum versum:

Nam-

16. *et nihil sanantibus lite-
ris.*] dum quaestiones de rebus
mythologicis et similibus face-
rent deque iis disputarent. Ex-
emplo fit Calvisius Ep. XXVII.
Conf. de Brevit. vit. c. 13. *ex-
piandus.* de recitationibus, qui-
bus ille plausus paritur, sermo
est. Cf. Ep. LII, 13. Sequitur
autem istum tam male partum
favorem invidia et iusta repre-
hensio: quibus perpetiendis il-
le plausus pensatur.

17. *mundi status*] i. coeli.
Cf. III de Ira 6, 1. not. Addas
Ocellum Lucanum (Opusc. my-

thol. phys. et ethic. p. 516.)
ισθμός (separatio) γὰρ ἐστὶν
ἀθανασίας καὶ γενέσεως ὁ
περὶ τὴν σελήνην δρόμος· τὸ
μὲν ἄνωθεν ὑπὲρ ταύτης
πᾶν καὶ τὸ ἐπ' αὐτὴν θεῶν
κατέχει γένος· τὸ δ' ὑποκά-
τω σελήνης νείκους καὶ φύ-
σεως. Partes itaque universi,
quae supra et in luna sunt, di-
vinam ad naturam spectant: in-
fra lunam est regio pugnae et
generationis.

18. *Virgilianum illum*] Aen.
VI, 513. 514.

*Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.*

Omni luxuriosi noctem inter falsa gaudia, et quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque aemulos sequitur, non interrumpitur, non definit: defineret, si sumtum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPISTOLA LX.

Vota vulgi spernenda. Naturam audiendam esse. Acerba expostulatio cum luxu, at ea egregia, multaque complectens, etsi pressior sit oratio, quae plura significat, quam loquitur. Cf. Ep. XXXI. Hanc et sequentem utramque pro laciniis aut fragmentis habuit Muretus. Sed recte monuit Lipsius, esse cogitationes et μελετήματα Senecae, quae voluit Epistolarum titulo venire in lucem.

Queror, litigo, irascor. Etiamnunc optas quod tibi optavit nutrix tua, aut paedagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optaverint? O quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora, quo cessere feliciter. Iam non admiror, si omnia nos a prima pueritia mala sequuntur: inter execrationes parentum crevimus. ^aExaudiant quoque dii nostram pro nobis vocem gratuitam! Quousque poscimus

f. est adieci ex ed. Erasmi. et suavis editionis veteris atque Mureti.

a. Exaudiant quoque dii nostram pro nobis vocem gratuitam. Sic Erasmus, ed. vetus et omnes mss. Grut. Perperam itaque Muretus et al. Ex. dii quandoque nostram vocem g. Lipsius alique:

1. Etiamnunc — mater ?] ideoque magis illa in loco execrationum, quam votorum
Eadem occurrunt Ep. XXX, 2. habenda sunt. Exaudiant —
4. quae conferri merentur. Externa, fortuita et aliena semper fere optant nobis parentes gratuitam! i. quae mercedem
et amici, rarissime sapientiam, non trahat, externa non poscat.

scemus aliquid deos, quasi nondum ipsi alere nos pos-
 simus? Quamdiu fationibus implebimus magnarum ur- 2
 bium campos? quamdiu nobis populus meret? quamdiu
 unius mensae frumentum multa navigia, et quidem non
 ex uno mari, subvehent? Taurus paucissimorum iuge-
 rum pascuis impletur: una silva elephantis pluribus suffi-
 cit: homo et terra pascitur, et mari. Quid ergo? tam
 insatiabilem nobis natura alvum dedit, quum tam modica
 corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque
 animalium aviditatem vinceremus? minime. Quan- 3
 tulum est enim quod naturae datur? parvo illa dimit-
 titur. Non fames nobis ventris nostri magno con-
 stat, sed ambitio. Hos itaque, ut ait Sallustius, ven-
 tri obedientes animalium loco numeremus, non homi-
 num: quosdam vero ne animalium quidem, sed mor-
 tuorum. Vivit is, qui se utitur: qui vero latitant
 et.

E. quoque d. n. pro votis v. g. Mox unius mensae frumentum.
 Plerorumque codd. et edd. lectio est, haud dubie non tentanda.
 Modius tamen quum in cod. invenisset *mensae frumentum* inde
 faciendum putavit *in instrumentum* apparatusque conviviorum
 intelligens, qui fere peregrinis deliciis instruebatur.

2. *Quamdiu — campos?*] Latifundia, quae ex agris ma-
 gnarum urbium saepe exorta
 erant, notat. Nam potentio-
 res, patriciique inde a Reip.
 Romanae primordiis agros ab
 hoste captos, agrum autem
 publicum vocabant, egenis dis-
 tribuendos primo conduxerunt.
 deinde, possessione diuturna
 accedente, suarum divitiarum
 partes fecerunt; eorum adeo
 acquirendorum causa bella a
 Romanis suscepta atque conti-
 nuata sunt. Hinc illa latifun-

dia maximam partem derivan-
 da sunt, quae recte in causis
 quibus Resp. Rom. ad interi-
 tum rueret, praecipuo loco po-
 nuntur. *populus* tota natio aut
 provincia messem nobis faciet.
 L. *unius* s. domini et domus,
mensae. Legiones enim illae
 fervorum, ut Plinius appellat,
 multum frumentum require-
 bant, et adde quotidianam ho-
 spitalem mensam. Ep. LXXXIX,
 17. L.

3. *Sallustius,*] Catilin. init.
Vivit is — utitur: cf. Epist.

et torpent, sic in domo sunt, tanquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmoris inscribas, mortem suam antecesserunt.

EPISTOLA LXI.

*Exponit id agendum esse, ut veteribus vitiis finem imponamus, et la-
bentissime id faciamus, quod nobis incumbit. Ita efficiemus, ut
ad mortem quotidie praeparati bene vivamus, et bene id est liben-
ter moriamur.*

Definamus quod volumus velle. Ego certe id ago senex, ^ane videar eadem velle, quae puer volui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, haec cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitae fit dies. Nec mehercules tanquam ultimum rapio, sed sic illum adspicio, tanquam esse vel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam quummaxime scriben-

- a. *ne videar velle, quae puer volui.* Sic Rom. ed. Muretus et codd. aliquot. Recte, sensu postulante. Alii autem, uti Erasmus, editio vetus et codd. aliquot omittunt *et ne videar.* Sequentia tamen errorem hunc facile evincunt.

LV, 4 fqq. *conditivo*, sepulchro, ubi condimur, quod *conditorium* Suetonio; utrique Plinio. L. *nomen marmoris*, ritu sepulchrorum, *Talis hic situs est.* L. Sic supra de Vatia dixit Ep. LV, 5.

i. *veteribus malis*] vitiis, quibus inde a pueritia adfuevi. *ut mihi instar totius vitae fit dies* i. ut ex uno die vita mea tota iudicari possit: instar enim est imago. *Nec mehercules — rapio*, nec puto, hunc diem fore ultimum, ideoque eum,

ut ultimum omni pedita opera optime transigo. Sic Epist. XXXVIII, 2. idonea mens rapiat illa (praecepta) et in se trahat. Lipsius aliter: nec more vulgi voluptatibus me perfundo: sed, quod addit, crastinum mihi non spondeo. Sophocles Trachin. 944 iq. ea mente: — ὥρ' εἰ τις δύο εἰ καὶ πλείους τις ἡμέρας λογίζεται, Ματαιός ἐστιν· οὐ γὰρ ἐστ' ἢ γ' αὐριον, Πρὶν εὖ πάθῃ τὴν παροῦσαν ἡμέραν.

bentem mors evocatura fit. Paratus exire sum, et ²
 ideo fruor vita: quia quam diu futurum hoc fit, ^b non
 nimis pendeo. Ante senectutem curavi, ut bene vi-
 verem: in senectute, ut bene moriar. Bene autem
 mori, est libenter mori. Da operam, ne quid un-
 quam invitus facias. ^cquidquid necesse est, futurum est
 repugnanti. in volentem necessitas non est. Ita dico,
 qui imperia libens excipit, partem acerbissimam servi-
 tutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus ali- ³
 quid facit, miser est: sed qui invitus facit. Itaque
 sic animum componamus, ut quidquid res exiget, id
 velimus: et in primis finem nostri sine tristitia cogi-
 temus. ante ad mortem, quam ad vitam, praeparan-
 di sumus. Satis instructa vita est: sed nos ^d instru-
 mentorum eius avidi sumus. Deesse nobis aliquid vi-
 detur, et semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec
 anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili ca-
 rissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto.

S 2

EPI-

b. *non nimis pendeo.* Sic Erasmus divinavit, a duobus Pal. postea confirmatus. Erasmus in editione habet, una cum ed. vet. et aliquot codd. *non minus pendo: alii nemini pendo:* Hinc Pincian. mallet: *non animi pendeo,* vel certe, *minimi pendo.* Hoc postremum recepit Mur.

c. *quidquid necesse est, futurum est repugnanti. in volentem necessitas non est.* Antea: *q. n. e. f. e. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est.* Omnes mss. arguunt haec *vo-* *Seias:* ostendunt autem, nec nimis sagaci, scribendum esse: *quidquid n. e.* etc. Quomodo et Gruterus, nisi quod maluimus. ex duobus *in volentem:* est enim necessitas velut agens *ἡς τῶα,* quod sic melius exprimitur. Et sic edd. ante Frobenianam. Gronov.

d. *instrumentorum eius avidi f.* Scripti et editio vetus, *instrumento eius:* Erasmus vulgatam propagavit. Lipsius em. *instruendae eius av. f.*

3. *Vixi*] Huc spectat illud na peregi etc. Cf. Ep. XII, 8
 egregium Didonis effatum apud sq. *plenus, fatiatus, s. propo-*
 Virgil. Aen. IV, 653. *Vixi,* sito expleto.
 et quem dederat cursum fortu-

EPISTOLA LXII.

Eos reprehendit, qui, ut in urbe magna, utique in Metropoli, multis occasionibus tempus perdendi abundante fieri solet, turba negotiorum suorum impediri sese, queruntur, quominus literarum liberalium studiis se dare possint. Semper enim restare tempus monet, quo ad emendationem sui quisque uti possit. Semper suum esse iubet, et cum optimis, vivant mortui sint, morandum. Sic Demetrium laudat, quo et exemplo et praeceptore se uti fatetur.

Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, et augment, et ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: et ubicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec confector perdendi temporis causas. ^aEt quocunque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, et aliquid in animo salutare verso. Quum me amicis dedi, non tamen mihi ab-
 2 duco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut causa ex ^bofficio nata civili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocunque loco, in quocunque seculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, et relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor,

a. Et quocunque constiti loco. Sic omnes codd. et edd. At Lipsius τὸ ἔτ omisit, in cuius locum substituere mallet Gruterus: sed.

b. officio nata civili. Sic editio vetus, quinque codd. Grut. et cod. ms. Moniucii, e quo P. Faber ad L. 2 Pandect. de regula iuris vocem: civili, qua Erasimus, Muretus al. carent, addidit.

1. studia liberalia] inprimis philosophiam intelligit. Rebus — commodo: usum mei, non mancipium do. L. Et quocunque — verso. cf. Epist. LVIII, 23. not.

2. Demetrium,] Cf. de hoc philosopho Cynico egregio de Provident. c. III, 3 not. me-

cum circumfero, eius dicta sententiasque recordor. conchyliatis, i. purpuratis ideoque nobilioribus: reliquis enim conchyliatarum vestium usum inde a Julio Caesare ademptum esse legimus ap. Sueton. Iul. 43. Conchylium, κογχύλιον, autem vocatum esse mauricem et bucci-

loquor, illum admiror. Quidni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per contemptum divitiarum, via est. Demetrius autem noster sic vivit, non tanquam contemserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit.

EPISTOLA LXIII.

Amici Flacci mortem quum moleste se pati scripserat Lucilius consolationem hanc tulit a nostro, quae nullam fere rationem qua consolari soleamus, omittit. Noli nimis esse in luctu de amici morte, nec in doloris ambitionem incidas. Ideo tamen non opus est ut amici obliviscaris. Id agas, ut incunde amissi amici recorderis, et amicis qui tibi adhuc restant, eo melius fruaris. Alioquin qui rationi obtemperare volebas tempori cedere cogeris: qua quidem consolatione nihil homini prudenti ignominiosius est, si quando prae lassitudine moerendi desinamus moerere. Magis decet te, dolorem relinquere, quam ab illa relinquere. Itaque dolorem tuum muta aut mitiga cogitatione blanda eius, quem abstulit fortuna, quae dederat. Qua moveamur oportet, ut in locum amissi amici alium substituas. Adhaec is praemissus est in eum locum, in quem et nos pervenimus. Cf. Consolationes tres ad Helviam etc. et Ep. XCIX.

Graviter fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen aequo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, vix ^a audebo exigere: et esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed

S 3

tan-

a. audebo et mox et esse melius Erasmi., ed. vetus et Grut. codd. Antea: audeo et etsi esse melius. praestat fortasse: at esse m. f.

buccinum, unde purpurae color accipiebatur, notum est. *feminudo*, simpliciter pauperculo. Vptonus tamen ad morem Cynicorum humerum nudum et exsertum ostendendi retulit. Diogenes certe inde ἐξωμυλας dictus est ap. Lucian.

in Vitar. auct. c. 7. T. III, p. 87 not. Vpton. ad Epiet. Disf. Arr. III, 22, 5. p. 737 Schweigh.

1. *Flaccum,*] Quis ille fuerit, ignoramus. nisi — elato? i. sapienti Stoico. *Illum — vellicabit.* Cf. Epist. LVII, 2. 3.

tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest prolapsis ad lacrimas, si non nimiae decurrerent, si ipsi illa repressimus. Nec ficci sint oculi amisso amico, nec
 2 fluant: lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere, quum poëtarum Graecorum maximus, ius flendi dederit in unum dumtaxat diem, quum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse? Quae-
 ris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? per lacrimas argumenta desiderii quaerimus: et dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi
 3 est. O infelicem stultitiam! est aliqua et doloris ambitio. Quid ergo? inquis. obliviscar amici? Bre-
 vem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. Non differo in longius tem-
 pus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus ^bresidunt: quum primum te observare desieris, imago ista tristitiae discedet. Nunc ipse cu-
 stodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur:
 4 eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus,
 ut

b. *residunt*. Vetus editio et plurimi codd. Gruteri nostram lectionem tuentur. Erasmus: *recidunt*.

2. *Poëtarum Graecorum maximus,*] Allusisse videtur ad Hom. Il. τ, 228 sq. ubi Vlyffes Achillem a nimio luctu propter amicum Patroclum absterret: Ἄλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταδάπτειν ὅς κε θάνησι, Νηλέα θυμὸν ἔχοντας ἐπ' ἤματι δακρύσαντας. *Nioben* vid. Il. ω, 602. ubi Achilles Priamum lugentem consolatur. *Nemo tristis sibi est,* sed ut aliis luctum suum ostendat. Tale [quid Martialis Epigram. I, 34. de Gellia: Amissum non

flet quum sola est Gellia, patrem. Si quis adest iustae profiliunt lacrimae. Non dolet hic quisquis laudari, [Gellia, quaerit. Ille dolet vere, qui sine teste dolet. Cf. Ep. XCIX, 15. Plus ostentatio doloris exigit quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? etc.

3. *Nunc ipse custodis dolorem tuum,*] Idem in Consol. ad Marc. c. VIII, 2. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis. L.

ut iucunda fiat nobis amissorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen istud fieri neceffe est, ut cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amavimus nomen occurrat: hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, ut dicere solebat Attalus noster: „Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo poma quaedam sunt suaviter aspera, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: quum vero intervenit spatium, omne quod angebat extinguitur, et pura ad nos voluptas venit.“ Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuvat. Quis autem negaverit, haec acria quoque, et habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos, tanquam amissurus: amisi, tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam aequitatem decet. Desine beneficium ^cFortunae male interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis avide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quam saepe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam saepe eodem morantes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis perdidisse

S 4.

fe

^c. *Fortuna*. Sic Pinciani codd. et Gruteri editioque vetus: quam et frequentia fin. §. 8. si non habemus — a fortuna accepimus,

4. *morsu*,] i. ingrato sensu. Noster distinguit a dolore Ep. XCIX, 13. Non est dolor ipse, sed morsus: tu illum dolorem facis. *Attalus*. Cf. Ep. IX, 5. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 544 Harl.

6. *amisi, tanquam habeam*.] praemissi enim sunt in eum lo-

cum, in quem et me ipsum perventurum spero. *aequitatem* animi qua tibi semper constas. *beneficium Fortunae*. Nam et amici inter res externas sunt, etsi non amicitia. *Fortuna* in illos ius habet. L. *abstulit, sed dedit*, tuus enim adhuc est, quamquam abest.

- se in vivis. Feras autem hos, qui quum negligenti-
 8 quenquam, nisi quum perdiderint? Ideoque tunc ef-
 fusius moerent, quia verentur, ne dubium sit an ama-
 verint: fera iudicia affectus sui quaerunt. Si alios
 habemus amicos, male de his et meremur, et existi-
 mamus, quia parum valent in unius elati solatium. si
 non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus,
 quam a fortuna accepimus. Illa unum abstulit: nos
 9 quemquam non fecimus. Deinde ne unum quidem
 amavit, qui plus quam unum amare non potuit. Si
 quis despoliatus, amissâ unicâ tunicâ, complorare se
 malit, quam circumspicere quomodo frigus effugiat,
 et aliquid inveniat quo tegat scapulas, nonne tibi vi-
 deatur stultissimus? Quem amabas, extulisti: quaere,
 quem ames. Satius est amicum reparare, quam flere.
 10 Scio quidem pertritum iam hoc esse, quod adiecturus
 sum: non tamen ideo praetermittam, quia ab omni-
 bus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non
 fece-

firmant. Erasmus et Muretus: *naturae*. Mox sine §. 7. *per-
 diderint?* cum Grut. ex eius codd. et editione vet. restitui in
 locum vulgati: *perdiderunt?* Sequitur *fera iudicii affectus sui
 quaerunt* a Seneca sunt. Sic enim omnes prope codd. et edd.
 et supra erat §. 2. argumenta desiderii quaerimus. Nonnulli
 tamen codd. auctius: *affectus sui relinquunt et quaerunt*. Lipsius
 putat vacare alterum verbi, nisi rescribas *relinquere quaerunt*.

d. *quemquam*. Sic Erasim. editio vetus al. At *quemcunque* Grut.
 et Modii codd. Sed *quemquam* bene habet. Nos ne unum qui-
 dem comparavimus amicum.

7. *Cogitemus* etc.] Cf. Ep.
 LV, 9 sq. *in vivis*. quam nunc
 perdere putamus in mortuis,
 quum ab iis separati sumus.

8. *Ideoque — quaerunt.*]
 notat iterum doloris ambitio-
 nem, quem supra §. 2. iam
 taxaverat. *elati* i. mortui.

9. *Si quis — unica tunica.*]
 Sermo est de homine modicæ

facultatis: ¹ditiores enim sub
 toga plures tunicas simul gesse-
 runt. Tunicam sequebantur in-
 teriores subucula et indusium.
 Cf. Varro in fragm. p. 237.
 238. Bip. Sueton. Aug. 82.
 Plerique tamen sola tunica in-
 duti erant, unde Horat. I Epp.
 7, 65. *tunicatus popellus*.

fecerat, tempore invenit: turpissimum autem est in homine prudenti remedium moeroris, lassitudo moerendi. Malo relinquo dolorem, quam ab illo relinquaris. quamprimum id facere desiste, quod, etiamsi voles, diu facere non poteris. Annum feminis ad **11** lugendum constituere maiores, non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis a rogo, vix a cadavere revulsis, cui lacrimae in totum mensem duraverint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, consolatorem invenit, et aliquos ad se adducit: inveteratus vero deridetur. nec immerito: aut enim simulatus, aut stultus est. Haec tibi scribo, **12** is qui Annaeum Serenum, carissimum mihi, tam immodice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, et intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaveram, mori eum ante me posse. Hoc unum mihi occorrebat, minorem esse, et multo minorem: tanquam ordinem fata fervarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra, quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc **13** ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito, omnia et mortalia esse, ^e et incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid unquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime,

S 5

cito

e. et incerta lege mortalia. Sic editio vetus, codd. Grut. Modii-que et Muretus. Vulgatae habent: *Mortalia esse et incerta: lege mortali hodie* etc. insulso sensu.

11. *Annum,*] Cf. *Consolat.* ad Helviam c. XVI, 1 not.

12. *Annaeum Serenum,*] illum cui librum de Tranquillitate

cito nos eo perventuros, quo illum pervenisse moeremus. Et fortasse, si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis, quem putamus perisse, praemissus est.

EPISTOLA LXIV.

Narrat amico, se amicos quosdam excepisse coena, inque illis et Lucium, quamquam absentem, fuisse. Lectum ibi esse Q. Sextii patris librunt philosophicum, quem maximis laudibus effert, ideoque ipsam deinde sapientiam, cuius quidem et inventa et inventores se venerari fatetur, sed ita ut et sibi copia restet ampliora faciendi, quae acceperit.

Fuisti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Intervenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, et terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, ut in convivio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed
 2 aliunde alio transfiliens. Lectus est deinde liber Q. Sextii patris, magni, si quid mihi credis, viri, et, licet

tate inscripserat. Vide Argument. Tom. I, p. 325.

13. *si modo — aliquis,*] dubie et trepide super immortalitate, ut alias. Vide Lipsium. Physiol. III, 11 et 14.

1. *propter quos maior fumus — significaret.*] Coena exceperat amicos quosdam admodum modica, non ut *laui* divites facere solent. Hoc loco usus est Io. Beckmann in: Beytraege zur Gesch. der Erfind. II, 3. p. 404. ut demonstraret, antiquis hoc saltem aevo, summa

ria quae dicunt nondum cognita fuisse. Ceterum Augustus adversus incendia exubias nocturnas vigilesque commentus est. Sueton. Octav. c. 30 not. H. Casaubon. Sparteoli vocabantur hi vigiles a militibus ioci causa, quasi corbes gestantes, in quas e conviviis lautioribus munera colligerent. Tertullian. Apologet. c. 39. et Schol. ad Iuvenal. Sat. XIV, 305.

2. *Lectus est deinde liber*] more Romano. Anagnostas autem, lectores s. acroamata voca-

licet ^anegent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris est, quantum animi! hoc non in omnibus philosophis invenies. Quorundam scripta clarum habent tantum nomen: cetera exfanguia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non faciunt animum, quia non habent. Quum legeris Sextium, dices: Vivit, 3
 viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciae. In quacunque positione mentis sim, quum lego hunc, fatebor tibi, libet omnes casus provocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna? congregere. paratum vides. Illius animum in- 4
 duo, qui quaerit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

*Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.*

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientiâ exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et ostendet tibi beatae vitae magnitudinem, et desperationem eius non faciet. Scies illam esse in ex- 5
 celfo, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa praestabit, ut illam admireris, et tamen spes. Mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiae. non aliter illam intueor ob-
 stupe-

^a. *negent*, vulgatum est. *neget* in nonnullis codd. ap. Grut. cui impensius placet: scilicet vult Seneca, ait Gruterus, a se amovisse Stoici nomen ipsum Sextium. Laudat Grut. Suspicion. XXVI, 5.

vocatos esse servos, quos recitandis libris utebantur, constat. *licet negent*, fortasse propterea, quod is eiusque filius novam sectam conderent. Senec. Q. N. VII, cap. ult.

4. Versus sunt *Virgilii* Aen. IV, 158. de Ascanii juvenili

exultatione et gloriae cupidine. *desperationem* ut fiduciam alere possimus eam consequendi.

5. *Scies — in excelfo,*] Refert noster hic ad vitam beatam, quae alias primo de virtute dicta sunt ab Hesiodo E. *u.* 'Ημ. 265. Cf. II de Ira 13, 3. Iacobus

stupefactus, quam ipsum interim mundum, quem saepe tanquam spectator novus video. Veneror itaque inventa sapientiae, inventoresque: adire tanquam multorum hereditatem iuvat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliae: faciamus ampliora quae accepimus. maior ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille secula praecludetur occasio aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiam si omnia a veteribus inventa sunt: hoc semper novum erit, usus, et inventorum ab aliis scientia et dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quaerere: sed haec tantum modis et temporibus aptanda sunt. Hôc asperitas oculorum conlevatur: hôc palpebrarum crassitudo tenuatur: hôc vis subita et humor avertitur: hôc acuitur visus. Teras ista oportet, et eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo autem admoveantur, aut quando, nostri operis est quaerere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, et ritu deorum colendi.

b. *sed haec tantum modis et temporibus.* Sic ed. vetus et Pincian. sic legendum esse ex veteri scriptura suadet: idque etiam, inquit, indicant auctoris verba paulo post: *Teras ista oportet — modum.* Cf. Celsus II, 16. Intemperantes homines apud nos sibi cibi tempora, modum curantibus dant. Rursus alii, tempora medicis pro dono remittunt, sibi ipsis modum vendicant. Gruteriani tamen vulgatam tenent, nisi quod *modis* ad marginem cod. Colon. exstabat. Illud *sed* Erasim. et quinque codd. Grut. cum ed. vet. Antea: *haec tantum morbis et temp.* omisso τῶν *sed*.

cobs Animadv. in Anal. Vol. I, P. I. p. 210 sq. *mundum, i. coelum.*

8. *Multum egerunt — peregerunt:]* Eadem occurrunt in

Ep. XLV. init. „Nam illi (magni viri), ait, quoque non inventa sed quaerenda nobis reliquerunt, et invenissent forsitan necessaria, nisi et superflua quaesissent.“

lendi. Quidni ego magnorum virorum et imagines habeam, incitamenta animi, et natales celebrem? Quidni illos honoris causa semper appellem? Quam 9 venerationem praeceptoribus meis debeo, eandem illis praeceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut praetorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo defiliam, caput adaperiam, femita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, et Laelium Sapientem, et Socratem cum Platone, et Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, et tantis nominibus semper asurgo.

EPISTOLA LXV.

Exponit amico disputationem philosophicam quam cum amicis quibusdam habuit: physiologica tractaverant de Causa et Materia, Luciliumque absentem elegerant arbitrum. Quibus enarratis, docet quatenus utilis sit talis disputatio: esse autem proficuum, si cum modo talia tractentur et bono fine, i. e. vitae. Attolli per haec animum ad Deum et Honestum.

Hesternum diem divisi cum mala valetudine. ante-meridianum illa sibi vindicavit, postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum. deinde

Mox §. 9. omnia quibus honor haberi solet omnium fere codd et edd. scriptura. Nonnulli codd. post: haberi inferunt, honori, id est, muneri publico. Corrt. ad Sallust. Bell. Jug. III, 1. Sed vulgatam praefero.

9. *Equo defiliam — cedam.*] ventum aut aestum, detractâ in honorati alicuius occurfu. Plutarch. Quaest. Rom. X, Vol. VIII, p. 316 Hutt. Cf. Lipsius in libello extremo de Amphitheatro. Sunt omnia nota vel e Livio. Egit tamen de ritu coram Consule defiliendi equo Lipsius Elect. I, 21. *Caput adaperitur* laciniâ togae, quam in caput saepe reiciebant contra

inde quum hanc recepisset, plus illi imperare ausum, immo permittere. Aliquid scripsi, et quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendendo, et vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrent, et tanquam aegrum intemperantem coërcerent. In locum filii sermo successit. ex quo eam partem ad te perferam, quae in lite est. te arbitrum ^aadduximus. plus negotii habes quam existimas. Triplex causa est. Dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam et materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si pemo moveat. Causa autem, id est, Ratio, materiam format, et quocumque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde a quo fiat: hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturae: itaque quod de universo dicebam, ad haec transfer, quae ab homine facienda sunt. Statua et materiam habuit, quae pateretur artificium: et artificem, qui mate-

a. *adduximus*. Sic codd. et edd. vett., idque recte; i. adlegavimus. Itaque emendationibus Lipsii Elect. I, 16. *adegimus*, et Gruteri *addiximus*, utriusque phrasin fori veteris satis nunc notam eleganter quidem sed non necesse hic reponentis.

2. *Triplex causa est.*] *Lis* triplex est: sive, in triplici causa captus es addictusque iudex. L. Nimirum cardo rerum in eo versatur, ut diiudicetur, utrum Stoicis, an Aristoteli, aut Platoni in hac quaestione philosophica de causa et materia, quam inde a primordiis philosophiae tractatam videmus, assentiendum sit. Si sinceritas Ocelli Lucani et Timaei Locri (Opusc. mythol. ed. Gale) omni dubio exempta esset, et hi primo loco conferri mererentur.

Materia — moveat. Eadem docent Zeno, Chrysippus, Posidonius ap. Stob. Eclog. phys. I, 12. p. 323 ed. Heeren. Diog. Laert. VII, 150. ἡ δὲ ἐστὶν, ἐξ ἧς ὅτιδῃ ποιοῦν γίνεται.

3. *Ratio,*] λόγος. Sic Diog. Laert. VII, 134. τὸδε ποιοῦν (εἶναι δοκεῖ αὐτοῖς τοῖς Στωϊκοῖς) τὸν ἐν αὐτῇ (τῇ ἕλῃ) λόγον τὸν θεόν, ubi cf. Menag. qui nostrum locum adduxit. Vide Tiedemanni System d. st. Ph. II, p. 45.

materiae daret faciem. Ergo in statua materia 4
 fuit, causa artifex. Eadem conditio rerum omnium
 est: ex eo constant quod fit, et ex eo quod facit.
 Stoicis placet unam causam esse, id quod facit. Cau-
 sam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, in-
 quit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest ef-
 fici. Secunda opifex. Tertia forma, quae unicui-
 que operi imponitur, tanquam statuae: nam hanc Ari-
 stoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his ac-
 cedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, ape- 5
 riam. Aes prima statuae causa est: nunquam enim
 facta esset, nisi fuisset id, ex quo ea funderetur, du-
 cereturve. Secunda causa artifex est: non potuisset
 enim aes illud in habitum statuae figurari, nisi acces-
 sissent peritae manus. Tertia causa est forma: neque
 enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocare-
 tur, nisi haec illi esset impressa facies. Quarta causa 6
 est faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta
 non esset. Quid est propositum? quod invitavit ar-
 tificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc,
 si venditurus fabricavit: vel gloria, si laboravit in
 no-

4, *Aristoteles*] *Aἴτις* s. *αἰ-
 τίου* quadruplici modo ap. Ari-
 stot. *Auscult. phys.* II, 4. 5.
 6. uti nos exponit, declara-
 tur: causa efficiens, formalis,
 materialis, finalis. Sed uberius
 haec exposuit Buhle *Lehrbuch*
der Gesch. d. Ph. II, §. 287
 — 290. p. 467 — 481.

5. *Doryphorus aut Diadu-
 menos.*] Statuae celeberrimae
 Polycleti, qui proportionem par-
 tium primus vidit et expressit ar-
 te. (*Plin.* XXXIV, 19, 2. T. V,
 p. 236 Bip. cf. Schneider ad
Caton. de R. R. I. pr. 31.)

Proinde his statuis tanquam
 exemplaribus artis usi sunt ar-
 tifices veteres, imprimis vero
 illa, quae inde Canon (*ὁ τοῦ*
Πολυκλείτου κανὼν Lucian.
 de morte Peregrini Vol. VIII,
 p. 277. Bip.) vocabatur, hero-
 em ostendente iuvenem nudum
 et hastam manu gestantem;
 haec Diadumenum repraesenta-
 bat i. iuvenem athletam, vit-
 tis caput redimitum habentem,
 ideoque victorem, sed mollitiae
 corporis conspicuum.

6. *Vel pecunia est hoc,*] sc.
 propositum, causa finalis.

nomen: vel religio, si donum templo paravit. Ergo et haec causa est, propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non effet? His quintam Plato adiicit, exemplar, quam ipse ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit et posuit. Haec exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque universorum quae agenda sunt, et modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet; et hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo causae sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id a quo, id quo, id ad quod, id propter quod. novissime id quod ex his est. Tan-

7. *His quintam Plato etc.*] Cf. Tennemann II. p. 141 sq. *Haec exemplaria — complexus est.* Itaque non sunt seiunctae ab intellectu divino. Cf. Ep. LVIII, 8. Meiners II. p. 803. Tennemann l. l. Buhle Lehrbuch II. p. 96 sq.

8. *Quinque ergo — dicit:*] Idem statuit Simplicius in Phys. Aristot. fol. 3 a. Meiners tamen II. p. 802. nonnisi quatuor: materiam, ideas, deum et mundum corporalem a Platone positas esse docet, et illas causas, quas noster *id quo* et *propter quod* appellavit, ab eo adhibitae negat. In quo ei assentior eatenus, quod *id quo* nihil differt a sequente: *id ad*

quod. Sed teleologicum *id propter quod* locum habere vix negandum est, quum ab ipso Platone hoc propositum *αἴτια* dicatur. Propter *bonitatem* hunc mundum a Deo esse creatum, Plato ait in Timaeo p. 304. 305. Tom. IX. Bip. quo noster manifesto respexit. Timaeus ibi ait: *Λέγωμεν δὴ δι' ἣν αἴτιαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τόδε ἰόξυνισταὶς ξυνέστησεν. ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῶ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγύγυσται Φθόνος,* quae verba a nostro conversa latine vides. Brevitatis studio omitto sequentia ap. Plat. quae lectu digna sunt. Cf. de Rep. II. p. 251, Tom. VI.

Tanquam in statua, quia de hac loqui coepimus, Id 9
ex quo, aes est: Id a quo, artifex est: Id quo,
forma est, quae aptatur illi: Id ad quod, exemplar
est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, fa-
cientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa sta-
tua. Haec omnia mundus quoque, ut ait Plato, ha-
bet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit, haec ma-
teria est: Forma, hic est habitus, et ordo mundi 10
quem videmus: Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc
magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propositum,
propter quod fecit. Quaeris, quid sit propositum Deo?
Bonitas. ita certe Plato ait. Quae Deo faciendi mun-
dum causa fuit? bonus est, bono nulla cuiusquam
boni invidia est. Fecit itaque quam optimum potuit.
Fer ergo iudex sententiam, et pronuntia, quis tibi 11
verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat.
id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Haec
quae ab Aristotele et Platone ponitur turba causarum,
aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit.
Nam si quocunque remoto quid effici non potest, id
causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. Po- 12
nant inter causas tempus. nihil sine tempore potest
fieri. Ponant locum. si non fuerit ubi fiat aliquid,
ne fiet quidem. Ponant motum. nil sine hoc nec fit
nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est.
Sed nos nunc primam et generalem causam quaerimus.
haec simplex esse debet: nam et materia simplex est.
Quaerimus, quid sit causa: Ratio faciens, id est,
Deus. Ita enim quae nunc retuli, non sunt multae
et singulae causae, sed ex una pendent, ex ea quae
facit. Formam dicis causam esse: hanc imponit ar- 13
tifex operi. pars est, non causa. Exemplar quoque
non est causa, sed instrumentum causae necessarium.
Sic necessarium est exemplar artificii, quomodo scal-
prum, quomodo lima. sine his procedere ars non
Vol. II. T potest.

potest. non partes tamen haec artis, aut causae sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. ut sit causa, non
 14 est efficiens causa, sed superveniens. Hae autem innumerabiles sunt: nos de causa quaerimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum et consummatum opus, causam esse. multum enim interest inter opus et causam operis. Aut fer sententiam: aut, quod facilius in eiusmodi rebus est, nega tibi liquere, et nos reverti iube.
 15 Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, et me prius scrutor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, per-
 16 do. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt et levant animum, qui gravi farcina pressus, explicari cupit, et reverti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac poena est: premente illo urgetur, in vinculis est, nisi accessit philosophia, et illum respirare rerum naturae spectaculo iussit, et a terrenis dimisit ad
 17 divina. Haec libertas eius est, haec evagatio: subducit interim se custodiae in qua tenetur, et coelo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quae oculos defatigat, si malignum et precarium lumen habent, in publicum prodeunt, et

14. *nega tibi liquere* etc.] A romano ritu in re ambigua *Non liquet* pronuntiantium iudicium haec ducta esse fatis constat.

15. *Quid te — abigunt?*] Cf. Ep. LVIII, 22. *Ego qui-*

dem — tracto, illa esse potiora duco et tracto.

16. *concidantur*,] tanta argutia minutatim dividantur, ut conspectum rerum ex oculo et animo dimittas.

17. *reficitur*] i. restituitur. *Quemadmodum — requiescit.* Magis

et in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi et obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, et in rerum naturae contemplatione requiescit. Sapiens assectatorque sapientiae adhaeret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, et cogitationes suas ad sublimia intendit, et velut sacramento rogatus, hoc quod vivit, stipendium putat: et ita formatus est, ut illi nec amor vitae, nec odium sit, patiturque mortalia, quamvis sciat ampliora superesse. Interdices mihi ^b inspectionem rerum naturae, ac toto ¹⁹ abductum rediges in partem? Ego non quaeram, quae sint initia universorum, quis rerum formator, quis omnia in una massa et materia inerti convoluta discreverit? Non quaeram, quis sit artifex huius mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem et ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, in una deformitate latentibus faciem dividerit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quaeram? ego nesciam unde ²⁰ descenderim? ^c semel haec mihi videnda sint, an saepe?

T 2

Ne-

b. *inspectionem*. Sic Erasmi, Pinciani Gruterique codd. Firmat Gronovius ad Epistol. XVIII, 10. post Gruterum, qui sic certe, ait, loquimur latine. Seneca saltem hac constructione semper fere utitur. *Inspectione* est a Mureto.

c. *semel haec mihi videnda sint, an saepe?* Pincianus hanc veterem scripturam a ratione et omnibus ferme libris scriptis confirmatam, mutavit de sua coniectura: *semel haec mihi videnda sint, an saepe nascendum? quo hinc iturus sim?* Muretus exterminavit eam. Gronovius bene restituit.

Magis explicat et dilatat quae Ep. LVIII, 22. posuerat.

18. *sacramento rogatus,*] ita supra dictum, *vitam militiam esse*. L. Cf. Ep. LI, 5 not. *patiturque mortalia*, i. patitur ea, quae homini accidere solent,

quamvis ampliora, quae imminet in alia vita, sciat. Nec tamen ideo vitam abrumpit.

19. 20. Vides hic omnes fere illas quaestiones, quibus investigandis homines a primis inde temporibus, quum philosopha-

Nesciam, quo hinc iturus sim? quae fedes expectet animam, solutam legibus servitutis humanae? Vetas me coelo interesse, id est, iubes me vivere capite
 21 demisso? Maior sum, et ad maiora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meae circumdatum. Hoc itaque oppono fortunae, in quo resistat; nec per illud ad me ullum transire vulnus fi-
 22 no. ^d Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est: in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat. nunquam me caro ista compellat ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem
 23 huius corpusculi mentiar. Quum visum fuerit, distraham cum illo societatem: et nunc tamen dum haeremus, non erimus aequis partibus focii: animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum revertar, huic libertati multum conferet et illa, de qua modo loquebamur,
 24 inspectio. Nempe universa ex materia et ex Deo constant: Deus ista temperat, quae circumfusa rectorem sequuntur, et ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine ani-
 mus:

d. *Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est: in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat.* Sic optime Gronov. distinxit. Antea distinguebatur sic: *pati, hoc est in h. o. domicilio: a.* etc.

Sophari inciperent, operam praematuram ideoque inutilem saepe navasse philosophiae historia docet. Nec prudentia Socratis, qui homines ab istis ineptiis absterrendo philosophia a coelo ad terram devocata, suos ab istis spinosis et periculosis disputationibus retinere atque impedire potuit,

quo minus vel ipse Plato a Cratylo aliisque in errorem indutus similibus disquisitionibus se traderet. Ceterum de his quaestionibus adeundus est Lipsius in Physiologia e. c. de vita futura et *παλιγγενεσι* II, 21. III, 14. et Tiedemanni Geist der spek. Phil. pluribus locis, quae Index docebit.

mus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Serviant ergo deteriora melioribus: fortes simus ad-²⁵versus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis aut transitus. nec desinere timeo; idem est enim quod non coepisse; nec transire; quia nusquam tam anguste ero.

EPISTOLA LXVI.

Claranum amicum inventutis, quem diu non viderat, nuper secum habuisse scribit, senem, sed alacrem animo, deformem corpore, quo tantum abest ut depressus sit, ut ad pulchritudinem et firmitatem eventus sit animus. Colloquium, quod de paradoxo stoico, quomodo possint paria bona esse, habuerunt, exponit.

Bonum autem, ut eorum causa, qui non in his artibus habitant, quaedam praesentur, e doctrina Stoeae non est nisi quod semper vere profit et prodesse possit iis qui ratione et ea perfecta praediti sunt: itaque summum bonum est virtus, quae nostri iuris est, et ex electione nostra libera oritur. Unde sequitur, vere bona a nobis ipsis pendere, nec quidquam bonum esse sine ratione. Quocirca Honestum ponunt solum bonum esse, quippe naturae ac dignitati hominis unice conveniens. Iam etsi bona, si ad fontem, unde manant, respexeris, diversas in classes seiungi possint, sive ea possideas, sive ea secundum locum ordinemque quem obtinent, spectaveris, unde Stoici conditionem eorum triplicem posuerunt, ut prima, secunda, tertia bona numerentur, de quibus noster hac ipsa epistola satis subtiliter exposuit, omnia ad rationem virtutemque referendo; tamen tam arcte inter se apta et nexa sunt, ut quin paria sint in dubitationem vocari nequeant. Omnia enim a ratione et virtute pendunt: quae quidem perfectae quum semper sibi constant, sequitur idem bonis quoque convenire, quod de virtute praedicatur. Gaudium itaque et patientia sunt bona paria, respectu ad virtutem, non ad materiam habito. Externa vero s. adiaphora, indifferentia, nec bona nec mala, illa olim tam celebrata προσηγμένα i. res quae quum bona non sint proxime tamen ab iis absunt (producta, s. praeposita, praecipua appellat Cicero parum commode) et ἀπροσηγμένα i. reiecta, Zenonis et Stoicorum, Boni augmentum dare non possunt.

Haec diffuse, ait Lipsius, distincte, pulchre. O legamus et optemus! Ceterum e recentioribus conferri merentur de hac re Lipsii

Mann. in phil. Stoic. II, 20 sq. Tiedemanni System der stoischen Philosophie Vol. III init., denique egregii viri, dum in vivis erat, Garzii Uebersicht der vornehmsten Principien der Sittenlehre pag. 54 sqq.

Claranium condiscipulum meum vidi, post multos annos, non, puto, expectas ut adiciam, senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, et cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gefit, et talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: et ad cetera contemnenda a contemptu sui ^acorporis venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens a corpore virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa et magnum sui decus est, et corpus suum consecrat. Certe Claranium nostrum coepi intueri: formosus mihi videtur, et tam rectus

^a. *corporis*. Sic cod. Col., nec Palat. quat. multum abludunt. Editio vetus consentit. Alias deest haec vox, quae tamen necessaria esse videtur.

1. De hoc *Clarano* nihil nobis praeter haec, quae noster hic tradit, notum est. *et talem animum male collocavit*. Corpus enim ἀγγεῖον, vasculum animi aut aliquod receptaculum, quin custodiam antiquis dici notum est. Cf. Gatacker ad M. Antonin. III, 3. p. 91. Simile illud, addit Lipsius, *Ingenium Galbae male habitat*.

2. Versus Virgilii est Aen. V, 344. ubi tamen vocem *virtus* diverso ab eo quem noster

ponit sensu accipi debere, facile patet. Stoici virtus non eget honestamento, sed illa, de qua Virgilius loquitur. *et corpus suum consecrat*. quod est velut parvi eius Dei templum. L. Sic noster Ep. LXV fin. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. *consecrat*, decus et sanctitatem addit, factum facit. Sic Cicero Tusc. V, 4. Socratis ratio Platonis memoria consecrata.

rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest et ex deformi humilique corpusculo formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus, ut scire possemus, non deformitate corporis foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamvis autem paucissimos una ^bfecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, et ad te permittam. Hoc primo die quaesitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est. Quaedam, ut nostris videtur, prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriae. Quaedam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, et in morbo gravi temperantia. Illa bona directo optamus nobis: haec, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus, et compositus, ac probus vultus, et conveniens prudenti

T 4

viro

b. *fecerimus*. Sic vet. edd. et scripti omnes. Muretus tamen temere correxit: *egerimus*. Facere annos, dies etc. idem valet quod graec. ποιῆν χρόνον τινα, docente Gronovio ad h. l. ex inscriptionibus vet., laudanteque Casaubonum ad Matth. XX, 12. et Acta Apostol. XV, 33. Addas Analecta Brunkii II, p. 357. Mox *ad te permittam* Erasmi cum edit. vet. et Gruteri omnes mss. Muretus: *ad te mittam*. *paria*, quae sequuntur, bene se habent. *tria* est aberratio librariorum hoc loco. et §. 5.

3. *omni loco*] ordine hominum. *nunc* i. sed enim. *perrumpentes obstantia* corpora, et sibi facientes servientia.

4. *subinde egeram*,] sensum egerere i. proferre, tecum communicare volo. Tales disputationes etiam in sequentibus

epistolis occurrunt, occasionis tamen huius nulla mentione iniecta. *triplex eorum conditio*. Vide si lubet Lipsii Manuduct. III Disf. 6. *nostris*, Stoicis. *in materia infelici expressa*: quae re mala perpetienda ostenduntur.

viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, quum alia optanda sint, alia averfanda? Si volumus ista distinguere, ad primum revertamur, et
 6 consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, et in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter invictus, neutri se fortunae submittens, supra omnia quae contingunt accidantque eminens, ^cpulcherrimus, ordinatissimus cum decore, cum viribus sanus ac fucus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant.
 7 ^dTalis animus virtus est; haec eius facies, si unum veniat adspectum, et semel tota se ostendat. Ceterum multae eius species sunt, quae pro vitae varietate et pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest,

c. *pulcherrimus, ordinatissimus cum decore.* Sic tres Grut. et Rubeniani. Pro eo dixerat *dispositum* III^l de Ira cap. 6. a. Alias deest: *ordinatissimus.*

d. *Talis animus virtus est, haec eius facies.* Omnes mss. Modii, Palat. Gallici, et vet. edd. ante Frobenium sic habent. Quod verum esse vidit et Opsopoeus. Vbi illa stoicae linguae peritia? Nam Gruterum ferre potuisse hominem, qui coniciebat, *talis avis*, nimiae est patientiae. Qualis, quaeso, avis est virtus? bubo, credo, aut vespertilio. Liceat vero Senecae Stoicorum more loqui. Cf. Ep. IX, 2. CXIII, 2 etc. Ab his sumferunt iuris auctores, quum iustitiam definierunt: constantem et perpetuam voluntatem, ius suum cuique tribuendi. Adde lib. IV de Benef. c. 8. Gronov.

6. non ex opinione — imponens,] dignitatem s. aestimationem rerum non ex opinione hominum sed ex veritate, quam ratione sua perfecta accepit, metiens. *toti se inferens mundo*, se immiscens tamquam specta-

tor operum Dei. *fortuita*, i. externa, bonis opposita.

7. *Talis animus virtus est:]* De perfecta virtute hic sermonem esse vix est ut moneamus. Ex ea nascitur summum bonum.

potest, nec virtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates convertitur, ad rerum, quas actura est, habitum figurata. Quidquid attingit, in similitudinem 8 sui adducit et tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intravit disposuitque, condecorat: quidquid tractavit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius et magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. Constantia non ha- 9 bet quo procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil. aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adiici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter illa quae retuli. Quid porro decorum, et iustum, et legitimum? non eiusdem esse formae putas, certis terminis comprehensum? Crescere 10 posse, imperfectae rei signum est: bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est privata et publica utilitas, tam mehercules, quam inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, et opera virtutum, et omnes homines quibus illa contingere. Satorum vero animaliumque virtutes, quum mortales sint, fragiles, caducaeque, et incertae, exsiliunt residuntque: et ideo non eodem pretio aestimantur. Vna inducitur humanis virtutibus 11 regula: una enim est ratio recta, simplexque. Nihil est divino divinius, coelesti coelestius. Mortalia

T 5

e minu-

8. *omnis in modo est virtus:*] Vides hic aristotelicum illud, virtutem ab utraque extremitate sepositam ideoque in medio sitam conspici: quamquam mul-

tis aliis partibus in hoc ipso de virtute loco Stoa et Lyceum inter se disfederunt. Cf. Buhlii Lehrbuch der Gesch. der Philos. III, p. 28 sqq.

e minuuntur, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incerta forte inaequalitas est: divinorum una natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus humanum pars
 12 divini spiritus versa. Si ratio divina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne divinum est: nullum porro inter divina discrimen est, ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, et fortis atque obstinata tormentorum perpeffio. in utroque enim eadem est animi magnitudo: ^f in altero remissa, et laxa; in altero pugna, et intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium moenia expugnat, et eius qui obsidionem patientissime
 13 sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit et comprimit, cogitque invictas manus in exitium ipsas sui verti: et magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, et in complexu libertatis expirat. Aequae reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, aequanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una virtus subest, quae animum rectum et indecli-
 14 nabilem praestat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium,

e. *minuuntur* omnium mss. et edd. lectio est, et ea sana. Mallem, inquit Pincianus, legeres, *eminent*; nam et quae sequuntur continuo per oppositum dicta sunt, *deteruntur crescunt, exhauriuntur implentur*. Recepta Romana editio. Gronov. emendat: *mununtur*, i. struuntur, translate a structura aedificiorum in utroque verbo. Sed vulgata bene habet: oppositio, si qua est, referri debet ad priora: *fragiles, caducae* etc. Nec vitium inest, quum vicissitudo, quae in rebus mortalibus regnat, illud *exsilire et residere*, describatur.

f. *in altero*. Sic quatuor Pal. et editio vetus. alias vulgatur *sed in alt. r.* Gronovius probaverat ad Ep. XXIV, 10. huius voculae omissionem.

13. Vtrique magni fuere et de ea atrocissima re exposuerat
 P. Scipio Africanus minor, et librr. 57 et 59 nunc deperdi-
Numantini Celtiberi Hispani. tis.
 Cf. Flor. II, 17 et 18. Livius

dium, et dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipfas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus utraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt haec, quae plurimum intervalli recipiunt. Virtus in utraque par est: virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura et difficilis, nec meliorem hilaris et laeta. Ne-
 cesse est ergo aequalia sint bona utraque: quia nec hic
 potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quae extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt; desinit unum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab invito, quod a coacto fit. omne honestum voluntarium est. Ad-
 misce illi pigritiam, querelam, tergiversationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum: nam quod timet, fervit. Honestum omne securum est, tranquillum est: si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, et
 in

14. *In altero gaudio — animi remissio ac laxitas:*] quies et libertas, *διάχυσις*. Laxatur animus, quatenus liber a molestiis curisque terrenis in altiora intentus est, iisque recreatur. *Itaque media — haec, ἀδιάφορα* (cf. §. 34.) quae neque in bonis neque in malis posuerunt Stoici, nec tamen tollenda, alia enim usui esse posse ideoque sumenda, alia tamen reiicienda. Sic expli-

cat Cic. de Off. I, 3, 4. III, 3. de Finib. III, 15 sqq. Sunt autem triplicia. Cf. Argum. et vide Diog. Laert. VII, 101 sq. ibique Menag.

15. *Nam si — honestum est.*] Nam si materia, in qua virtus exercetur, eam mutare potest, ad honestum quoque, quod a virtute pendet et solum bonum est, vel minuendum vel augendum vim habebit.

in magna discordia volutatur. Hinc enim species re-
 cti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui
 honeste aliquid facturus est, quidquid opponitur, id
 etiam si incommodum putat, malum non putat: velut
 17 libens faciet. Omne honestum iniustum, incoactum-
 que est, sincerum, et nullo malo mixtum. Scio quid
 mihi hoc loco responderi possit: „Hoc nobis persua-
 dere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio
 sit, an in equuleo iaceat, et tortorem suum lasset.“
 Poteram respondere quod Epicurus ait, „Sapientem,
 si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dul-
 18 ce est, et ad me nil pertinet!“ Quid miraris, si ego
 paria bona dico, et unius in convivio iacentis, alterius
 inter tormenta fortissime stantis: quum, quod incre-
 dibi-

g. *unius in convivio iacentis.* Sic quidem dixit exstare in exem-
 plari uno perveteri Pincianus, nec improbo. At Erasinus *alte-
 rius in gaudio positi, alterius* etc. quod in tribus Palat. et Col.
 Solum fec. Pal. exhibuit lectionem illam *unius in conv. iac.* Gru-
 terus. In editione veteri habetur: *alterius in gaudio positi in
 convivio iacentis*: sed priora *in gaudio p.* pro interpretamento
 habeo.

16. *Species recti*] i. pulchri-
 tudo boni s. virtutis. *incom-
 modum, δυσχρήστημα*, sen-
 su stoico, quem explicat Cato
 Ciceronis de Finib. III, 21.
 comoda autem aut incommo-
 da in eo genere sunt, quae
 praeposita et reiecta dicimus.

17. *Hoc nobis — lasset.*] Haec
 illustret Cato Ciceronis de Fi-
 nib. III, 13. An vero certius
 quidquam potest esse, quam il-
 lorum ratione, qui dolorem in
 malis ponunt, non posse sa-
 pientem beatum esse, quum
 equuleo torqueatur? eorum au-
 tem, qui dolorem in malis non
 habent, ratio certe cogit, uti

in omnibus tormentis conserve-
 tur beata vita sapienti etc.
Epicurus. Spectant huc illa Ci-
 ceronis Tusc. II, 7. Epicuro
 homini aspero et duro non est
 hoc fati: in Phalaridis tauro
 si erit, dicet, *Quam suave est
 hoc! quam hoc non curo!* Cf.
 Diog. Laert. X, 118. ubi Me-
 nag. *καὶ στρεβλωθῆ δ' ὁ Σο-
 φος, εἶναι αὐτὸν εὐδαίμονα.*
 Laudat Lipsius Cic. Fin. V, 28.
 De *Phalaride* tyranno Agrigen-
 tino crudelissimo, eiusque tau-
 ro aeneo, Perilli arte fabrica-
 to, omnia nota sunt. Loca
 classica designavimus ad Senec.
 II de Ira 5, 1.

dibilius est, dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium et dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo. illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic aestimantur, magno inter se disident¹⁹ spatio: quum vero ad virtutem ventum est, utraque par est, et quae per laeta procedit, et quae per tristitia. Nullum habent momentum vexatio et dolor, et quidquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum ^h minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit, atque opprimit; et quocumque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, exstinguitur: nec magis ul-²⁰ lam portionem habent incommoda, quum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione procurret. stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit: nec quid passurus, sed quid factu-

h. *minuta lumina*. Ex ora Erasimicae recepit Muretus *uinora* l. 4 quum editum esset habeantque mss. *minuta lumina*. Neque repudiari decuit: nam solem si contra compares, omnia lumina sunt minuta. Per se magna comparatio reddit exigua. Praefat. Nat. Quaest. totum mundum considerans de terrarum orbe ait: *Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro et igni dividitur?* Sic quae sequuntur elegancia de formicis. Gronov. Si vir egregius meminisset loci Ciceron. de Finib. III, 14 init. eandem quidem sententiam sed alio modo tulisset. Ex graeco fonte utrumque hausisse mihi persuadeo, quem noster suo more usurpavit. Cicero habet: *Vt enim obscuratur et offunditur luce solis lumen lucernae.*

19. *Quamdiu sic aestimantur,*] i. quamdiu sic eorum *ἀξιᾶ* aestimatio, pretium declaratur, utrum ad praeposita an ad reiecta pertineant. Cf. Cic. Fin. III, 13 14. *Nullum — nimbus*. Eadem fere Cic. de Fin. III, 14. Vt enim obscuratur et offenditur luce solis

lumen lucernae, et ut interit magnitudine maris Aegaei stilla muriae. Senecae et Ciceronis loca perquam similia esse quivis videt. Iam quum apud nostrum *nimbus* i. pluvia habetur, *τὸ stilla muriae* corruptum esse puto et emendandum: *stillula pluviae*. Sed haec obiter.

facturus fit, adspiciet: et se honestae rei tanquam bono viro credet: utilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exsul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, divitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque aequae bonas vir erit, etiam si fortuna dispari utetur. Idem, ut dixi, in rebus iudicium est, quod in hominibus. aequae laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbido ac vinclo. Ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus illibatum, integrum, fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum, multatum. alioqui hoc erit, ex servorum habitu dominum aestimare. Omnia enim ista, in quae dominium casus exercet, serva sunt, pecunia, et corpus, et honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae. Illa rursus libera et invicta opera virtutis: quae non ideo magis appetenda sunt, si benignius a fortuna tractantur; nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum et lacertosum, quam gracilem, et languidi corporis: ergo ne rem quidem magis appetes

i. *Ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus illibatum, integrum, fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum, multatum.* Vide Gruteri notas et simul appendicem, apparebitque, veriore scripturam esse, quam edidimus. Eandem praecipiant Erf. et Heinf. Gronovius. Vulgatum erat: *Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illaesum tibi et integrum fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum.* Mox serva restituit recte ex tribus Gall. Erf. Heinf. et uno Pal. Gronovius.

22. *ex servorum habitu — que eadem cum servis conditione uti. Virtus autem non est serva fortunae.* Si servi bene culti, formosique, aut deformes sint, inde iudicare, dominum quo-

petes hilarem ac pacatam, quam distractam et operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus aequae bonis viris, nitidum et unctum, quam pulverulentum et horrentem. deinde hucusque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris et illaesum quam debilem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illo us-²⁵ que procedet, ut ex duobus aequae iustis ac prudentibus, comatum et crispulum malis, quam recalvastrum. Vbi par est in utroque virtus, non comparet aliarum rerum inaequalitas: omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit, ut filium sanum quam aegrum magis diligat? procerumve et excelsum, quam brevem et modicum? Fetus suos non distinguunt ferae, et se in²⁶ alimentum pariter omnium sternunt. aves ex aequo partiuntur cibos. Vlysses ad Ithacae suae faxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum haec pertinent? ut scias, virtutem omnia opera sua, velut fetus suos, iisdem oculis intueri, aequae indulgere omnibus: et quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem et-²⁷ iam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, ^kinclinatur. Virtus quoque opera sua quae videt affici et premi, non magis amat, sed parentum bonorum
more,

k. *inclinatur*. Sic editio vetus et quinque Palatini. Recte restituit Gronov., qui addit: male mutarunt in: *inclinat*. Epitt. sequenti: *ver aperire se coepit, sed iam inclinatum in aetatem*. Lib. II de Ira 19, 4. *inclinatum calorem frigus insequitur*.

26. De *Vlysse* et *Agamemnone* omnia vel ex Virgilio Ovidioque nota sunt. *Ithaca* fuit insula saxosa, et *Mycenarum muri nobiles* (Ἐϋκτιμενον πτολιεθρον vocat Homerus II. β, 569.) vel propter claritatem

regum, vel quod a Cyclopiibus exstructi ferebantur. Pausan. VII, 25. p. 331 ed. Facii.

27. *magis in ea, quorum miseretur, inclinatur*.] Laudat Lipsius Senecae Consol. ad Helv. cap. ult. §. 7.

more, magis complectitur ac fovet. Quare non est ullum bonum altero maius? quia non est quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, „Hoc magis par est alicui, quam illud: ergo
 28 nec honesto honestius quidquam est.“ Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in aequo sunt. Ita dico, in aequo est moderate gaudere, et moderate dolere: Laetitia illa non vincit hanc animi firmitatem, sub tortore gemitus devorantem. Illa bona optabilia sunt, haec mirabilia. utraque nihilominus paria: quia quidquid incommodi est, velamento maioris boni tegitur. Quisquis haec imparia iudicat, ac ipsis virtutibus avertit oculos, et exteriora
 29 circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa et magna contra visentibus, quum ad pondus revocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, solidum et aeternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelsis: illa quae temere laudantur, et vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus laetos. Rursus ea quae timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, et illas non
 30 aliter, quam animalia species periculi, agitant. Utraque res ergo sine causa animum et diffundit, et mordet: nec illa gaudio, nec haec metu digna est. sola ratio

28. *tria genera bonorum*] cf. §. 4 et 34. Sunt tamen Stoicis aliae bonorum divisiones, quas expositas videbis a Lipsio Manud. II, 22. Tiedemann. System der stoisch. Phil. III, p. 72 sqq.

30. *Utraque — diffundit,*] laetum facit, *διαχέει*. Haec est stoica voluptatis definitio: Sublatio animi sine ratione,

opinantis se magno bono frui, ap. Cic. de Fin. II, 4. et Tusc. III, 11. ubi expressa sunt graeca, qualia leguntur ap. Diog. Laert. VII, 114. ubi vid. Menag. ἡδονὴ δὲ ἐστὶν ἄλογος ἔπαρσις, ἐφ' αἰρετῶν δοκοῦντι ὑπάρχειν, ubi et metus ἄλογος ἐκκλισις, opinio impendentis mali quod intolerabile esse videatur, Cic. Tusc. IV, 7.

ratio immutabilis et iudicii tenax est. non enim servit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo et virtus, quae non aliud est quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectae sunt: si rectae sunt, et pares sunt. Qualis ratio est, tales et actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam quum **31** similes rationi sint, similes et inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quae rectae sunt, et honestae. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia, quae modo latior est, modo angustior, modo illustris, modo ignobilis, modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id **32** quod optimum est, par est: tanquam viri boni, omnes pares sunt, quia boni sunt. sed habent differentias aetatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunae: ille dives, hic pauper est: ille gratosus, potens, urbibus notus et populis; ignotus hic plerisque, et obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid utile, scit; **33** quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem praesentem perductus est: nec futuri providus

31. Nam quum — honestae.] Male Stoicos interpretarieris, nisi putares, omnes perfectas virtutes eos dicere esse similes inter se, ita ut temperantia non potior sit alia temperantia, et omne discrimen inter prudentiam et temperantiam retolli, quum materia variet. Nihil noster ait supra §. 8. invenies rectius recto etc. In abstracto, quod dicimus, haec similitudo a nostro non reiecta est, quippe quae virtute conti-

netur, s. eo, quod optimum est. Idem iudicare video egregium Tiedemann. III. p. 152.

33. Spectant haec ad doctrinam stoicam et a Garvio nuper bene expositam l. l. p. 67 sqq. *sensus* s. illae appetitiones animi, ὀρμαί, prima s. principia naturae tractant, unde officia τὰ καθήκοντα, actiones quae decent, ideoque ad beatitudinem quidquam conferunt, originem habent. Sed

vidus est, nec praeteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, ut unitas vitae in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena et externa pro vilibus habet: et ea quae neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac levissimas iudicat.

- 34 omne illi bonum in animo est. Ceterum quaedam prima existimat, ad quae ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriae salutem: quaedam secunda, quae non apparent nisi in rebus adversis: tanquam aequo animo pati morbum magnum, exilium: quaedam media, quae nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam: tanquam ¹prudenter ambulare, compositae federe. Non enim minus secundum naturam est, federe, quam aut stare, aut ambulare.
- 35 Duo illa superiora diversa sunt. primam enim secundum naturam sunt, gaudere librorum pietate, patriae incolunitate: secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, et sitim perpeti, morbo urente praecordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? minime. sed illud aliquando contra naturam est,
- 36 in quo bonum illud existit. vulnerari enim, et subiecto igne tabescere, et adversa valetudine affligi, contra

1. *prudenter ambulare.* Forte *prudenter.* Vt Ciceroni *prudenter vivere.* Epistol. LXVI, 5. *modestus incessus et compositus ac probus vultus.* Gron. Enimvero et *prudenter* defendi potest propterea, quod prudentia ad officia, τὰ καλῆκοντα pertinet, i. ad decoras actiones, ideoque synonymum est τοῦ *decore et decenter.*

nondum his reperta est regula certa, ad quam actiones semper dirigantur: adhuc animus continuo mutatur et incerto vitae tramite pergit, dum accerserit ratio atque sapientia cum virtute, unde tandem certa totius vitae norma exoritur, ideoque summum bonum, ut

congruenter naturae convenienterque vivamus. Cf. Cic. de Fin. III, 6 sqq. *accessiones, ἐπιγεννήματα* (Diog. Laert. VII, 86. ibi Menag.) quae Cicero de Fin. III, 9. postera et consequentia, ἐπιγεννηματικὰ appellat, ideoque adiaphora sunt.

tra naturam est: sed inter ista fervare animum infatigabilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breviter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum, nunquam: quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturae imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturae voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax fit nunquam laceffita, quam multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior fit inconcussa valetudo, quam ex gravibus morbis et extrema minitanti-
 bus in tutum vi quadam et patientia edueta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quae
 38
 fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: aestimantur enim utilitate fumentium. Bonorum unum propositum est, consentire naturae. hoc in omnibus par est. Quum alicuius in fenatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quam ille: ab omnibus in eandem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturae assentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturae assentiuntur. Alter adole-
 39
 scens decessit, alter senex, aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius contingit, quam prospicere vitam: omnes hi aequae fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore praecedit, aliorum interruptit principia. Alius

V 2

inter

36. *Quid est ratio — gere-
 re.*] Quum primum ratio ad li-
 quidum exploraverit, illa pri-
 ma s. principia naturae, τὰ
 πρώτα, cupidinem sciendi,
 habendi, gloriae rel., quibus
 homines moveri solent, nihil
 nisi vias esse ad summum bo-

num perveniendi, illud ipsum
 eo contineri videt, ut illae
 appetitiones animi atque actio-
 nes bene distinctae ordinatae-
 que ad convenientiam, ὁμο-
 λογῶν, cum natura dirigan-
 tur. Cic. de Fin. III, 6. Cf.
 Lipsii Manud. II, 13 199.

inter coenandum solutus est, alterius continuata mors
 40 somno est, aliquem concubitus exstinxit. his oppone
 ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morfu,
 aut fractos ruina, aut per longam nervorum contra-
 ctionem extortos minutatim. aliquorum melior dici,
 aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium
 par est. per quae venit, diversa sunt; id in quod de-
 finunt, unum est. mors nulla maior aut minor est:
 habet enim eundem in omnibus modum, finisse vitam.

41 Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras vo-
 luptates est, hoc inter tristitia et acerba; illud fortu-
 nae indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit; utrumque
 aequè bonum est, quamvis illud plana emol-
 liverit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona
 sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitan-
 tur: virtus aequat inter se, quidquid agnoscit. Nec

42 est quod hoc inter nostra placita mireris. apud Epi-
 curum duo bona sunt, ex quibus summum illud bea-
 tumque componitur: ut corpus sine dolore sit, ani-
 mus sine perturbatione. Haec bona non crescunt, si
 plena sunt. quo enim crescet, quod plenum est? Do-
 lore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam
 potest? Animus constat sibi, et placidus est: quid
 accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmo-
 dum serenitas coeli non recipit maiorem adhuc clari-

43 tatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic homi-
 nis, corpus animumque curantis, et bonum suum ex
 utroque neccentis, perfectus est status, et summam
 voti sui invenit, si nec aestus animo est, nec dolor
 corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non
 audent summum bonum, sed, ut ita dicam, con-
 diunt et oblectant: absolutum enim illud humanae na-
 turae bonum, corporis et animi pace contentum est.

Dabo

42. *Epicurum.*] Vide Cic. X, 128. et Garvium l. l. pag.
 de Fin. I, 9 sq, Diog. Laert. 90 sqq.

Dabo apud Epicurum tibi etiam nunc simillimam huic⁴⁴ nostrae divisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quae malit contingere sibi: ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam, et animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudens. Alia sunt, quae quamvis nolit accidere, nihilominus et laudat et comprobat: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malae valetudinis, et dolorum gravissimorum perfectionem. in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim, „se vesicae et exulcerati ventris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem.“ Beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo et apud Epicurum sunt haec bona, quae malles non experiri: sed quia ita res tulit, et amplexanda et laudanda et exaequanda summis sunt. Non potest dici, hoc non esse⁴⁶ par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permite mihi, mi Lucili, virorum optime, aliquid audacius dicere. si ulla bona maiora esse aliis possent: haec ego quae tristitia videntur, mollibus illis et delicatis praetulissem. Maius est enim perfringere difficilia, quam laeta moderari. Eadem ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene, et calamitatem fortiter ferat.

V 3

Aeque

44. Cf. Diog. Laert. X, 129. 130.

45. *Epicurus.*] Epistolam hanc conservavit Diog. Laert. X, 22. ubi vid. Menagius. Est haecce: ἤδη δὲ τελευτῶν γράφει πρὸς Ἰδομενέα τήνδε ἐπιστολήν. Τὴν μακαρίαν ἄγουτες καὶ ἅμα τελευτῶντες ἡμέραν τοῦ βίου ἐγράφομεν

ὑμῖν ταυτὶ στραγγουρία τε παρηκολούθει καὶ δυσεντερικὰ πάθη ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους· ἀντιπαρστάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμη. Cic. de Fin. II, 30. convertit hanc epistolam. Cf. Sen. Ep. XCII, 24,

47 Aequae fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: et qui succis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis et ex acie redeuntibus dicitur. Itaque haec magis laudaverim bona exercitata et fortia, et cum fortuna rixata. Ego dubi-

48 tem, quin magis laudem truncam illam et retorridam manum Mucii, quam cuiuslibet fortissimi salvam? Stetit hostium flammarumque contemtor, et manum suam in hostili foculo distillantem perspectavit, donec Porfenna, cuius poenae favebat, gloriae invidit, et ignem invito eripi iussit. Hoc bonum quidni inter prima numerem, tantoque maius putem, quam illa secuta et intentata fortunae, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armatâ? Quidni ergo,

49 quis, hoc bonum tibi optabis? Quidni? hoc enim, nisi qui potest et optare, non potest facere. An potius optem, ut ^m malacissimos articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quidni ego feliciorum putem Mucium, qui sic tractavit ignem, quasi illam manum tractatori praestitisset? In integrum restituit, quidquid erraverat. confecit bellum inermis ac mancus, et illa manu trunca reges duos vicit.

E P I S T O L A L X V I I .

Paucis quibusdam de senectutis suae imbecillitate praemissis, eius oblectationem, libellos laudat, et epistolas a Lucilio sibi missas. Qui
quum

m. *malacissimos*. Sic annotaverat Rud. Agricola et vehementer placuit Erasmo, cuius editio habet *male laxandos*: alii codd. omitunt *et male*. Pinciano melius videbatur *malaxandos*, quod Lipsius in codd. inveniebat.

49. *tractatori*.] Ita dicti, ducebant et leniter trahebant. quos in prioribus lineis descripsit, qui manu artifice membra Martialis III, 82, 13. Percurrit agili corpus arte tractatrix. et plurimum manus digitosque

quum nuper e nostro quaesivisset, an omne bonum optabile sit, huius epistolae occasionem praebet, in qua hanc quaestionem explicat et affirmat. Etiam si materia, ait, in malis numeranda sit, tamen in ea virtutem ostendi, ut in morbo, tormentisve. Fortitudinem et patientiam, addit, esse optabile bonum, non mortem, tormentum etc. si per se considerantur. Accedit, quod virtutes inter se optatae nexaque sint. — Sunt et haec pulchra, fortis, germani Stoici, recte ait Lipsius.

Ceterum hanc epistolam cum superiore arte cohaerere, et in ea semina eorum quae hic dilatantur iacta esse, quivis intelliget. Conf. Argument.

Vt a communibus initium faciam, ver aperire se coepit: sed iam inclinatum in aestatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est, saepe enim in hiemem resolvitur. Vis scire, quam dubium adhuc sit? nondum me committo a frigidae: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. iam aetas mea contenta est suo frigore: vix media rege-
latur aestate. Itaque maior pars in vestimentis degi-
tur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit.

V 4

Quid-

a. frigidae. Sic Erasmus et optimi codd. et edd. Alii: frigido aëri.

1. Vis — infringo.] Significat, se frigida aqua plane nondum uti ad lavandum, ut alioquin solitus sit, idque ob aëris adhuc intemperiem. Sed, inquit, rigorem eius infringo, mitigo tepida aqua infusa. Hinc nec calidum — pari explices. Nostrum autem fuisse alias psychroluten, numquam balneis et lotionem calidam usum, patet ex Epist. LIII init. et LXXXIII, 5. ubi ipsa haec interpretatur. iam aetas mea contenta est suo frigore: h. frigu. quod aetati meae proprium est, cogit eam,

hos sibi fines constituere, extra quos egredi non debet. Sic continentur i. temperantur, reguntur cupiditates etc. Alii interpretantur: aetas mea acquiescit in frigore suo.

3. Quod me lectulo affixit] studendi causa. Egregie usus est post Muretum hoc loco Bentleius ad Horat. I Serm. I, 80. 81. At si condoluit tentatum frigore corpus, Aut alius casus lecto te adfixit, ad lectionem ap. Horat. vulgatam defendendam.

Quidni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interveniunt epistolae tuae, tecum esse mihi videor: et sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque et de hoc quod quaeris, quasi colloquar tecum: quale sit, unâ
 3 scrutabimur. Quaeris, „an omne bonum optabile sit. Si bonum est,“ inquis, „fortiter torqueri, et magno animo uri, et patienter aegrotare, sequitur ut ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis caesus esset, aut podagrâ distortus, aut
 4 equuleo longior factus.“ Distingue, mi Lucili, ista; et intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse a me velim: sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem, et omnia quae bello
 5 rum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, ut aegrotare cupiam: sed si aegrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt,

3. *Quaeris — longior factus.*] Hanc propositionem, s. fortiter: Bonum omne esse optabile, ideoque expetendum, et laudabile: laudabile autem omne honestum, igitur omne bonum honestum, a Platonice et Peripateticis acerrime esse impugnatam, constat. Vide modo Cic. de Fin. IV, 18. Recte respondit noster: bonum non contra naturam esse potest: sed hoc cadit interdum in materiam, in qua bene tractanda

bonum cernitur. Nullum enim bonum sine ratione est, quae ad naturam se attemperat. Quae haecenus optime cohaerent cum scito Stoicorum, quo nulla bona praeter animi agnoscunt, atque ideo iubent, ut omnibus, quae ad corpus spectent, proinde omnibus externis despectis et calcatis, una ratio et virtus imperium habeant.

5. *incommoda.*] ἀποπροηγμένα, reiecta, omni aestimatione carentia. Opponuntur commo-

funt, sed virtus quâ perferuntur incommoda. Qui- 6
dam ex nostris existimant, ^b omnium tormentorum for-
tem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abomi-
nandam quidem: quia voto purum bonum peti debet,
et tranquillum, et extra molestiam positum. Ego dis-
sentio. Quare? primum quia fieri non potest, ut
aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: de-
inde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute
bonum, et omne bonum optabile. Deinde etiam, si 7
tormentorum fortis patientia optabilis non est, etiam-
nunc interrogo: Nonne fortitudo optabilis est? atqui
pericula contemnit et provocat. Pulcherrima pars eius,
maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, ob-
viam ire vulneribus, interdum tela ne vitare quidem,
sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; et 8
tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim forti-
tudinis pars est: sed separa ista, ut dixi, nihil erit
quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta
optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter,

V 5

quod

b. omnium tormentorum. Sic Pincianus scribendum prodit, tum
ex veteri lectione, tum quod subiiciat auctor: *tormentorum for-
tis patientia*. Assentitur Gruterus, quamquam eius membranae
praestant: *omnium nostrorum fortem*: ita et Erasmus et editio ve-
rus. Muretus: *omnino asperorum f.*, quam lectionem ex ora
edit. Erasmi defuisse videtur. Gronovius tamen putat anti-
quam lectionem fuisse *durorum*, aut *noxiorum*, suspicans in li-
bro, unde haec lectio manavit, fuisse, *προνων* ambigua nota
τοῦ u sicut u credi posset.

commodis, quae usum, *χρείαν*,
sed nullam utilitatem, *ὠφέ-
λειαν*, habent: hinc *εὐχρηστέ-
ματα* et *δυσχρηστέματα* vo-
cata. Cf. ad Ep. LVI, 16.

6. *Quidam ex nostris,*] qui-
nam hi Stoici fuerint, ignoramus.
Posuisse autem fortem hanc tolerantiam in iis, quae
neque bona, neque mala sunt,

ἐν τοῖς ἀδιαφόροις, facile
pavet.

7. *Nonne — pectore exci-
peve.*] Bene cum his conveniunt,
quae Cicero de Off. I, 19, 2. habet.
Itaque probe definitur a Stoicis fortitudo,
quam eam virtutem esse dicunt pro-
pugnantem pro aequitate.

quod est virtus. Quis tamen unquam hoc sibi optavit? Quaedam vota aperta et professa sunt, quum particulatim fiunt: quaedam latent, quum uno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilii exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit e carcere in coelum. Ita quum optavi mihi vitam honestam, et haec optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse.

— *O verque quaterque beati,*

*Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere!*

- 10 Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse factaris? Decius se pro Republica devovit, et in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternae virtutis aemulus, conceptis sollemnibus, ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum ut litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, et in aliquo opere virtutis? Quum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus utitur fortasse, quum una in promptu sit, et maxime appareat, patientia. ceterum illic est fortitudo: cuius patientia et perpeffio, et tolerantia, rami sunt. illic est prudentia, sine qua nul-

9. Similia occurrunt, iisdem viris optimis in partem vocatis, in Sen. libro de Provid. c. 3, 5, ubi quaedam notavimus. Virgilii versus sunt ex Aen. I, 93 fqq.

10. *Decius*] pater et filius pro exercitu et populo Romano diis manibus se devoverant,

formulam devovendi, *concepta sollemnia* vocat noster, filio propter patrem iam familiaria, prae-eunte Pontifice maximo. Liv. VIII, 9. X, 26. Cf. Heusinger ad Cic. Off. I, 18, 9. qui loca classica veterum de hac re collegit. *litaret* i. deos devotione sua sollemni propitiaret.

nullum initur consilium: quae suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre. illic est constantia: quae deiici loco non potest, et propositum nulla vi extorquente dimittit. illic est individuus ille comitatus virtutum. Quidquid honeste fit, una virtus facit, **12** sed de consilii sententia: quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab una fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem et otium veniunt? quae excipiuntur foribus ornatis? Sunt quaedam tristes voluptates, sunt quaedam vota, quae non gratulantium coetu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, ut ad Poenos per- **13** veniret? Indue magni viri animum, et ab opinionibus vulgi secede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimae ac magnificentissimae speciem, quae nobis non fertis, sed sudore et sanguine colenda est. Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admoventem, et vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, ^cVellem quae velles: **14** et, Molesto fero? an, Feliciter, quod agis? Hoc loco

c. *Vellem quae velles.* Lectio est inss. Defendit eam Muretus IX, 8. Varr. Lect. Erasimus ex melioribus codd. eruisse Gruterò videbatur: *Nollem, quae velles.*

12. ab omnibus virtutibus] quum significarent, cupere se, eum perpetuo eadem felicitate uti. Iuvenal. Sat. V, 119. Lipsius laudat Sueton. Claud. c. 7. Domit. c. 13. Contra cui male et adversus animi sententiam erat, eum alloquentes dicebant: *Vellem quae velles* i. vellem tibi ita esset, ut tu quoque velles. Plautus in Mostellar. III, 2, 51. Horat. Serm. I, 9, 5. Plaut. Amphitruon. Prolog.

14. Vellem quae velles:] cui boni et secundi aliquid obtigerat, ei ominis causa gratulandi dicere solebant, *Feliciter* aut *Feliciter quod agas,*

quum significarent, cupere se, eum perpetuo eadem felicitate uti. Iuvenal. Sat. V, 119. Lipsius laudat Sueton. Claud. c. 7. Domit. c. 13. Contra cui male et adversus animi sententiam erat, eum alloquentes dicebant: *Vellem quae velles* i. vellem tibi ita esset, ut tu quoque velles. Plautus in Mostellar. III, 2, 51. Horat. Serm. I, 9, 5. Plaut. Amphitruon. Prolog.

loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam et sine ullis fortunae incurfionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione et incurfu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcuffo iacere: non est
 15 tranquillitas; malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: „Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat. torqueor, sed fortiter: bene est. occidior, sed fortiter: bene est.“ Audi Epicurum. dicit: „Et dulce est.“ Ego tam honestae rei ac severae nunquam molle nomen imponam. Vror, sed invictus. Quidni optabile fit, non quod urit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute praestantius, nihil pulchrius: et bonum est, et optabile, quidquid ex huius geritur imperio.

EPISTOLA LXVIII.

Assentitur amico, qui sese otium electurum scripserat: esse enim stoicum, modo sit cum Philosophia iunctum, et ab omni iactatione et ostentatione remotum. Itaque hortatur, ne nimis sed bene lateat, atque de usu otii egregia quaedam adiungit: tecum loquaris et de te apud te male existimes. Denique hoc otium, concludit, super aliorum negotia esse, quoniam magnae reipublicae, mundo, servit.

Confilio tuo accedo: absconde te in otio, sed et otium tuum absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non praecepto, at exemplo licet scias: sed ex praecepto quoque facies: id tibi, quum voles, ap-
 pro-

log. 39. Haec fere Muretus in Var. Lectt. IX, 8. p. 258. ed. Wolf. *Demetrius* cf. ad Ep. LXII. *Malacia*, *μαλακία*, quae in mari dicitur, quum fiat sine ventis et fere motu. Laudat Gruter. Schottum ad Aurel. Vict. de vir. ill. (c. 22.

p. 126 sqq. ed. Arnzen.) ubi mollities maris vocatur.

15. *Attalus*] cf. Ep. IX, 5 not. *Epicurum*. cf. Ep. LXVI, 17 not.

1. *Stoicorum*.] Totum hoc argumentum ex professo tractavit noster in libello de Brev. vit.

probabo. Nec ad omnem Rempubicam mittimus, nec semper, nec sine ullo fine. Praeterea, quum sapienti Rempubicam ipso dignam dedimus, id est, mundum: non est extra Rempubicam etiam si secesserit. immo fortasse relicto uno angulo in maiora atque 2
 ampliora transit, et coelo impositus, intelligit, quum fellam aut tribunal ascenderat, quam humili loco federit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quam quum in conspectum eius divina atque humana venerunt. Nunc ad illud revertor, quod suadere tibi coeperam, ut otium tuum ignotum sit. Non 3
 est quod inscribas tibi philosophiam. atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, et imbecillitatem vocato, et desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quaedam, ne inveniri possint, vesti.

vit. c. 18 sqq. et de Otio aut secessu sapientis, ad quod fragmentum cf. Argum. *Nec ad — sine.* Noster de Otio Sap. c. 30 sqq. c. 32, 17. Negant nostri sapientem ad quamlibet Rempubicam accessurum. Nec tamen omni tempore, nec nulla quiete interposita, hoc fiet.

2. *quum fellam*] curulem, aut tribunal in magistratu. L. Elegans Themistii Epigramma in semetipsum, a Iuliano Caesare ad Consularum evectum, et a sapientiae studio abductum, laudat ex Mureto Lipsius. Inveniens in Anal. Brunk. T. III. cf. de eo Fabric. Bibl. Graec. Vol. VIII, p. 5. et Wernsdorf. ad Himer. p. 31. *divina atque humana* i. ea omnia, quibus sapientia continetur. Cic. Tusc. V, 3. Divinas autem res

f. theologiam naturalem Physica, res humanas dialecticam et doctrinam de moribus complexas esse vel ex Ernesti clav. Cic. voc. *Divinus* notum est.

3. *Non est, quod inscribas tibi philosophiam.*] Cave tibi otioso imponas nomen philosophi. Ne in otium recedas sub praetextu philosophiae. Sic nomen libris s. monumentis proprie inscribitur: h. l. est i. q. assumere, arrogare. *atque etiam* i. e. potius. Laudat Lipsius similia in Epp. V. XIV. XVIII. CIII. et illud quod Socrates olim Antistheni, Cynicae sectae auctori, qui pallium tritum et scissum obvertebat atque ostendebat, Ὀρῶ σοῦ, ἔφη, διὰ τοῦ τριβωνος τὴν κενοδοξίαν, video, dixit, per pallium tuam vanitatem. Diog. Laert.

- vestigia sua circa cubile ipsum confundunt: idem tibi faciendum est, alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita et obstrusa rimantur:
- 4 furem signata sollicitant. vile videtur, quidquid patet: aperta effractarius praeterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non iactare otium suum. iactandi autem genus est, nimis latere, et a conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est: ille multis annis
- 5 non transit domus suae limen. Convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Quum feceris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de aliis libentissime faciunt, de te apud te male existima. Assuesce et dicere verum, et audire. Id autem maxime tracta, quod
- 6 in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. itaque alius vomitu levat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit et purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negli-

Laert. VI, 8. *Multi oí πολ-
λοι*, vulgus et imperiti, turba.
Pertinent huc egregia Epicteti
in Enchirid. c. 22 (H. Wolf.
29.).

4. *Tarentum — Neapoli*]
Illa loca delicata et amoena pe-
tebantur a peregrinantibus, aut
secessum quaerentibus. Cf. No-
ster de Tranq. Anim. II, 11
et 12, ubi verba: *et recta vel
antiquae saxis opulenta turbae*
quae Pinciani exemplaribus duo-
bus defunt, at in Gruterianis
codd. mendose praesentantur,

foede interpolata sunt. Dum
meliora codd. dederint ope Li-
psii in Elector. I, 10. sic resti-
tuam locum, quem tamen non
perfanatum puto: *et recta Ve-
liae, Antiquae saxis opulenta
turba*. De *Velis* conf. Horat.
Epp. I, 15, 1. qui et I Carm.
35, 1. *gratum Antium* lau-
dat, cum Strabon. V, 3, 5. p.
158. Lips. (p. 232. Casaub.)

5. *fabulam imposuit.*] i. ru-
morem facit, nomen imponit
singulare.

negligentes, huic, a quo saepe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariae partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? ⁷ ulcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum aut contracti cruris aridos nervos, permetteres mihi uno loco iacere, et fovere morbum meum: maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio et vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, et damnatis humanae vitae furoribus fugit. Nihil damnavi, nisi me: non est, quod proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii speras. non medicus, sed aeger hic habitat. Malo illa, quum discesseris, dicas: „ego istum beatum hominem putabam, et eruditum: erexeram aures. defitutus sum, nihil vidi, nihil audivi, quod concupiscerem, ad quod reverterer.“ Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam invidias. Otium, inquis, Seneca, ⁸ mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas et pulchriora, quam, quae reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in literam senes orbos, plurimum ⁹

6. *causariae partes.*] Causarii in militia, qui causam commentus aut vacationis valetudinem allegant. Inde causarii pro aegris aut affectis, itemque *in causa esse* pro morbo. Nos in Militia, et Mercurialis lib. 6. Variar. c. 1. Restitui Senecae hanc vocem Consol. ad Marc. c. 11. L. Cf. et ad III de Ira X, a.

9. *Epicureos*] Noster de Otio sap. c. 30, 3. Duas ma-

ximae in hac re disident sectae Epicureorum et Stoicorum: sed utraque ad otium diversa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempublicam sapiens, nisi si quid intervenerit. Zenon ait: Accedet ad rempublicam, nisi si quid impedierit. Cf. ibi not. *Pulsare — fores*, clientum erat. *digerere — orbos*. Heredipetarum erat, qui notarent litterarum ordine senes divites orbos, quorum

rum in foro posse, invidiosa potentia ac brevis est, et, si verum aestimes, fordida. Ille me gratiâ forensi longe antecedit, ille stipendiis militaribus et quac-
 IOsita per hoc dignitate, ^a ille clientum turba. Tanti est ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur! cuius turbae par esse non possum, plus habet gratiae. Utinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi! utinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus! sed nunc quoque non moremur. Multa enim, quae supervacua esse et inimica, credituri
 II fuimus rationi, nunc experientiae credimus. Quod facere solent qui serius exeunt, et volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. haec aetas optime facit ad haec studia: iam ^b disputavit: iam vitia primo fervore adolescentiae indomita lassavit: non multum superest, ut extinguat. Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam
 12 rem? in hanc, ut exeam melior. Non est tamen quod

a. *ille clientum turba. Tanti est ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur! cuius turbae par esse non possum, plus habet gratiae.* Haec est lectio editionis veteris, cui adsentitur quoque Erasmus, nisi quod is habet, *plus habeo gratiae.* Pincianus, quem Muretus sequutus est, suspicabatur, ordine verborum inverso, legendum esse: *ille cl. turba, cuius turbae par esse non possum, plus habet gratiae. Est tanti ab h. v. d. a. m. f. v.*

b. *disputavit.* Sic Erasmus, editio vetus et codd. Grut. Bona lectio est. Non amplius disputando tempus terendum est, sed nunc, hac senectute, in conspectu mortis positi experimentis ad bonam mentem pergere debemus. Pincianus homo elegantissimi ingenii memor nostri de Ira II, 20, 4. *nimis ille fervor despumat* legendum suavit: *despumat.* Est enim metaphora sumpta a musto.

rum opes maxima obsequiorum diversitate captarent. Cf. Gattacker. ad M. Antonin. p. 256. 257. et Burmann. ad Petron. p. 538. *dignitate* vel equestri vel senatoria. Nam et qui primum pilum duxerant, Equites fiebant, et qui tribunatu mili-

tum functi, Senatores. Supra Ep. XLVII, 4. L.

11. *ut exeam melior.*] Ad vocem Solonis, qui moriturus audire aliquid cupidus, et *Quo sine* interrogatus, ut *doctior*, inquit, moriar. L.

quod existimes, ullam aetatem aptiorem esse ad bonam mentem, quam quae se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit: quae ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est huius boni tempus. quisquis senex ad sapientiam pervenit, annis pervenit.

EPISTOLA LXIX.

Ne loca mutet, hortetur, sed magis quiescat corpore, ut et animum continere possit, et emendare, ideoque affectibus liberare. Id potius agendum esse, monet, ut assidua vigilia et intentione se ad perfectum adducat, atque adeo morti se praeparet.

Mutare te loca, et in alium de alio transilire, nolo. Primum, quia tam frequens migratio instabilis animi est: ^acoalescere otio non potest, nisi desit circumspicere et errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non est quies, et vitae prioris oblivio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures asfuescere sanioribus verbis. quoties procefferis, in ipso transitu aliqua quae renovent cupiditates

^a. *coalescere otio non potest, nisi desit.* Sic Pal. tert. editioque vetus, a quibus haud multum abluunt rel. codd. Grut et Erasim. Antea: *coal. otio n. potes, nisi desinas.* *Coalescere* habent omnes codd., quamquam *coalescere* scribendum esse Lambinus ad Lucret. VI, 1066. egregie docuit, analogia adtipulante. Vide Schnei-

12. *annis pervenit.*] i. beneficio annorum pervenit. ac tati hoc dedit. L.

1. *Mutare — nolo.*] Hoc migrationis studium saepe reprehenditur in iis, qui sibi non constant, et locorum mutatione illam animi tranquillitatem comparare volunt, quae ab

Vol. II.

animo ipso manare debet. Cf. Senec. de Tranq. An. c. 11, 11 1qq. Gatacker ad M. Antonin. IV, 3. p. 122. *Vt oblivio.* Si alia mox alia sequantur hac corporis instabilitate, omnis experimentorum et cogitationum priorum fructus et utilitas evanescant necesse est.

X

- 2 tes tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius quam amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrat, et oculos et aures ab his quae reliquit, avertat. Cito rebellat affectus. quocunque se verterit, pretium aliquod praesens occupationis suae adspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Avaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram et plausum, et ex hoc potentiam, et quidquid potentia potest. Mercede te vitia sollicitant: hic tibi gratis vivendum est. Vix effici toto seculo potest, ut vitia tam longâ licentiâ tumida subigantur, et iugum accipiant: nedum, si tam breve tempus ^b per intervalla
- 4 discindimus. Vnamquamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia et intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, ut mortem et excipias, et si ita res suadebit, arceffas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud impe-

der. in Indic. ad Scriptt. R. R. Mox §. 2. *amorem exuere* sincera lectio est, quam perperam mutatam vides in codd. nonnullis e. c. Norimberg. in ed. Lipsii, Gronovii aliisque in: *amorem exuere*. Eximas Ciceroni N. D. III, 3. idem vitium. Is enim haud dubie scripserat: *mibi quidem ex animo exui non potest, esse deos*, ubi nunc habetur: *exuri*. Sic Cic. de Fin. V, 12. dixit: *hominem ex homine exuens*.

b. *per intervalla*. Sic Erasim. et Mur. Gruterusque. *Per intervallum* ed. vet., codd. Grut., aut *ex intervallo* etc. Sed vulgatum bene habet. Sermo enim est de intervallis, quae mutationibus debentur.

3. *Nullum sine auctoramento malum est.*] i. sine mercede et pretio, quod antea dixit. L. Voluntariorum gladiatorum, liberorum quoque, qui pretio sua sponte se addicebant in servitutem, imprimis ad gladium,

ideoque auctores libertatis amittendae fiebant, fuit auctoramentum, indeque *auctorati* dicti. Cf. Lipsii Saturnalia II, 5. et quem Ernesti in Clav. Cic. laudat, Salmaf. de modis Vfur. p. 861 fqq.

imperitissimi cuiusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud praeterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore: nam quod relinquis, alienum est.

EPISTOLA LXX.

Narrat amico se Pompeios vidisse et in admonitum praeteriti temporis adductum esse. Sic transit ad mortem, publicum s. communem generis humani finem, non cum scopulo ad quem adhaerescimus, sed cum portu nunquam recusando comparandam. Omnis quidem vita eo adducit, sed non semper expectanda mors est. Nam sapienti propositum est et bene vivere, et bene mori, itaque emittere se potest, attamen in vita quoque permanere usque ad mortem naturalem, si ita visum fuerit. Exemplo sunt Socrates Drususque Libo. Sed enim temere hoc consilium nunquam inendum est. Qui autem vim afferendam vitae suae negant, hi omnem hominis libertatem ingulant, ideoque exitus ex miseria occludunt hominibus, qui ut plurimum id ne cogitant quidem, aliquando et sibi ex hoc corpusculo esse exeundum, atque nonnisi magnis vivis hoc robur emittendi se esse. Quem errorem convincit exemplis Germani cuiusdam, aliorumque, qui ad ludos bestiariorum missi se ipsi interfecerint.

Saepius iam de hac re noster exposuit. Nec nostris temporibus desuere, qui in hanc rem inquirerent. In quibus celeberrimus haud dubie est Io. Iac. Russavius, cuius sententiam in Nova Heloisa expositam habemus. Non sine laude de Suicidio, quod vocant, egit elegantissimus G. E. Groddeck, cuius commentatio ab Ordine Theolog. Gottingensium anno Chr. 1785. praemio ornabatur: qui cum multis aliis, in quibus Troscbelius eminet, praecipuam Christi praeceptorum rationem habuit.

Post longum intervallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiae meae reductus sum. quidquid il-

X 2

lic

4. *mori sua morte.*] Ita Sueton. Iul. c. 88. de Iulianis percussoribus: *neque triennio quisquam amplius supervixit, neque sua morte defunctus est.* Sua i, ex naturae communi le-

ge, quam manu non facis. Opponitur mors βίολύτως, violenta. I.

1. Pompeios tuos] i. tibi caros. Sic Ep. XLIX, 1. Pompeii quoque nominantur, et Ep.

lic iuvenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, et paulo ante fecisse. Praenavigamus, mi Lucili, vitam: et quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster:

— *Terraeque urbesque recedunt:*

- 2 sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter iuvenem et senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. novissime incipit ostendi publicus finis generis humani. ^a Scopulum esse illum putamus dementissimi? portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito navigavit.
- 3 Alium enim, ut scis, venti segnes ludunt ac detinent, et tranquillitatis lentissimo taedio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem evenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios maceravit et coxit. quae, ut scis, non semper retinenda est. Non enim

^a. *Scopulum esse illum putamus dementissimi?* Sic in libris scriptis invenit Modius Gruterusque et Seneca dignius est altero: *S. e. i. p.?* *Clementissimus portus est.* Probarunt illud Muretus, Lipsius et Gronovius.

Ep. LIII, 1. Parthenope, s. Neapolis. Fortasse possidebat ibi villas Lucilius, quae est Lipsii coniectura. *Virgilius* Aen. III, 72.

2. *portus est,*] Vitam cum mari conferri, et in eo agitatione, crebrum. Quies autem et portus in morte. Vide Senec. Consol. ad Polyb. c. 28, 3. L. Conf. Garacker. ad M.

Anon. III, 3. *ἐνέβης, ἐπλευσας, κατήχθης, ἐκβηθι.*

3. *maceravit et coxit.*] i. e. alios detinuit praeparans eos operose et maturans. Metaphora haec desumpta est e tintorum officina. Sic noster Nat. Qu. I, 3. Interest, quamdiu macerata sit (purpura), crassius medicamentum, an aquatius traxerit, saepius merfa sit et ex-

enim vivere bonum est, sed bene vivere. Itaque sapiens vivit, quantum debet, non quantum potest. Videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, et tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed, quum primum illi coeperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo die definendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stullicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male vivendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui quum in caveam coniectus esset a tyranno, et tanquam ferum aliquod animal aleretur,

X 3

sua-

b. die. Haec quidem vox deest ap. Erasim., et editionem veterem et quinque codd. Grut., qui probat. Bene, ait; illo enim locum designat, non tempus. Enimvero non de loco, sed de tempore loquitur noster, et cum Mureto, Lipsio Gronovioque tueor.

excocta, an femel tincta. Ep. LXXI, 30. Nihil autem tritius esse apud veteres illa vocum de tinctura tollennium translatione ad animum formandum et indurandum, docent post Casaubon. ad Persii Sat. II, 74, p. 224 sqq. Garacker ad M. Anton. III, 4. p. 95. et Ruhnken. ad Tim. p. 76. ed. II., quibus eleganter usus est Boettiger ad Horat. III, Carm. 5, 28. pag. 57 sqq.

4. emittit se:] ἐξάγει εαυτὸν, (Diog. Laert. VII, 130 Menag.) tamquam ex custodia

et vinculis. Est vocabulum stolicum. Ep. XXIV, 18 etc.

5. bene mori et supra bene vivere. Masculi haec iam Epicurus ap. Diog. Laert. X, 126. expresserat. Vitam ibi vocat μελετην τοῦ καλῶς ζῆν καὶ τοῦ καλῶς ἀποθνήσκειν, meditationem bene i. honeste vivendi et moriendi. Rhodii Telesphori a Lyfimacho in caveam coniecti et pessime habitati. Cf. Senec. de Ira III, 17 fin. et Plutarch. de Exilio T. X. p. 383 sq. Hutten.

suadenti cuidam ut abstineret cibo: „Omnia,“ inquit,
 6 „homini, dum vivit, speranda sunt.“ Vt sit hoc ve-
 rum, non omni pretio vita emenda est. Quaedam,
 licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi in-
 firmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in
 eo qui vivit, omnia posse fortunam, potius quam
 cogitem, in eo qui scit mori, nihil posse fortunam?
 Aliquando tamen, etiamsi certa mors instabit, et de-
 stinatum sibi supplicium sciet, non commodabit poe-
 nae suae manum. Stultitia est, timore mortis mori.
 7 venit qui occidat. Exspecta. quid occupas? quare
 fuscipis alienae crudelitatis procurationem? utrum in-
 vides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit absti-
 nentiâ finire vitam, et inediâ potius quam veneno
 mori. triginta tamen dies in carcere, et in expecta-
 tione mortis exegit: non hoc animo, tanquam om-
 nia fieri possent, tanquam multas spes tam longum
 tempus reciperet, sed ut praeberet se legibus, ut fru-
 8 endum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stul-
 tius quam mortem contemnere, venenum timere? Scri-
 bonia

c. *hoc animo.* Non opus est ut cum Grutero legamus: *hoc Rhodii animo*, etsi ad illa Rhodii Telephori §. 5 extr. spectant. Mox

6. *timore mortis mori.*] Su-
 pra Ep. XXIV, 22. ex Epicu-
 ro similia attulit, ubi cf. not.
 Eandem sententiam praeter
 alios Arcefilus ap. Plutarch.
 Consol. ad Apoll. p. 339. T.
 VII Hutt. et Lucretius III, 79.
 Et saepe usque adeo mortis for-
 midine vitae Percipit huma-
 nos odium lucisque videndae,
 Vt sibi consciscant moerenti
 pectore letum, Obliti fontem
 curarum hunc esse timorem.

7. *Socrates*] Notum est,
 eum post damnationem trigin-
 ta dies in carcere exegisse, quia
 Delia festa, quotannis celebra-
 ri solita, intervenerant. Xe-
 noph. Memorab. Socrat. IV,
 8, 2 not. Epictet. IV Disf. Ar-
 rian. I, 159 sq. Egregie haec
 exposuit Meiners Gesch. der
 Wiss. Vol. II, p. 496 sqq.

8. *Scribonia*] quae quondam
 Augusti coniunx fuerat. Ta-
 cit. Annal. II, 27, qui tamen
 hanc

bonia gravis femina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, maiora sperantis, quam aut illo seculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo. quum aeger a senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis, (omnes enim necessarii deseruerant impie, iam non reum, sed funus) habere coepit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia: „Quid te,“ inquit, „delectat alienum negotium agere? ^d Num persuasit illi? manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in universum pronuntiare, quum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quae in utramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex et facilis est, quidni huic iniicienda sit manus?

X 4

Quem.

§. 8. *Libonis* — *stolidi* sincera lectio est, quam restituit Torrentius ad Sueton. Tib. 25. Nam antea male legebatur *solidi* in codd., ap. Erasmus al. Sequitur *exsequiis*, quod ubique in codd. et edd. exstat. Recte. Est acumen Seneca dignum. *Obsequiis* P. Fabro Semestr. I, c. 20. coniectanti remittamus.

d. *Num persuasit illi?* Est Gruteri emendatio. *Illi* est ap. Erasmus ed. vet. et quinque codd. Grut. Antea: *Non persuasit.*

hanc rem non attigit. Coniuratio *Drusi Libonis* in Tiberium a. V. C. 769. ibidem exponitur. *illo* — *ullo*. Tantum aberat, ut *illo* Tiberiano, ut ne *ullo* quidem saeculo vel liberrimo auderet hoc, quia ingenio ad eminentum carebat. *omnes enim necessarii*, affinitate, amicitia, officiis coniuncti adeo eum deseruerunt, ut nemo ipsi vocem adversum pericula, advocacionem praebere vellet, et Libo sine patrono in

curiam introire cogeretur. Tacit. l. 1. *frequentibus exsequiis*, quibus ut iam mortuus deducebatur.

9. *Cui — agere?*] Persuasit ei, ut mortem sibi conscisceret: hoc sequentia docent, in quibus Seneca factum *στροίνω* probans, ait *alienum* etiam *negotium agere*, qui *alteri* vivunt, et animam in eius manu positam trahunt, recte obfervante Lipsio.

- 10 Quemadmodum navim eligam navigaturus, et domum habitaturus, ita mortem, utique quâ sum exiturus e vita, ^e meliorem. praeterea quemadmodum non utique melior est longior vita, sic peior utique mors longior. In nulla re magis quam in morte, morem animo gerere debemus. exeat qua impetum cepit: sive ferrum appetit, sive laqueum, sive aliquam potionem venas occupantem, pergat, et vincula servitutis abrumpat.
- 11 Vitam et aliis approbare quisque debet, mortem sibi optima est, quae placet. Stulte haec cogitantur: Aliquis dicet, me parum fortiter fecisse, aliquis, nimis temere, aliquis, fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? hoc unum intueri, ut te fortunae quam celerime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existimant. Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitae suae negent, et nefas iudicent ipsum interentorem sui fieri: expectandum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius aeterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, quum possim per media exire tormenta, et adversa discutere? Hoc est unum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco

e. *meliozem* cum Erasmo. ed. vet. al. tueor contra Grut. codd., qui omittunt. Referas autem ad navem, domum et mortem.

11. *ad quod fama non pertinet?*] Nec enim ipse eam auditurus es; atque eo sensu non pertinet: pertinet tamen, si post te etiam de ea curas. L. Sentus est: De omni mortis genere, quod eliges, homines

male existimabunt. De fama itaque cave sis sollicitus.

12. *professos sapientiam,*] Socraticis omniumque Socraticorum, ideoque et Academicorum et Peripateticorum sententia haec fuit, expectandum esse

loco res humanae sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? vive. non placet? licet eo reverti unde venisti. Ut dolorem capitis lebares, sanguinem saepe emisisti; ad extenuandum corpus vena percuitur: non opus est vasto vulnere dividere praecordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem ¹⁴ via: et puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros, inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci et consuetudo, etiam inter iniurias, detinet. Vis adversus hoc corpus liber esse? tanquam migraturus habita: propone tibi, quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suis ¹⁵ finis veniet in mentem omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim ^fexercentur fortasse in supervacuum. „Adversus paupertatem praeparatus est animus?“ permanere divitiae. „Ad contemptum nos doloris armavimus?“ nunquam a nobis ^gexiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. „Ut fortiter amissorum desideria pateremur, praecepimus nobis?“ omnes quos amabamus, superstites fortuna servavit. Huius unius rei usum qui exigit dies, veniet. Non est ¹⁵

X 5

quod

f. *exercentur*. Sic mss. Pinc. consentiunt omnes Grut. At Erasmus, et edit. vetus habent: *exercent*, nec ipsum male. Ex. sc. nos.

g. *Exiget*. Sic omnes codd. et edd. Attamen Pinc. coni. *exegit* propter praeterita sequentia *permanere* etc. Haud dubie ingeniose! Sed vulgata quoque bona est.

se exitum, quem natura decrevit.

13. *nemo nisi vitio suo miser est.*] Quidni enim, dicebant Stoici, emisit se, quum tam multi exitus ex hac misere-

ria sint? unde venisti, ad deum, cuius pars est animus.

14. *scalpello aperitur*] secta nimirum vena: quae crebra via mortis Senecae aevo, et ipsius Senecae fuit. L.

quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanae claustra perrumperent. Non est quod iudices, hoc fieri nisi a Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit. quum vilissimae fortis homines ingenti impetu in tutum evaserint, quumque ^hcommodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obvia quaeque rapuerunt, et quae natura non
 17 erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum, unus e Germanis, quum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id, quod ad emundanda obscœna adhaerente spongiâ positum est, totum in gulam farfit, et vi praeclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. Parum munde, et pa-
 18 rum decenter! Quid est stultius, quam fastidiose mori? O virum fortem! o dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset! quam animose in profundam se altitudinem maris, aut abscissae rupis, immisisset! Undique destitutus invenit, quemadmodum et mortem sibi deberet, et telum: ut
 fcias

h. *commodo* vulgata et ubique probata lectio est. P. Faber Semestr. I, 4. emend. *cumque suo modo mori*. Male. Nam iis qui adservabantur, non licuit commode mori. Cf. Gronov. ad Liv. 26, 32.

16. a *Catone*] verbo moneamus, quod v. c. ex Plutarchi vita Catonis Uticensis abunde constat, eum vulnus ferro sibi illatum, quod Buta deligaverat, rescidisse manu. Sed res notissima est.

17. in ludo *bestiariorum*,] qui ad pugnam cum bestiis damnati aut auctorati erant. *unus*

e *Germanis*, qui bello captus aut emtus ex Gallia, aut Rhaetia Vindeliciave Romam missus erat. Sic Daci bello capti cum Suevis in ludis pugnare cogebantur. Dio Cass. LI, 22. Flor. IV, 11. *matutina spectacula*. cf. supra Ep. VII. Similia autem exempla habes et in Symmacho lib. 2, Ep. 46. Lips.

fcias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cui-¹⁹ que visum erit, dum hoc constet, praeferendam esse spurcissimam mortem servituti mundissimae. Quoniam coepi fordidis exemplis uti, perseverabo. plus enim a se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam a contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, et alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiariorum, quam in ducibus belli civilis ostendam. Quum adve-²⁰ heretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis infereret, et tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotae frangeret. eodem vehiculo quo ad poenam ferebatur, poenam effugit. Nihil obstat, erumpere et exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum²¹ mollem. cui ad manum plura sunt, per quae sese asserat, is delectum agat, et quâ potissimum liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque

i. *missus*. Suspicabar aliquando *Mysus*, ut supra *Germanus*. L. Nec spernas hanc coniecturam, si de Ciceronis loco pro Flacco c. 27. cogitaveris, ubi Mysorum ultimus habetur. Totam vero Asiam mancipia praebuisse Romanis, utique Phrygiam, Cappadociam et omnes regiones circa Pontum est notissimum. Cf. Heynii Opuscul. Acad. Vol. IV, p. 120 sqq. Quaedam huc spectantia dedit Hemsterhus. ad Lucian. To. I. p. 379 sqq.

20. *missus*,] aliunde, a praefide Provinciae. Sed vid. Var. Lect. *radiis*, rotae, quam altiore nostris cogites. *In aperto* — *custodit*. Quasi dicat, liberi sumus, et natura in aperto non in clauso nos habet. Vitae alligavit sed vinculis, quae quum voles, et ut voles, rumpeas. L.

que mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, exci-
 22 tentur, et intentissimas custodias fallant? Ille vir
 magnus est, qui mortem sibi non tantum imperavit,
 sed invenit. Ex eodem tibi munere plura exempla
 promisi. Secundo Naumachiae spectaculo, unus e
 barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, to-
 tam iugulo suo immerfit. Quare, inquit, non omne
 tormentum, omne ludibrium iamdudum effugio? qua-
 re ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc specio-
 sius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt
 23 homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi
 perditum noxiosque habebunt, non habebunt illi, quos
 adversus hos casus instruxit longa meditatio, et ma-
 gistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati va-
 rios esse accessus, finem eundem. nihil autem inter-
 esse, unde incipiat quod venit. Eadem illa ratio mo-
 net, ut, si licet, moriaris sine dolore: sin autem
 non potes, fac quemadmodum potes, et quidquid ob-
 venerit ad viam afferendam tibi, invadas. Iniuriosum
 est raptò vivere: at contra pulcherrimum, mori raptò.

EPISTOLA LXXI.

Lucilio de rebus singulis subinde consulenti suadet Seneca, quoniam saepe propter longinquitatem consilia non in isto tempore ad eum perseverantur, ut non alios sed se ipsum consulat, ideoque ad summum bonum et propositum totius vitae respiciat, tanquam ad regulam certam nullumque errorem admittentem. Proinde hortatur, ut sapiens fiat. Etenim eo ipso sapientem distingui a proficiente et sapientiae studio-

22. *Naumachiae*] In circo maximo praefertim hae pugnae navales a naumachiariis i. mancipiis vel damnatis ad haec certamina, habebantur. Vetus erat in circo maximo. Suet. Tib. 7. Augustus lacum huic quidem

pugnae destinatum ad Tiberim effodi iussit. Suet. Aug. 43. Tib. 72. Bis dedit naumachiam Nero, ait Lipsius: alteram intelligit. Possis et ad diem spectaculi alterum referre.

studioſo, quin a ſulto, ut ille ad unam normam totam ſuam vitam redigat hac ipſa virtute et ſapientia, notant Stoaę decretum eſt. Illud autem ſummum bonum declarat, ut Stoicus, eſſe unum bonum quod honeſtum, cetera, i. externa eſſe falſa et adulterina bona, niſi virtus honeſtaverit. Iam quum omnia bona ab animo et virtute pendent, virtus autem perfectæ i. iudicium verum et immotum, neque maior, neque minor fieri poteſt, ſequitur, omnia bona eſſe paria, nec malam fortunam a bona diſſerre, ſi utrumque ab honeſto proficiſcatur. Dilatat hoc Catoſis exemplo. Qua occasione Academicos refutat, qui gradus beatitatis faciunt: hanc enim non magis quam honeſtum intendi poſſe. Itaque in equuleo et tormentis beatiffimo eſſe licet ſapienti. Nam bona iſta aut mala non efficiunt materiuſed virtus. Quae ſi multis dura et difficilia videntur, id infirmitati eorum, ex qua de virtute ferunt ſententiam, tribuendum eſt. Neque tamen hoc ita intelligendum eſt, quaſi omnem humanam naturam deponat ſapientis. Nam quum ex animabus partibus conſiſtet, irrationali et rationali, negari nequit, in eum omne id cadere, quod in omnes homines cadit, ideoque et tremet ſapientis, et dolebit, et expalleſcet: hi enim omnes corporis ſenſus ſunt. Sed rationalis eius pars non iſtis ad quevelas deiicitur, nec ad confeſſionem ſervitutis adducitur, nec virtutem ut omni vi carens damnabit. Vincit virtute fortunam. Si qui tamen profeſſi ſapientiam leviſſimis minis terreantur, reputandum eſt, hos non veros ſapientes ſed proficientes fuiſſe. Itaque operam demis, ut tota mente ad pulcherrima iſta, ad virtutem iſtam perfectam properemus. — Conf. Argum. Ep. LXVI. et Ep. LXXIV.

Subinde me de rebus ſingulis conſulis, oblitus vaſto nos mari dividi. quum magna pars conſilii ſit in tempore, neceſſe eſt evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur ſententia mea, quum iam contraria potior eſt. Conſilia enim rebus aptantur: res noſtrae feruntur, immovolvuntur. Ergo conſilium ſub die naſci debet: et hoc quoque tardum eſt nimis: ſub manu, quod aiunt, ſub manu naſcatur. Quemadmo-

1. *vaſto nos mari*] infero ſ. Tyrrheno inter Siciliam et Italiam. *ſit in tempore*, h. a tempore pendent. *res noſtrae*, humanae, τὰ τῆς τύχης, quae

non ſunt in noſtra poteſtate et fluminis ritu feruntur, quin rapidiore curſu abeunt, ideoque aliae ex aliis fiunt. *ſub manu*, i. ſtatim. Liſſius confert

- 2 admodum autem inveniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum, et propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quidquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo, quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes delib-
- 3 ramus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: et tunc dirigere, et moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necessè est multum in vita nostra casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam autem evenit, ut quaedam scire se nesciant.
- 4 quemadmodum quaerimus saepe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere? quum possis dicere, Summum bonum est, quod honestum est, et quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est: cetera falsa et adulterina bona sunt.
- 5 Haec si persuaseris tibi, et virtutem adaveris, (amare enim parum est) quidquid illâ contigerit,

fert Sueton. Aug. 49. Quo celerius ac sub manu annunciari posset. Vid. ibi Casaub. Graecis etiam eodem sensu familiare est: ὑπὸ χεῖρα. Cf. Wyttenbach. ad Plutarch. S. V. N. p. 15.

3. Scire debet — telum.] Laudat Lipsius Aristotel. I Ethic.

Nicomach. c. 2. ubi similia sunt. *suus* i. bonus, secundus.

4. *appositum.*] quocum stamus, vicinum. *cetera* dicit adia phora, indifferentia. Non sunt bona: si tamen a nonnullis ita vocantur, falsa et adulterina sunt.

5. *adamaveris,*] vides hic discrimen verborum plerumque

rit, id tibi, qualecunque aliis videbitur, faustum felixque erit: et torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior, et aegrotare, si non maledixeris fortunae, si non cefferis morbo. Omnia denique quae ceteris videntur mala, et mansuescent, et in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: et omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quae modo virtus honestaverit. Multis videmur maiora promittere, quam recipit humana conditio. non immerito. ad corpus enim respiciunt. revertantur ad animum: iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, et relinque istum ^a ludum literarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt et conterunt: fies **6**
milis

a. *ludum literarium.* Vnum ex elegantissimis Senecae dictis enervant magni viri Faber (ad lib. I. de Iust. et Iure) et Gruterus *literariorum*. Lipsius *litteralium* rescribendo. Non enim ludus hic ludibrium significat, sed scholam. Et in hoc urbanitas quod iungit non iungenda: quasi diceret: *Grammaticen philosophorum.* Gronov. Cf. not. Mox *demittunt* plurimi codd. praestant, probatum a Lipsio et Gron. Alii: *dimittunt*, *diminuunt*.

a veteribus observatum. Spe-
Stat autem ad amorem, quem
rationalem vocare possis, iudicio
et ratione maxime natum
et ad sola bona relatum.

6. *Multis — conditio.*] Crebra fuit haec Stoicorum reprehensio. Cf. Sen. de Const. Sap. c. 3, 1 not. *relinque istum ludum literarium — conterunt.* Reprehendit praesertim Stoicos, quod ad syllabarum distinctionem et coniunctiones ac praepositionum proprietates descendendo et Grammaticis Geometrisque invidendo. (Epist.

LXXXVIII, 36.) ingenio nimium exercito, animum relinquebant inexercitum, et illa vere magna atque animum emendatura aut omittebant, aut nimis differebant. Ita philosophiam professi videbantur *ludum literarium* scholam exercere, verba aucupantes et de phrasibus solliciti. Qui vel Lucianum legerit, hanc rerum faciem veram fatebitur. Nimios autem in Dialectica, ad quam et Grammaticen retulerunt, fuisse Stoicos, nota res est. Cf. Brucker. Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 904 sq.

milis illis, qui invenerunt ista, non qui docent, et id agunt ut philosophia potius difficilis, quam magna
 7 videatur. Socrates, qui totam philosophiam revocavit ad mores, et hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. ^b Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis, ut sis beatus, et te alicui stultum videri sine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, et iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si
 8 fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo praestabit, nisi qui omnia bona exaequaverit: quia nec bonum sine honesto est, et honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter praeturam Catonis, et repulsam? nihil interest utrum Pharfalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, et componeret pacem?

b. *Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis.* Vbiq̄ue in codd. et edd. vet. haec verba posita sunt demum post illa: *bona malaque distinguere.* Atenim Muretus temere transpositis his verbis, nulla tamen eius transpositionis causa, ne mentione quidem, allata, collocavit post *videatur* et infarsit post *beatus* voculam: *inquit*: omnia ex ingenio! Enimvero nulla causa est, cur veterem scripturam relinquamus. Ex iis enim *qui invenerunt ista*, praecipue nominat Socratem additque bene: *Sequere itaque illos.* Erasmus tamen post *sequere* habet: *inquit.*

7. *Socrates — distinguere.*] Locus nobilissimus Ciceronis Tusc. V, 4. (cf. Davif. ibi p. 193 et 348.) apponi meretur: Socrates autem primus philosophiam devocavit e coelo et in urbibus collocavit, et in domos etiam introduxit, et coegit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere. Cf. Meiners l. I. II, p. 385 sqq. *inquit* aliquis, ut Graec. *Φησὶ*. Vide Vpton. ad Epictet. Disf.

Arrian. I, 4, 9. Praestat tamen Socratem hic intelligere cum Grutero.

8. *Quid ergo? nihil — repulsam?*] Bis Cato spe excidit honorum: primum repulsam praeturae, deinde et consulatus passus est. Hanc tam aequo animo tulit, ut eodem die in Campo Martio pila luderet. Cf. Plut. in Cato min. p. 783 ed. Frcf.

pacem? Quidni par sit? eâdem enim virtute et mala 9
 fortuna vincitur, et ordinatur bona. virtus autem
 non potest maior aut minor fieri. Vnius staturae est.
 Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed illud pul-
 cherrimum reipublicae praetextum, optimates, et pri-
 ma acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma,
 uno proelio profligabuntur: et tam magni ruina im-
 perii, in totum disfiliet orbem. aliqua pars eius in
 Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet.
 ne hoc quidem miserae reipublicae continget, semel
 ruere. Omnia licet fiant. Iubam in regno suo non 10
 locorum notitia adiuvet, non popularium pro rege suo
 virtus obstinatissima: Uticensium quoque fides malis
 fracta deficiat, et Scipionem in Africa nominis sui
 fortuna destituat: olim provisum est, ne quid Cato
 detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numerâ
 inter repulsas Catonis. tam magno animo feret, ali-
 quid sibi ad victoriam, quam ad praeturam obtulisse.
 Quo die repulsus est, iussit: qua nocte periturus fuit, 11
 legit. eodem loco habuit, praeturâ et vitâ d excidere.
 omnia quae acciderent, ferenda esse persuaserat sibi.
 Quidni ille mutationem Reipublicae forti et aequo pa-
 teretur animo: Quid enim mutationis periculo exce-
 ptum?

c. *illud pulcherrimum reip. praetextum.* Sic Erasmus, omnes libri scripti et editi. Muretus tamen: *ille pulcherrimus reip. praetextus*, merito a Grutero et Gronovio repulsus.

d. *excidere.* Sic nonnulli codd. Grut. inque iis cod. Col. Recte sic iam emendaverat Grut. Nam praetura *excedere*, quae erat vulgata, non poterat eam ambiens, sed *excidere*, ἐκπίπτειν, ab ea repulsus. Praetulit et Lipsius.

9. Quae de Cn. Pompeio eiusque partium fato narrantur, omnia nota sunt ex Plutarchi Pompeio, Catone et Iul. Caesare. *reipublicae praetextum* i. ornamentum et decus, ex eo, quod praetexta magistratus ornabat.

Vol. II.

Sic Epictet, Disf. Arrian. I, 2, 18. *παρφύρα*: vide ibi Vpton, p. 32 ed. Schweighaeuf. add. III, 1, 23.

11. *qua nocte — legit.*] Platonis Phaedonem s. de immortalitate animi. *praeturâ —*

excid.

ptum? non terra, non coelum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur. non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex
 12 hoc cursu aliquis dies deiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, exstingui. Quaecunque vides supra nos currere, et haec quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est. inaequalibus ista spatiis eodem natura demittit. quidquid est, non erit, nec peribit, sed resolvetur. Nobis solvi perire est.
 13 Proxima enim intuemur: ad ulteriora non prospicit mens hebes, et quae se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, et composita disfolvi, disfoluta componi: in hoc opere aeternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato quum aevum animo percurreret, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte
 14 damnatum est. omnes quae usquam rerum potiuntur, urbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quaeretur, et vario exitii genere tollentur. alias destruent bella, alias defidia, paxque ad inertiam versa consumet, et magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in sub-
 15 tam cavernam confidentis soli lapsus abducat. Quid est ergo, quare indignus, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? magnus animus Deo pareat: et quidquid lex universi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius

tran-

excidere. vide supra §. 3. *sed illum deiciet,* aut conflagratione omnia resolvuntur ut Stoici docebant, *ἐκπυρώσεις,* aut repentina maris inundatione,

κατακλυσμῶν. Vid. Tiedemann. Syst. der St. Phil. II. p. 102.

12. *quidquid — resolvetur.*] in prima principia, ignem et materiam. L. Cf. Cic. N. D.

II, 46.

tranquilliusque inter divina mansurus: aut certe sine ullo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, et revertetur in totum. Non est ergo M. Catonis ¹⁶ maius bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem et virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, et quae ex proposito sumenda sunt, et quae subita res tulit. nam si hanc inaequalitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: et infelicem Socratem dices in carcere, in- ¹⁷ felicem Catonem vulnera sua animosius, quam fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei poenas etiam hostibus servatae pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos. cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod ¹⁸

Y 2

sum-

II, 46. Senec. Conf. ad Marc. c. 26, 5 not.

15. *inter divina*] inter aut iuxta sidera. Lipsius, qui laudat suam Sroic. Physiol. III, 11. Stoicos hac de re fluctuasse supra iam monuimus. Cf. Senec. Consol. ad Marc. 19, 4. Gatteracker. ad M. Antonin. IV, 19 p. 139 sq.

16. *Idem — virtutem:*] Eo ten. u, quod virtus sit scientia: omnis autem scientia veritas est. Cf. Meiners I, p. 425 sq. *nam si hanc — malis:* vid. Ep. LXVII, 6.

17. *Regulum.*] Explicat haec Ciceronis de Off. I, 13. locus nobilis. Regulus primo bello Punico captus a Poenis quum de captivis commutandis Romanam missus esset, iurassetque se rediturum: primum ut venit, captivos reddendos in senatu non censuit: deinde quum retineretur a propinquis et amicis, ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. Cf. ad III de Provid. §. 5 not. *Academici veteres — plenum:* Vide ad Ep. XXXI, 6. et et. Cic. Tulc. V, 7 = 13.

summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutem enim intelligo animosam et excelsum, quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem saepe induunt generosae indolis iuvenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, et tradet: persuadebit unum bonum esse, quod honestum.

- 19 Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet: quam si flectes, quidquid ex illa mutaveris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: et haec recta est. flexuram non recipit. ^erigida est: amplius intendi non potest. Haec de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rector ipsa non potest fieri; nec quae ab illa quidem fiunt, alia aliis rectora sunt. huic enim necesse est
- 20 respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. iacere in convivio, et torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Iacere in convivio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala non efficit materia, sed virtus. haec ubicunque
- 21 apparuit, omnia eiusdem mensurae ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam, paria bona esse adversa fortiter portantis, et prospera honeste iudicantis: quod dicam, paria bona esse eius qui triumphat,

e. *rigida est: amplius intendi non potest.* Cum Mureto hanc scripturam nonnullorum codd. mss. ap. Pinc. praefero alteri, quam pleraque exemplaria servant: *rigidari quidem a. i. n. p.* quam Grut. et Gronov. tuentur. Sententia auctoris postulat lectionem, quam reposui. *Rigidari* esset, Grutero et Gron. explicantibus, rigidior s. rector fieri. Enimvero Virtus, ait noster, est summum bonum, ideoque nec supra se gradum habet: itaque rector fieri nequit. Pauciora hic exemplaria et ea saniora, quia menti auctoris conveniunt, sequi malui, quam plurimas **edd. et membranas nostrum manifesto depravantes.**

phat, et eius, qui ante currum vehitur invictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari iuvat, aliquando etiam libet? Luxurioso frugalitas poe-²²na est, pigro supplicii loco labor est, delicatis miseria est continentia, indoctis industria, desidioso studere torqueri est. Eodem modo haec, ad quae omnes imbecilli fumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi et enerves. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse quod nostrum est. Sic quaedam rectissima, quum in²³aquam demissa sunt, speciem curvi prae fractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, et ingenio vegetum, dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum adversarum onera rigidâ cervice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est, in tran-²⁴quillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quae adversa appellamus, mali? hoc, ut opinor, succidere mentem, et incurvari, et succumbere: quo-

Y 3 rum

f. *delicatis miseria est continentia, indoctis industria.* Hanc lectionem invenit Grut. in quibusdam mss. et Lipsius in suo. Haud dubie praeferenda est vulgatae: *delicatus miseretur industrii.*

21. *alligari*] deportatus esse in insulam cum custodia. Cf. Ep. XXIV, 16 not. Spectat eo Ep. XXVI, 9. una est catena, quae nos alligatos tenet.

23. *Sic quaedam — reddunt.*] Idem observaverat Nat. Qu. I, 3. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. *Da mihi — exstat.* Paria in libro de Provid. c. 2.

- rum nihil sapienti viro potest evenire. Stat erectus sub quolibet pondere. nulla illum res minorem facit,
- 25 nihil illi eorum quae ferenda sunt, displicet. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur. vires suas novit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoveo. memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis. haec mordetur, uritur, dolet. altera rationalis. haec inconcussas opiniones habet, intrepida est, et indomita.
- 26 In hac positum est summum illud hominis bonum. quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: quum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus, ad summa procedens, cultorque virtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, et re-
- 27 mittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, et virtutis exactae, tunc se maxime amat, quum fortissime expertus est: et metuenda ceteris, si alicuius honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mavult, Tanto me-
- 28 lior, quam felicior. Venio nunc illo, quo me vocat expectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, et tremet sapiens, et dolebit, et expallefcet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo

24. *Stat erectus sub quolibet pondere.*] Horat. Carin. III, 3, 7 et 8. Si fractus illabatur orbis Impavidum ferient ruinae.

25. *Non educo — submoveo.*] Saepissime hanc ἀπαθείας descriptionem dedit nostrer e. c. de Provid. 2. de Ira I, 3, 16. Cf. Lipsii Manud. III,

7. et Meiners philof. Schriften, Vol. II. ubi de apathia stoica egregie egit.

26. *inchoatus.*] Est ille proficiens et τυπούμενος, coeptus formari et doceri, nondum doctus. Explicat nostrer infra §. 33.

ergo est origo calamitatis? ubi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis adducunt, si illi poenitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam.²⁹ „At multi professi sapientiam levissimis nonnunquam minis exterriti sunt.“ Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus et a proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quae laudo, nondum persuadeo: etiam si persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerent. Quemadmodum lana quosdam colores se-³⁰ mel ducit, quosdam nisi saepius macerata et recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia quum accipere, protinus praestant: haec nisi alte descendit, et diu sedit, animum non coloravit, sed infecit, nihil ex his quae promiserat, praestat. Cito hoc potest³¹ tradi, et paucissimis verbis, unum bonum esse virtutem: nullum certe sine virtute; et ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est, rationali positam. Quid erit haec virtus? iudicium verum, et immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis species, quae impetum movet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia quae virtute³² contacta sunt, et bona iudicare, et inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem

Y 4

erit

28. *poenitentiam sui faciunt.*] Brutum exempli causa affert Lipsius. Quum enim audisset, Cassium esse defunctum, virtutem ut verba accusavit, si-bique manus violentas intulit.

30. *Quemadmodum lana — perbibit*] Fucum, unde hodieque Lacca musica s. musiva conficitur, qui substernebatur

conchyliis, s. purpurae in lana tingenda, semel ducit. Cf. ad Consolat. ad Helv. 5, 6 not. Sed purpuram nisi saepius *macerata* mollita et recocta non trahit. Vide ad Ep. LXX, 3. *infecit*, leviter, obiter tinxit.

32. *His — dignitas non erit:*] Recorderis linguam Stoaе. Lo-qui-

erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se intervallis distabunt, alia maiora, alia minora
 33 erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse, fateamur necesse est. alius iam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore praestricti. alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum: si iam pervenit ad summum, et fiduciae
 34 plenus est. Imperfecta necesse est labent, et modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire et niti perseveraverint: si quidquam ex studio et fideli intentione laxaverint, retro eundum est. Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. Instemus itaque, et perseveremus. plus quam profligavimus, restat: sed magna pars est
 35 profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum: volo, et totâ mente volo. Te quoque instinctum esse, et magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, et quidem turpis inter foeda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. non erit
 36 autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. Quando continget contemnere utramque fortunam? quando

quitur de indifferentibus rebus: quaedam *dignationem*, aestimationem, *ἀξίαν*, habent (producta, *προηγμένα*), quaedam ea carent (remota, *ἀποπροηγμένα*), quaedam sunt neutra, media, *τὰ οὐδετέρως ἔχοντα*. Diog. Laert. VII, 104 sq. Menag.

33. *audeat attollere oculos.*] Haec simili modo expressit Plutarchus de Tranq. An. To. X, p. 31 Hutt. *ἀγνοοῦντες ὅσον ἐστὶ πρὸς ἀλυπτίαν ἀγαθόν, τὸ*

μελετᾶν καὶ δύνασθαι πρὸς τὴν τύχην ἀνεωγόσι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀντιβλέπειν: quem locum debeo Bentleio, qui in praecleara nota ad Horat. I Carm. 3, 18. *τὰ: tollere, attollere oculos* eorum esse, qui minas et terrores impavide contemnant, exemplis adstruxit, Senecae locis et hoc ipso opportune adnotis. Quaedam huc spectantia dedit Interpres ad Epict. Disf. Arr. III, 24, 76. p. 782.

do continget omnibus oppressis affectibus, et sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere: Vici. Quem vicerim, quaeris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dahae bellicosum iacet: sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EPISTOLA LXXII.

Excusat se apud Lucilium, quod petitionem eius multum operae et diligentiae in discutiendo poscentem ad liquidum deducere non possit. Differendam hanc rem esse in tempus quietius. Qua occasione dilationis queritur, boni studium a nobis differri, quum tamen non otiosus, sed omnibus aliis negotiis neglectis philosophiae assidendum sit. Nihil incidere posse, quod sapientem impediatur, quum sint, quae proficientem abstrahant. Quoniam illum sapientem, cuius summum bonum iam fixum est et immutabile, turbare possent! Nam externa sunt levia et summam tantum cutem stringunt. Aliter res se habet in proficiente, qui nisi attendit, gravatur: a quo illa externa avide expectantur et noctis semper spes novorum beneficiorum fortunae crescit: sed sapiens illorum non indiget: secure accipit quae obveniunt, semper laetitia maxima fruitur.

Quod quaeris a me, liquebat mihi, si remeditarer, per se: sed diu non retentavi memoriam meam. Itaque non facile me sequitur. quod evenit libris situ co-

Y 5

hae-

g *Dabas.* Haud multum refert, *Dabas* an *Dacos* legas: existat utrumque in codd. Attamen *Dabas*, qui cum Massagetis aliisque interioris Asiae populis tributarii quondam Persis, dein Alexandro M. facti sunt, potiore hic habere locum patet, quam *Dacos* ad Danubium, ubi nunc Moldavia et Wallachia est, inhabitantes. Extrema Medorum sunt ipsi Dahae.

a. *si remeditarer, per se.* Lipsio adiutore hanc scripturam praetuli, quam Seneca dignissimam puro. Si mihi, ait, longior nunc esset mora, retractandi ea, quae a me quaeris, liquerent per se i. ultro. Sed differenda sunt in aliud tempus commodius. Erasmus: *si rem edicerem per se*, notaturque ad inarginem: alias

1. *Si remeditarer, — meam.]* letudinem, cuius restaurandae
Haud dubie propter malam va- causa Baiarum thermis usus erat,

haerentibus, hoc evenisse mihi sentio: explicandus est animus, et quaecunque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergo hoc in praesentia differamus: multum enim operae, multum diligentiae poscit. Quum primum longiorem eodem loco speravero moram, tunc istud in manus sumam. Quaedam enim sunt, quae possis et ^bin cisis scribere: quaedam lectum, et otium, et secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, et quidem totis. nunquam enim non succedent occupationes novae. ferimus illas. itaque ex una exeunt plures, deinde ipsi nobis dilationem damus: quum hoc peregero, toto animo incumbam,

ediscerem. Sic quoque est in cod. Col. ap. Gruterum. Vnum exemplar Pinciani sic rem edidiceram, sed diu, unde nonnullae edd. fecerunt: sic rem edidiceram, mente auctoris repugnante. Alii ap. Grut. si rem aedificarem per se. Festus, notante Lipsio, Liquebat mihi scire, modo ediscerere (vel edicere) possem Sed diu. Addit Lipsius: Quid? imo aliter: liquebat mihi, si remeditari possem. et rem atrigi. Remeditari, ut reminisci. Equidem puto, librariis voc. remeditari ansam praebuisse ad scripturam corruptendam

^b. in cisis. A Pinciani sagacitate est, quum libri fere habeant: in cisis. Minus placet in circo, quod quidam codd. dant. Lucus Sueton. in vita Octav. 45. huc allatus a Grut. et Lipsio parum prodest. Cesium autem est genus vehiculi gestatorii. Quaedam, ait, per iter aut gestationem etiam scribi.

et hoc ipso tempore, quo hanc et plurimas hasce epistolas scriberet, in illis amoenis Campaniae locis commorabatur velut in recessu. Hinc lucem accipiunt, quae mox sequuntur: Quum primum longiorem eodem loco speravero moram, — libris suis cohaerentibus. Libri veterum vel papyro vel pergamena charta scribi soliti cohaerescere debebant diu non usurpati, quo-

niam convolvebantur, ideoque indurescere debebant, nec sine labore explicari poterant. Monstrarunt haec v. c. codices illi Herculanenses.

2. *Lectum*] sc. lucubratorium. Sic Horat. Serm. I, 4, 133. neque enim quum lectulus aut me Porticus excepit, desum mihi. occupatis diebus — totis. Erat in commentariis aliisque libris philotrophicis com-

com-

bam, et, si hanc rem molestam composuero, studio
 me dabo. Non quum vacaveris, philosophandum est: 3
 omnia alia negligenda, ut huic assideamus, cui nul-
 lum tempus satis magnum est, etiam si a pueritia us-
 que ad longissimos humani aevi terminos vita proten-
 ditur. Non multum refert, utrum omittas philoso-
 phiam, an intermittas. non enim ubi interrupta est
 manet, sed eorum more, quae intenta disiliunt, us-
 que ad initia sua recurrit, quod a continuatione dis-
 cessit. Resistendum est occupationibus, nec explican- 4
 dae, sed submovendae sunt. „Tempus quidem nullum
 est parum idoneum studio salutari.“ Atqui multi in-
 ter illa non student, propter quae studendum: inci-
 det aliquid quod impediat. Non equidem eum, cuius
 animus in omni negotio laetus atque alacer est. Im- 5
 perfectis adhuc interscinditur laetitia: Sapienti vero
 contextitur gaudium, nullâ rumpitur causâ, nullâ for-
 tunâ: semper et ubique tranquillum est. Non enim
 ex alieno pendet, nec favorem fortunae, aut homi-
 nis expectat: domestica illi felicitas est. exiret ex
 animo, si intraret: ibi nascitur. Aliquando extrinse- 6
 cus, quo admoneatur mortalitatis, intervenit: sed id
 leve, et quod summam cutem stringat. Aliquo, in-
 quam,

c. eorum more, quae intenta disiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod continuatione discessit Sic omnes fere codd. et edd. Erasmus al. habent: *continuatione sua.*

componendis quae maxime oc-
 cupatus. Cf. Ep. XXXIX init.
studio philosophiae.

3. *intenta dissilunt.*] ut fu-
 nes.

4. *nec explicandae,*] i. e. non
 disponendae per tempora et di-
 gerendae sunt: quod faciunt ta-
 men homines terribili. L. Quam-

quam omne tempus, pergit S.,
 idoneum est huic studio, ob-
 iiciat aliquis. Enimvero, re-
 spondet, non philosophantur
 inter illa negotia, et quaecun-
 que eos impediunt, quia adhuc
 proficientes sunt: quod multo
 aliter se habet in Sapiente, qui
 semper in gaudio est, ex dog-
 mate stoico.

- quam, incommodo afflatur ^dmaximus is: illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quaedam pustularum, et ulcuscula: nullum
- 7 in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae virum, et alium procedentis, quod inter sanum, et ex morbo gravi ac diutino emergentem: cui sanitatis loco est levior accessio. Hic, nisi attendit, subinde gravatur, et in eadem revolvitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius.
- 8 Corpori enim ad tempus bona valetudo est, quam medicus etiam si reddidit, non praestat. saepe ad eundem quem ^eadvocaverat, excitatur: animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi; si scit, omnia vota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum.
- 9 Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est: cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. cuius per-

d. *maximus is.* Sic Erasmi. et ed. vetus. Antea: *afflatur: maximum eius illud bonum est fixum.*

e. *advocaverat* omnium librorum lectio est. Lipsius emend. *ad eundem qui adv.* Muretus temere fecit: *quem excitaverat advocatur.* Gronovius *avocaverat* ex uno Palat., aut *adiuverat.* Sed vulgata ex Senecae usu loquendi defendi potest. Itaque retinui. Sequitur: *animus semel non totum sanatur*, ubi vox *animus* a Mureti coniectura necessaria est. Mox *cui quid abscedere potest, id imperpetuum est* e cod. Col. recepi, Grutero, Lipsio et Gronovio probantibus. Alias: *cui quid abscedere potest.* Muretus: c. q. a. n. p. *id perpetuum est.*

7. *consummatae sapientiae.]* Iterum hic discrimina perfecti sapientis et inchoati, de quibus saepe iam vidimus. Lipsius laudat Manuduct. II, 9. *accessio* febris. *Sapiens recidere — amplius.* Argutatur, ait Lipsius, in vocibus venuste: ne-

que recidere in eundem morbum, nec incidere in alium.

8. *saepe ad eundem — excitatur:]* i. saepe quem adiuverat, convenire iubetur, ut opem ferat. Verbum *advocare* hoc Senecae aevo ponitur eodem sensu, quo adiuvare collocant.

perpetua futura laetitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt: nihil dat fortuna mancipio. Sed haec quoque fortuita tunc delectant, quum illa ratio temperavit ac miscuit. Haec est etiam quae externa commendet, quorum avidus usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine **IO** uti: Vidisti aliquando canem missa a domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excipit, protinus integrum devorat, et semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis. quidquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti et **f**attenti. Hoc sapienti non evenit: plenus est. etiamsi quid ob- **II** venit, secure excipit, ac reponit. laetitia fruitur maximâ, continuâ, suâ. Habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui multum desit a summo? hic deprimitur alternis, et extollitur, ac modo in coelum allevatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino.

f. attenti. Muretus hoc habet ab aliquot mss. Pinciani. Erasim., edit. verus et nonnulli codd. ap. Grut. *attoniti*: quod Lucani V, 476 versu, quem Gottl. Kortte, Professor olim Lipsiae eruditissimus, margini editionis veteris, qua beneficio Harlesii, Viri egregii, utor, adleverat *Caesaris attonitum miscenda ad proelia mentem Ferre moras scelerum partes insere relictas* defendi fortasse possit. Gruterus tamen damnat.

locant. Senec. de Brevit. vit. c. 2, 4.

9. *Nilil dat fortuna mancipio.*] Similiter Lucret. III, 984. Vitaque mancupio nulli datur, omnibus usu. *Sed haec miscuit.* Plane Stoico dignum est illud Horatii III Carm. 29, 49 sq. *Fortuna saevo laeta negotio ut Ludum insolentem*

ludere pertinax Transmutat incertos honores Nunc mihi nunc alii benigna. Laudo manentem etc.

10. *Attalus.*] vide de eo ad Epist. IX, 5.

11. *Epicureum,*] quod a Democrito desumptum defendisse Epicurum constat. Cf. Lucret. I, 373. 968. Diog. Laert. X, 41.

12 no. Adhuc est genus tertium eorum qui sapientiae al-
ludant: quam non quidem contigerunt, in conspectu
tamen, et ut ita dicam, sub ictu habent: hi non con-
cutiuntur; ne defluunt quidem: nondum in sicco,
iam in portu sunt. Ergo quum tam magna sint inter
fummos imosque discrimina, quum medios quoque
sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad
deteriora redeundi: non debemus occupationibus in-
dulgere. excludendae sunt, si semel intraverint, in
locum suum alias substituent. Principiis illarum obste-
mus. melius non incipient, quam desinent.

EPISTOLA LXXIII.

Errorem eorum, qui philosophos esse contumaces existiment, refutat.
Etenim veri philosophi amant potius magistratus ac reges, iisque pa-
rent, quia iis securitatem publicam debent. E contrario ambitione
ducti in hanc reprehensionem cadunt: hi enim semper appetunt, in-
vident, perpetuo inquieti et saepe irati: philosophi autem amant au-
cto- res huius boni, quoniam tranquillo otio frui licet: imputant quo-
que iis hoc beneficium, etsi pluribus contingat, philosophia ipsa hunc
gratum animum docente, imprimis erga eos, qui hoc otium praestant.
Quod ut maximi faciat, hortatur Lucilium, et ad virtutem i. e.
Deum asurgat.

Saepe observare licet, si rerum memoriam nobiscum reputamus,
eo nomine reprehensos esse philosophos et philosophiam, quod mala in-
de et calamitates manarent ad rempublicam concutiendam, quin adeo
evertendam: adeoque sapientes vel publice accusatos et male habitos,
vel haud semel e civitate in exilium eiectos esse. Cuius quidem rei
plu-

g. contigerunt. Pinciani aliorumque codd. scripta lectio est. Cae-
sar de Bello Gall. I, 38. 5 ed. Cellar. Senec. de Ira I, 15, 1.
facturi peiora, quae contingunt. Gronovius. Antea: attigerunt.

12. *Adhuc est genus tertium*] metaphora vel a sagittariis, vel
Idem discrimen fecit noster Ep. a gladiatoribus sumpta, qui in
LXXV, 6 sq., ubi tres profi eo sunt, ut scopum feriant.
cientium classes constituit, et Cf. de Benef. II, 2). Contol.
paulo accuratius rem definit. ad Marc. 9, 2 etc.
sub ictu habent, i. prope sunt:

plares fuerunt causae, quae tamen omnes commode vel ab imprudentia philosophorum, vel ab ignorantia magistratum, vel a malevolentia eorum qui sapientiores seque impediunt quominus rerum poterentur summoere cuperent; deduci possunt. Et antiqui et nostri temporis historia satis multa et ea tristia exempla praestat, inde ab Anaxagora usque ad Fichtium. Ex hac autem epistola magnam rerum mutationem Romae abhinc quinquaginta ferme annis factam videmus. Nam quum Augustus et literarum studiis animos a republica capeffenda removere studeret, ideoque iis tractandis faueret; Nervonis contra tempore istam malevolorum et imperitorum exprobrationem in philosophos concitatam intelligimus, quam Seneca dignam iudicaret, ut reselleret. Eninvero mox tantopere recruduit ista calumnia, ut adeo Vespasianus, quod merito mirevis, philosophos praeter unum Musonium omnes Roma expelleret. Cf. egregiam Heynii disputationem, *Litterarum bonarum studia perperam proscripita*, Opusc. acad. Vol. IV, p. 416 sqq.

Errare mihi videntur, qui existimant, philosophiae fideliter deditos, contumaces esse ac refractarios, et contemptores magistratum ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario epim, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus praestant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus aptum ad propositum bene vivendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, ut parentem colant: multo quidem

a. *aptum* e cod. Col. ap. Grut. recepi. Alii autem habent: *altum* a. p. b. vi. *endi conf s p* alii *in altum* etc. alii *a tertum*, omissa voce *aditum*. Erasmus verusque editio, et Muretus cum Lipsio et Gronovio: *quibus ad propositum bene vivendi confert s. p.*

1. *Errare mihi — administrantur*] Saepe haec criminatio prolata est in philosophos, indeque maxima persecutionum pars orta est, quibus philosophia et philosophi premebantur. Sic Socratem eo nomine accusabant concitasse iuvenes ad contemnendam rempubli-

cam. Xenoph. Memor. I, 2, 9. Stoicos in eandem reprehensionem incurrisse videmus tum ex hoc loco, tum e II de Clem. 5, 2. ubi vid. not. Idem resellit Epictetus, (quem sub Domitiano cum ceteris philosophis Roma expulsum esse constat,) *Disf. I, 29, 9.* Vos ergo phi-

- dem magis, quam illi inquieti, et in medio positi;
- 2 qui multa principibus debent, sed multa et imputant: quibus nunquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quae crescunt, dum implentur, exfatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec ullum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est. Adice nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed a quibus vincatur, adspicit: et illis non tam iucundum est, multos post se videre, quam grave, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper a fine.
- 4 At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit et curiam et forum, et omnem administrationem reipublicae, ut ad ampliora fecederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, et magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum praeceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis iniis exiit: sic et his, sub quorum tutela posi-

b. *illis iniis exiit.* Sic Erasim. et editio vetus: conveniunt mss. Sensus expeditus est: Stulti, — ait Lipsius, semper extra viam et errabundi. In recto et alto Sapiens. Qui iniua loca, s. stultitiam relinquunt, sapientiae appropinquant. Muretus e coniectura dederat: *illis se vitiis exiit.* Gruterus locum fractum habet, quem non redintegrat: inclinatur tamen in hanc, quam Lipsius et Gronovio probantibus, recepimus lectionem.

philosophi docetis contemnere reges? add. Disf. IV, 7, 33. *in medio positi*: i. non seducti et a turba remoti, ut philosophi. L.

2. *sed multa imputant*:] postulant multa a principibus pro ministeriis et officiis, quae iis exhibent.

3. *Adice nunc, quod*] His similia aut gemina vide II de Benef. 27. et III de Ira c. 30 et 31. L.

4. *artes bonas*] i. Philosophiam. Optima, ingenua, liberales a Cic. et aliis vocantur. Sapientia ars est, ait noster Ep. XXIX, 2. Persius V, 104. Tibi recto vivere talo Ars dedit.

positus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex 5
 viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodum
 Neptuno plus debere se iudicat, ex his qui eadem
 tranquillitate usi sunt, qui plura et pretiosiora illo ma-
 ri vexit: et animosius a mercatore, quam a vectore
 solvitur votum; et ex ipsis mercatoribus effusius gra-
 tus est, qui odores ac purpuras et auro pensanda por-
 tabat, quam qui vilissima quaeque et saburrae loco fu-
 tura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes
 pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illa bene utun-
 tur. multi enim sunt ex his togatis, quibus pax ope-
 rosior bello est. An idem existimas pro pace debere 6
 eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut
 aliis vitiis, quae vel bello rumpenda sunt? nisi forte
 tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil viritim se
 debere pro communibus bonis iudicet. Soli lunaeque
 plurimum debeo: et non uni mihi oriuntur. anno,
 temperantique annum Deo, privatim obligatus sum:
 quamvis nihil in meum honorem descripta sint. Stul- 7
 ta avaritia mortalium possessionem proprietatemque dis-
 cer-

c. *nihil* omnes mss. praestant loco τοῦ non.

5. *qui odores et purpuras et auro pensanda.*] Thus, myrrha, costum; nardum aliosque odores pretiosos, (Plin. XII, 12.) *purpuras*, imprimis Tyrias, (cf. Heeren Ideen II, p. 598 sqq.) et gemmas, uniones etc. quae idem cum auro pretium habent. Haec omnia ex portibus Asiae Africaeque Romam *advehi* solita esse constat.

7. *Stulta avaritia mortalium*] Spectant ad paradoxon illud stoicum: Omnia sapientis. Cf. Lipsii Manud. III, 11. Vir-

Vol. II.

rutes ideoque et pax atque libertas quum sola bona viderentur Stoicis, cetera omnia autem indifferentia, sequitur, sapientem solum divitem esse: quippe qui, si quidem velit, animo et contemplatione istis ceteris quae pro bonis habentur, solus recte uti possit, eorumque ad veram felicitatem non indigeat. Ergo omnia sapientis sunt, non occupatione, sed animo, nec ex difficili tuenda. Vide Cic. Parad. VI, 1. de Fin. III, 22. Senec. de Benef. VII, 3 et 4.

Z

cernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est: at ille, sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. socium efficit, etiam quod ex minima portione commune est. Adice nunc, quod magna et vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est: epulum et visceratio, et si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at haec individua bona, pax, et libertas, tam omnium tota quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum usus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec ad tuenda moenia, et multiplex belli tributum, publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia praecipue, bene debere beneficia, bene solvere. interdum autem solutio est ipsa confessio.

10 Confitebitur ergo, multum se debere ei, cuius administratione ac providentia contingit illi pingue otium, et arbitrium sui temporis, et imperturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboec, Deus nobis haec otia fecit.

Namque erit ille mihi semper Deus. —

Si

8. *Ex congiario — partes:]* Dona, e. c. oleum et pecunia, qua congius olei emi poterat inter populum urbanum distribui solita, et *epula visceratioque* publica, quam princeps aut magistratus daret. In epulis autem et sacrificiis publicis etiam caro et talia partibus distributa: quod Plutarchus, Lipsio citante, argumentum praeae fruga-

litatis habet, Quaeft. convival. II. cap. ult. Tò. XI, p. 97. Hutt. In Senec. Ep. IX, 10. de visceratione privata sermo est, quum ex sacrificio aut tali causa caro uberior esset nec soli consumenda. Cf. Ernesti Clav. Cic. *Congiarium* et *Visceratio*.

10. Virgilii versus sunt notissimi Eclog. I, 6. 7. 9. 10.

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

*Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti:*

quanti aestimamus hoc otium, quod inter deos agitur, **II** quod deos facit? Ita dico, Lucili, et te in coelum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, Iovem plus non posse quam bonum virum. Plura Iupiter habet, quae praestet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior. non magis, quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque navigium est. Iupiter quo antecedit virum bo- **12** num? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris aestimat, quod virtutes eius spatio brevior clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit aetate. non est virtus maior, quae longior. Iupiter omnia habet, sed **13** nempe aliis tradidit habenda. ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi etiam omnibus causa est: sapiens tam aequo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quam Iupiter. et hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis non potest, sapiens non vult.

Z 2

Cre-

11. Otio philosophico sapientem, quin etiam proficientes lubentissime frui, et Deo similes, atque adeo deos fieri, dogma Stoicum erat. Cf. Sen. de Provid. I. De Constant. Sap. c. 8. Ep. XXXI, 7. LIII, 11. LIX, 18. Dei focii fumus et membra. Paradoxon hoc e dogmate illorum de origine ani-

morum manasse ibidem monuimus, et unice ad sapientem pertinere, quo ramen potentior et diutius bonum esse Iovem concedebant. Melius modestiusque antiquiores Stoici de hac re iudicabant, v. c. Archyras, Stobaei Serm. I, p. 29 ed. Schow. *Sextius*. Vide de eo ad Ep. LIX, 6.

Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, et clamanti, Hac itur ad astra: hac, secundum frugalitatem; hac, secundum temperantiam; hac, secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non invidi: admittunt, et ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, immo, quod propius est, in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis divina dispersa sunt. quae si bonus cultor excipit, familia origini prodeunt, et paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde ^dcreat purgamenta pro frugibus.

EPISTOLA LXXIV.

Amicum de summo bono parum stoice cogitantem refutaturus repetit ea, quae Ep. LXVI. al. iam tractaverat, unum bonum esse, quod honestum sit. Qui enim alia ideoque fortuita, quae non sunt in potestate nostra, pro bonis habet, e. c. honores, vitam, is in fortunae veniat necesse est potestatem, et in continuo vivat timore atque perturbatione. Itaque hanc imaginem proponat animo suadet, ludos facere fortunam, neque sinere, ut gaudio imperturbato fruamur. — Iterandum est, ait Lipsius, o pulchra, o honesta! qui mentem talem habes, frueve.

Epistola tua delectavit me, et marcentem excitavit: memoriam quoque meam, quae iam mihi segnis ac lenta est, evocavit. Quidni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasivonem, unum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est.

nam

d. *creat* plurimorum librorum scriptt. et edd. est. Alii dant: *curat*. Sed *creat* praeferas i. producit. Ut enim cultor *curare* dicatur, tamen non cadit in humum. Cf. modo Indicem ad Scriptt. de Re Rust.

1. *memoriam — evocavit.*] vit. Cic. Sext. 45. sed genus Simile quid conquestus erat Ep. univertum brevi circumscribi LXXII, 1. *circumscripsit*, defini- et defini potest.

nam qui alia bona iudicat, in fortunae venit potestatem, alieni arbitrii fit: hic amissis liberis moestus, ² hic sollicitus aegris, hic turpibus et aliquam passis infamiam triftis. illum videbis alienae uxoris amore cruciari, illum suae. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. ^a Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat, undique impendens: nihil enim est, unde non subeat. Itaque ut in hostili regione versantibus, huc et illuc circumspiciendum est, et ad omnem strepitum circumagenda cervix: nisi hic timor e pectore eiectus est, palpitantibus praecordiis vivitur. Occurrent acti in exilium, et evoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis gravissimum est) in divitiis inopes: occurrent naufragi, familiave ⁴ naufragis passi, quos aut popularis ira, aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disiecit, procellae more, quae in ipsa fereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in

Z 3

his

a. *Illam vero maximam est ex omni mortalium populo, ubi est* Erasmus, editio verus et Muretus tuentur.

2. *suae*] nimio aut suspicioso (quod adhaeret) amore. Maecenas aliquis in hac sorte. L.

3. *evoluti bonis*] i. spoliati. Sic Tacitus Annal. XIII, 15. de Britannico: constanter exorsus est carmen, quo evolutum eum sede patria rebusque suis significabatur. *in divitiis inopes*: propter avaritiam. Est Horatii Carm. III, 16, 28. *Magnas inter opes inops*: cf. ibi

Bentl. qui nostri loci memor fuit.

4. *optimis*] sensu proprio. Apud Ciceronem saepe boni et optimi sunt ii, qui a partibus nobilium stant, *χρηστοί, χρησιμοί. fulminis subiti*, Similia occurrunt ap. nostrum I de Clem. 8, 4. Ut fulmina patrum periculo cadunt, omnium motu. *tremuerunt ἀόπιστως* positum, ut saepe apud nostrum,

his per aliquam vim accidentibus, unum calamitas opprimit, ceteros metus; paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aves etiam inanis fundae sonus territat: ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit, non enim beatum est, nisi quod intrepidum. inter suspecta male vivitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, et inexplicabilem fecit: una haec via est ad tuta vadenti, et externa diipicere, et honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut ullum praeter illam bonum; ad haec quae a fortuna sparguntur, finum expandit, et sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, et in hunc mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, presa: ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt, quaedam quia nimis captabantur, amissa, et dum avide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum. Itaque

strum; tremere solent. *paremque* — *posse* i. et metus, ne pati possent illa, in eandem eos tristitiam coniecit, qua affliguntur ii, qui revera passi sunt.

6. *missilia,*] a ludis sumtum, in quibus tesserulae spargi donorum indices, aut ipsa etiam dona solent. Quia ex alto mittebantur in forte capientes,

missilia dicta. *Hanc imaginem* — *fortunam*. Respexit fortasse ad Horat. Carm. III, 29, 50. *Fortuna* — ludum insolentem ludere pertinax. Occurrit quoque ibid. II, 1, 13. *Ludus fortunae*. Egregie adumbratum habes talem fortunae ludum ap. Lucian. Nigrin; c. 20. p. 43 sq. To. I. Opp. Bipont. Quaedam attulit Schweighaeuser ad Polyb. I, 4, 5.

que prudentissimus quisque, quum primum induci videt munuscula, a theatro fugit, et scit magno parva constare. Nemo manum conferit cum excedente, nemo exeuntem ferit: ^bcirca praemium rixa est. Idem in his evenit, quae fortuna desuper iactat. aestuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in illam respicimus: nimis tarde nobis mitti videntur, quae cupiditates nostras irritant, ad paucos perventura, exspectata omnibus. Ire obviam cadentibus cupimus: gaudemus si quid invasimus, ^cinvidemusque alii, quos spes vana delusit. vilem praedam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, et demus raptoribus ¹⁰ locum. Illi spectent bona ista pendentia, et ipsi magis pendeant. Quicumque beatus esse constituit, unum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud existimat, primum male de providentia iudicat: quia multa incommoda iustis viris accidunt: et quia quidquid nobis dedit, breve est et exiguum, si comparas mundi totius aevo. Ex hac deploratione nascitur, ut ingrati divinorum interpretes simus. querimur, quod non semper, et quod pauca nobis, et incerta, et abitura contingant. Inde est quod nec vi-

Z 4

vere,

- b.** *circa praemium rixa est.* Duo Palat. inque his Col. et Erasmus. Editio vetus, Pinc., Muretus, rel. *circa primum rixa est.* Mox modo in illam codd. Grut. editio vetus et Erasim. at Muretus nescio unde dedit: *modo in hunc, modo in illum.* Respiciunt autem ad fortunam raptores isti morae omnis impatientes.
- c.** *invidemusque alii, quos.* Sic fere Palat. sec. alii aliter. cf. Gruter. Mox aut inde fallimur corruptum. Fortassis aviditate fallimur, aut avidique. Tentabam etiam, aut biando. L. Codd. nihil mutant.

8. *Itaque prudentissimus quisque,*] Plebeia enim haec oblectamenta (missilia puta) aut capturae: honestiores spernebant. L. Tuto relinquit theatrum, omnibus in munuscula intentis.

10. *incommoda,*] stoica lingua: quae alias mala dicuntur. Ipse noster explicat §. 17.

vere, nec mori volumus. vitae nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos ulla felicitas potest. Causa autem est, quod non pervenimus ad illud bonum immensum et insuperabile, ubi necesse est resistat voluntas nostra, quia ultra summum non est locus. Quaeris, quare virtus nullo egeat? praesentibus gaudet, non concupiscit absentia: nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa utramque praestare cupienti patienda sunt ex his, quae mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indigemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quae periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contemserit, quae pro maximis vulgus optat: ^dperit gratia, et relatio gratiae aestimatur labor, si quidquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus. Sed ut illa praeteream, aut ista bona non sunt quae vocantur,

d. perit gratia, et relatio gratiae aestimatur labor. Sic distinxit Grut. e cod. Col. et probat Lipsius. Antea: *Perit gratia et relatio gratiae. Aestimatur* etc.

12. *Quaeris, quare virtus nullo egeat?*] Epicureo haec quaestio digna est, quippe qui voluptatis et utilitatis causa virtutem et optabilem et expectandam esse contendebat. Hinc orta est illa Epicureorum et Stoicorum acerrima pugna. Cf. Tiedemann Syst. der stoisch. Philos. III, p. 89 sq. Nisi ab hoc iudicio abscesseris, pergite nos, omnes virtutes evanescent; nam illae nec sapientiam nec virtutem colere potest, qui voluptatem et utilitatem concupiscit: quum omnia ea, quae

mala et pericula vitae vocantur, nullo pretio subire, ideoque pietatem, fidem rel. nihili facere debet, quandoquidem iis in cursu vitae amoeno et delicato impediatur. Vide Sen. de Vit. beat. c. 6. 9. 10.

13. Sed est quoque, pergite, contra dignitatem hominis, una voluptate et utilitate duci ad virtutem: et negari nequit, hoc Epicureorum dogmate concessio, deum et infra hominem et infra animalia detrudi, quippe quae feliciora deo et homine sint.

tur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quae parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim **14** libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, et vili voluptate ducentibus, pertinet. ^eErgo aut, quod incredibile est, bona Deo defunt; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse quae Deo defunt. Adice, quod multa quae bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo avidius utun- **15** tur: Venere non aequae fatigantur: virium illis maior est et aequabilior firmitas. sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas et magis capiunt, et ex facili, sine ullo pudoris aut poenitentiae metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo **16** ^fcontineamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit, et transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quae ratio dat: solida ac sempiterna, quae cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. cetera opinione bona sunt: et nomen quidem habent com-

Z 5

mu-

e. *Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo defunt*, Mureto haec adscribit Gruter., quum Erasimus rel. habeant: *Ergo aut incredibile est, bona Deo deesse*. Mureti emendatio optima est.

f. *contineamus*. Sic mss. et editio vetus. Hoc est, Gronovio interprete, intra animum claudamus et arctemus. Antea: *constituamus*.

16. *Non est summa — in carne ponenda.*] Haec vox *σὰρξ*, caro, proprie adhibita est ab Epicureis in efferendo dogmate suo de summo bono. Sic, ut plura omittam, apud Diog. Laert. X, 145. Ἡ μὲν σὰρξ ἀπ-

ἔλαβε τὰ πέρατα τῆς ἡδονῆς, ἀπέραντον δὲ καὶ ἀπείρου πάθος χρόνου παρεσκευάσεν (e Gassendi emendatione), et X, 124. ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθησει.

17 mune cum veris, proprietas in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, et, ut nostrâ linguâ loquar, producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes; et sint apud nos, sed ita ut meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta et humilia numerentur, propter quae nemo se attollere debeat. quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non haereant: ut si abducantur, sine ulla nostri laceratione discedant. Utamur illis, non gloriemur: et utamur parce, tanquam depositis apud nos, et abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. ipsa enim felicitas se nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deferitur; et ut non deferatur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quae eminere, labuntur, et illos degravant ipsa quae extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parsimoniam imponat. quoniam quidem licentia opes suas praecipitat, atque urget: nec unquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compefecit. Hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, et quidquid virtute erat partum, intemperantiâ corrui. Adversus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam 20 inexpugnabilis murus est: intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere, sciatque, illa ipsa quibus laedi vide-

17. *commoda — producta:*] Commoda dicuntur, quia aliquid commodant: Graecis εὐχρηστον. Liptius, qui laudat Manufectionem suam III, 22. Iam supra quaedam de hoc vo-

cis usu stoico notavimus ad Ep. LXVII, 5.

18. *ut non deferatur,*] i. si maneant opes et potentia, cadunt super ipsum et deliciunt. Lipt.

videtur, ad conservationem universi pertinere, et ex his esse, quae cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, quam valentius nihil est, casum doloremque et iniuriam subigit. **Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas et inconsultus impetus praestat indomitas: iuvenilia nonnunquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri, quam ignium, misit: species quosdam, atque umbra virtutis, in mortem voluntariam trudit. quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior. per metus ipsos et pericula exhibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis** **22** **ullum esse aliud ab honesto bonum. non faciet vos haec munitio tutos a fortuna, et immunes. Dicitis enim, inter bona esse liberos pios, et bene moratam patriam, et parentes bonos. horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriae, liberorum mors, parentum servitus. Quid adversus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde tunc** **23** **adiiciam, quid praeterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quae ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitata, in malam transfertur: acies oculorum extincta, caecita-**

20. *Placeat homini — quid quid Deo placuit:*] Hic enim finis hominis, Naturam i. e. Deum, sequi. L. M. Anton. II, 3. V, 8. καὶ οὕτως ἀσπά-
ζου πᾶν τὸ γινόμενον, καὶ
ἀπηνέστερον δουρῆ, διὰ τὸ
ἐνεῖ ἄγειν, ἐπὶ τὴν τοῦ κόσ-
μου ὑγίαιαν καὶ τὴν τοῦ Διὸς
εὐδορίαν καὶ εὐκρασίαν. οὐ

γὰρ ἂν τοῦτό τι ἔφερον, εἰ
μὴ τῷ ὅλῳ συνέφερον. Vid.
ibi Gatacker. p. 194 sq.

22. *Nihil agitis, inquit,*] adversarius, Epicureus. *Dicitis enim — bonas.* Noster Ep. LXVI. affirmat hoc, et recte, quatenus virtutes iis infunt.

23 et sqq. Tota haec argumentatio hoc sibi vult; nostram
vir-

citate nos afficit: non tantum velocitas perit popliti-
 bus incisis, sed debilitas pro illa fubit. Hoc pericu-
 lum non est in his, quae paulo ante retulimus. qua-
 re? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo
 perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in il-
 24 lorum locum impietas succedit. Deinde non amico-
 rum ille, aut liberorum interitus, sed corporum est.
 Bonum autem uno modo perit, si in malum transit,
 quod natura non patitur: quia omnis virtus et opus
 omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiamsi
 amici perierunt, etiamsi probati respondentesque voto
 patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid
 25 fit, quaeris? quod illos bonos fecerat, virtus. Haec
 nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desi-
 derium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim
 bonorum vis et origo in ipsa est. Quid refert, an
 aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex
 quo fluxerat, salvus est? Non dices vitam iustiorum
 falvis liberis, quam amissis, nec ordinatiorum, nec
 prudentiorum, nec honestiorum: ergo nec meliorem
 quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorum,
 non facit stultiorem detractio? ergo nec beatiorum,
 aut miseriorum. quamdiu salva fuerit virtus, non sen-
 26 ties quid abscefferit. Quid ergo? non est beatior et
 amicorum et liberorum turbâ succinctus? Quidni non
 fit? Summum enim bonum nec infringitur, nec au-
 getur: in suo modo permanet: utcunque fortuna se-
 gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra se-
 nectutem finitus est, eadem mensura summi boni est,
 quamvis aetatis diversa sit. Vtrum maiorem an mino-
 rem

virtutem perfectam neque de-
 crescere neque minui his in-
 commodis malisve, amicorum
 liberorum rel. amissione. Fi-
 des enim non in perfidiam, nec

pietas in impietatem transit.
 Accedit, quod virtus sibi sola
 satis est. Nota Stoa dogmata
 sunt.

rem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, et in eum in quo scriptus est pulverem solveris, in eadem uterque formâ fuit. Quod rectum²⁷ est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripes, et in unum diem coge: aequè honesta est. modo latius virtus funditur, regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto sine circumdatur paupertatis, exilii, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in privatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico et spatioso iure in angustias domus vel anguli coit. Aequè²⁸ magna est, etiamsi in se recessit, undique exclusa. nihilominus enim magni spiritus est et erecti, exactae prudentiae, indeclinabilis iustitiae. Ergo aequè beata est: beatum enim illud in uno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum: quod sine scientia divinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam: Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat. non magis hanc timet, quam illam

26. in quo scriptus est pulverem] Mathematici veteres non creta in tabula, ut hodie, sed radio in pulvere per mensam s. abacum sparso scribebant (et lineas figurasque ducebant) atque inde Ciceroni (Nat. Deor.) II, 18.) *pulvis eruditus*. L. Hinc Archimedes Cic. Tusc. V, 23. dicitur homo a pulvere

et radio. Sed res notior est, quam ut amplius ei exponendae immoremur.

27. *Honestam vitam — orbitatis*: Idem paradoxon affert Cicero de Finib. III, 14.

29. Sapiens mortem suorum ita fert ut suam, aequo animo; nam virtus sibi constare debet propter convenientiam, ὁμο-
λογίαν

30 lam dolet. Virtus enim convenientiâ constat: omnia opera eius cum ipsa concordant, et congruunt: haec concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, lætu aut desiderio submittitur. Inhonestâ est omnis trepidatio et sollicitudo, et in ullo actu pigritia. Honestum enim securum et expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non et color eius mutabitur, et vultus agitabitur, et artus refrigescant? et quidquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsul-

31 to quodam naturae impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem: nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quae faciendâ erunt, audacter facit et promte. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignave et contumaciter facere quae facit, et alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diversissimos motus? Iam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque, contemta est, et ne illa quidem quibus glo-

32 riatur, libenter facit. Si vero aliquid timetur malum, eo perinde, dum expectatur, quasi venisset urgetur: et quidquid ne patiatûr timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa praecurrunt: quaedam enim segnitia nervis inest, et sine labore ullo lassitudo et oscitatio et horror membra percurrens: sic infirmus animus, multo ante quam opprimatur malis, quatitur. praesumit illa, et

33 ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angustiam

λογισμὸν Zenonis, ideoque nec trepidare nec sollicita esse, quamquam motus naturales et ipsum sapientem ut hominem ferient, sed numquam ex ista animi constantia deiciunt. Cf. Ep. LVII, 3 not. Sapiens enim omnibus perturbationibus caret;

Cic. Acad. Qu. IV, 43. sapientis animum numquam nec cupiditate moveri, nec lætitiâ (i. gestientis animi elatione voluptaria, Cic. de Fin. III, 10 sin.) efferi. Similia prioribus habet Epicet. Enchirid. 26, 3. sane quam egregia.

angi futuris, nec se tormento reservare, sed arcessere sibi miseras, et admovere: quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transilierit, et se in illam seculo post futuram solitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter aegros, et captantes causas doloris, vetera atque oblitterata contristent. et quae praeterierunt, et quae futura sunt, absunt: neutra $\text{\&}$ sentiamus! non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

EPISTOLA LXXV.

Amico minus sibi accuratas ab Seneca epistolas mitti questo respondet, epistolas decere illum sermonem illabratum et facilem, qui est una sedentium et ambulantium: deinde philosophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio rennuntiare. Praecipuum est: sit vita ut sermo: quod sentimus loquamur, quod loquimur sentiamus. Deinde tentemus progredi, quoniam per gradus ascenditur ad sapientiam. Cum quibusdam tres statuit classes proficientium.

Videmus ex hac epistola, fuisse vel vivo Seneca, qui hunc auctorem reprehenderent, nec Quintil. X, I, 130. unum eius censorem existisse.

Minus tibi accuratas a me epistolas mitti quereris. quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si unâ federemus,
aut

g. *sentiamus.* Omnium codd. et edd. lectio est male a Stephano Prood. II, 3. e coni. in *sentimus* mutata et probata a Mureto, Grutero, Lipsio, Gronovio, sensu prorsus repugnante. Vetera et oblitterata contristare solent animos libenter aegros. Atqui furura et praeterita pariter absunt: ergo neutra haec sentiamus, sentire debemus.

1. *putide loqui?*] affectatum so elaboratum sermonem intel-
et nimia cura et dilectu opero- ligit. Mox appellat *arcessitum*
et

aut ambularem, illaboratus et facilis: tales esse epistolas meas volo, quae nihil habeant arcessitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallet. Etiam si disputarem, nec supplerem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquisset, contentus sentus meos ad te pertulisset, quos nec exornassem, nec abiecissem. hoc unum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quae dicerem: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto et moderato, satis apparet affectus. Non mehercules ieiuna esse et arida volo, quae de rebus tam magnis dicentur: ^a neque enim philosophia ingenio renuntiat: multum tamen operae impendi verbis non oportet. Haec sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum vita. ille promissum suum implevit, qui et quum videas illum, et quum audias, idem est.

Vide-

a. *neque enim philosophia ingenio renuntiat.* Meus: *ingeniorum velut renuntiat.* Quidam *ingeniorum velut gelu renuntiat.* Quid fuerit non educo. L.

et *fictum*, et §. 2. *multum tamen operae impendi verbis non oportet.* Cic. Or. III, 13. coniungit cum *molesto*, de quo vide Ernesti Lex. Technol. Lat. p. 32. *nec supplerem — vocem*: partes actionis contentioris oratoribus propriae esse facile apparet. *abiecissem*, triviali dicendi genere expressissem. Cf. Ernesti Lex. Techn. Lat. init.

2. *ieiuna esse et arida*] i. non omnem sermonis elegantiam et nitorem spernam, nul-

la quidem oblectationis lectorum ratione habitā. Eodem modo *aridam et ieiunam narrationem* appellat Quintil. II, 4, 3. et 3, 1. *ieiunam et aridam tractationem*: quae loca debeo Ernesti Lex. laud. p. 33 et 201. *neque enim — renuntiat*: ad inveniendum orationis ornatum. Haec erat obiectio in Stoicos satis crebra, nec ipsa a Cic. Orat. c. 16. reiecta: in Eloquentia non ut in philosophia res tantum sed etiam verba penduntur.

Videmus qualis sit, quantus: unus sit. Non delectent verba nostra, sed profint. Si tamen contingere eloquentia non sollicito potest, aut si parata est, aut parvo constat, adfit, et res pulcherrimas prosequatur. Sit talis, ut res potius quam se ostendat. **Aliae artes ad ingenium totae pertinent: hic animi negotium agitur. Non quaerit aeger medicum eloquentem, sed sanantem: sed si ita competit, ut idem ille qui sanare potest, comite de his quae facienda sunt disserat, boni consulat: non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum. hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur. urendus, secandus, ^babstinendus sum. Ad haec adhibitus es: curare debes morbum veterem, gravem, publicum. Tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus: circa verba occupatus es? iam dudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa discas? quando quae didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim ut cetera memoriae tradidisse satis est: in opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ^cad sapientiam prae-**

b. *abstinendus*. Omnium fere codd. et edd. lectio bona est. Plautus Trin. II, I. 30. *amor — abstinendus* dixit. Quidam codd. *ab-cindendus*. Vtrumque reprobatur Stephanus Ep. 30. ad Dalecamp. Perperam.

c. *ad sapientiam praeceps est?* Plurimorum codd. lectio est. Nonnulli ap. Modium: *ab sapientia*.

3. *unus sit.*] Convenientia fit in vita. Ep. CXX. *magnam rem puta, unum hominem agere.*

L. Iam supra monuimus hanc re potissimum sapientem a proficiente s. stulto separari. Observavit quoque Garve (Ueber-

Vol. II.

sicht der vornehmsten Principien der Sittenlehre p. 71 sq.).

5. *Quid aures meas scalpis?*] i. delectas. Sic Pertius Sat. I, 21. tremulo scalpuntur ubi intima veru.

A a

praeceps est? Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur: inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) dividuntur: primi sunt qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius constituerunt. tamen etiam quod prope est, ^dex ora est. Qui sint hi, quaeris? qui omnes iam affectus ac vitia posuerunt: quae erant complectendae, didicerunt: sed illis adhuc inextrema fiducia est. bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quae fugerunt, ^edecidere non possunt: iam ibi sunt, unde non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, et quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos animi, affectus nondum, et adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit. nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumsit. Quid inter morbos animi intersit et

d. *ex ora* i. extremitate. Sic Erasim., editio vetus et codd. Gruter. Antea: *extra est*.

e. *decidere*. Codd. Grut. et Erf. sic habere notat Gronov., qui laudat Ep. XCII, 21. Sic et Erasim. et editio vetus. Antea: *recidere*.

6. *primi sunt*] Hos Chrysippus verbis describi video ap. Stob. Serm. CI. ὁ δ' ἐπ' ἄκρον, Φησὶ, προκόπτων ἅπαντα πάντως ἀποδίδωσι τὰ καθήκοντα, καὶ οὐδὲν παραλείπει τὸν δὲ τούτου βίου οὐκ ἔναι πῶ Φησιν εὐδαίμονα, ἀλλ' ἐπιγίνεσθαι αὐτῷ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν αἰ μέσαι

πράξεις προσλάβωσι τὸ βέλαιον καὶ ἔντιμον καὶ ἰδίαν πῆξιν τινὰ λάβωσι. L.

7. *et quod in quadam epistola*] Respexit Ep. LXXI, 3. Quibusdam autem evenit, ut quaedam scire se nesciant.

9. *inter morbos animi*] Ex perturbationibus s. affectibus, si inveteraverint, oriri docebant

et affectus, saepe iam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inveterata vitia, et dura, ut avaritia, ut ambitio nimia: factu haec animum implicuerunt, et perpetua esse mala eius coeperunt. Vt breviter finiam, morbus est iudicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quae leviter expetenda sunt. vel, si mavis, ita finiamus: nimis imminere leviter¹⁰ petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus, sunt motus animi improbables, subiti et concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum. sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tuffim facit; assidua et vetus, phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eo.¹¹ rum, qui et maxima animi mala et affectus deposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suae certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa et magna vitia est, sed non extra omnia. effugit avaritiam; sed iram adhuc sentit. iam non sollicitatur libidine: sed habet etiam nunc ambitionem. iam non concupiscit; sed adhuc timet.

A a 2

et

f. *actū*. Sic unus Pal. et editio vetus. at Col. habet *actum*. *Actus* de quocunque rei exercitio dicitur: e. c. *actus vitae* ap. nostrum de Vit. beat. 26, 4. Cf. Gruter. Antea: *postquam haec anim.* etc.

bant Stoici, passiones, quae vel morbi (*νοσήματα*) vel aegrotationes (*ἀρρώστηματα*) appellantur. De quibus distinguendis etsi non prorsus conveniunt Cicero, Stobaeus et Diogenes Laertius, tamen si propius rem inspexeris, nullo remanet dubium, quin avaritia, ambitio et reliqua inveterata et perpetua vitia ad morbos, ira vero, ebrietas, ti-

miditas alique in consuetudinem adducti affectus ad aegrotationes, semper cum imbecillitate coniunctas, sed non perpetui, pertineant. Noster tamen aegrotationes hic non nominat, re tamen agnoscit. Cf. quem iam ad Ep. VII, 1. hac in re laudavi, Tiedemann Syst. d. stoisch. Phil. III, p. 165 sq. 261 sqq.

et in ipso metu ad quaedam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat.

- 12 De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agatur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaue et assidua intentione studii, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice privatimque peccetur: intelliges satis
- 13 nos consequi, si inter pessimos non sumus. „Ego vero,“ inquis, „spero me posse et amplioris ordinis fieri.“ Optaverim hoc nobis magis, quam promiserim. praeoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus, quantum vacat. At quam grande praemium nos expectat, si occupationes nostras, et mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum
- 14 non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur: optima vi noxia carent. Expectant nos, si ex hac aliquando face in illud evadimus sublime et excelsum, tranquillitas animi, et expulsi erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inaestimabile bonum est, suum fieri.

14. *Tam imbecillum* — no- ideoque vel cavere vel ulcisci. *cerur.*] Timere enim videtur: Lips.

ROTANOX

2014

